

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R31:1992

Ute i staden

En studie av människor och miljöer

Ulla Berglund

Ulla Jergeby

Byggforskningsrådet

R31:1992

UTE I STADEN

En studie av människor och miljöer

Ulla Berglund
Ulla Jergeby

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 880860-5 och 880861-0 från Bygghforskningsrådet till landskapsarkitekt Ulla Berglund och Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.

REFERAT

Förhållandet människa-utemiljö i staden beskrivs med avseende på den offentliga såväl som den nära miljön. En enkät har besvarats av personer i åldern 18-80 år i Enköping och i en del av Västerås. Intervjuer med boende samt observationer har ägt rum i centrala Enköping och i stadsdelen Bäckby i Västerås. Dessutom har intervjuer gjorts med kommunalt anställda planerare.

Enkät och intervjuer har tagit upp sådana frågor som människors tillgång till service, sätt att färdas till olika mål och upplevd trygghet utomhus. Aktiviteter och upplevelser belyses ur olika aspekter liksom förhållandet till den nära miljön. Jämförelser görs mellan den lilla och den stora staden, mellan olika grupper boende och mellan planerare och boende. Barns förhållanden liksom kvinnors respektive mäns syn på stadens miljö redovisas.

I stort kan sägas att de boende har ett aktivt förhållningssätt till stadens utemiljö. Transporter till nytto- mål är den vanligaste aktiviteten, men de flesta utnyttjar också utemiljön på andra sätt och reflekterar över den.

I Bygghörsningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R31:1992

ISBN 91-540-5478-8
Bygghörsningsrådet, Stockholm

gotab 96249, Stockholm 1992

Innehållsförteckning:

	Sid
Sammanfattning	1
Inledning	4
<i>Staden som livsrum</i>	5
Välfärdsperspektivet	6
<i>Välfärdsperspektivets ideologiska grund</i>	6
<i>Välfärdens definition</i>	9
Några utgångspunkter	10
<i>Utemiljön som social arena</i>	10
<i>Utemiljön som arena för aktivitet</i>	12
<i>Utemiljön som arena för upplevelser</i>	13
En teoretisk begreppsram	17
<i>Vitalitet</i>	17
<i>Mening</i>	18
<i>Anpassning</i>	20
<i>Tillgänglighet</i>	21
<i>Kontroll</i>	21
Undersökningsområden och metod	23
Enköping och Västerås - korta kommunfakta	23
<i>Enkät</i>	26
<i>Intervjuer med boende</i>	28
<i>Observationer</i>	29
<i>Intervjuer med nyckelpersoner - stads- och parkplanerare</i>	30
Platser att leva på eller "bara bo" - vitalitet	32
Service, avstånd och transporter	32
<i>De intervjuade om sin service</i>	34
<i>Planerarna om service i stadsdelarna</i>	35
Stadens centrum	36
<i>Västerås centrum - det kallas för city</i>	37
<i>Enköpings centrum - en småstadsideyll med mycket rörelse</i>	39
Tryggheten i den nära miljön	41
Tryggheten i hela staden	46

Tryggheten som planeringsmål	48
<i>Trafik i staden</i>	48
<i>Trafik kring bostaden</i>	49
<i>Säkerhet mot övergrepp</i>	50
Hur används stadens utemiljö - till vad och av vem - anpassning	51
Aktiviteter	51
<i>Idrott</i>	51
<i>Motions- och nöjespromenader</i>	52
<i>Nyttopromenader</i>	54
<i>Parkvistelse</i>	55
<i>Lekplatser</i>	57
<i>Gården</i>	57
<i>De intervjuade om aktiviteter</i>	58
Barnen och ungdomarna i undersökningsområdena	63
Platser för avkoppling och rekreation, viktiga egenskaper	71
Val av bostad - faktorer i utemiljön som spelar roll	74
Upplevelse, identitet och mening i nära och offentlig miljö	75
Parkerna och grönskans roll i staden	75
<i>Vägval</i>	76
<i>Favoritväg</i>	76
<i>Speciell plats</i>	77
<i>De intervjuade om identitet och mening</i>	77
<i>Upplevelser</i>	80
<i>Grönskan i staden</i>	81
Park och natur i staden - planerarnas perspektiv	82
Tillgänglighet	85
<i>Skötsel och underhåll</i>	86
<i>Sittplatser</i>	88
<i>Träffpunkter för möten</i>	90
<i>Social tillgänglighet</i>	93
<i>Det offentligas utsmyckning</i>	94
Vem tillhör utemiljön - vem rår över nära och offentlig miljö - kontroll	97
Lagar och normer för utemiljön	97
<i>Vem/vad är det som styr stadsbyggandet</i>	101

Den gemensamma gården - det halvprivata uterummet	103
<i>Gården</i>	103
<i>Inflytande</i>	103
<i>Avgränsning av gården</i>	104
<i>Några exempel</i>	105
<i>Grannkontakter och föreningstillhörighet</i>	113
<i>Balkongen och uteplatsen</i>	114
<i>Uteplatser i markplan</i>	115
<i>Utsikt</i>	116
Bostadskvarterets innehåll och uppläggning	119
Att leva i modern tid - ett övergripande perspektiv	121
<i>Modernisering och modernism</i>	122
Människan i det moderna samhället	124
<i>Den ontologiska säkerheten</i>	127
<i>Risikförhållanden</i>	128
<i>Tilltro</i>	129
<i>Ängslan</i>	130
<i>Livsstil</i>	131
Postmodernism	132
Teorier om arkitektur och stadsbyggnad	137
<i>Vårt perspektiv</i>	137
<i>Modernismen</i>	138
<i>Antimodernismen och postmodernismen</i>	140
Slutsatser och kommentarer	
Livsstil i utemiljön	145
<i>Att vara ute ingår i livsstilen, men på olika villkor</i>	147
<i>Planerare och andra</i>	148
Om grannskap och stadsliv	149
<i>Den lokala offentligheten och det lilla grannskapet</i>	150
Den nära miljön - i ett normativt perspektiv	152
<i>Man måste kunna tillägna sig den nära miljön som sin egen</i>	153
<i>Den nära miljön måste ge tillfälle till upplevelser och stimulans</i>	154
<i>Den nära miljön är en del av den natur vi lever i och av</i>	155
Slutord	155
Litteratur	158
Bilagor:	
Bil 1: Tabeller	
Bil 2: Intervjuguide	

Sammanfattning

Denna rapport är ett resultat av ett forskningsprojekt som försiggått sedan 1989. Arbetet är en utvidgning av tidigare studier i stadsdelarna Aspudden och Gröndal i Stockholm. Där undersökte vi några grupperns förhållande till sin utemiljö. Det rörde sig om barn i förskoleåldern och deras vuxna, skolbarn samt pensionärer.

I denna studie har vi inriktat oss på ett bredare perspektiv så tillvida att vi undersökt ett tvärsnitt ur befolkningen i två undersökningsområden, Enköpings församling och Lundby församling i Västerås. En enkät har besvarats av personer mellan 18 och 80 år. Vi har genomfört ett antal intervjuer med boende i olika åldrar och med olika levnadsförhållanden i Enköping och stadsdelen Bäckby i Västerås, där vi också gjort observationer. Dessutom har vi genomfört ett tiotal intervjuer med stads- och parkplanerare i Enköping, Västerås och Uppsala.

Undersökningen har utgått från några, som vi uppfattat det, centrala utgångspunkter med avseende på förhållandet människa - utemiljö; aktiviteter utomhus, sociala relationer med utemiljön som arena samt (personliga) upplevelser av olika inslag i utemiljön.

Till hjälp att strukturera undersökningen, för att "täcka in" de viktigaste aspekterna, har vi använt Kevin Lynchs dimensioner, som han beskriver dem i "Good city form" från 1981. Vi refererar till den senaste tryckningen från 1987.

Det betyder att vi använt begrepp som vitalitet, anpassning, mening, tillgänglighet och kontroll. Begreppen innefattar bland annat sådana inslag som behov av service och trygghet, möjligheter till adekvata aktiviteter, möjligheter att obehindrat röra sig, som man önskar, samtidigt som det finns tillfällen till upplevelser, möten och samvaro utomhus. Dimensionen eller begreppet "mening" har varit vanskligt att beskriva och ge ett innehåll, eftersom det är så personligt präglat och många gånger är svårt att beskriva med ord. Vi har i huvudsak inriktad undersökningen på människors preferenser och val i förhållande till utemiljön. Dimensionen kontroll har vi koncentrerat till den nära miljön, där människorna rimligtvis kan känna att de har överblick och inflytande.

Rapporten är i huvudsak empirisk och syftar till att beskriva människors preferenser, handlingar och åsikter om sin utemiljö i staden.

Begreppet vitalitet har vi definierat i termer av tillgång till service, avstånd till centrum och trygghet i fysisk och social bemärkelse. Det har visat sig att dagligvaruaffär och postkontor är de serviceslag som är mest tillgängliga för de boende, så tillvida att de kan gå eller cykla till dessa. Andra serviceslag, såsom bank, apotek och läkare är något mindre tillgängliga, även om drygt hälften oftast går eller cyklar.

I den lilla staden Enköping har invånarna över lag kortare sträckor att ta sig till centrum, med ett varierat servicutbud, än i den större staden Västerås. Men trots de längre avstånden

är det vanligt att man cyklar och går till "city" även i Västerås, vilket kan antas ha att göra med det väl utbyggda gång- och cykelvägnätet som finns i hela staden.

Tryggheten i vid bemärkelse tycks vara relativt väl tillgodosedd i de båda städerna, åtminstone på dagtid. I Enköping är trafiken en källa till viss oro. Kvällstid, uppger många, är det mer otryggt att vistas utomhus. Framför allt är det vissa platser som man undviker av oro för våldshandlingar. Kvinnorna uppger oro och ängslan i högre grad än männen. Intervjuerna förstärker det resultatet så tillvida att de intervjuade själva har upplevt eller känner till händelser som varit oroande. Den oron gäller städerna som helheter.

Aktiviteter. Den utan konkurrens vanligaste aktiviteten, som invånarna utövar är att promenera till nyttomål av något slag. Kvinnor oftare än män. Inte mer än drygt tio procent sysslar aldrig med den aktiviteten.

Motions- och nöjespromenader däremot är mera jämnt fördelade över kön, medan åldersgrupperna skiljer sig åt. De yngre och de äldsta promenerar mera sällan. Knappt 40 procent sysslar sällan eller aldrig med denna aktivitet. Promenader innebär olika inslag för olika personer, och de genomförs på skilda sätt. Intervjuerna belyser något om hur några personer tillgodosör sig stadens eller stadsdelens utemiljö via promenader.

Parkvistelse är en något mindre vanlig aktivitet, även om cirka 45 procent vistas i någon park någon gång under året. Men i detta sammanhang är det viktigt att framhålla att parker också är viktiga i passiv bemärkelse; de är blickfång och används vid promenader mm. Detta är ett faktum som det också finns en medvetenhet om hos planerarna.

Att natur och grönska är ett mycket viktigt inslag i stadsbilden framgår av de preferenser som människor anger när det gäller val av kriterier för bostad samt egenskaper hos platser för rekreation och avkoppling. Social och fysisk tillgänglighet är också viktiga egenskaper vid rekreation, framför allt anger kvinnor dessa.

Det är också vanligt att välja väg till nyttomål, ha en favoritväg eller betydelsefull plats i staden. Inte mer än ungefär 30 procent uppger att de inte har någon eller några av dessa inslag i sin livsstil.

Den nära miljön är den del av utemiljön, som alla kommer i kontakt med, och den plats som finns närmast bostaden, balkongen eller uteplatsen är självklart mest använd. En liten andel använder gården ofta, men någon anknytning uppger de allra flesta. Att iakta den från lägenheten eller att passera igenom den är två exempel på ett passivt förhållningssätt. Ur intervjuerna framgår att gårdarna uppfattas som avsedda för barn, och att gårdarna sällan inbjuder vuxna att vistas där, vilket naturligtvis påverkar utnyttjandegraden. Undersökningen visar en viss tendens mot att klart avgränsade gårdar används i något högre grad än "öppna" sådana.

Det förekommer att de boende är med och utövar inflytande över sin nära miljö, även om det tycks vara relativt ovanligt. Inte fler än drygt tio procent använder sig av möjligheten att påverka. Det är dock ungefär två tredjedelar som uppger att de inte har möjlighet att påverka eller att de inte känner till om de har det.

Sociala kontakter är en av våra utgångspunkter, det vill säga om och hur människor umgås

utomhus. I likhet med resultat från andra undersökningar, tyder våra resultat på att boendet i sig inte är grund för djupare umgängesrelationer. Däremot är det vanligt med sociala kontakter utomhus, framför allt vid avkopplande aktiviteter. Våra observationer och intervjuer har också visat, att det i den offentliga miljön finns platser, där människor strålar samman och samtalar också vid nyttoaktiviteter. Närmiljön är en viktig arena för kontakter mellan människor, även om de har en mer yttlig karaktär.

Det är olika förutsättningar för livet utomhus i våra två undersökningsområden. Den lilla staden Enköping framstår som en väl sammanhållen enhet där blandningen av nytt och gammalt, väl utformade platsbildningar och gröna stråk ger goda förutsättningar för promenader och upplevelser utomhus. Det är sådant, som de vuxna och äldre uppskattar. Däremot innebär uppsplittringen i små enheter och den röriga trafiksituationen en oro för dem, som har barn och en brist på platser att "leka fritt" på. Stadsdelen Bäckby i Västerås med sin sammanhållna struktur, sin enhetliga funktionalistiska uppläggning och sin avskildhet från centrala Västerås innebär i mycket raka motsatsen. Här är det upplevelsevärden som saknas medan barnden kan röra sig fritt över stora områden. Det senare är det också många som uppskattar.

Våra intervjuade planerare hade många insiktsfulla kommentarer om sina städer och i mångt och mycket värderingar, som överensstämde med övriga intervjuades. De gav uttryck för ett personligt och engagerat förhållande till parkernas natur och grönska. Stadsplanerarnas insikter om människors liv i den nära miljön och vad gårdar och platser i kvarteret ska kunna erbjuda de boende - den saknade vi.

I inledningskapitlet har vi tagit ett ganska stort utrymme för att diskutera välfärdsbegreppet. Det beror på att det begreppet och dess innehåll har kommit att prägla samhälls- och människosynen under en stor del av vår moderna tid. Men offentliga och halvoffentliga resurser som utemiljön har varit uteslutna ur definitionen. Diskussionen om begreppet tjänar i stort till att ge en del av en vidare förklaringsmodell till våra ansatser. Dessutom innehåller kapitlet något om våra utgångspunkter för den empiriska studien, där vi använt etablerade begrepp som fysiska-, sociala- och upplevelse-aspekter på utemiljön.

För att täcka in dessa begrepp i en ram har vi använt Kevin Lynchs normativa dimensioner, vilka beskrivs i "En teoretisk begreppsram".

I metodkapitlet beskriver vi dels undersökningsområdena, och dels de olika metoder som vi använt i den empiriska studien.

Huvuddelen av rapporten ägnas åt de resultat vi kommit fram till, och dessa redovisas i fem kapitel, indelade efter de begrepp som vi operationaliserat utifrån Lynch.

Avsikten med kapitlet "Att leva i modern tid - ett övergripande perspektiv" är att sätta in människors levnadsomständigheter i nutid i ett vidare sammanhang, bland annat med avseende på stadsplanering.

I "Slutsatser och kommentarer" ger vi en reflekterande bild av delar av våra resultat, i förhållande till de teoretiska resonemangen.

Inledning

En definition av termen "miljö", som vi finner i ett populärt uppslagsverk lyder:

"MILJÖ (franska), omgivning, omvärld. Inom beteende- och samhällsvetenskaperna avses med miljö summan av eller någon del av, de fysiska, psykologiska och sociala fenomen som omger eller påverkar en organism eller en del av en organism. Inom biologin menar man med miljö den omgivning med alla dess enskilda faktorer som inverkar på en viss växt- eller djurart, däribland människan"

De tre dimensionerna fysisk, social och psykologisk i begreppet har tillsammans med andra utgångspunkter fått utgöra basen för våra studier av förhållandet människa-miljö. Den fysiska strukturen utgör i sina olika delar grundförutsättningen för människornas liv utomhus i staden. Bostadsområden, gatunät, trafik, gångvägar, cykelvägar, platser, service osv, som de är utformade, utgör de "objektiva" förutsättningarna för nytto- och nöjesaktiviteter, social samvaro utomhus, transporter mm. Människornas direkta erfarenheter av, faktiska utnyttjande av och uppfattning om den, kan då ses som det "subjektiva" svaret på stadens utformning. Det finns alltså förutsättningar för ett kommunikativt förhållande mellan två aktörer. De som planerar och utformar den fysiska miljön och de som använder den. En förutsättning för ömsesidig förståelse är att en kunskapsöverföring sker mellan parterna på en praktisk nivå. Stadens utformning kan ses som uttryck för de normer och värderingar som dominerar i samhället, och dessa normer och värderingar påverkas naturligtvis av såväl omvärld som inre reflektioner. De politiska besluten, grundade på kunskaper och impulser från marknaden och kommunala planerare, styr ytterst stadens form. Sannolikt har planerare och förvaltare en viss kunskap, om inte annat så från egna erfarenheter av boende och via kontakter med andra människor. Men det finns många olika faktorer som spelar in vid överväganden av alternativ i konkreta situationer, och så länge bostadsområden och stadsdelar ser ut att fungera utan alltför störande moment är det sannolikt att andra krafter än människornas preferenser som styr utvecklingen.

Visserligen tillbringar stadsbon en stor del av sitt liv inom stadens gränser, men en utbredd tradition är att "fly" till andra platser under ledigheter från arbete och skola för att uppleva något annat, kanske till och med för att LEVA. Fritidshus, husvagnsutfärder och andra alternativ för att tillbringa semester och annan ledig tid tyder på att det är viktigt för många att komplettera sitt boende i staden med något omväxlande. Den "genuina" stadsbon är sannolikt ovanlig idag, åtminstone i den meningen att man väljer att tillbringa all sin tid i staden. Människor har behov av upplevelser som avviker från de vardagliga i staden. Den allra största delen av livet tillbringar dock stadsbon i allmänhet i sin stad, och det är hur fritiden i stadens utemiljö faktiskt ser ut, samt hur människorna uppfattar utemiljöns olika delar som våra studier handlar om.

Denna rapport är i huvudsak empirisk och är en breddning av tidigare studier av några gruppers användning och uppfattning om staden som livsmiljö i vardagen (Berglund & Jergeby 1985, 1988 och 1989).

I våra arbeten om människans förhållande till sin utemiljö i staden har vi använt några centrala begrepp, utan att göra anspråk på att skapa någon övergripande teori. Inom varje begreppsram, fysisk aktivitet, social aktivitet och upplevelser, finns begrepp som etablerats och undersökts i samband med skilda utemiljöer. Komplexiteten i i många fall det "onåbara" i att beskriva staden i dag, gör att man gärna söker en förklaringsgrund eller en begreppsbyggnad som kan tjäna som referens vid mera konkreta beskrivningar av verkligheten.

Begreppet "postmodernism" har inte sällan satts i samband med olika fenomen i vår tid; inom arkitektur och konst har begreppet varit i bruk sedan mitten av 70-talet. Finns det också en förankring inom social teoribildning och kan det hjälpa till att förklara mänskligt beteende i fysiska, sociala och psykologiska sammanhang i nutid? En "kulturell rörelse" som postmodernismen, med sina speciella kännetecken torde väl också påverka människan i vardagslivet. Symbolerna för rörelsen syns påtagligt i till exempel arkitektur, konst, och andra kulturella fenomen. Om vi undersöker definitioner av postmodernism, skriver Featherstone (1991), finner vi en tonvikt lagd vid att gränserna mellan konst och vardagsliv bryts ned, att distinktionen mellan finkultur och mass- eller populärkultur inte längre finns. Karaktäristiskt är en generell stilistisk rörelse och en lekfull blandning av koder.

Staden som livsrum

Staden som livsrum har analyserats ur många aspekter, såväl utifrån olika typer av platser, som utifrån människors förhållanden. Schiefloe (1985) sammanfattar samhällsvetenskapliga forskningstraditioner om staden i fyra nivåer; en individuell nivå, där individuell anpassning till stadslivet är en central utgångspunkt, en nivå som har att göra med mellanmänniska förhållanden och lokal gemenskap, en nivå som han kallar organisationsnivå där problemställningar knutna till stadens organisation dominerar. Den senare nivån har att göra med staden i förhållande till olika intresseriktningar och samhällsgrupper, samt administrativa frågor. Den fjärde nivån beskriver han som samhällsnivå, det vill säga staden i förhållande till det övriga samhället. Vi har i våra studier koncentrerat oss till de individuella och mellanmänniska förhållandena, men har också i detta sammanhang fört in en del av organisationsnivån, via planerarens syn på förhållandet människa-utemiljö.

Vi har upplevt att stadens utemiljö som arena för fysisk aktivitet, social aktivitet och upplevelser i ett samhällsperspektiv kommit att röna ett allt mindre intresse från beslutsfattare och stadsplanerare. Detta trots att arkitektur och estetik i stadens offentliga rum varit ett omhuldat ämne i den allmänna debatten. Tillgången till användbar utemiljö vid nybebyggelse av flerbostadshus har under lång tid tenderat att minska. Framför allt ekonomiska överväganden, men kanske också nya postmoderna ideal har medfört att alltmer av stadens användbara utemiljö har fått ge vika för byggnader och trafik. Det behöver dock inte betyda att utemiljön idag är mindre viktig för invånarna. Men i ett välfärdsperspektiv

har sådana tillgångar som i stort betraktas som offentliga eller gemensamma i mycket låg grad beaktats, åtminstone i termer av individuella resurser.

Välfärdspektivet

Det som mäts och värderas vid t ex officiella studier av välfärden får uppmärksamhet i samhällsdebatten, och konstaterade brister blir angelägna att åtgärda. Förhållanden som inte tas med som resurser i välfärdspektivet, får inte samma officiella "värde", och man tjänar inga officiella poäng genom att satsa på det. I det perspektivet är det inte så konstigt att utemiljön i allmänhet framstår som politiskt ointressant. Dess direkta mätbara värde är i princip 0 antingen den är i gott eller dåligt skick, knappt eller generöst tilltagen.

Att försöka se på utemiljön i ett vidgat välfärdspektiv har varit en av våra avsikter med denna studie. Därför har vi också gett oss in på beskrivningar av välfärdsbegreppet och hur det tillämpas. De (politiskt betingade) förändringar i synen på välfärden som vi känt av under senare tids debatt i media gör att det för närvarande är oklart hur den kommer att beaktas och mätas i framtiden. En omdefiniering mot ett mer kvalitativt inriktat begrepp är tänkbar. För den läsare som funderar på sådana frågor, kan vår fortsatta diskussion om välfärdsbegreppet ha sitt intresse. För att tillgodogöra sig våra resultat är detta däremot ingen nödvändig läsning.

En hel del om människors levnadsförhållanden i Sverige är kända. Varje år genomförs någon del av de välfärdsräkningar som pågår sedan slutet av 60-talet i vårt land. Rapporterna duggar tidvis tätt och befolkningen redovisas i tabellform ur olika aspekter. Indelning i samhällsklasser, i åldrar, efter bostadsord och kön gör att det är möjligt att urskilja skillnader mellan olika grupper med avseende på förhållanden som inkomster, familj, sociala kontakter, utbildning, boende, hälsa och sjukvård, trygghet till liv och egendom, fritid samt politiska resurser.

Resultaten från undersökningarna har tillsammans med andra utredningar legat till grund för politiska ställningstaganden i olika fördelnings- och planeringsfrågor på ett strukturellt plan. En byråkrati i form av statliga och kommunala förvaltningar ska ta direkt ansvar för ekonomisk och materiell fördelning mellan människor som lever under olika villkor. Avsikten med räkningarna är, att de ska ge en objektiv bild av levnadsförhållanden. Informationen är fragmentarisk och övergripande och i stort sett koncentrerad till "att ha", det vill säga personliga resurser. Urvalet av komponenter och värden att mäta dessa har en ideologisk grund som innebär att i just dessa avseenden finns en samhällelig strävan mot resursfördelning mellan olika grupper. Implicit ligger också i idealen att med ökat materiellt välstånd följer ökad livskvalitet. Det är alltså frågan om att nå "det goda" samhället, vare sig man definierar det i termer av det som är bra eller det dåliga som ska undvikas (t ex fattigdom, dåliga arbetsförhållanden) (Allart 1980).

Välfärdsbegreppets ideologiska grund

De förhållanden som ligger till grund för teorier bakom levnadsnivåundersökningar kan

hänförs till efterkrigstiden, med ett därefter alltmer ökat ekonomiskt välstånd. Den tiden kännetecknas av att flertalet svenskar delade en gemensam samhällsbild och framtidstro.

"Det var en bild av ett samhälle egendomligt befriat från mångtydighet och motsägelser", skriver Lorenz Lyttkens (1988) i sin analys av politiken och människans ansikte. Målet att sträva mot en ökad välfärd var gemensamt för politiska, fackliga och andra grupper.

Välfärdssträvandena kom i Sverige att influeras av den sociala ingenjörskonsten, det vill säga en samhällsideologi som karakteriseras av sociala reformer i fördelningspolitiskt syfte. En föreställning om en vetenskaplig samhällsplanering i samhällsnyttans och välfärdens tjänst växte fram. Den härskande vetenskapsteoretiska synen, den logiska positivismen, har som grundtes att vetenskapen endast kan syssla med erfarenhetsmässiga fakta och att alla frågor som innebär någon form av värdering eller subjektivitet är ointressanta för vetenskapen. Denna inställning kom att dominera synen på samhället. Objektiva, värderingsfria fakta skulle ligga till grund för samhällsplaneringen.

Det vetenskapliga sättet att tänka kom också att prägla de politiska beslutsprocesserna. Vetenskapliga experter fick med sitt deltagande i olika kommittéer och utredningar ett stort inflytande över politiken. Tekniska och metodiska problem, med värderingsfria lösningar kom därmed att dominera synen på politiken.

"I ett samhälle vars medborgare allmänt uppfattar vetenskap och forskning som den yttersta garanten för välfärd och välbefinnande får vetenskapen en stark och prestigefyllt ställning. Den prestigigen försöker beslutsfattare dra växlar på genom att hänvisa till det sakliga och vetenskapliga i beslutsunderlaget" (Lyttkens, 1988 sid 41).

Samtidigt med den sociala ingenjörskonstens dominans, härskade rationaliseringsrörelsen inom t ex stadsplaneringen.

"Det rationella idealet visade sig inte minst inom den funktionalistiska arkitekturteorin som i stort hävdade att enbart funktionella krav skulle utgöra rättesnöre för arkitekten... Kravet på vetenskaplighet i stadsbyggandet innebar inte endast införandet av "exakta metoder"... utan också krav på värderingsfrihet... Särskilt vände man sig mot traditionella värderingar av trevnad och skönhet, dessa var definitionsmässigt ovetenskapliga och hämmande för utvecklingen" (Rådberg 1988).

Lyttkens (1988) talar om normalkurvetänkandet som en konsekvens av den sociala ingenjörskonstens filosofi. Rättvisekrav har formulerats i kvantitativa termer och även i grunden kvalitativa frågor har mätts i hårda siffror. Normalkurvetänkandet innebär i korthet att olika samhällfenomen kvantifieras och bearbetas statistiskt. Många fenomen beskrivs i sig i siffervärden, t ex inkomst, energiförbrukning, antal körkortsinnehavare, tidsaspekter av olika slag m m. I princip kan även kvalitativa variabler som makt, inflytande och prestige normalfördelas.

Med en grundfilosofi som talade för en vetenskaps- och samhällssyn fritt från subjektiva värderingar, med en rationaliseringsrörelse som influerar både arbetsliv och fritid, med den funktionalistiska rörelsen inom arkitekturen, där nytto- och ekonomiska motiv fick råda över grundläggande mänskliga behovshänsyn, kom även det sociala reformarbetet att präglas av en rationell syn på människan som producerande och konsumerande varelse, där materiella tillgångar dominerar. Det är då inte svårt att förstå varför de

levnadsnivåmätningar som inleddes i slutet av 60-talet kom att inrikta sig framför allt på människors "objektiva" och mätbara resurser.

Men ett samhälle i tillväxt utvecklas och förändras och det gör också människorna. Om 60-talet präglades av engegemang, gemensamma strävanden och framtidstro så känner många människor idag "vilsenhet, oro och en egendomlig ljumhet". Människornas lust att kämpa för något, göra motstånd mot något tycks ha avtagit. Kanske beror det på att de flesta har det så bra att det inte finns något som väcker engagemang. Men det kan också bero på en förvirring beträffande vad som är värt att kämpa för "en sorts välfärdens värdetomhet". Troligen är det både ock, menar Lyttkens.

Lyttkens talar om expertifiering i politisk och teknisk mening, men expertifieringstendensen sprider sig även till andra sfärer, vilket Giddens (1991) bland annat diskuterar i sin analys av det moderna samhället. Människan förlitar sig alltmer till experter, av nödvändighet och tvång, och därmed förutsätts en tilltro till omvärlden som naturligtvis kan vara passiviserande. Men samtidigt fungerar människan reflexivt, det vill säga hon mottar, överväger och väljer att tro på och tillämpa - eller avvisa - ny kunskap i sitt vardagsliv.

Professionaliseringen tränger sig allt närmare intimsfären, bl a på så vis att människor, för att åtnjuta tjänster och pengar måste bereda insyn i sina personliga förhållanden, på grund av villkor och regler som är förknippade med välfärdstjänster. Specialiseringen inom förvaltningsvärlden gör att människorna förvandlas till "fall" och inte individer. Varje myndighet har sina regler att följa (Ahrne 1988). Med den insikten om personliga erfarenheter av kontakter med förvaltningsvärlden kan det i än högre grad synas svårt att påverka fördelningen av kollektiva resurser, där utemiljön är ett exempel. Olika myndigheter som verkställer politiska beslut i förhållande till utemiljön är kanske inte kända och i varje fall diffusa i sin verksamhet för enskilda individer. Man "vänjer" sig vid att det finns professionell kunskap som är specialiserad i förhållande till den vardagskunskap och de vardagsbehov som invånarna har.

En bred majoritet av befolkningen accepterar i princip välfärdspolitikens omfördelningseffekter. När det gäller praktiken, dvs de administrativa aspekterna är det många som blir tveksamma.

"Förutom att gränsdragningar kan framstå som godtyckliga och orättvisa är det byråkratins otillgänglighet som är det största problemet i samband med människors olust inför byråkratiska processer. Byråkratin kan uppfattas som en makt som finns snart sagt överallt, samtidigt som den är ogripbar och otillgänglig" (Ahrne, 1988 sid 28).

Byråkratiska regler och normer som rör individen är svåra att förstå och påverka. Förhållanden som har att göra med kollektiva resurser kan anses som ännu svårare att påverka. Byråkratins otillgänglighet och ibland "godtyckliga" gränsdragningar är begrepp som beskriver byråkratin sedd utifrån (som griper in i vardagsverkligheten), och som ska skiljas från byråkratin som ett inomorganisatoriskt begrepp (a a sid. 64).

Diffusa och svåröverskådliga processer i samhället leder enligt Lyttkens (1988) till att människor så småningom intar en problematiserande attityd till skillnad från en naturlig

attityd, som präglar människan när hon lever i en tid som upplevs som oproblematisk, dvs självklar och i huvudsak bygger på människornas egna erfarenheter (sid 85). Den problematiserande attityden kommer att ersätta den naturliga och ser en tidigare självklar bild som en möjlig bild bland andra.

Det som en gång betraktades som en entydig och framgångsrik utveckling mot välfärd kan idag med en problematiserande bild vara ett av flera möjliga "goda" förhållanden.

"Det pågår i all stillhet ett normalkurveuppror i det svenska samhället" hävdar Lyttkens (a a sid 46) och med det menar han att det finns ett mönster av skenbart oberoende förändringar i samhället. Dessa förändringar handlar alla på ett eller annat sätt om en omorientering från ett ensidigt betonande av kvantitet och värderingsfria kunskaper till att allt större vikt läggs vid kvalitet, välbefinnande och mening.

Välfärdens definition

Levnadsnivån definieras som "individens förfogande över resurser att, under givna förutsättningar, medvetet kontrollera och styra sina levnadsvillkor". En hög levnadsnivå innebär att människor har stort handlingsutrymme, inom vilket de allt efter egna värderingar och behov kan forma sina liv och sina levnadsvillkor (Eriksson & Åberg, 1984)

"Till välfärden hör sådant som man kan köpa och konsumera, exempelvis mat, kläder, bostad och resor. Hit hör också sådant som god hälsa, gemenskap med medmänniskor, ett meningsfullt arbete. Ibland har man också använt ordet livskvalitet, och då inkluderat något mer - en oförstörd natur, skönhetsupplevelser, hopp för framtiden, överhuvudtaget ett rikt liv. Sådant som är mycket svårt att mäta." (SOS 1987).

Vi möter alltså uttalat begreppet livskvalitet även i definitionen av den materiella välfärden. En definition av livskvalitet kan kanske inte avgöras på en strukturell nivå. Begreppet innebär ett spektra av egenskaper i en övergripande mening, där människorna utifrån sina förhållanden och erfarenheter skapar innehållet. Förutom materiella aspekter som naturligtvis är viktiga, har sådana inslag som sociala och psykologiska erfarenheter och upplevelser betydelse.

Kollektiva och offentliga resurser utgör vid sidan av privata resurser grundförutsättningar för kvalitet i livet. Men förhållandet mellan det offentliga och det privata har i välfärdsräkningar fått ett mycket begränsat utrymme och stannat vid de avseenden där de direkt kan hänföras till personlig standard. Det innebär att ett inslag som tillgång till skilda utemiljöer inte betraktats som relevanta att definiera som resurs i det traditionella välfärdsbegreppet.

I ett nykonstruerat frågeformulär, som Statistiska centralbyrån använder vid sina återkommande undersökningar, har dock några frågor om människornas subjektiva syn på sin utemiljö tillkommit. Några resultat från den senaste undersökningen är dock ännu inte publicerade. Därmed har också en uttalat subjektiv dimension kommit att accepteras inom den positivistiska vetenskapstraditionen. Även om resultaten fortfarande kommer att redovisas i kvantitativa termer, utan att det framgår vad ställningstagandena egentligen

innebär. Men det är sannolikt så långt man kan komma med den kvantitativa undersökningsmetodiken.

Med hjälp av en övergripande statistik som vi finner i Miljöstatistisk Årsbok 1986-87 redovisas en mängd statistiska uppgifter om miljön i vårt land. Under rubriken Tätorter och miljö kan vi finna en notis om hur stor andel av tätortsarealen som utgörs av anlagda parker (0,6%), jämfört med trafikaneläggningar av olika slag (11,5%) (aa sid 24). Uppgifter om hur tätortsyntans mark används ger oss en mycket allmän bild av hur tätorterna totalt är disponerade: Bostadsmark 33%, industrier 9%, Kommunikationer 11%, Handel, offentlig verksamhet och fritidsanläggningar 8%, brukad mark 6%, skogsmark och annan trädbevuxen mark 14%, impediment, berg i dagen, öppna gräsytor mm 16% samt vatten 2%. Mellan tätorter och inom dem varierar naturligtvis andelarna av respektive inslag. Det naturligtvis möjligt för människorna att förflytta sig och vistas på flera av dessa typer av mark i staden, men en specificering av möjliga platser mot människors subjektiva åsikter om disponibel plats, såväl som platsers utformning är ett ännu outforskat område.

Några utgångspunkter

Människors åsikter om sina behov och krav i förhållande till utemiljön är av varierande slag, men några gemensamma drag är möjliga att urskilja och vi har i våra utgångspunkter koncentrerat oss, som tidigare nämnts på utemiljöns funktion som arena för sociala kontakter, fysiska aktiviteter och upplevelser.

Utemiljön som social arena

Ett sedan länge känt socialpsykologiskt och sociologiskt faktum är att individen bildar sin självuppfattning i förhållande till andra människor i den sociala omgivningen. Man kan beskriva det i termer av social interaktionism (Mead 1934) eller "den socialt responsiva människan" (Asplund 1987). Människan är alltså en varelse som lever upp i närvaro av andra. Den sociala situationen är också i hög grad avgörande för hur individen upplever sina materiella förutsättningar (Badura 1986). En förutsättning för välbefinnande och nöjdhet är alltså att det finns arenor för umgänge, samarbete och kommunikation med arbetskamrater, släkt, vänner, grannar osv. Gemenskap, social förankring, erkännande och trygghet är begrepp som används för att beskriva sådana tillstånd. Undersökningar om människans psykiska hälsa har bland annat visat att det förekommer ett samband mellan psykisk ohälsa och svag eller bristande social integration (Dalgard 1980). En diskussion om denna fråga för Sandstedt (1991) i sin bok om "Att bo ensam". Hon beskriver utifrån officiell statistik att enboende uppger problem med sin hälsa betydligt oftare än gifta/samboende. En av förklaringsmodellerna innebär just att de enboende har ett bräckligare socialt nätverk, i kombination med sårbarhet. Att tillhöra ett nätverk har betydelse i psykologiska och sociala sammanhang. Människor utbyter känslor och emotionellt stöd, liksom varor, tjänster, kunskap och erfarenheter - bland annat tillvaratas en stor del av omsorgsfunktionen inom den informella kontaktkretsen (Schieflöe 1985,

Waerness 1982).

En del av den sektoriella forskningen om människors boende har inriktat sig på närmiljön som arena för sociala relationer. Resultaten tyder på att den fysiska miljön i staden har relativt liten betydelse när det gäller att knyta djupa vänskapsrelationer. Hållbara och fasta sociala relationer finns i regel inom familjen och inom en vänskrets, oavsett boplatz.

Orsaker till sociala relationer i ganska liten omfattning etableras med boendet som bas, kan vi finna i strukturella egenskaper inom det moderna samhället. Arbetsdelning gör att människor har olika tidsschema och är hemma vid olika tider. Människor med olikartad demografisk bakgrund samlas i bostadsområden, vilket innebär en heterogen samling människor som kanske har få kontaktpunkter. Det finns mycket få skäl för människor att förlita sig på grannar i det dagliga livet, samhällseliga institutioner tar hand om olika funktioner, t ex barnpassning och äldreomsorg (dock inte alltid, men i den mån äldre vårdas privat är sannolikt släktskap mer avgörande än grannskap). Samtidigt har teknologin i hemmen utvecklats, där bland annat kylskåp och frys gör att var och en har det som behövs hemma. TV och video är andra teknologiska inslag som sannolikt bidrar till att de boende stannar inom sina egna väggar. Alla dessa inslag betyder dock inte att den fysiska omgivningen är betydelselös i socialt hänseende, men man får idag mer se till olika typer av sociala kontakter, och inte självklart se de nära och djupa kontakterna som de enda av betydelse för människorna (Sodeur 1986).

En sammanfattning av vilka faktorer som i första hand har betydelse för etablerande av nära sociala relationer ger Schiefloe (1985). En gemensam arena, det vill säga materiella/fysiska förutsättningar för relationer, kan vara platser, organisationer, institutioner och privata sociala situationer. Skäl att handla gemensamt; det kan vara fråga om utbyte eller samverkan i någon specifik angelägenhet eller utövande av gemensamma intressen. Social likhet innebär att de boende socioekonomiskt har någorlunda likartade förhållanden, t ex inkomst, utbildning, yrke och status. Erfarenheten visar, menar Schiefloe, att det i sin tur betyder relativ likhet i språk, värderingar och livsstil. Likhet inom dessa sfärer innebär ofta att intressen och attityder sammanfaller, samtidigt som kommunikation och förståelse underlättas. Tid och kontinuitet är en annan förutsättning för etablerande av nära sociala relationer. Ett område med stor omflyttning t ex, ger inte människorna den tid som behövs för att skapa sådana.

Det är viktigt att påpeka att i dessa utgångspunkter koncentrerar vi oss till sociala förhållanden i staden. En jämförelse mellan livsformer i mindre orter på landsbygden och staden visar att människor i små närsamhällen har en större social närhet och de som har en rural bakgrund ser i praktiken fortfarande att långsiktiga investeringar i närmiljön kan ge utbyte även i staden (Björnberg & Bäck-Viklund 1987). För stadsbon däremot är långsiktiga investeringar i närmiljön alltför riskfyllda eftersom den lokala sociala stabiliteten är för låg. I staden förlitar sig människorna mer på offentliga lösningar, aktiviteter inom ramen för föreningsverksamhet osv. För människor med erfarenhet från liv i staden, men som nu bor på landsbygden, ser man tendenser till att avvisa det informella nätverket som forum för problemlösning. Istället söker man sig till den offentliga sektorns lösningar (a a sid 122 ff).

Forskningsresultat som dessa och olika förklaringsmodeller till varför den informella sociala

aktiviteten är relativt låg i bostadsområden, kan i många fall hänföras till olika drag inom vår välfärdsutveckling. Politiska åtgärder som syftar till att stat och kommun reglerar tillgång till "det goda livet", innebär att det finns officiella föreställningar om vad som är bra levnadsförhållanden. Den personliga upplevelsen av vilka inslag i vardagslivet som formar ett tillfredsställande livsmönster behöver inte alltid överensstämma med den officiella. Ett exempel utgör upprustningen av miljonprogrammets förstäder, som ägt rum. Där har en ideologi om att skapa möjlighet till umgänge och sociala kontakter i bostadsområden trätt fram. En vision om det goda boendet har i hög grad tagit sig uttryck i sociala termer, att människorna i utemiljön ska umgås och träffas och därmed få en social förankring i boendet.

Utemiljön som arena för aktivitet

Människan har ett grundläggande behov av att röra på sig. Det är ett oomstritt faktum, som vi ser det. Utemiljön är den arena som alla människor använder för att ägna sig åt fysisk aktivitet i olika avsikter, från att enbart transportera sig mellan hem och t ex arbete eller service, till att vara ute för motion och nöje i olika sammanhang. Det finns alltså många aspekter att fundera över i förhållandet människa-utemiljö med avseende just på aktiviteter.

En distinktion som Rapaport (1986) framhåller är å ena sidan manifesta eller instrumentella aspekter som har att göra med aktiviteten i sig, hur den genomförs och hur den förenas med andra aktiviteter till ett system. Å andra sidan är det viktigt att se en latent aspekt, vilket innebär att öppna ytor (eller andra platser ute) är betydelsefulla även om de inte används i instrumentell mening. Bara genom att finnas där bidrar torg, parker och andra rekreatiomsområden till "aktiviteter" som att uppleva dem och att tala om dem. De bidrar också till ett områdes identitet och kvalitet.

Det sätt på vilket människorna använder platser varierar i hög grad, och aktiviteterna i sig kan ses som mindre variationsrika än de sätt på vilket de genomförs. Om vi talar om promenader, så innebär de inte samma sak för alla, utan sättet att genomföra dem skiftar med olika förhållanden; kulturella faktorer såväl som individuella behov och preferenser avgör. Det är inte bara "vanliga" bakgrundsfakta som har betydelse, dessa fakta ger mer ramen och tillfällena. Andra, mer personliga kännetecken, såsom livsriktning, livsstil är sannolikt mer avgörande för preferenser och val. Det innebär också att människor med likartad livsstil kommer att "samlas" vis olika platser; joggare, motionärer, flanörer, naturinriktade osv.

Människors skilda preferenser och önskningskrav innebär att man kräver flexibilitet, möjligheter att genomföra aktiviteter på skilda sätt, såväl som tillfällena till personlig tillfredsställelse. Någon kan vara inriktad på att se och möta människor och söker kontaktpunkter under en promenad, någon är intresserad av att gå till en plats för att vistas där och se och iaktta en fin omgivning, någon önskar avskildhet för kontemplation, någon vill kunna träna fysiskt i högt tempo.

Rapaport (1986) menar att människor väljer platser att utnyttja, likaväl som att de undviker vissa platser. En förutsättning är naturligtvis att det finns valmöjligheter, men teoretiskt sätt

är det möjligt att undvika eller avstå från att använda utemiljön, även om det inte finns valmöjligheter, man avstår helt enkelt från att använda platser (annat än när man är tvungen för att förflytta sig). Författaren menar att det finns olika skäl som gör att vissa platser undviks. Det kan helt enkelt vara så att platsen inte är känd, den är belägen på ett sådant sätt att den inte naturligt faller in i den "mentala" kartan över ett område. Det kan också vara så att en plats förknippas med våld och kriminalitet, vilket innebär att den undviks av en stor del av befolkningen. En tredje förklaring är att en plats kan tyckas vara avsedd för en speciell grupp, eller "ägas" av denna, t ex lekplatser. Det kan också vara så att en plats inte inbjuder till aktivitet, den kan vara fränstötande, vara för liten eller för öppen mm.

Platser och stråk som utnyttjas har å sin sida sannolikt något som lockar och då är det av intresse att se på vilka aktiviteter som sker, vad som inbjuder till dessa aktiviteter och vilka mekanismer som är inblandade för att underlätta aktiviteterna.

Barn och ungdomar är två exempel på grupper som är beroende av en nära och en offentlig miljö i staden. De är förhållandevis resurssvaga individer utan möjligheter att påverka planering, vare sig praktiskt eller politiskt. Äldre och handikappade är två andra exempel, som visserligen har vissa politiska resurser, men många är beroende av såväl andra människor som en trygg och säker utemiljö.

Det är vid det här laget ganska känt att en utemiljö som motsvarar barns behov är säker, variationsrik, småskalig och stimulerande för olika utvecklingsdrag och perioder (t ex Noréen-Björn 1977 och Björklid 1980). Olika forskningsresultat tyder på att utemiljön kring framför allt ny bebyggelse, även om den har en bekväm och säker och "arrangerad" utformning, är fattig på möjligheter för barn att experimentera och leva ut sin fantasi (Romel & Burns 1987). Äldre förortsbebyggelse med låga hus och rural omgivning ger betydligt fler tillfällen till skiftande aktiviteter (a a).

En grupp boende, som på ett påtagligt sätt under senare år visat att de existerar, är ungdomar som i kulturellt och identitetsskapande syfte på olika sätt tar staden i besittning. Detta på ett sätt som kan tyckas främmande för övriga invånare och som möter reaktioner av såväl positiv som negativ art (Forsman 1989). Så länge vi tänker och talar i för vuxna invanda kategorier och glömmer personlighet och individualitet, definieras vissa ungdomars livsstil i termer av avvikelser från det "normala". Därmed avvisar vi vägar att främja identitetsskapande miljöer. Finns det en speciell ungdomskultur, eller är det flera kulturer med gemensamma och särpräglade drag? Kan den offentliga och den nära miljön utformas så att den främjar utvecklingen av identitet och positiva självbilder? Är det så att ungdomar utnyttjar och förhåller sig till offentliga platser och rum på ett annat sätt än vuxna som Lieberg (1989) menar är fallet.

Utemiljön som arena för upplevelser

Människors upplevelse av staden har intresserat många arkitekturteoretiker inte minst Kevin Lynch, som blev något av portalfigur i ämnet genom sin bok "The image of the city" från 1960. Lynch uppmärksammade betydelsen av urskiljbara element och gränser för människors förmåga att orientera sig i staden och uppleva dess identitet, att göra sin egen

"mental map".

Inom perceptionspsykologin har bl a Sven Hesselgren sysslat mycket med rum och rumsupplevelse (t ex Hesselgren 1969, 1975). Med hjälp av studier av Europas historiska städer - en metod som också Camillo Sitte använde för likartade syften redan vid sekelskiftet - har Christian Norberg-Schultz sökt att beskriva "meningen" i arkitekturen (t ex Norberg-Schultz 1980, 1986).

De ovan nämnda teoretikerna har alla arbetat analytiskt och försökt beskriva omvärden med hjälp av "element" och "strukturer". I deras senare publikationer kan man dock se en förändrad hållning till verkligheten.

Norberg-Schultz vänder sig direkt mot det abstrakta sättet att se på arkitektur, som modernismen/funktionalismen står för. Istället vill han ge oss en arkitekturteori grundad på konkreta ting och kvaliteter, där "poesin" används som medel för att förstå omvärlden. Han menar att hemkänslan och möjligheten till identifikation är de grundläggande kvaliteterna i den "goda staden", och att förståelsen och respekten för "genius loci" - platsens själ - är nödvändig för att en bebyggd plats ska kunna ges en identitet. Till slut kommer Norberg-Schultz fram till naturens stora betydelse för honom själv och, som han tror, nordbor i gemen, och att naturen därför måste ges betydelse i vår nordiska arkitektur och i vårt stadsbyggande.

"Vi nordmenn er den tette skogen og den myke skogbunnen, den vaerbitte kysten med sjösproyt mot holmer og skjaer, den åpne vidda og det brusende fossefallet. Vi er også snefolk og lyse sommernetter, vårlossning og lovfall. Allt dette ligger dypt i oss, selv om man er vokst opp i byen, og vårt liv "finner sted" når vi evner å la det komme til uttrykk i våre bosetninger og hus." (Norberg-Schultz 1986)

Så poetiskt uttrycker sig inte Hesselgren men också han har kommit fram till att naturen behövs och måste respekteras för att ge en stad identitet.

"Arkitekter emellan har man ibland diskuterat föreställningarna för den ideala staden. För det mesta har man brukat stanna inför en föreställning om ett öde fält där ingenting, verkligen ingenting hindrar oss från att planera "mönsterstaden". Det är naturligtvis absurt... Nej, vi behöver naturen som något att visserligen ta nappatag med, men ändå alltid komma till samförstånd med" (i Björkman et al 1975).

Då arkitektur- och stadsbyggnadsteori i så liten utsträckning behandlar naturen såväl som den anlagda stadsgrönskan kan det vara en viss tröst att finna dessa båda uttryck för insikt om landskapet och växtlighetens betydelse för stadsbyggandet hos två "auktoriteter", som varit i fär med att summera sina kunskaper.

Hesselgren skriver också om behovet av att bygga vänliga hus (a a 1975):

"Om ett rum är försett med fönster genom vilka man kan se ut i den omgivande naturen, bidrar detta kraftigt till rummets vänlighet. För man in levande växter i det rum man vistas i, stegras vänligheten, det vet vi ju alla, det är inte bara en konvention eller en tillfällighet att man pryder ett sjukrum med blommor."

Betydelsen av den känslomässiga upplevelsen av miljön för människor i gemen vill inte Hesselgren uttala sig om men refererar till Sorte (1970), som experimentellt kunnat visa att människor tror sig bli påverkade av den miljö de varaktigt vistas i. Här ligger det nära till hands att återknyta till Ulrichs undersökning av gallopererade på ett amerikanskt sjukhus (Ulrich 1984) - som vi diskuterat i tidigare studier (t ex Berglund & Jergeby 1987, 1989) - där en grönskande utsikt kunde bevisas ha positiv inverkan på tillfrisknandet.

Apropå studier av rumsupplevelser påpekar Hesselgren (a a 1975) att man visserligen har kunnat visa, att människor i gemen oftast trivs bättre när rumskänslan är stark än i mer diffusa rum, men att speciellt två andra företeelser kan ha större betydelse för värderingen av ett rum - förekomst av andra människor och vegetation. Han menar också att människor har "krav på att uppleva växtlighet", speciellt träd, och han tolkar detta som ett uttryck för att vi "ständigt måste bli påmind om att vi tillhör jorden och vad som därpå lever".

Här är vi tillbaka till den känsla av samhörighet med naturen som Norberg-Schultz beskrev, och som vår svenska litteratur ger åtskilliga uttryck för i allvarsamma och högstämda berättelser såväl som i enkla, folkära sånger. Om t ex trädens stora betydelse som symbolbärare i litteraturen och inom religionen har Gunnarsson skrivit (1983). Han uttrycker den starka samhörigheten redan med titeln: "Träden i människan".

Att människor värnar sina träd i staden, när grävskoporna är i antågande, att man bråkar och ber för att få behålla sin grönska, det kan vi läsa på snart sagt varenda insändarsida i dagspressen. Önskan om att få behålla grönskan och beskrivningar om hur människor fäst sig vid sin stadsdels sparade natur finns också i övermått i remissvar på planer, inte minst för de förtätningsförslag som Stockholms stad är på väg att genomdriva i sina yttre stadsdelar. Och när Dagens Nyheter gjorde en undersökning av kvaliteterna hos 25 av Sveriges större och medelstora städer, visade et sig att det bästa hos städerna ansågs vara naturen. Det var inte alls vad redaktörerna hade tänkt sig. Man hade föreställt sig att stadsliv i form av nöjen, kultur och kommers skulle vara det som skulle penetreras, men kom fram till att naturen hade en stor plats i de svenska stadsbornas hjärtan.

Det är uppenbart utifrån flera undersökningar att det är utifrån upplevelse, som inte alls behöver vara förenad med aktiv användning, som värdet av naturen - i vid bemärkelse - i staden bedöms. Upplevelse genom fönster t ex anges av Cooper-Marcus & Sarkassian (1986) som det viktigaste kriteriet för hur pass attraktiv man anser sin närmiljö vara.

För äldre personer är tillgång till bevarad natur, precis som andra ting i miljön med hög beständighet, ett stöd för minnet, som för många kan vara viktigt för att klara av sin orientering i utemiljön. För andra kan det mera vara ett stöd för att kunna återuppleva händelser, personer och förmimmelser, som har varit och är viktiga i ens liv. Det senare gäller förstås även yngre personer.

Att naturen har en "läkande kraft", som är psykologiskt betingad, är en gammal kunskap, som inte modern medicin kunnat bortförklara. Naturens betydelse som säkerhetsventil mot stress har t ex Ulrich belagt i olika studier (Ulrich 1986). Axelsson Lindgren beskriver den lekfullhet som människor - även vuxna - utvecklar i kontakt med naturen, och påpekar att en av lekens främsta betydelser är att underlätta hanterandet av ångestskapande processer (Axelsson Lindgren 1990). Och sådana finns det gott om i det moderna samhället, där pressen på människor tenderar att öka till följd av flera samverkande faktorer. De

huvudsakliga är enligt Kaplan (1991) tekniska framsteg, kunskapsexplorationen och jordens ökande befolkning. I människors liv krävs alltmer uppmärksamhet på tekniskt styrda processer, information etc. Detta skapar en psykisk trötthet, som måste motverkas. Kaplan menar att naturen är den bevisat bästa miljön för den "återuppbyggande upplevelse" människor är beroende av för att orka med vardagens krav på uppmärksamhet. Detta gäller inte bara i den stora naturen utan kan också ske i liten skala genom "miniatyrisering" av natur, så som görs t ex i japansk trädgårdskonst. En intressant iakttagelse i det sammanhanget gjordes vid en tvärkulturell studie i Korea, där såväl västerländska turister som infödda koreaner deltog. Här fann man att deltagarna överlag, oavsett kulturell bakgrund föredrog parker och platser med rundade, naturnära former framför regelbundna och symmetriska (Yang & Kaplan 1991).

En teoretisk begreppsram

Ingen stad eller stadsdel är den andra lik. Visst kan man se att det i olika områden finns gemensamma tankegångar, men varje plats har sin unika sammansättning av byggnader, utemiljö, människor osv. Värderingar av miljöerna skiftar beroende av den aktuella strukturen och inte minst bundenheten till området. Den person som är på väg att bryta upp och flytta, eller den som nyligen flyttat in har inte samma sätt att se, som den som har bott en längre tid och avser (eller är tvungen av olika skäl) att bo kvar. Vi finner kvaliteter i det aktuella boendet och i den mån det absolut saknas kvaliteter söker vi oss i olika sammanhang till andra platser. Den absoluta bundenheten upplever sannolikt en relativt liten del av befolkningen. De allra flesta har möjlighet att via egna eller kommunala transportmedel söka upp attraktiva platser för olika ändamål. Några grupper har emellertid speciella svårigheter att kompensera en otillräcklig miljö. Äldre handikappade och barngrupper är två exempel. Men också för de vitala och rörliga människorna finns anledning att reflektera över utemiljön och huruvida den tillfredsställer det egna boendet och ger tillfällen till önskade aktiviteter. Nutiden ser ut på ett sätt och framtiden kan i många avseenden se annorlunda ut. Idag är det uppenbart att de flesta relativt lätt kan förflytta sig för att genomföra aktiviteter, nödvändiga och speciellt önskade. I ett annorlunda personligt eller strukturellt läge kan förhållandena se annorlunda ut och då kan individerna vara mer utsatta. Det finns därför anledning att se huruvida staden har de kvaliteter som kan krävas för människans behov i såväl fysisk som social och psykologisk bemärkelse.

Kevin Lynch har i sin bok "Good City Form" (1987) sammanställt ett antal kriterier för den goda staden utifrån människornas behov och krav. Det är inte en teori i en strikt mening, utan snarare en begreppsanalys med en normativ ansats. Han påpekar själv att varje begrepp innehåller flera dimensioner, ett kluster av kvaliteter och vi ska till en början endast beskriva hans definitioner för att sedan under varje rubrik knyta samman begreppen med våra empiriska studier.

Vitalitet

Ett område funderar bra om det främjar individens hälsa och biologiska funktioner. Många hälsoaspekter har, enligt Lynch, mer med den sociala strukturen än den yttre miljön att göra och för att renodla begreppet vitalitet till den fysiska omgivningens och människans hälsa, biologiska funktion och fortlevnad, koncentrerar sig Lynch på tre principiella faktorer hos omgivningen.

Livsuppehälle (försörjning). På ett strukturellt plan ska finnas adekvat tillgång till mat, energi, vatten och luft och en ordentlig renhållning. Det ska helt enkelt finnas möjlighet för människorna att försörja sig inom staden och att bo på ett sådant sätt att sol och luft och också jord kan utnyttjas optimalt.

Säkerhet. Ett vitalt bostadsområde ska behärska risker för fysiska problem såsom olycksfall, föroreningar och sjukdomar. Riskerna ska åtminstone vara under kontroll och oron för att

ådra sig fysiska sjukdomar vara låg. Säkerhet i denna mening sträcker sig från sådant som ren luft och rent vatten, men också liten risk för olyckor och våldsdåd.

Konsonans. Med denna term avser Lynch att den rumsliga omgivningen ska vara anpassad till människans grundläggande biologiska struktur. Sömn, vakenhet, aktivitet och passivitet samt sinnesstimuli är några exempel på grundläggande behov som ska tillfredsställas och underlättas i tillvaron och utvecklingen, inte minst för barnen. Byggnader, trappor, dörrar m m, ska vara konstruerade så att de passar alla människor. Klimatologiska hänsyn på mikronivå, antal soltimmar på en gård, bullernivå och adekvat belysning är andra exempel. Lynch diskuterar också den strävan som hittills funnits i planeringen att i möjligaste mån ge möjlighet för människorna att undvika fysisk ansträngning genom att förkorta avstånd, ta bort nivåskillnader, bygga in hissar och rulltrappor osv. Kanske är det så att man bör ta andra hänsyn vid planeringen och tänka sig att människor även i det dagliga livet bör uppmuntras till mer kroppslig aktivitet. Sannolikt menar dock inte Lynch att det ska ske på bekostnad av tillgängligheten för handikappade, vilket framgår senare.

Trygghet och säkerhet i förhållande till den fysiska miljön, såväl som i förhållande till andra människor kan upprättas på olika sätt, via en medveten planering och med hjälp av social kontroll, informell och formell (t ex polisväsende).

Förutom faktorerna överlevnad (försörjning), säkerhet och konsonans nämner Lynch aspekter som omsorg om andra levande ting (organismer) som är ekonomiskt lönsamma för människor samt den nuvarande och framtida stabiliteten av det totala ekologiska samhället.

Fakta att ta hänsyn till vid planering inom dimensionen vitalitet är kända och kan spåras långt tillbaka i tiden, men trots detta har dessa kunskaper inte sällan fått stå tillbaka för andra hänsyn i staden. På strukturell nivå har till exempel inte sällan biltrafiken främjats på bekostnad av bra luft för de boende och på individuell nivå har till exempel utsikten (som är ett viktigt ekonomiskt argument) främjats på bekostnad av gårdens läge.

Vad är då bra ur hälso- och biologiskt perspektiv? Människor kan uppleva att hälsan är bra och att de fungerar bra, men hur definierar man det som är bra? Det är lättare att identifiera dålig hälsa och frustration menar Lynch. Det är därför vanligare att utgå från vad man bör undvika vid fastställande av regler för den fysiska omgivningen. Man ser snarare efter en rimlig risknivå istället för att helt undvika risker.

Om vi tolkar Lynch relativt fritt för att få användbara begrepp i förhållande människa-utemiljö, skulle vitalitet kunna innebära sådana fysiska faktorer som tillgång till service, möjligheter till rekreation samt fysisk och social säkerhet vid utevistelser. På en psykologisk nivå visar sig graden av trygghetskänsla hos de enskilda individerna.

Vår empiriska del av denna rapport avser att beskriva vanor och förhållningssätt till utemiljön, men också att utifrån intervjuer med planerare ge en bild av hur kunskap skapas om de behov som miljön avser att möta.

Mening

Ett områdes mening innebär enligt Lynch för det första att det kan uppfattas och identifieras

i termer av överblickbarhet. Mening betyder också att stadens eller stadsdelens delar kan knytas till händelser och platser i ett sammanhang i tid och rum. Utformningen av rummet har ett samband med icke-rumsliga begrepp och värden. Denna dimension kan analyseras som en interaktion mellan person och plats. Människan upplever områden och platser och denna upplevelse ska ses som en kreativ handling, inte ett passivt förhållningssätt.

Man kan inte säga att en plats har en mening, utan upplevelsen varierar beroende av, förutom rumslig form och kvalitet, kultur, personlighet, status, erfarenhet och avsikt hos individen. Det är dock möjligt, enligt Lynch, att på generell grund urskilja några signifikanta och fundamentala likheter mellan olika personer i uppfattningen om en speciell plats.

Ett inslag i dimensionen mening är begreppet identitet, vilket enkelt uttryckt innebär "den utsträckning till vilken en person kan känna igen eller minnas en plats som skild från andra platser" - på så sätt att den har en levande eller unik eller åtminstone en speciell egen karaktär. Människor som beskriver sin mycket speciella plats gör det ofta med hjälp av sinnesförnimmelser, ljus, vind, rörelser, färger, former och dofter. Inte sällan har människor minnen, känslor och värderingar förknippade med platser. Platsers identitet knyts ihop med personlig identitet.

Det är knappast möjligt att genom planering helt skapa en identitet till en plats, eftersom det i första hand är personliga upplevelser, innehåll och händelser som ger platsen en identitet. Däremot är det möjligt att ge struktur åt en plats eller ett område. Med struktur menar Lynch det sätt på vilket delarna passar samman. I ett större område är orienteringen viktig; att veta var man är, vilket implicerar att man vet hur andra platser är knutna till just denna plats. Att kunna orientera sig i omgivningen och se sammanhang, vare sig det sker via "mentala kartor" eller verbala beskrivningar har betydelse för platsens (områdets) mening. Svåröverskådlighet och orienteringssvårigheter kan betyda spilltid och fysisk ansträngning som kan vara oöverkomlig för till exempel handikappade. Är en plats struktur lätt att uppfatta, så underlättas tillgängligheten och det är lättare att identifiera den, att se hur delarna hänger samman. För vissa människor kan det vara avgörande för uppfattningen medan för andra är just detta inslag i platsens mening likgiltig. En ytterligare aspekt på platsens mening är tiden i rummet. Händelser inträffar som ger en uppfattning om tiden, människor passerar, trafiken tätar, ljudnivån ökar osv. Sådana händelser håller människor tidsmässigt orienterade och ger ett nära eller ett avlägset perspektiv, en känsla för det som varit och det som kommer.

Identitet och struktur är de aspekter på form som ger oss möjlighet att känna igen och se mönster i tid och rum i sig. Till dessa vill Lynch lägga aspekter (kvaliteter) som hjälper oss att sätta samman stadens form med andra faktorer i våra liv. Han talar om kongruens, vilket innebär i vilken utsträckning en plats abstrakta form stämmer överens med dess abstrakta funktion, eller med det som kännetecknar människorna som bor där. Denna aspekt har alltså med de boendes strukturella sammansättning att göra, t ex att ett område med barnfamiljer är utformat så att det passar barnfamiljer. Stora områden, med många invånare kräver mycket utrymme för att ge alla plats (sid 138). Kongruens är, teoretiskt uttryckt, den perceptuella grunden för en meningsfull omgivning, en överensstämmelse mellan plats och funktion.

Ytterligare en term för att beskriva ett områdes mening är transparens, vilket innebär den grad till vilken man direkt kan uppfatta olika tekniska funktioner, aktiviteter och sociala och naturliga processer som inträffar inom bostadsområdet. Det betyder att man ska kunna uppfatta naturens ljud och rörelser, se människor i deras dagliga liv, i arbete osv, att se vilken service som erbjuds, att se när parkeringsplatsen är full m m. Att kunna följa vad som händer i olika sammanhang i staden ger en känsla av "mening med livet" och tillsammans med begreppet kongruens underlättar det världsuppfattningen.

Den sista komponenten inom meningssfären är legibilitet, det vill säga den grad till vilken invånarna kan kommunicera via symboliska fysiska tecken. Det är ofta sådana symboliska handlingar som är specifika för ett speciellt område och som kan vara omöjliga att förstå för människor som kommer utifrån. En förutsättning för att tolka och förstå sådana symboliska handlingar är att den som observerar befinner sig i gemenskapen under en tid.

Sammanfattningsvis kan sägas att identitet och struktur är komponenter, knutna direkt till utformningen, medan kongruens, transparens och legibilitet är specifika komponenter som knyter den fysiska omgivningen till andra aspekter i livet.

För att skapa trivsel och tillfredsställelse med boendet har dimensionen mening en viktig funktionell betydelse. Genom att underlätta för människor att identifiera omgivningen, att underlätta tidsreferenser, att finna vägar att tyda tecken, så underlättar man också tillgänglighet och relevanta handlingar. Så har också skett i många sammanhang, menar Lynch, och det är ett av två medel för att uppnå en förening mellan medvetande och omgivning. Det andra är att påverka brukarna att utnyttja sin omgivning, genom att lära mer om den och därmed få den meningsfull i sitt medvetande.

Undersökningar visar att ägande tycks stärka känslan av att höra samman med miljön.

Anpassning

Lynchs begrepp "fit", som vi översätter med anpassning, refererar till hur väl den rumsliga och tidsmässiga utformningen av ett bostadsområde stämmer överens med invånarnas vardagliga beteende. På ett personligt plan kan anpassning jämföras med kompetens - att känna att man behärskar miljön och kan utföra de handlingar man avser.

Begreppet handlar alltså om att platser och hela beteendemönster ska stämma överens, och därmed är det också beroende av kulturella (sär)arter, förväntningar, normer och vardagliga vanor. Det är vad Lynch menar med kvalitet i miljön. I samhällsplaneringen har kvantitet, numeriska data, en tendens att dominera, och finns en viss yta per boende, anses det ofta som tillräckligt. Summan av något är, enligt Lynch, ett viktigt moment, men huvudsaken är dock i vilken mån ytan är anpassad för mänsklig aktivitet just där.

Anpassning har att göra med platser och beteendemönster i tiden, eller med handlingar och beteenden som människorna medvetet önskar kunna genomföra. Flexibilitet är en viktig faktor. Befolkningssammansättningar förändras och därmed ska också platser och områden kunna förändras för att anpassas till människorna. En analys av platser sker rimligen över tid och beskrivs utifrån de människor som för tillfället finns i området. Olika grupper har

emellertid olika behov och med en varierad syn utifrån detta faktum uppnås en flexibilitet som också kan innebära en framförhållning. En väl anpassad plats utmärks av att funktion och form passar ihop. Detta kan uppnås genom att platsen anpassas till aktiviteter eller vice versa men också genom ömsesidig anpassning.

Tillgänglighet

Begreppet tillgänglighet spänner över ett fält från ren fysisk transport för att nå vissa mål, till sociala och psykologiska faktorer såsom kanaler och arenor att nå kontakt med andra människor. Tillgänglighet har också med rättvisa att göra, kanske i högre grad än andra dimensioner. Det innebär att människor med olika personliga resurser såsom hälsa, ekonomiska tillgångar, familjesammansättning m m är olika beroende av en omsorgsfullt genomtänkt fysisk omgivning. Tillgängligheten är alltså inte lika för alla. Hemarbete, handikapp, skiftande materiella förhållanden (t ex bilinnehav eller ej) gör att vissa grupper i hög grad kan vara avskurna från en stor del av ett mera vidsträckt område. Det är inte bara en fråga om möjlighet att utnyttja platser i vidare bemärkelse, utan det är också fråga om att hålla sig informerad om händelser och skeenden. Tillgängligheten kan också variera från tid till annan, under dygnet, med årstider m m.

Med tillgänglighet menar Lynch möjligheten att transportera sig, till skilda aktiviteter, arbete, service mm, men också till andra människor. Dimensionen innehåller också aspekten att ha tillgång till materiella resurser, varor och tjänster samt att ha tillgång till platser, natur, skydd mm. Tillgång till information är ytterligare en aspekt på tillgängligheten, inte bara allmänna politiska, ekonomiska och andra nyheter, utan också tillgång till information inom den informella sfären ("skvaller").

Kontroll

När Lynch talar om kontroll menar han i vid bemärkelse kontroll över människors utrymme. Som vi uppfattar det är det i första hand i förhållande till närmiljön som dimensionen diskuteras.

Ägande kan ses som den mest utpräglade formen av kontroll, men ägande får betraktas som tillfällig och utan försäkring för framtiden, menar han. Ägande karakteriseras av att rättigheten till mark och byggnader lagligen är reglerad och innebär också rätten att avvisa andra från platsen, att fritt kunna utnyttja en plats för egna aktiviteter och att kunna utnyttja eventuella tillgångar på platsen. Till viss del är det också möjligt att bestämma om platsen ska förändras och om andra ska få disponera den.

Allmänt kan bedömningar av platser göras med avseende på kontroll genom att man tar hänsyn till kongruensen mellan användning och kontroll, det vill säga om de som använder platsen också har kontroll (inflytande) över den. Ytterligare en aspekt är om kontrollen innebär att andra personer eller grupper utestängs från platsen, av formella eller informella skäl. En intressant utgångspunkt i detta sammanhang är att vända på det hela och istället för att se på en plats och vem/vilka som har någon form av kontroll över den, så utgår man från individer (grupper) i samhället och ser om de har något plats som de känner sig ha

kontroll över. Inte minst med tanke på brukarkontroll över närmiljön, är det viktigt att de som utövar kontrollen är motiverade och väl skickade att klara av det, kunskapsmässigt såväl som psykologiskt. För att väga upp faktorn kongruens inför Lynch begreppet responsibility, det vill säga ansvar. De som utövar formell kontroll över en plats ska ha motiv, kunskap och kraft att göra det bra. Ett ansvar över en plats eller ett område ska ske med säkerhet, och med det menar Lynch att de som utövar kontrollen ska förstå kontrollsystemet, kunna förutsäga dess omfång och känna sig säkra på sin uppgift. Detta för att undvika konflikt och osäkerhet.

Hur kan man då upprätthålla kontroll inom ett område, en gård osv för att undvika konflikter? Klara markeringar av gränser är ett första medel; häckar, stängsel, signaler och landmärken. Att kunna ha uppsikt genom att bara ha en ingång till platsen är ett annat. Man minskar alltså tillgängligheten till platsen. Kontroll kan också utövas via symboler i tid och rum. Små häckar eller gångstigar ute, stängda dörrar och avskilda våningar inomhus. Ytterligare en väg att minska konfliktrisken och klargöra kontrollen över platser är att skapa social konsensus om rättigheter och plats, så att alla invånare vet vilka som kontrollerar en plats och hur man uppträder där. Kontroll över avvikelser mot denna senare regel upprätthålls idag i stort sett av polisväsendet och vaktbolag.

Dimensionen kontroll har en direkt praktisk såväl som en psykologisk aspekt. Den har att göra med det direkta inflytandet över utformning och skötsel, men också människors upplevelser av vem/vilka som har rätt att disponera platsen. Genom att ge rummet olika innehåll och symboler informeras människor om vad det är ämnat för, och därmed utesluts en del individer och grupper.

Övergripande dimensioner

Förutom de fem dimensionerna som har direkta konsekvenser för de boende, diskuterar Lynch två dimensioner som genomsyrar eller griper över samtliga. Det rör sig om effektivitet och rättvisa i förhållandet människa-stadsplanering. Olika överväganden innebär en balansgång mellan att uppnå för människor goda boendeförhållanden och att samtidigt ta hänsyn till kostnader och därmed prioriteringar. Kalla fakta och värderingar som befinner sig mellan det objektiva, direkta kostnader, och det som för människor innebär kvaliteter, t ex upplevelser, ställs mot varandra.

Undersökningsområden och metod

Enköping och Västerås - korta kommunfakta

Det är två till storlek och karaktär olika kommuner, som vi har studerat, eller rättare sagt studerat delar av, vilket framgår närmare i metodbeskrivningen.

Västerås stad - det namn man numera använder - har i dag (dec 1991) en total befolkning något över 120 000 invånare inom sina administrativa gränser. Under 1950- och 60-talen tillhörde Västerås de mest expansiva städerna i Sverige med många växande industrier och ASEA som flaggskepp. Staden byggdes ut snabbt och moderniserades genom en kraftig centrumomvandling och en satsning på trafikleder och trafikseparering, som fullföljts även under senare år. Efter att befolkningsmässigt ha stagnerat från början av 1970-talet, tycks Västerås ha fått ny vind i seglen under senare delen av 1980-talet. Invånarantalet ökade med drygt 2600 mellan 1988 och 1991. Huvuddelen av befolkningen bor i själva staden, ca 24000 utanför.

Nu är det inte bara Västerås som industristad man vill föra fram. Snarare ser de styrande sin stad som ett viktigt centrum i Mälarenregionen - för handel, utbildning och andra verksamheter. Utbyggnaden av Mälarenbanan tillmäts stor betydelse i planeringen, och 1 000-årsjubileet 1990 inleddes med invigningen av "Skrapan", en del i det stora citykomplex, som manifesterar Västerås som en stor stad.

Under de expansiva åren byggdes storskaliga bostadsområden ut på åkermark runt staden. Många av dessa har utsatts för stora ombyggnader i miljöförbättrande syfte som t ex Vallby. Vårt undersökningsområde Bäckby var ett av de senare av dessa grannskapsplanerade områden, utlagt som ett skolexempel på SCAFT-systemets gatumönster. Inom stadsdelen, där det bor ca 10 000 invånare finns både småhus, låghus, terrasshus och höghus och olika upplåtelseformer. I dispositionsplanen beskrevs den variation, man på så vis skulle åstadkomma. Skalan är emellertid så stor och hållpunkterna så få, att det snarare är monotonin som slår en besökare. Bäckby har aldrig varit något "problemområde". Ombyggnaderna har begränsats till "ROT-åtgärder" i allmännyttans (MIMERS) bostadsbestånd, som dock inneburit en stor omvandling av utemiljön i dessa kvarter.

Västerås är känt för sitt utvecklade cykelvägssystem, till stor del förlagt i parkstråk. Man haft en ambitiös planering för kommunala grönytor med en betoning på idrott och motion - gott om fotbolls- och tennisplaner och motionsspår i alla stadsdelar, och som i Bäckby stora lekplatser och gräsytor i park.

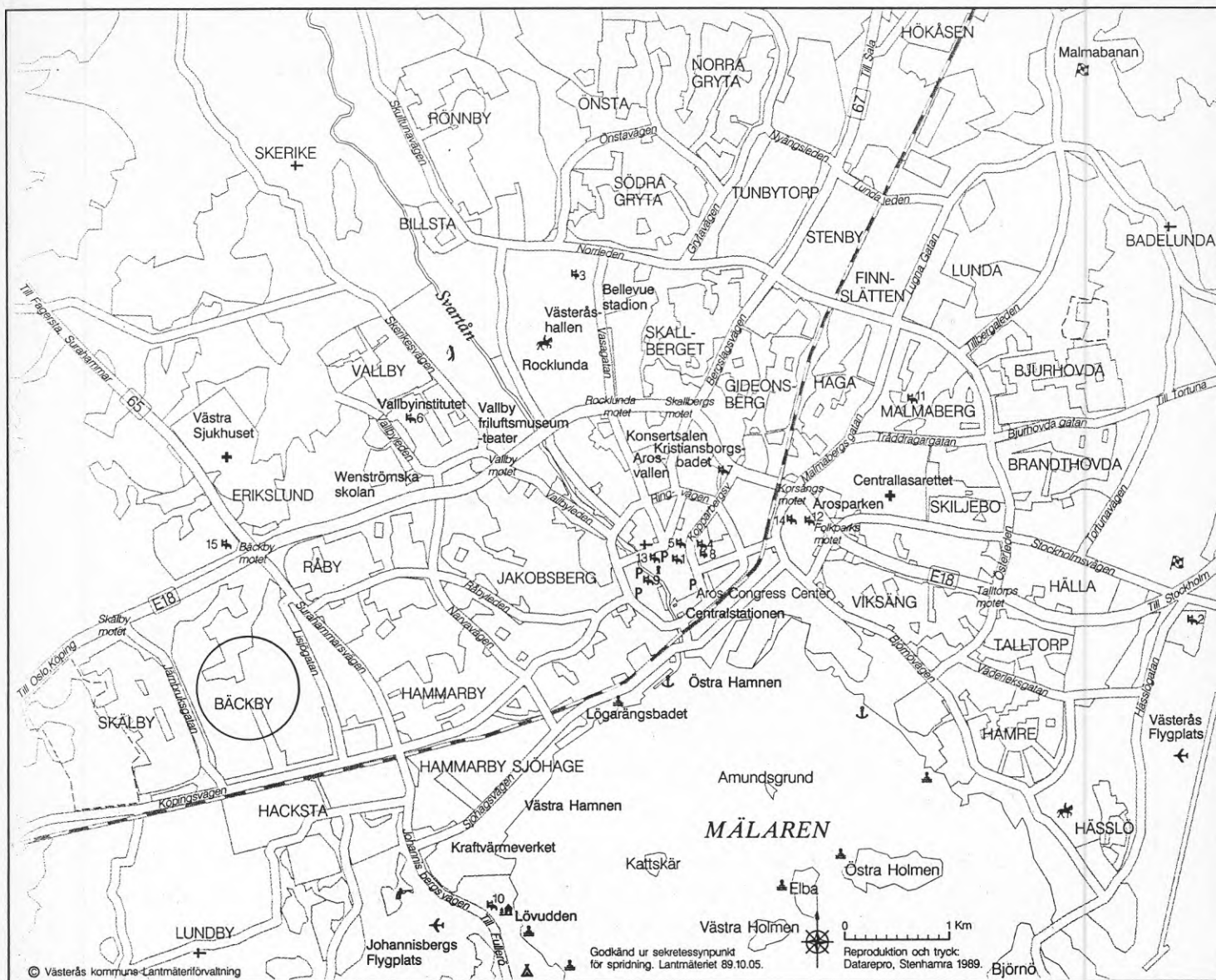

Fig 1. Karta över Västerås

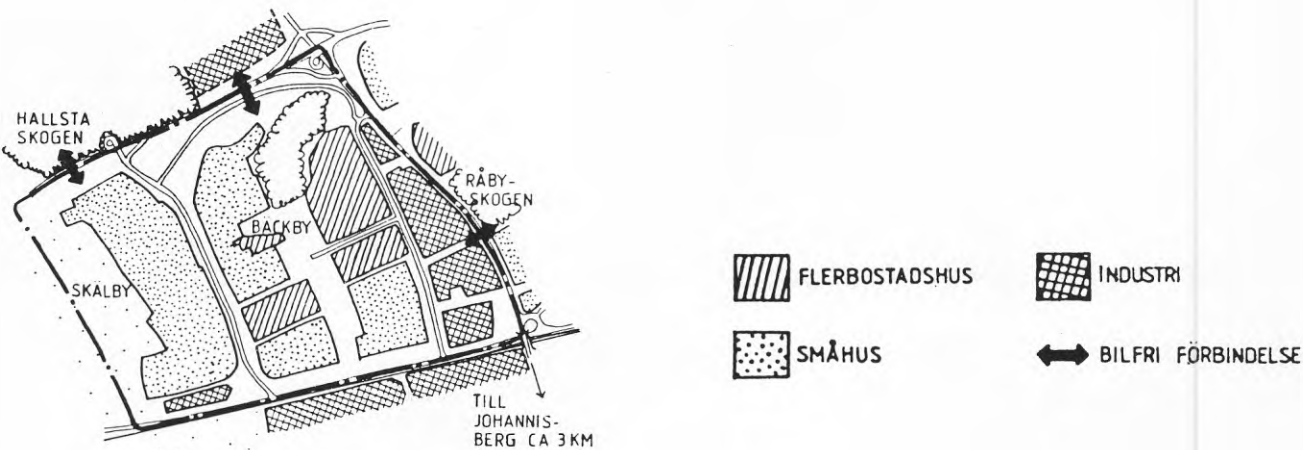

Fig 2. Karta över Bäckby, Västerås

Enköping är snarast att betrakta som en stor småstad. Enköpings befolkningskurva har precis som Västerås d:o varit uppåtående de senaste åren. Från att ha legat kring 32 000 under 1970-talet var invånarantalet 33 000 1986 och 35 600 vid senaste årskiftet. I Enköping bor närmare hälften av befolkningen utanför själva staden, i flera småorter och på rena landsbygden.

Strax utanför staden rusar trafiken på E18 mot Västerås, Stockholm och Uppsala. Närheten till de stora grannarna har gjort Enköping till bostadsort för många pendlare. Sanolikt påverkas också bl a den kommersiella servicen härav, men man kan ändå inte betrakta Enköping som en förort. Enköping är också en stad med ambitioner att växa. Trots att småstadskaraktären är något, som allmänt uppfattas positivt, dyker alltsomoftast höghusidéer upp och annamas av stadens politiker, senast i ett läge nära järnvägsstationen. Det är, som i Västerås, Mäljarbanan som ska ge dragkraft och "kräver" ett högt markutnyttjande. Småskalighet och variation och bebyggelse från olika tider utmärker ändå de mer centrala delarna av Enköping, medan det i ytterstadsdelarna finns både monotona småhusområden och i det här sammanhanget storskaliga flerbostadsområden. Våra studier i Enköping begränsar sig dock till delar av den centrala staden, utöver enkäten som omfattar hela centralorten.

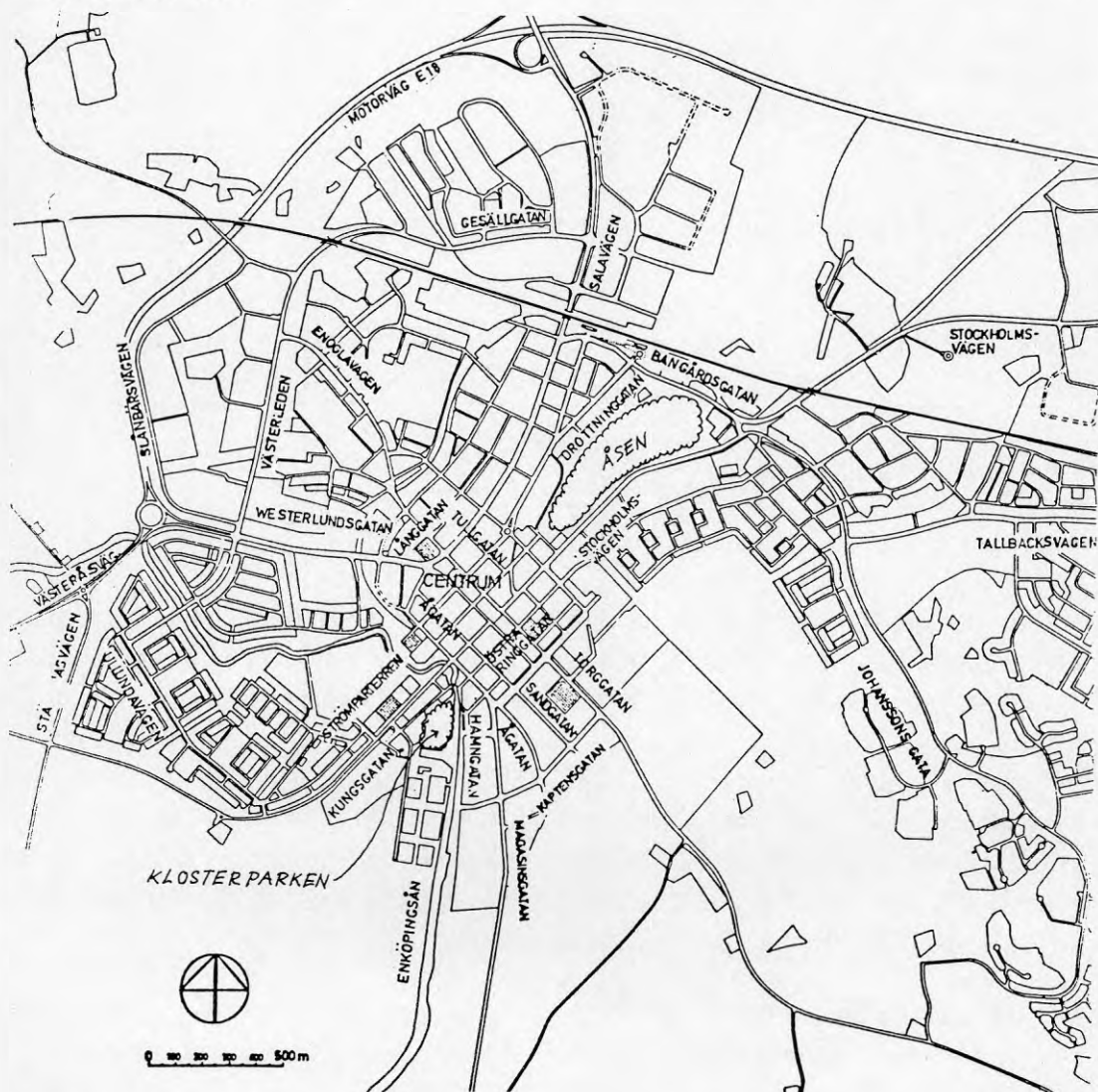

Fig 3. Karta över Enköping

Enköping har inte någon konsekvent genomförd trafikseparering, och i centrum är trafiken blandad, delvis intensiv och lite rörig. Den centrala staden är ändå inte särskilt tät. Den luckras påtagligt av natur, parker och platser, som kan upplevas i ett sammanhang - inbördes och med staden som helhet. Under senare år har man satsat på en upprustning med planteringar och utsmyckningar av flera av dessa stadens uterum.

Befolkningstabeller per den 31/12 1989

Enköpings tätort och Västerås kommun.

Ålder	Enköping	Västerås
0-6 år	1 365	9 503
7- 12 år	1 130	7 547
13 - 17 år	1 153	7 851
18 - 24 år	2 170	12 766
25 - 34 år	2 355	16 478
35 - 44 år	2 553	17 556
45 - 54 år	2 290	15 539
55-64 år	1 799	12 062
65 -74 år	1 869	11 020
75 -	1 715	7 864
Totalt	18 392	118 386

Källa: Enköpings kommun och SCB:demopac

Metod

Enkät

Vi har valt att kombinera olika metoder i vår empiriska undersökning. Dels har vi sänt ut en enkät, vars frekvensfördelning redovisas i sin helhet i bilaga. Enkäten har sänts ut till ett urval av totalt elvahundra personer, 18-80 år, i två församlingar, Enköpings församling samt Lundby församling i Västerås. 28 personer utgick på grund av definitiv avflyttning eller dödsfall. Vi erhöll 821 användbara svar, 340 från Enköping och 481 från Västerås. Det innebär en svarsfrekvens på 77% totalt, vilket torde vara en nöjaktig siffra efter tre påminnelser, med nytt formulär vid ett tillfälle. Formuläret var ganska omfattande, vilket framgår av bifogade frekvensfördelning.

Bortfallet varierade i olika områden i respektive församling. I Västerås blev svarsfrekvensen i framför allt ett område mycket låg, 56%. Det rör sig om Råby, söder om Råbyleden, ett bostadsområde med hög omflyttning, små lägenheter och vid tiden för undersökningen ganska nedgången. Ett typiskt villa- och

radhusområde som västra Bäckby hade en hög svarsfrekvens, 89%, liksom Jakobsberg, som är beläget i centrala Västerås väster om Djäkneberget, 88%. I Enköping var svarsfördelningen mellan postnummerområden mera jämnt fördelad, Östra Galgvreten låg ganska lågt, 63%, medan villaområdena Munksundet och Lillsidan gav en svarsfrekvens på 82%. Det interna bortfallet det vill säga obesvarade frågor i formuläret varierar mellan 0 och cirka 6 procent. De största bortfallen finner vi vid frågor där respondenten ska ta ställning till flera alternativ och svara på alla. Troligen har några inte uppfattat att samtliga alternativ ska besvaras, utan endast svarat på de viktiga eller aktuella alternativen (se t ex tab B:2).

I det hela materialet ingår 442 (54%) kvinnor och 382 (46%) män. Enköping är representerat med ungefär lika många män som kvinnor, 169 respektive 171 personer. I Västerås har 211 män och 270 kvinnor svarat. Ålder, hushållstyp och boendeform fördelar sig i respektive undersökningsområde enligt nedanstående tabeller.

	Västerås	Enköping
18-24 år	12%	11%
25-34 år	15%	16%
35-44 år	20%	16%
45-54 år	20%	16%
55-64 år	13%	17%
65-74 år	14%	16%
75-80 år	6%	8%

Fördelning av hushållstyper:

	Västerås	Enköping
En vuxen	24%	22%
Två vuxna	39%	41%
En vuxen och barn	5%	4%
Två vuxna o barn	24%	24%
Annat	8%	8%

Boendeform:

	Västerås	Enköping
Privat hyresrätt	13%	11%
Kommunal hyresrätt	21%	24%
Bostadsrätt	28%	26%
Radhus/villa	37%	36%
Annat	1%	3%

Fördelningen på de olika bakgrundsvariablerna är relativt likartad för de två undersökningsområdena. Den följande beskrivningen kommer därför att grunda sig i stort på ett sammanslaget material. Där vi kan se att Enköping och Lundby församling i Västerås skiljer sig åt kommer vi att redovisa den skillnaden. I tabellbilagan finns konsekvent procentuell fördelning för det totala materialet samt de två undersökningsområdena redovisade. Antalet svar på respektive fråga finns med för de båda områdena i frekvensfördelningarna.

Intervjuer med boende

Vi har genomfört samtalsintervjuer med totalt 27 personer, 12 i Enköping och 15 i Västerås. När vi tagit kontakt med intervjupersonerna har vi i första hand utgått från boendekvarter med skilda strukturer. Vi har också sökt personer som vi vet har utemiljön som arbetsplats, det vill säga dagbarnvårdare. Omfattningen av intervjuerna har varierat, beroende på de intervjuades erfarenheter och synpunkter. Mellan en halv och två timmar, oftast det senare. Det betyder att endast en del av dem kommer att framgå i denna framställning, men vid ytterligare bearbetning kommer förhoppningsvis mer av materialet att användas. De frågeområden som ingått finns i bilaga (intervjuguide).

Resultaten av intervjuerna beskrivs tillsammans med det empiriska materialet från enkäten. Utemiljön används av alla, det är nödvändigt att vistas ute för att förflytta sig till olika mål. Det är dock olika i vilken grad utemiljön är en central arena för olika aktiviteter. Bland de intervjuade är det möjligt att urskilja skilda uppfattningar om utemiljön i staden från personer som är mycket inriktade på utemiljön, vid transporter, då man väljer vägar utifrån olika preferenser samt vid utevistelser i rekreationssyfte, till personer som enbart ser utemiljön i staden som något att förflytta sig rationellt på, dvs snabbaste vägen till ett mål. Vi har kunnat urskilja några inriktningar i förhållande till utemiljön hos de intervjuade.

De som utnyttjar såväl stadens som annan utemiljö. De skiftar arena mellan staden och andra platser, t ex fritidshus

De som i huvudsak använder stadens utemiljö och mera sällan annan utemiljö.

De som i huvudsak använder annan utemiljö än stadens. De lever sitt "nödvändiga" liv i staden. De arbetar och bor där, medan fritid utomhus praktiskt taget

uteslutande tillbringas på andra platser.

De som i stort sett bara använder utemiljön i nödvändiga sammanhang, vid transporter mellan olika mål. För dessa personer, som verkar vara ett fåtal, är utemiljön ingen prioriterad arena för aktiviteter, andra intressen är viktigare, kulturella och sociala eller fysiska i annan miljö.

I den empiriska delen beskriver vi de olika dimensionerna och aspekterna på utemiljön med hjälp av de intervjuades skilda erfarenheter och inställningar. Vi har valt ut ett mindre antal personer, som vi ser som representanter för de olika inriktningarna.

Kalle är ungefär 60 år gammal, och förtidspensionerad efter en olycka. Han bor i en lägenhet i markplan vid en storgård i Bäckby.

John är 55 år och bor tillsammans med sin familj, hustru och två tonårsbarn i en större lägenhet i Bäckby. Han arbetar på annan ort och har ganska långa restider med bil varje dag.

Anders är pensionär och bor tillsammans med sin hustru i en lägenhet i centrala Enköping. De har vuxna barn, varav ett bor med sin familj i en villa i närheten.

Ulrika är dagbarnvårdare i Bäckby. Hon är i 40-årsåldern och bor med sin familj (4 personer) i en lägenhet med trädgårdstappa i Bäckby.

Margot är cirka 50 år och bor i ett mindre flerfamiljshus i Enköping. Hon arbetar på annan ort och har en restid med buss på cirka tre kvart till och från arbetet. Hon har tillgång till trädgård i sitt boende.

Annsöfi är cirka 30 år och bor ensam med en litet barn i en lägenhet i centrala Enköping. Hon har cykelavstånd till sitt arbete och har sitt barn placerat på daghem när hon arbetar.

Björn är i 40-årsåldern, har ett mindre eget företag där bara han arbetar. Han bor ensam i en lägenhet i Bäckby ganska nära sin firma.

I framställningen har vi valt att belysa olika frågor med utsagor från intervjupersonerna. I första hand från de som vi givit namn, men också från andra intervjupersoner, vars erfarenheter och uppfattningar är intressanta att belysa.

Observationer

För att skaffa kunskap om olika platsers karaktär och deras utnyttjande genomförde vi observationer under olika årstider. Observationernas syfte var att ge kompletterande uppgifter till utsagor i enkät och intervjuer och att öka förståelsen för samband mellan utformning och upplevelse/användning.

Vi utförde observationerna vardagar i huvudsak dagtid och under olika årstider från höstern 1990 till eftersommaren 1991. Olika platser och stråk observerades,

platserna i huvudsak i 8-minuters pass förmiddag, lunchtid, eftermiddag, och sen eftermiddag. Stråken observerades under promenad. Kvällsobservationer genomfördes en dag inom varje område under sommaren. Vinterobservationer i någon egentlig mening blev det på grund av vädret inte något riktigt tillfälle till. Sommar, höst och vår gjordes observationer i princip två dagar per säsong och område. Alla observationer gjordes under dagar med hyggliga eller goda väderutsikter.

Observationsplatser och stråk:

Västerås

Bäckby centrum
Storgård vid Puddelugngatan
Terrasshusen vid Plåtverksgatan
Lekplats mm vid gamla gården
Bäckbyskogen, slinga

Enköping

Klosterparken
Gårdar vid Hägnadsvägen
Kraftgatan - Enöglavägen
Gårdar vid Bergsgatan
Fridegårdsparken
- Stora Torget
- Fiskartorget

Under observationerna har antal närvarande/mötande noterats och anteckningar gjorts om vad man sysslade med. Ibland har vi ställt enkla frågor till dem, som vi mött om t ex aktuell användning, om hur och när man brukar använda en plats, iakttagelser man gjort och varifrån man kommit. En hel del av det material som samlats in vid observationerna får av utrymmesskäl stå över i denna redovisning. Det finns som bakgrundsskunskap och kan förhoppningsvis tas fram vid senare bearbetning.

Vid den nyligen upprustade storgården vid Puddelugngatan hade många nya trädgårdstäppor kommit till och andra utökats väsentligt. De små, privata trädgårdarna hade satt sin prägel på kvarteret. För att få veta mer om hur de fungerade för de boende ställde vi också några frågor till ett tiotal trädgårdsinnehavare om deras inställning till sina täppor.

Intervjuer med "nyckelpersoner" - stads- och parkplanerare

Genom enkät och intervjuer med boende samt observationer har vi bl a försökt få svar på människors uppfattning om sin miljö i staden och kring bostaden, vad man sätter värde på, vad man bekymrar sig över etc.

Professionellt verksamma personer - arkitekter och andra planerare har stort inflytande på hur miljön i staden utformas. Vi har därför funnit det intressant att försöka ta reda på en del av vad kommunernas planerare ser som viktigt i frågor som rör utemiljön, hur de ser på utvecklingen i stadsbyggandet, vad de har för uppfattning om olika miljöer, faktiska eller som planeringsideal. Vi ville om möjligt få underlag för att göra jämförelser mellan planerarnas prioriteringar och de boendes, när det gäller utemiljöns utformning. Vi ville också få veta en del om hur planerarna ser på sina möjligheter att förverkliga, vad de anser vara goda

miljöer utomhus i staden.

Under perioden april - december 1990 genomfördes intervjuer i samtalsform med totalt tio planerare. Av dessa var sex personer handläggande stadsplanarkitekter eller chefer vid stadsbyggnadskontor, och fyra personer hade motsvarande ställning med ansvar för planering och projektering vid parkförvaltning. I vår rapport har vi för enkelhetens skull benämnt de förra "stadsplanerare" och de senare "parkplanerare". Tre av de intervjuade är kvinnor, sju är män.

Det fanns många fler män än kvinnor på dessa positioner i "våra" kommuner.

Intervjuer med nyckelpersoner gjordes i Enköping och Västerås men också i Uppsala. Att vi gått utanför "våra" kommuner beror på att vi ville få tillräckligt antal intervjuer - tillräckligt för att få en viss spännvidd mellan personer av olika ålder och bakgrund och tillräcklig för att kunna hålla intervjuerna anonyma. Att göra så har varit vår strävan, som vi bara frångått i något fall - efter överenskommelse. I redovisningen tar vi i huvudsak upp utsagor om Västerås och Enköping, när det gäller konkreta platser, men i vissa fall har vi utnyttjat uppsalamaterial som jämförelse. När det gäller mer generella frågor används allt material tillsammans.

Vid undersökningstillfället hade kommunala besparingar i Uppsala och Västerås i hög grad påverkat villkoren för dem, som arbetar med parker. Besparingar hade gjorts och ytterligare förutsågs när det gällde verksamheter i parkerna och skötsel av parkmark. I Enköping var förhållandena lite mera gynnsamma. För planerarna på stadsbyggnadskontoren var det snarare högkonjunktur och byggrush som ställde till bekymmer. Man hann inte med sina uppgifter, och personalomsättningen var stor. Parkplanerarnas arbete påverkades också av byggrushen på ett i huvudsak negativt sätt. Pressen på att utnyttja parkmark för annat var stor, och man kände sig ha fått minskat inflytande i den kommunala planprocessen. Parkplanerarna hade också en mer pessimistisk syn när det gällde stadsbyggandets utveckling.

Inflytande, utbildningsbakgrund och erfarenheter skiljer mellan parkplanerare och stadsplanerare. Det är därför naturligt att intervjusvaren också skilde sig åt för vissa frågor, vilket har kommenterats i redovisningen. Men det fanns också en samstämmighet mellan grupperna, som rörde många fler frågor.

Platser att leva på eller "bara bo" - vitalitet

För att den plats där man bor (settlement) ska betraktas som vital, enligt Lynch, ska den tillgodose invånarna med förutsättningar att överleva, dvs tillfredsställa grundläggande behov. Det innebär bland annat att människorna ska ha tillgång till service av skilda slag och att de känner sig trygga i förhållande till andra människor och till den fysiska miljön.

Service, avstånd och transporter

Ett kriterium på en bra boplats kan därmed vara att ha nödvändiga vardagliga institutioner och service inom gång- och cykelavstånd. De som vi har tagit upp i enkäten är skola/arbetsplats, dagligvaruaffär, postkontor, bank, apotek, vårdcentral/distriktsläkare, bibliotek, stormarknad och stadens centrum (Tab B:4).

Totalt går eller cyklar knappt 40 procent till sitt arbete eller sin skola, och det är en något högre andel i Enköping (42%) än i Västerås (38%), medan bilåkande är något vanligare i Västerås (28% resp 24%). Ungefär nio procent i hela materialet använder kollektiva färdmedel (8% i Enköping och 10% i Västerås). De som uppger att de inte alls färdas till arbete motsvaras i stort sett av andelen pensionärer (Tab B:33).

Dagligvaruaffär och postkontor är de serviceslag som är mest tillgängliga för de boende. Nästan 78 procent går eller cyklar till dagligvaruaffär och till post är motsvarande andel 72 procent. För båda serviceslagen är det något vanligare att västeråsare går och cyklar än enköpingsbor. De senare åker oftare bil (23% resp 17% till affär och 31% resp 19% till post). Det kan tolkas som att det är längre avstånd för de som bor i Enköping, men siffrorna kan också bero på att i Västerås är gång- och cykelnätet utbyggt över hela staden och inbjuder till framför allt cykel som färdmedel. Vid våra observationer i Bäckby centrum har vi också kunnat konstatera att en stor majoritet av besökarna kommer till fots eller per cykel. Till bibliotek går och cyklar också en stor andel och inte fler än 24 procent åker bil. Å andra sidan är det cirka femton procent som uppger att de inte alls besöker bibliotek.

När det gäller bank, apotek och läkare är det vanligare att åka bil eller buss (Västerås), även om drygt hälften går eller cyklar oftast. Dessa serviceslag kan alltså betraktas som något mindre tillgängliga än affär och post. Till stormarknad tar sig nästan 80 procent med motorfordon (buss 11%, bil 67%).

Vi kan se en betydande skillnad mellan män och kvinnor, då männen i mycket högre grad åker bil till olika mål, medan kvinnorna oftare går, cyklar eller åker buss (Tab B:35).

Fig 4. I Västerås är det vanligt att cykla till butiken, Bäckby centrum

Innan vi går in på att se på hur de intervjuade beskriver sin syn på möjligheterna att fysiskt leva ett bra liv, finns det anledning att betrakta de två undersökningsområdena något. Enköping är en relativt liten stad, med en ganska stor andel av befolkningen boende nära centrum. Vi kan se att inte mer än 7 procent av stadsbefolkningen har tre kilometer eller mer att ta sig till centrum (Tab B:3). Det betyder att service i stadens centrum är tillgänglig för de allra flesta. Staden uppfattas som en helhet, där den centrala delen av staden ingår i utemiljösfären till vardags. I Bäckby, Västerås som är vårt andra undersökningsområde, ser situationen annorlunda ut. De boende är Bäckbybor i högre grad än Västeråsbor. Det är i Bäckby man lever sitt vardagsliv, där finns i området den nödvändiga service man efterfrågar. Stadsdelen är inte bara en "sovstad", utan snarare vital med ett stort serviceutbud. Det är inte förrän man har behov utanför de vardagliga som det blir aktuellt att ta sig till centrala Västerås av serviceskäl. Bäckby centrum med dagligvaruaffärer, postkontor, bankkontor, apotek, vårdcentral, kiosk, frisörer, blomsterhandel (numera nedlagd), restaurang, kyrka, bibliotek och fritidsgård kompletteras med några mindre dagligvaruaffärer i utkanten av stadsdelen. Förutom den inre strukturen och avståndet till centrum förstärks intrycket av separation från centrum av bland annat ett industriområde mellan Bäckby och centrala Västerås. I detta område har också en varierad fackhandel utvecklats, som ger ytterligare service på nära håll. I Bäckby är alltså de boendes kontakt med centrala staden betydligt mer sporadisk än i Enköping, där kontakten tycks vara mer kontinuerlig och vardaglig, även om det oftast finns dagligvarubutiker där man bor. Övrig service är dock i hög grad koncentrerad till centrum, vilket också andelen bilåkare till centrum tyder på. Enköpingsborna åker oftare bil än västeråsarna till sådana mål som

läkare, apotek, post och bank. Den kollektiva trafiken uppfattas av de intervjuade som trög och ineffektiv i Enköping.

"Ska man åka buss tar det så lång tid, för bussen kör runt i olika områden..."

De intervjuade om sin service

Det allmänna intrycket från de boende i Bäckby är att stadsdelen i stort sett tillgodoser olika former av service, som nämnts ovan. De dagliga behoven täcks i stort sett och det är först när man har behov av något utöver det, som behovet att ta sig till andra mål finns. Centrum kan då ses som ett mål bland andra, som t ex stormarknader eller närliggande städer, som Enköping och Hallstahammar. Det är emellertid inte självklart så att man ser Bäckby som självförsörjande, åtminstone om man har erfarenhet av ett utpräglat lokalsamhälle, där såväl service som rekreation och nöjen finns representerade.

Björn jämför med sitt tidigare boende i en stadsdel i centrala Stockholm:

"Stan är stor och man väljer en liten bit som sin gata eller sitt kvarter. Ju större stad du kommer till, desto mindre bit identifierar du dig med, det kanske bara blir kvarteret, det beror på utbudet. Jag har ingen aning om mitt område här och vill inte veta heller. Här i Bäckby kan man ju inte leva på samma sätt som på Söder. Då skulle man inte kunna handla kläder eller äta sig mätt. Man måste ju åka runt halva stan för att få tag i det man behöver. ..."

För Björn är stadsdelen någonstans där man bor, medan man får söka sina livsnödvändigheter runt om. En annorlunda bild ger Kalle som i stort sett lever sitt vardagsliv i Bäckby och kompletterar med ett besök var fjortonde dag på en stormarknad tillsammans med sin dotter. Det lönar sig att ta bilen, det blir betydligt billigare att åka dit och handla.

"Annars är det ICA jag handlar på... Vi har en väldigt fin ICA-affär. Sen har vi blomsteraffär, post och bank, det är vad som behövs. Ska man ha nånting utöver det åker man ner på stan, men då tar jag bussen. Det blir inte ofta..."

Ulrika är genom sitt arbete som dagbarnvårdare i stort sett bunden till stadsdelen och utnyttjar praktiskt taget uteslutande den service som finns i området. Ett av flera utflyktsmål tillsammans med barnen är det affärscentrum som etablerats i industriområdet öster om Bäckby. Där kan hon komplettera sina inköp med varor som inte finns tillgängliga i Bäckby centrum.

"Vi brukar säga att det enda vi saknar är ett systembolag. Man behöver ju egentligen inte åka in till stan om man inte vill göra det... Det händer nån gång ibland, det blir inte många gånger per år. Bäckby är ju hemma för oss..."

I den lilla staden, Enköping, är centrum betydligt mer integrerat i de boendes levnadsvanor. Det gäller de som bor en bit ifrån, t ex i Fanna såväl som de som bor närmare.

"För oss är det inga problem att ta sig till centrum, nu har vi fått cykelväg och det går på

en kort stund att ta sig dit, fast vi har en del service här också, affär och post, så det blir kanske bara nån gång i veckan"

Anders däremot som bor nära centrum, fem minuters gångväg, gör sig någon anledning att gå dit nästan varje dag. I centrum finns all service som behövs och han utnyttjar praktiskt taget bara den, tar sig inte till stormarknader eller andra platser.

Planerarna om service i stadsdelarna

Att styra olika serviceföretags etableringar har varit en verksamhet som alltsedan 1940-talet, då grannskapsplaneringen introducerades, sysselsatt kommunala planerare och politiker. Man har strävat efter att å ena sidan åstadkomma tillräckligt underlag i olika stadsdelar och å andra sidan få etableringar på de platser, kommunen ansett mest lämpade. Livsmedelshandeln har som bekant kunnat styras delvis med hjälp av kommunal etableringskontroll, men denna möjlighet ifrågasätts numera av både politiker och näringsidkare. Små stadsdelscentrum överges alltmer. Post, bank, livsmedelshandel etc söker sig i allt större utsträckning till lägen intill stora trafikstråk.

I Västerås illustreras denna utveckling bl a av ett par nedlagda stadsdelscentra, som ersatts med service i ett mera "bilvänligt" läge, samt av mycket stora svårigheter att få service in i den nya stadsdelen Gryta, där ett läge nära infarten och utanför bostadsbebyggelsen har uppfattats som betydligt mer intressant av både post och livsmedelshandel. Också i Bäckby centrum finns en viss osäkerhet, bl a beroende av en eventuell etablering av en stormarknad i närheten. En del verksamheter har också lagts ned under vår projekttid - videobutik och blomsterhandel. En tendens till utglesad service vad avser "fullsorterad" livsmedelshandel, post och bank som kompletteras med små, kvällsöppna servicebutiker kan anas i Västerås. I Enköping har själva centrumhandeln hotats av lågprismarknader utmed riksväg E18. Utbyggnaden av dessa har nu stannat upp, vilket kan antas bero på den vikande konjunkturen.

Den utveckling mot extern handel och minskad tillgänglighet för dem, som inte har bil, är ingenting, som uppskattas av de planerare vi talat med i Enköping, Västerås och Uppsala. Det motverkar den levande stad, man strävar efter att skapa eller upprätthålla och ses som ett problem speciellt för våra allt fler äldre invånare, som får svårare att klara sig själva och därmed också kan komma att ytterligare belasta den kommunala budgeten. Ett ideal, som framförts av flera av våra tillfrågade planerare är den typ av torg, som kom till under 50-talet, med butiker intill en omsorgsfullt utformad plats och med åtminstone en del butiker i bottenvåningar på bostadshus. Bland Uppsalas planerare kom Västertorg i stadsdelen Eriksberg upp som ett gott och fortfarande väl fungerande exempel. Detta ligger i anslutning till en trafikerad gata men inte i något direkt infartsläge. Men det är i sådana lägen som även Uppsalas nya stadsdelscentra tenderar att hamna, t ex Stenhagen och Sävja, eftersom näringsidkarna vill ha det så. Ett exempel där idealen fått styra är det upprustade och delvis nya Vallby centrum i Västerås, med många butiker i bottenvåningarna och ett läge indraget i stadsdelen. Ett planerarideal, som dock också får konkurrens från en nyetablering i biltillvänt läge. En blandning av förhoppningar och skepsis inför detta centrums framtid fanns hos våra intervjuade.

Fig 5. "Nya" Vallby centrum med småbutiker

De, som driver handel vill alla nå de bilburna kunderna. Helst vill man konkurrera om alla attraktiva kunder i en kommun, och gärna också om dem från andra kommuner. De, som går eller cyklar till sin service uppfattas kanske inte som så intressanta, eller så finns det en överdriven föreställning om bilens användning för den dagliga servicen.

Enligt vår undersökning är det ändå så att de allra flesta går eller cyklar till dagligvarubutik, och att det är en uppskattad kvalitet i stadsboendet att ha nära till service. Men för den fullsorterade dagligvaruhandeln är det de stora inköpen - t ex hushållens veckoinköp - som är intressanta. De sker ofta med bil och i kombination med andra inköp.

Stadens centrum

I stadens centrum finns det huvudsakliga utbudet av service och det är rimligt att anta att dit söker sig de boende när de behöver utnyttja olika former av kommersiell, hälso- och social service. Västerås är en betydligt mer utbredd stad än Enköping och därmed är avstånden till stadens centrum i allmänhet längre för de boende (Tab B:3). Ungefär 40% har mindre än en kilometer till centrum i Enköping, medan motsvarande andel i västra Västerås är 15 procent. Nästan hälften av respondenterna har tre kilometer eller mer att ta sig till centrum i Västerås och i Enköping är den andelen cirka 7 procent. Det betyder att färd sättet varierar i de båda städerna (Tab B:4). I Enköping går eller cyklar nästan 60% till centrum, medan

mindre än 40% går eller cyklar i Västerås när de tar sig till centrala staden. Andelen i Västerås kan sannolikt dock betraktas som ganska hög med tanke på det väl utbyggda cykelnätet i staden. Andelen i de båda undersökningsområdena som åker bil till centrum är ungefär lika stor, cirka 35 procent. I Västerås är det vanligare att åka buss. Om vi ser på det totala materialet ökar självklart bilåkandet med avstånd, men även bland de som bor mindre än 500 meter från centrum tar ungefär var tionde person bilen. Nästan 80 procent av de som bor nära centrum går eller cyklar dock. Av de som bor mer än tre kilometer från centrum tar sig drygt 50% dit med bil (Tab B: 34).

Västerås centrum - det kallas för city.

"Västerås city är anpassat för ABB-människor - rationella typer med båt och fritidsintressen utanför stan."

Det här är en kommentar, som en av våra intervjuade planerare yttrade halvt på allvar, halvt på skämt. Samma person menade också att city var livlöst på kvällarna, och att ungdomarna bara hade McDonalds, dit de kunde gå och vara sig själva. Det hade en amerikansk sociolog kommit fram till vid en undersökning. Bilden av Västerås som den effektiva köpstaden, med stort utbud och korta avstånd understryks också av de övriga västeråsplanerarna.

"Det känns bra på dagtid, men jag tycker att det är tråkigt på kvällarna för då finns det inget liv här, ingen rörelse. Kommunen skulle ha släppt på trafiken för att få lite liv i det hela."

Men å andra sidan uppskattas den konsekventa trafikregleringen, som ger ett bilfritt centrum med luft, som går att andas.

Att nästan alla stadens nöjesställen har åldersgränser, som utesluter tonåringar, att deras kulturella och sociala intressen inte tas till vara, bekymrar också planerarna.

"Det finns ju unga människor, som rör sig ute på stan, som har den sortens tillvaro, att man gör saker tillsammans med andra på bortaplan, så att säga...kanske man skulle öppna upp stan på det viset - göra den mer tillgänglig för de människor, som vill vara ute på stan."

De många gallerierna, som stänger om all sin glans efter affärstid och för lite bostäder i ett tättbyggt kommersialiserat centrum ger en slutenhet på kvällen, som inte lockar flanörer. "Västerås är ingen strosstad". Däremot fungerar det utmärkt för den, som vil utträtta ärenden på lunchen. City uppskattas av kunderna, och har i undersökningar visat sig kunna konkurrera bra med externa etableringar.

Fig 6. City i Västerås. Modernt utformat för moderna människor

"Och det som har hänt nu det sista året - jubileumsåret /1990/ - när vi fick igång Skrapan och Gallerian och Kongresscentrum, det är ett verkligt lyft för city och för stan."

Västerås city bjuder också på en del grönska, framför allt utmed Svartån.

"Men mycket av de gröna lungorna ligger lite snett och utnyttjas inte så väldigt mycket, och de som utnyttjar dem är kanske fel klientel..."

Parkerna, som ju skulle kunna bidra till en intressant promenadmiljö, är alltså inte så integrerade i city, utan avskärmade som t ex Wasaparken av stadshuset, som vänder ryggen mot parken. De viktiga gångstråken anknyter inte till parkerna.

Den önskan om fler bostäder i city, som våra planerare för fram är också ett mål för ansvariga politiker. Hur man ska kunna nå det är dock ovisst. Innanför Cityringen, den trafikled, som avleder och styr trafiken i centrala Västerås, är det ont om plats, och Cityringen i sig orsakar buller och avgaser, samt skärmar av från omgivningen. Konflikten mellan det effektiva och det trivsamma mellan dag- och kvällsanvändning är uppenbar i det moderna Västerås City, vars grunddrag lades ut på 1950-talet, då Västerås industristaden växte ur småstadskaraktären.

De intervjuade i Bäckby, ser i allmänhet inte stadens centrum som ett vardagligt alternativ

när de vistas utomhus. Till centrum åker man om det är någon service utöver det vardagliga som man behöver utnyttja. Visst förekommer det att man utnyttjar t ex Djäkneberget som lockar med olika aktiviteter och en fin kultiverad natur.

"Om vi ska handla kläder eller skor. Man åker ju inte ner bara för att gå och titta, utan det är när man har ärenden... Det är ett bra gångcentrum, det finns bara två stora gator och vid dom finns allting, så man har allt i ett svep... När jag var yngre och hade kompisar i stan gick vi upp på kvällarna och var på Djäkneberget. Man spelade något bollspel på stora gräsmattan, fikade och bara latade sig där. Det är trivsamt..."

Så beskriver en ung man, som nu bildat familj, sitt förhållande till centrala staden. Kalle har mera tid och centrum är ett mål emellanåt, eftersom det är bekvämt att åka buss dit.

"När jag åker till stan, brukar jag gå av bussen så jag går genom parken vid ån. Där brukar dom ha fina planteringar som man kan se på. Något sådant har vi ju inte här..."

För Björns del är det framför allt på helgerna som han har tid att ta sig till stan, men då är bussförbindelserna dåliga och hans favoritplatser, de inglasade affärshusen är ofta stängda.

"Det är ett elände för oss som inte kör bil eller cyklar... vill gärna sätta mig i ett kafé, men det är inte lätt här..."

Enköpings centrum - en småstadsidyll med mycket rörelse.

Enköpings centrum har inte genomgått någon radikal omvandling. Torget, gatorna och kvarteren har i stort sett bevarats genom efterkrigstidens rivningsvåg, men många äldre och omtyckta byggnader har försvunnits och ersatts av moderna, mer rationella som köpmannavaruhuset Paus, vars fasader inte faller varken våra planerare eller enköpingsborna i smaken. Känslan av småstad, med betoning på "stad" finns kvar och ger enligt en av våra planerare ett mervärde jämfört med centrum i orter som t ex Bålsta, som har ett köpcentrum med parkeringsplatser men saknar stadskaraktär.

Enköpings centrum med den gamla rutnätsstaden "...har en klar dragningskraft på medborgarna." Och det är kanske inte alls bara som handelsplats. Utbudet är inte så heltäckande och enköpingsborna gör en hel del av sina inköp i de större granstäderna, framförallt i Västerås men också i Uppsala och Stockholm. Till detta bidrar förstås också att många pendlar till arbeten i de större städerna. Enköping har omfattande extern busstrafik och dessutom tåg till Stockholm och Västerås. Att bo centralt, nära buss och tåg är mycket efterfrågat.

"Det är där man vill bo i första hand, trots nackdelarna med parkeringsproblem och störningar fredags- och lördagsnätter, när ungdomarna har svårt att klara sitt beteende - alkohelpåverkade, skadar bilar."

Bekvämligheten är den ena fördelen, småstadscharmen den andra. Och Enköping är till skillnad mot Västerås en mycket öppen och lättillgänglig stad, även kvällstid och även med bil. De flesta hus i centrum rymmer bostäder, gallerior är något man bara pratat om, och som inte bedöms passa småstaden.

Enköping har klarat sig tämligen bra undan genomfartstrafik genom att E18 byggdes utanför staden för många år sedan. Men en del tung trafik till industriområdena berör centrum och några gator, som t ex Fjärdhundragatan och Doktor Westerlunds gata har besvärlig trafik, och fungerar i viss mån som barriärer. De provisoriska trafiklösningarna i centrum med t ex cykeltrafik i motsatt riktning på enkelriktade gator, och med dålig avgränsning påtalas, av en av planerarna som ett problem, där det finns förslag till lösningar, men aldrig fattas några politiska beslut. Avstängning av trafiken utmed ytterligare en sida av stortorget, och en uppsnygning av torget, som är en viktig mötesplats omgiven av intressant bebyggelse, är ett av förslagen, man skulle vilja pröva.

Fig 7. Kring Stortorget i Enköping finns både gammalt och nytt

"Och det, som kantar runnätsstaden är också väldigt fint - hamnen här nere vid ån. Där vi sitter /kommunalhuset/ är vi ju alldeles i kanten av den stora parken, där vi ser biblioteket och medborgarhuset. Det ligger fint i kanten av runnätsstaden och hänger intimt samman."

I Enköping spelar parkerna med i stadslivet. Parkerna är öppna och synliga för den, som rör sig i staden, och viktiga stråk berör både de större parkerna, och de småplatser, som genom upprustning har fått en viktigare roll för stadens ansikte under senare år.

Det är också centrumets utsmyckning som de intervjuade i Enköping framhåller som uppskattade inslag. Vare sig man bor centralt eller i något bostadsområde en bit ifrån centrum, så ägnar man någon tid i veckan i centrum. En cykeltur på eftermiddagen eller en promenad igenom centrum är vanliga aktiviteter.

"Vi har den service vi har i centrum och det enda som jag vet saknas är parkeringsplatser, men vi behöver ju egentligen inte ta bilen... Torget har rustats nu, och där möter man alltid bekanta..."

Det som Margot framhåller i sitt svar om staden, är på sätt och vis kärnan i de flesta uttalanden om centrum. Många bilar utmed gatorna, platser som är fina att se på och att man möter bekanta. Centrum är en påtaglig del i boendet bland befolkningen.

Naturligtvis finns det också negativa erfarenheter, av våldshandlingar (t ex väskryckning) och förstörelse, men åtminstone det senare sker mest kvällstid, och vi har inte träffat någon person som är ute på kvällarna i någon nämnvärd utsträckning. På kvällarna är Enköping i första hand ungdomens stad, vilket är en allmän åsikt bland de intervjuade.

Tryggheten i den nära miljön

För att få ett uppfattning om hur de boende uppfattar tryggheten i sin stadsdel har vi givit tre påståenden av generell art och svarsfrekvenserna tyder på att de allra flesta uppfattas stadsdelen som trygg, åtminstone på dagtid. Nästan 85 procent instämmer helt i påståendet att "det känns tryggt och säkert att vistas utomhus i bostadsområdet på dagtid" (Tab B:2). Åsikten är relativt jämnt fördelad över kön och ålder. Det är egentligen bara yngre kvinnor och äldre män som är något tveksamma (Tab B:36). Andelen som känner sig helt trygga sjunker till drygt 40 procent när vi gett samma påstående om kvällstid. 16 procent instämmer inte alls och drygt sju procent har ingen åsikt i frågan (Tab B:2). Männerna känner sig mer trygga utomhus kvällstid än kvinnorna. De minst trygga är äldre kvinnor (över 65 år). Men också de yngre kvinnorna ger uttryck för oro kvällstid (Tab B:36).

Vi har valt att exemplifiera den fysiska tryggheten med halkrisk vintertid och vårt påstående har varit att "på vintern undviker man helst att gå ut i bostadsområdet av rädsla för att halka". Totalt har nästan 16 procent instämt helt och 38 procent delvis (Tab B:2). Det betyder att en ganska stor andel i viss mån känner att det är riskabelt att vistas utomhus vintertid. Kvinnorna är också här mer oroliga än männen framför allt medelålders och äldre kvinnor (Tab B:37).

I det första påståendet ingår naturligtvis flera dimensioner, men sannolikt har begreppet "tryggt" uppfattats i relation till andra människor. Andra faktorer som påverkar tryggheten utomhus, såsom trafiksituation och framkomlighet kan också ha tagits i beaktande, men i vilken grad kan vi inte säga. Intervjuerna tyder dock på att om man allmänt talar om trygghet utomhus så är det i förhållande till andra människor som de intervjuade tolkar frågan. För de allra flesta är det så att man på dagtid känner sig trygg och säker utomhus, få tillfällen till ångslan yttrar sig i allmänhet. Några förhållanden har emellertid framkommit som tyder på att de båda undersökningsområdena har inslag av faror, speciellt för barnen.

Yngre barn klarar inte trafiken. Ett sedan länge känt faktum är att inte förrän i tolvårsåldern kan barn förstå och tolka trafiken och därmed handskas med sin situation. En oavbruten kontroll av vuxna är nödvändig vid utevistelser med trafik i närheten. De mindre barnen

kräver alltså, från trafik avskilda platser. Lekplatser och gångstråk torde vara platser som är avpassade just för dessa behov. De boende som vårdar barn på dagtid i undersökningsområdena framför i stort sett två situationer som påverkar trygghetsupplevelsen i fysisk bemärkelse. Det är dels trafiksituationen som i vissa avseenden tränger sig på platser som är avsedda för barn samt gatutrafiken som ibland upplevs som farlig, framför allt vid övergångar och korsningar. Den andra aspekten som framförts är dåliga lekredskap för barnen, trasiga eller på annat sätt farliga.

I Bäckby används i hög grad de lekplatser som finns på gårdarna, lekplatser som är omsorgsfullt utformade och ligger tätt, vilket ger utrymme för omväxling. Ett problem överlag med de lekplatser som ligger inom storgårdarna är att biltrafik och motorcykeltrafik förekommer utmed stråken. Endast någon lekplats, avsedd för mindre barn är inhägnad. Därför kan bilar överraska och störa tryggheten på gårdarna.

Ulrika beskriver:

"Man får hålla uppsikt hela tiden, men jag låter inte bli att släppa ut dem. Det måste väl hända något innan biltrafiken försvinner från gården... Jag tycker det är jättejobbigt med just trafiken, för det är ingen som bryr sig om det. Egentligen får dom inte köra här, men det är ju bekvämt att åka genom gården istället för runt och ut på gatan där dom får köra..."

Fig 8. I Bäckby är gatorna breda och raka. Övergångsställen saknas ofta där gångstråk mynnar ut

Ytterligare en synpunkt på trafikmiljön ger en annan småbarnsmamma:

"Nånting som jag har retat mig på är att dom inte har markerat gångbanor i anslutning till att man ska gå över gatorna. Inga övergångsställen (vid utgångar från gårdarna). Det finns ett övergångsställe på hela gatan... Inte går man med sina barn längst bort på gatan vid övergångsstället när man ska över på mitten..."

Vid våra observationer har bilar på gården varit vanligt förekommande, oftast servicefordon tillhörande hantverkare. Här liksom i våra tidigare studier har vi kunnat se att förarna många gånger håller hög hastighet även där sikten är skymd. Vid en förfrågan hos förvaltaren Mimer och Hyresgästföreningen fick vi veta att det här är en fråga som diskuteras dagligdags och som man försöker komma åt genom information till de serviceföretag, som anlitas, "lappning" av parkerade bilar etc. Det största problemet anses sopbilarna utgöra, som trots åtskilliga påstötningar framförs på ett sätt som skrämmer de boende. En känd men inte polisrapporterad olycka där ett barn blivit påkört, har hänt i Mimers område (bland 1200 lägenheter under cirka 20 år). Förvaltaren menar att trafiken på gården inte är ett så stort problem egentligen. Man fortsätter att informera och hoppas nå fram så småningom till dem som "syndar". De fortkörare man talat med, brukar emellertid inte själva tycka att de kör för fort. Förslag om avstängning med bommar har diskuterats, men åtgärderna har ansetts för dyra och krångliga.

I stort sett upplevs Bäckby som en trygg miljö för barnen, med många gång- och cykelstråk som gör att man oftast kan undvika trafikerade gator. Men stråken är inte helt utan problem. Cyklisterna och gångtrafikanterna ska samsas och de små barnen som springer fritt kan komma ivägen för de cyklande.

"Det händer att våra ungar springer ivägen för cyklisterna och vi får skäll... Dom hinner inte undan när cyklisterna plingar och dom måste bromsa, det gillar dom inte... Det är egentligen tokigt att det är samma bana för oss och cyklisterna, en kant eller någon markering kunde det finnas. Det gör det inne i stan"

Björn reflekterar över situationen med ett väl utbyggt gång- och cykelvägnät i Västerås.

"Jag skulle aldrig våga ha barn i det här området. Man invaggas i en sorts "säkerhet" och trafiken på gårdarna och gatorna kommer överraskande. Eftersom det är så många avstängda gator så sneddar trafiken på de mest underliga sätt... Det är livsfarligt"

Vid våra observationer i Mimers område har vi noterat att småbarnslekplatserna mellan de högre husen och det genomgående gång- och cykelstråket utnyttjas mycket lite. Här går en ständig ström av "främmande" förbi - många hundra per dag. Här får man varken lekro eller trygghet. Det offentliga tränger sig på och drar till sig uppmärksamhet. Cyklar kommer fort. På den hägnade, privata uteplatsen vistas människor tryggt. En trygg lekplats i denna miljö, skulle behöva åtminstone samma skydd, en klar avgränsning av det "halvprivata".

Fig 9. Småbarnslekplatserna är så avskilda från huset att de mer tycks höra till det "allmänna" stråket

Utrustningen på lekplatserna är en andra källa till viss oro när barnen är utomhus. Erfarenheter av uppsåtlig förstörelse såväl som av slitna lekplatser finns hos de vuxna som har hand om barn på dagtid. Lekplatserna är avsedda för mindre barn, men inte sällan används de också av tonåringar som inte alltid är hänsynsfulla.

"En lekplats har dom fått lysa upp med stora spotlights för att det förstörs så hemskt mycket..."

"Sen är det ju så att det finns barn som är rätt så stora och som förstör lekplatsen. Den är ett år gammal, men dom /fastighetsförvaltningen/ har reparerat den många gånger redan. Vissa grejor har redan försvunnit på grund av att det är förstört..."

Ett gång- och cykelnät är på väg att byggas ut även i Enköping och det är ett inslag som de boende uppskattar. Det ökar tryggheten för barn och vuxna. Problem med trafiken är dock fortfarande en källa till påtaglig oro i den staden.

"Dom kör så fort där vi bor, precis i en kurva... det är bara tur att det inte har hänt någonting. Barnen smiter gärna iväg och då känner man sig orolig... När man är ute väljer man vägar utan trafik om det går... vissa övergångar är oroliga..."

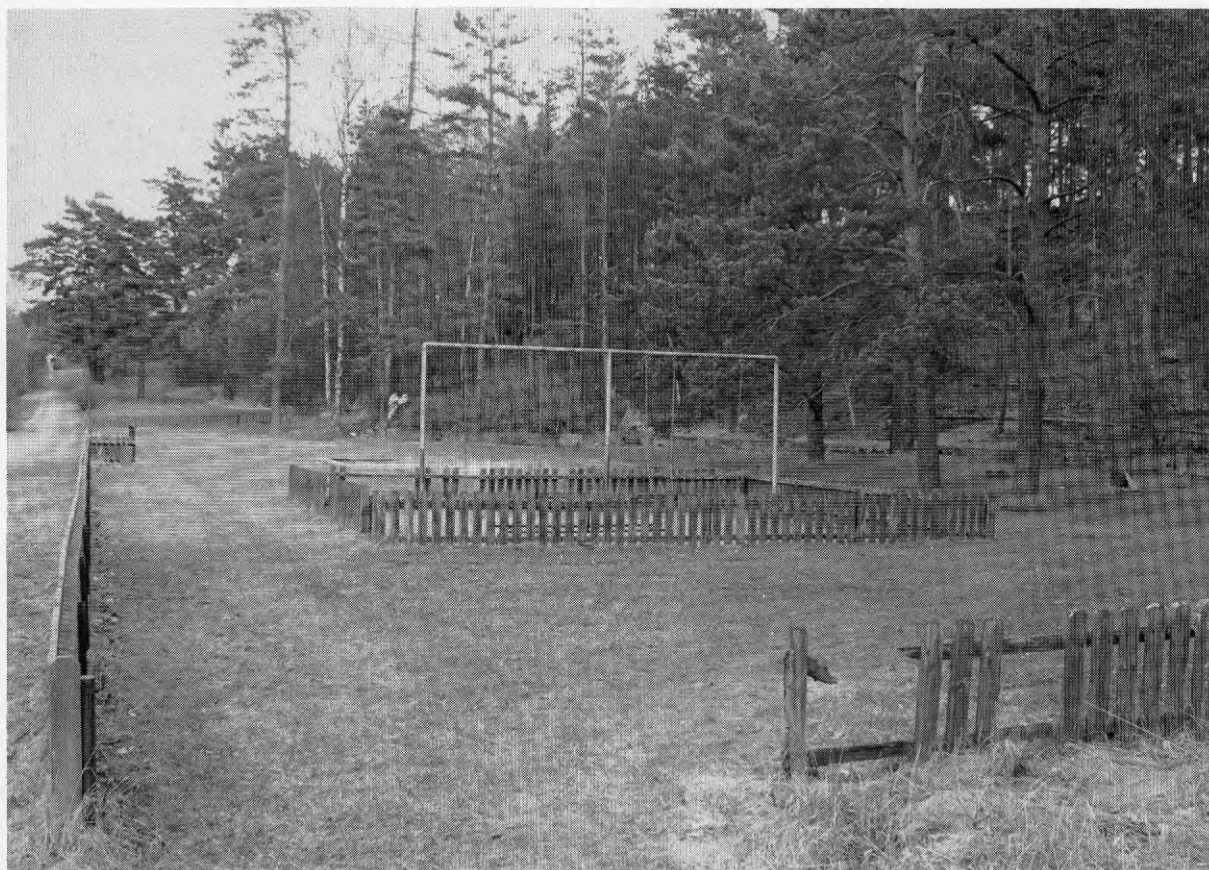
"Nog tycker jag det är väl mycket bilar för att vara en så liten stad... jag går när jag har pojken med mig... man måste hålla honom hårt, han har idéer och kan fara iväg utan

förvarning. Ser han någon på andra sidan gatan så ger han sig bara iväg"

Annsofi berättar också att hon oftast går själv till centrum i Enköping, mycket på grund av att det är oroligt att gå med en fyraåring på smala trottoarer. Kanske är det ett vanligt beteende, att inte ta med barn i förskoleåldern när man ska handla eller uträtta andra ärenden, just för att det känns tryggare utan barn. Ärenden uträttas medan barnen är på dagis eller hos dagbarnvårdare. Det skulle innebära att barnen "utestängs" från vissa vardagsmiljöer, som de behöver träning i att handskas med.

I Enköping kritiseras framför allt lekplatser som av ålder slitits ned och blivit nästan direkt farliga för barnen.

"Det behövs ny sand i sandlådan och renovering av gungorna. Det sitter ett järnrör mitt i gräsmattan. När bräddor och spikar lossnat har vi fått gå och plocka för att barnen inte ska göra sig illa. Fotbollsplanen bredvis växer igen och blir förstörd... Det är en lekplats som utnyttjas av många barn, någon annan finns inte som ligger bra till för oss..."

Fig 10. Nedslitna lekplatser blir farliga. Här brukar dagbarnvårdarna hålla till, för det finns ingen annan nära.

Den kvinna som beskriver den nedslitna lekplatsen upplever att barnen fått allt mindre utrymme i centrala Enköping. Hon har tillsammans med andra vuxna försökt påverka stadens ansvariga att få en upprustad lekpark. Ytterligare en lekplats har funnits i området, men den har ersatts av en prydnadspark, som visserligen är fin, men har kommit till på bekostnad av barnens intresse.

"Visst var också den lekplatsen sliten och dålig, men en upprustad lekpark kunde vi få här tycker jag, inte att dom tar bort en och låter den andra förbli farlig..."

I stort sett kan vi se i våra intervjuer att utemiljön i fysisk mening upplevs som trygg och säker. Få personer uttrycker att det är något i utemiljöns utformning eller skötsel (t ex snöröjning) som gör att de känner sig oroliga eller ängsliga när de är ute. Trafik och halka är dock ett par faktorer som för några kan hindra trygga utevistelser.

"Det finns gatukorsningar som är otäcka, t ex Torggatan-Kyrkogatan (Enköping). Där är det många affärer så man har ofta ärenden dit, man har dålig sikt när man cyklar"

"Egentligen är det inte farligt att vara ute i Enköping, men jag cyklar inte i stan, det vågar jag inte för trafiken..."

"Visst kan det vara halt ibland, speciellt dom senaste vintrarna, när det varit dåligt med snö och varmt emellanåt, men då får man väl hålla sig inne, för kommunen kan inte hinna med att sanda överallt, sanden rinner ju bort också..." (Kalle i Bäckby)

Såväl trafik som väglag kan alltså vara hindrande för vissa att vara aktiva på det sätt de önskar, men i stort sett har de boende en förståelse för att underhåll inte alltid hinns med.

"Det är viktigast att det sandas i stan, sen får man väl vänta med att gå eller cykla utanför centrum, tills isen är borta..." (Anders i Enköping)

Tryggheten i hela staden

Har man möjligheter att välja väg när man tar sig till arbete, busshållplats, centrum osv, är det sannolikt att man medvetet undviker vissa vägar eller platser av olika skäl. Det är 153 personer (cirka 20%) totalt som har svarat att de medvetet undviker någon väg när de går eller cyklar (Tab B:9). Den vanligaste orsaken är buller och avgaser. Därefter följer att det är osäkert i trafiken, att det finns risk att råka ut för våldshandlingar, att någon väg är svår att gå/cykla samt att den är trist. För dessa personer finns alltså alternativ till mindre attraktiva vägar. Ett fåtal personer uppger att de inte har någon valmöjlighet.

"Det känns tryggt och säkert att vistas utomhus i staden som helhet"

"Det finns gångbanor och promenadstråk som man undviker av oro och ängslan för att råka ut för olyckshändelser (t ex i trafiken)"

"Det finns gångbanor och promenadstråk som man undviker av oro och ängslan för att råka ut för våld och kriminalitet"

Ovanstående påståenden har att göra med tryggheten i staden som helhet (Tab B:12). I det första påståendet är det en stor majoritet, nästan 90 procent, som helt (43%) eller delvis (47%) upplever staden som trygg och säker. Inte fler än 50 personer -eller drygt 6% är av motsatt åsikt, något högre andel kvinnor än män (8 resp 4%)(Tab B:38).

Att det däremot finns platser och stråk som man undviker av oro för att råka ut för olyckshändelser (t ex i trafiken) visar vår undersökning tendens mot. Nästan 40 procent instämmer helt eller delvis i det påståendet. I påståendet om våld och kriminalitet instämmer mer än 50 procent helt eller delvis (drygt 20 resp 30%). Kvinnorna upplever oron i högre grad än männen, speciellt vad gäller den senaste variabeln (Tab B:39). I stort känner man sig alltså trygg i staden, men för många finns det platser och stråk som på olika sätt upplevs som otrygga. Oro och ängslan inför olika platser kan bero på att man själv haft erfarenheter av uppskakande händelser, men också på information om sådana via media eller bekanta.

Det är en slutsats som förstärks av intervjuerna. Praktiskt taget samtliga intervjuade som aktivt använder utemiljön har någon eller flera sådana händelser att referera till, vilket gör att de i någon mån undviker platser eller områden.

"Jag tycker det har blivit lite otäckt att gå till torget, det har hänt att flera kvinnor har blivit utsatta för väskryckning, min väninna hände det för en tid sedan... hon föll omkull och gjorde sig illa"

"Min dotter blev påhoppad när hon gick på Åsen en eftermiddag, så där går vi inte nu."

"Det finns ett ställe nere vid ån där a-laget håller till och där går man helst inte, även om dom inte gör en nåt"

"Det har ju varit så att a-laget har övertagit alla fina parker så det är inte vanliga människor som vill sitta där... Det är väl så både i Skolparken och vid bussterminalen och Klosterparken... eller har varit åtminstone. Sedan dom tagit bort buskage och sådant vid parkerna så är det svårt för a-lagare att komma undan. Det är nog mer Strömparterren nu..."

Samtliga citat ovan är ur Enköpingsintervjuerna. Det är i det undersökningsområdet som uttalanden om oro i förhållande till andra människor framträder. Observationerna i Enköping tyder på att parker i gemen utnyttjas av olika grupper och att inslaget av "a-lagare", åtminstone dagtid, inte är särskilt stort. Även om vi någon gång sett a-lagare träffas i de små finparkerna eller i Klosterparken så har de inte stannat länge. De flesta parker är också relativt öppna och överblickbara, så vi kan anta att de söker sig till mer skyddade platser.

Oron i förhållande till andra människor i offentliga rum finns inte på samma sätt i Bäckby. Talar man däremot om centrala Västerås, så kan liknande inställningar komma fram, men mer svävande och mer byggt på mediareporteringar. I Bäckby är det mer så att man kan känna oro i den boendesituation man befinner sig.

"Gården är för stökig för mig... det skriks och gapas... det är så otrevligt, på eftermiddan går jag helst inte där för ... det är konstigt men jag känner mig lite rädd för dom"

"Nu har det blivit så att just här har det blivit så mycket socialfall. Det är mycket fylla och tillhåll. Det är dygnet runt ibland. Man drar sig för att gå ut på baksidan för man är rädd att man ska stöta på nån. Jag känner att det är obehagligt."

När vi talat om kvällstid har en betydligt mer utbredd reservation mot utevistelser framstått bland de intervjuade. En allmän kunskap idag är att barn och vuxna sällan är utomhus kvällstid. En landsomfattande Hem- och Skolakampanj har ansetts vara nödvändig för att få ut föräldrar på stan. Den kampanjen är bland annat en effekt av att utemiljön avfolkas kvällstid, åtminstone under mörkare årstider. De utevistelser kvällstid som sker är transporter mellan olika mål (oftast med bil eller buss), medan aktiviteter såsom promenader och att flanera knappast förekommer alls. Undantag finns dock och såväl Kalle som Björn i Bäckby går ut på kvällen eller sena kvällen utan att känna minsta oro.

"Jag kan vakna mitt i natten och känner att jag måste gå ut. Då har jag sån värk så jag kan inte vara inne. Om jag går eller cyklar slappnar jag av... det är ju folktomt... Jag har aldrig känt att det skulle vara farligt..."

"Jag har fått veta att det anses finnas busliv här i Bäckby, men jag har aldrig märkt något. Jag kan gå ut en lördagnatt och lägga på brev, men inte har jag märkt att det finns något busliv. Det kan vara nån fönsterruta som är trasig, men det får man räkna med när man inte satsar på ungdomarna"

"Det kan väl hända att man undviker centrum (i Bäckby) på kvällen, men det är inte särskilt ofta man går ut. Jag är inte särskilt rädd av mig, och det är väl inte så att man tror att dom ska göra nåt, ungdomarna som håller till där. Men det är i alla fall en obehagskänsla" säger en kvinna i Bäckby

Anders i Enköping berättar att han förr promenerade kvällstid, men på äldre dar har han blivit försiktigare, "man har inte så mycket att sätta emot längre". Går han ut en söndagsmorgon vid 8-9-tiden, så är åtminstone ett par fönsterrutor sönderslagna varje gång. Han ser spåren efter "busliv", men undviker att ta risken att råka ut för det.

Tryggheten som planeringsmål

Trafik i staden.

Tanken om separering av gång- och cykeltrafiken från trafik med motorfordon har haft stort genomslag i svenska kommuners planering och utbyggnad av infrastrukturen från början av 1960-talet. De senaste 10 åren har man kunnat märka en mindre konsekvent trafikseparering, och i planeringsdebatten höjs många röster för äldre stadsbyggnadsprinciper med större inslag av blandad cykel- och annan fordonstrafik på gatorna. De planerare vi talat med är naturligtvis väl medvetna om denna diskussion, och vi har fått ta del av lite olika ståndpunkter, när vi har frågat om hur man ser på trafiken i staden som helhet och bostadens närhet.

I Västerås, som har ett särskilt väl utvecklat gång- och cykelvägnät som täcker hela staden, har detta i sig blivit en stolthet, som planerarna såväl som invånarna i gemen är mycket väl medvetna om och som bevakas av många intressenter.

"Jag tror att cykelvägnätet är en helig ko här. Det tror jag inte att man ruckar på i första taget. Men däremot är det nog så, att man inte har den där totala separationen, som man hade på 60-talet, då man hade utifrånmatning och allting inuti skulle vara helt fritt från biltrafik... Utan nu är det snarare inifrånmatning, så att man har någon axel, som man låter trafiken sila in i bostadsområdet ifrån".

Den konsekventa utbyggnaden av Västerås gång- och cykelvägnät får stöd av våra utfrågade. Den anses bra för trafiksäkerheten och bedöms ge mindre konflikter mellan oskyddade trafikanter och motortrafik. Gångtunnlar, som det finns många av, ser man allmänt som bra för säkerheten, även om vissa inte blivit utformade som de borde, och att *"den känslomässiga upplevelsen är lite negativ"*. Ingen av västeråsplanerarna ifrågasätter dock principen att cykelvägnätet kontinuerligt ska byggas ut och nå alla viktiga mål som skolor och serviceinrättningar. Cykelstråken som byggs ut med befintliga gator får ta en del av den plats bilarna haft till förfogande.

I Enköping finns också gång- och cykelvägar, men inget sammanlänkat nät, utan de flesta större trafikleder korsas i markplanet. Ett problem är att flera skolor ligger så till, att många barn måste korsa stora trafikleder. Här har kommunen haft en "press på sig" att sätta upp signalreglerade övergångsställen, men erfarenheterna är inte särskilt goda. Barnen springer över utan att använda trafikljus och övergångsställe, och bilisterna invaggas i en falsk säkerhet när det visar grönt för dem. Så är det t ex vid Enöglaskolan vid Enöglavägen, där man nu försöker med att sätta upp nätstaket, för att få barnen att gå över på övergångsställena.

"Det är en svår problematik det här... Det finns flera sådana här historier".

Trafik kring bostaden.

Trafiksäkerheten för t ex skolbarn och cyklister, när det gäller att kunna röra sig i staden är en fråga, som ständigt är aktuell för planerarna i både Enköping och Västerås, och där, som framgått, förhållandena skiljer sig en hel del. När man kommer alldeles in på bostaden kan man nog säga att det inte finns några enhetslösningar någonstans. I Västerås likaväl som i Enköping arbetar man med små, krokiga gator och återvändsgator såväl som med områden med samlad parkering för t ex en grupp småhus. Vilket man väljer bedöms inte ha någon stor betydelse från säkerhetssynpunkt, men man tror att principen att ta bilen fram till dörren är populärast bland de boende.

I flerbostadsbebyggelse förespråkar flera en lösning med en trafikfri gård och en framkörningsmöjlighet till entré via gata. Men entré från gård och möjlighet att köra fram på gångväg avvisas inte helt. Tanken att utnyttja gatan för parkering, framför några som en möjlighet, fullt medvetna om att det av trafikplanerare brukar anses ge dålig säkerhet. I nybyggda områden i Uppsala med "inifrånmatning" har man konstaterat att de boende har uppfattat det, som att man kan parkera på de smala entrégatorna, fast det inte alls är tillåtet. Och då kan man ju tycka att det är bättre att ordna det hela mera adekvat. Men kantstensparkerings är en kontroversiell fråga, och ingen vill direkt förespråka en sådan lösning annat än i förtättningsområden där markbristen är stor. Idealet för de flesta tycks ändå vara separata parkeringsplatser i flerbostadskvarteren, i små enheter, ett kort stycke

från entrén - trygghet för människor och för bilar.

Säkerhet mot övergrepp

Tryggheten - eller snarare bristen på trygghet - på gator och torg, utmed gångstråk i parker och naturområden är en fråga som under lång tid fått uppmärksamhet i pressen. Osäkerhet kopplas där ofta samman med utformning av den fysiska miljön - det storskaliga, anonyma 60-talsbyggandet, gångtunnlar och stråk utan kontakt med bebyggelse, dåligt upplysta gator med mörka prång etc. Bebyggelsens skala och invånarnas möjlighet till social kontroll över bostadsmiljön framhålls av bla Oscar Newman (1972) och Alice Coleman (1985) som en viktig faktor för att människor ska känna sig trygga i sin hemmiljö.

Tryggheten som något att tänka på vid planering av den fysiska miljön är däremot inte någon självklarhet för de flesta av våra intervjuade planerare.

"Jag får väl erkänna, att det är inte så mycket vi funderar på det", är ett typiskt uttalande. "Ja, vi har väl stött på vid olika tillfällen att det blir tillhåll... Det blir ju att man kommer i efterhand och sopar upp", är ett annat. Men ett par har reflekterat mycket över trygghetsfrågan och en säger: "Det har jag alltid med i mitt huvud".

Några har tankar om trygghet i förhållande till skog och natur i staden, som t ex att det borde finnas plats för natur inom bebyggelsen, eftersom den känns tryggare än skogen utanför och därför kan användas på annat sätt. Här finns också funderingar om belysning och hantering av skog nära gång- och cykelvägar - att kunna belysa omgivningen, så att inte vägen känns som en tunnel på kvällen. I Västerås försöker man se till att ha alternativa vägval för gående och cyklande, så att man kan färdas utmed gatan på kvällen, om man upplever det som tryggare än genom parken t ex.

Människors och byggherrars intresse av en trygg placering av parkeringsplatser för bilar tas upp av två planerare, som en fråga som brukar dyka upp ibland och som kan kopplas till integritet och trygghetskänsla. Värdet av en klar gränsdragning mellan det privata, halvprivata och det offentliga samt skalans betydelse framförs av två av de intervjuade. För någon är trygghet mot övergrepp aktuellt vid planering i innerstaden, där man eftersträvar "övervakning" från bostadsfönster och försöker undvika mörka gagareinfarter och andra fickor. När det gäller områden utanför centrum har han däremot inte haft med tryggheten som en planeringsförutsättning. Någon menar att det är en nedbusning på gång, men att vi inte kan planera bort sådana saker, att vi inte kan göra så mycket åt det.

Hur används stadens utemiljö - till vad och av vem (Anpassning)

Aktiviteter

Vår definition av aktiviteter utomhus är relativt vid och omfattar såväl nytto- som nöjesaktiviteter. Vi är naturligtvis medvetna om att under sådana "huvudaktiviteter" som vi undersökt, sker en mängd "delaktiviteter". Under promenader stannar man kanske till för att undersöka omgivningen, plocka blommor, prata med andra personer m m. Men vi har valt att beskriva aktiviteter mer övergripande, med form och frekvens som huvudvariabler. De ger uttryck för val som människor gör utifrån sina preferenser. Men samtidigt är det viktigt att komma ihåg att utformningen av utemiljön är avgörande för vilka val som är möjliga. Ett centralt begrepp som har visat sig vara avgörande för användande och inställning är flexibilitet, eller utbyttbarhet vilket också Lynch ser som en viktig faktor. Begreppet innebär att, förutom platser för olika behov, tas redan vid planeringen hänsyn till möjligheter att förändra platsers innehåll för att tillgodose ändringar i behov och önskemål. De utomhusaktiviteter vi valt att fråga om är idrott, promenader, parkvistelse, gårdsvistelse samt lekparksvistelse (Tab B:10).

Idrott

Ungefär en fjärdedel av de som besvarat enkäten ägnar sig åt idrottslig aktivitet, åtminstone någon gång i veckan. Männerna idrottar oftare än kvinnorna, (drygt 30% resp 20%). Av de som idrottar gör ungefär två procent det varje dag och 12 procent några gånger i veckan (de två yngre åldersgrupperna i betydligt högre grad än övriga)(Tab B:40). Om vi ser på de som överhuvudtaget idrottar, med olika intensitet så rör det sig om nästan hälften. Övriga dryga 50 procent ägnar sig inte alls åt den aktiviteten utomhus, enligt vår enkät.

Skolidrotten, som inte omfattas av enkäten, var en av de verksamheter, som präglade den dagliga användningen av Bäckbyparken vid våra observationer höst och vår. Det var ofta flera klasser ute samtidigt, som ägnade sig åt främst olika sorters bollspel samt löpning. (Inom vårt område fanns ett par stora gräsytor, asfaltplan och löparbana samt parkvägar och motionsslingan i skogen, men ingen idrottsplats.)

Skolans utomhusverksamhet samt barnens "spontanidrottande" på raster - i huvudsak fotbollsspel - bidrog i hög grad till livet i Bäckbyparken. De stora gräsytorerna, av det slag som ofta lite nedsättande brukar kallas "gräsöknar", syntes här fungera väl som sportfält till skolan. Asfaltplanerna i parken lockade däremot inte till sportaktiviteter och knappast till någon annan verksamhet heller. Isbana har det sällan gått att få, då vintrarna varit för varma. Tennis t ex skulle man kunna spela, men då behövs både nät och organisation.

Motions- och nöjespromenader

utmed promenadstråk.

Drygt 45 procent uppger att de åtminstone någon gång per vecka ägnar sig åt promenader utmed stråk (Tab B:10). De som promenerar oftast är personer i åldersgrupperna 35-44 resp 45-54 år. Av dessa promenerar mer än 50% åtminstone någon gång per vecka. Av de övriga åldersgrupperna varierar intensiteten mellan cirka 22 procent (18-24 år) och 48 procent (65-74 år), bland dem som promenerar åtminstone någon gång varje vecka. Fördelningen är ganska jämn med avseende på kön (Tab B:41). En fjärdedel av de tillfrågade uppger att de aldrig motions- eller nöjespromenerar utmed promenadstråk. Cirka 14 procent promenerar ytterst sällan, några gånger per år. Om vi ser på åldersfördelningen är det den yngsta och de två äldsta åldersgrupperna som står för större delen av de icke-promenerande utmed promenadstråk (Tab B:41).

utmed gator och trottoarer

Fördelningen på åldersgrupper är mer jämn om vi ser på promenader utmed gator och trottoarer. Hälften av samtliga genomför sådana promenader åtminstone varje månad. Ungefär 33 procent åtminstone någon gång i veckan. De olika åldersgrupperna med den intensiteten har en variation mellan cirka 21 procent (55-64 år) och knappt 40 procent (25-34 år). En tredjedel promenerar aldrig utmed gator och trottoarer i nöjes- eller motionssyfte. De två äldsta åldersgrupperna uppger i högre utsträckning än övriga att de aldrig promenerar utmed gator och trottoarer för motions- eller nöjes skull (54 resp 66%). Kvinnor promenerar något oftare än män (37% resp 28% varje vecka) (Tab B:42)

En jämförelse mellan Enköping och Västerås visar att det är något vanligare att promenera i Enköping (36 respektive 31% varje vecka) (Tab B:10)

Att motions- och nöjespromenader är en vanlig utomhusverksamhet i Enköping tyder också våra observationer på. Vid våra 8-minuterspass i Klosterparken dagtid och på tidiga kvällar mötte vi alltid någon promenerande och för det mesta flera. På eftermiddagen var det flest. Uppemot ett tiotal personer, som såg ut att vara på promenad mest för nöjes skull, kunde noteras här under eftermiddagspass sköna vår- och höstdagar.

Många äldre och många med rörelsehinder utnyttjade strandpromenaden i Klosterparken. Sjukhuset i närheten spelar en viss roll i det sammanhanget. Många utnyttjade möjligheten att sitta ned på sofforna utmed ån. Några äldre promenerade med hjälp av cykel. Hund- och barnvagnspromenader var också vanliga, men det var de äldre som var särskilt framträdande just på denna plats. Gott om sittvänliga soffor (typ engelska parksoffor), där man kan sitta med utsikt över ån och valfritt i sol eller trädskugga och en lättpromenerad, slät asfaltväg gör också detta stråk särskilt lämpligt för den, som har begränsningar i ork och rörelseförmåga.

Fig 11. Strandpromenaden i Klosterparken. En uppskattad resurs för patienterna från lasarettet.

En del av dem, som gick strandpromenaden genom Klosterparken hade sannolikt sjukhuset som mål för sin "nyttopromenad", men hade valt omvägen genom parkeren före den något närmare vägen utmed gatan.

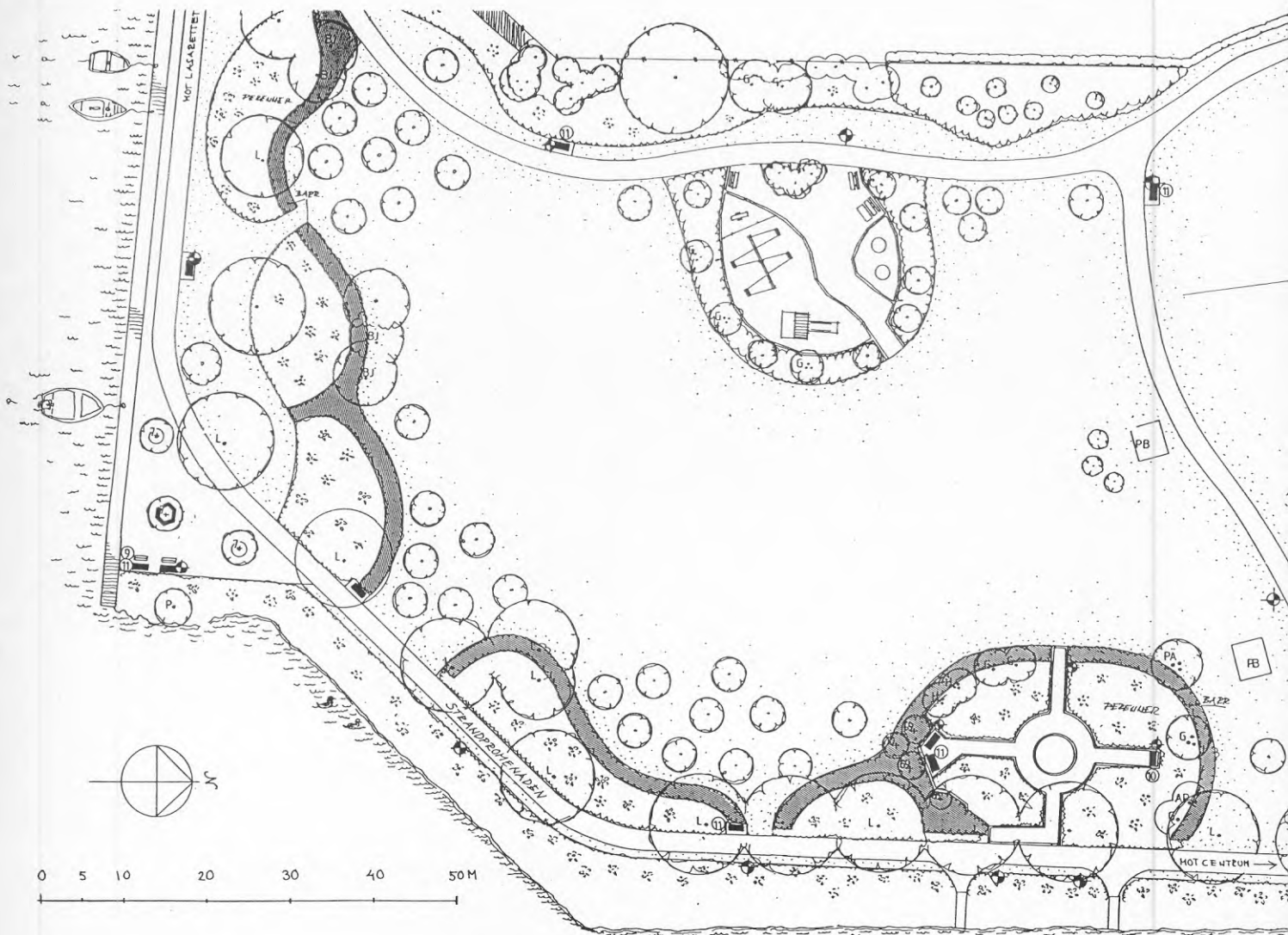

Fig 12. Klosterparken

Nyttopromenader

Det är betydligt mer vanligt att promenera till något nyttomål än att bara promenera för motions- eller nöjes skull. Totalt uppger cirka 65 procent att de gör det åtminstone någon gång varje vecka. Kvinnorna utträttat ärenden till fots betydligt oftare än männen, 75% resp 53%. Så många som cirka 20 procent totalt varje dag, vilket innebär en fjärdedel av kvinnorna och 13 procent av männen. Inom de två äldsta åldersgrupperna är det så många som cirka tre fjärdedelar som varje vecka går till affär, post m m. De åldersgrupper som i minst utsträckning promenerar till nyttomål är de mellan 34-44 år och 45-54 år (60 resp 55%). Det vi kallar nyttopromenader är alltså den aktivitet av de alternativ vi givit som förekommer oftast bland de olika åldersgrupperna (Tab B:43). Drygt 13 procent uppger att de aldrig går till nyttomål (Tab B:10).

Parkvistelse

Brukar man vistas i parker eller på andra speciella platser i staden?

Av de parker vi observerade, var det i första hand Klosterparken i Enköping och Bäckbyparken, som mer regelmässigt var befolkade av människor, som stannade en längre stund. Förutom de barngrupper, som kom från skolor och daghem ut i Bäckbyparken var föräldrar, mor- och farföräldrar tillsammans med barn och dagbarnvårdare med sina skyddslingar de, som oftast vistades i parkerna. I Bäckbyparken lockade gungorna och en hög kana samt trivsamma sittplatser vid de gamla gårdshusen. Att springa runt hus och stenar, gömma sig och leka kull var också populärt. Lite större barn kom på egen hand, ofta per cykel. De klängde och klättrade och åkte kana, satt och pratade vid husen. Några åkte i skateboardrampen, och på sommaren var minigolfen ett mål för många 10-12åringar.

I Klosterparken fanns också gungor och klätterställning med kana, som utnyttjades av småbarnen, men inte någon mer flexibelt användbar lekmiljö, det lilla "extra", som efterlystes av några föräldrar vi mötte. Någon mindes plaskdammen från förr, och man hade väntat sig lite mer för barnen vid upprustningen av parken.

Kring gården i Bäckby brukade också en del yngre ungdomar hålla till kvällstid, speciellt sedan fritidsgårdens öppethållande minskat. Detta var något, som oroade vuxna i området. I Klosterparken i Enköping förekom det också att ungdomar samlades framåt kvällen, vid klosterruinen, som gav viss avskildhet. Ingen vi mötte påtalade dock några bekymmer med det.

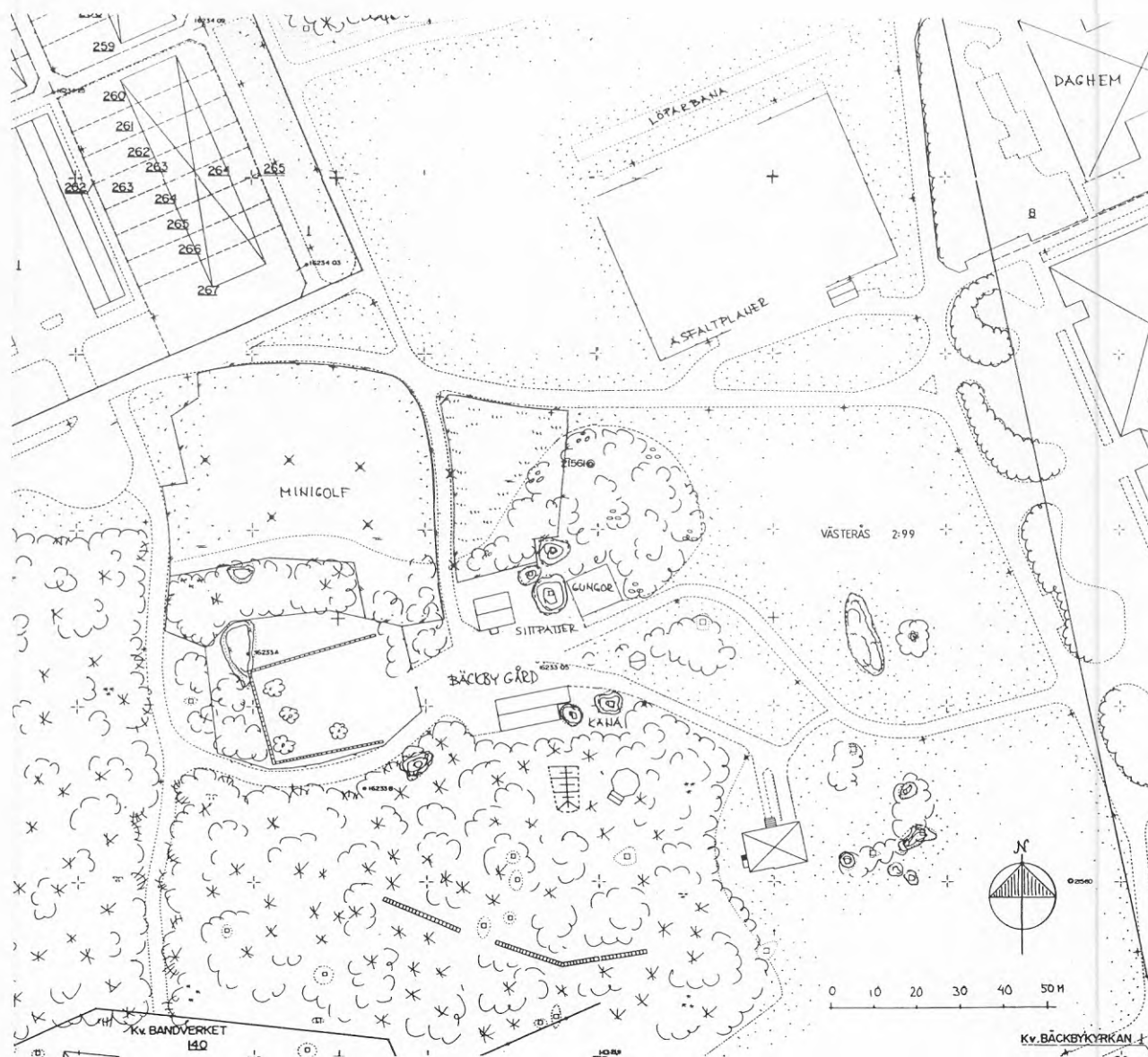

Fig 13. Bäckbyparken

De ordnade sittplatserna utmed Enköpingsån lockar uppenbarligen många äldre att sätta sig och prata eller bara se på omgivningen. Detsamma gäller i viss mån de småparker/-platser, som finns i centrala Enköping. I småparkerna satt de flesta en mycket kort stund, oftast bara några minuter, medan det var vanligare att stanna länge i Klosterparken. Kanske var det då fråga om en mer planerad aktivitet, eller kanske beror det på att den större parken ger en annan ro.

I Bäckby var det sällsynt med goda sittplatser, för den som ville koppla av i parken. Vi fann i alla fall en. I kanten av Bäckbyskogen med utsikt över gräsplanerna mot den gamla gården fanns en soffa i ett varmt och skyddat läge. Den var ofta upptagen, och man kunde se samma person/personer sitta länge. Ofta stod en cykel parkerad intill. Den bänken föreföll vara ett utflyktsmål eller en anhalt för en del av dem, som promenerade i stadsdelen.

Fig 14. Bänk med utsikt över Bäckbyparken mot gården

Enligt enkäten är parkbesök inte lika vanliga som promenader bland befolkningen. Men drygt 46 procent uppger att de åtminstone några gånger per år vistas i någon park (Tab B:10). För de flesta av dessa är frekvensen ganska låg, men knappt 13 procent vistas i en park åtminstone någon gång per vecka. Ungefär 53 procent uppger att de aldrig vistas i park, en något högre andel i Enköping än i Västerås (58 resp 51%) (Tab B:10). Bland de åldersgrupper där de flesta barnfamiljer befinner sig är den siffran betydligt lägre, 36 respektive 41 procent ungefär (Tab B:44). Vid en jämförelse mellan hushållstyper visar det sig också att barnfamiljer oftare besöker parker än andra, även om också hushåll med en eller två vuxna faktiskt ibland vistas i parker (Tab B:44). Den äldsta åldersgruppen 75-80 år besöker mest sällan parker, cirka 78 procent aldrig.

Lekplatser

Lekplatser är riktade till barn och kanske framför allt små barn. Det är också personer i åldrarna 25-34 år som oftast besöker sådana platser, tillsammans med barn (Tab B:45).

Gården

I närmiljön, på den gemensamma gården eller i trädgården, vistas ungefär 30 procent åtminstone någon gång varje vecka och 15 procent dagligen. Av de 54 procent som

uppger att de aldrig vistas på gården bor 75 procent i flerfamiljshus (Tab B:46). Om vi ser på de som bor i radhus eller villa så vistas ungefär tre fjärdedelar i trädgården, om än med skiftande frekvens. Motsvarande andel i flerfamiljshus (som vistas på den gemensamma gården) är drygt en tredjedel (Tab B:46). Barnfamiljer vistas i högre grad än andra familjetyper på gården (64% resp 44%) (Tab B:46)

De intervjuade om aktiviteter

Den vanligaste sysselsättningen till vardags utomhus är att promenera till något nyttomål, det vill säga för att uträtta ärenden, ta sig till arbete/skola eller kommunikationer. Den aktiviteten utförs av de allra flesta, även om några personer använder bilen. John är ett exempel på de som i de allra flesta fall använder bilen.

"Jag åker hemifrån halv sju och är tillbaka halv sju... för mig är det transportsträckor i bil ute... om jag handlar eller har post- och bankärenden gör jag det på vägen, när jag åker förbi. Men oftast sköter min hustru sådant. Det kan bli någon lördag om vi är kvar i Västerås... Jag är aldrig hemma annat än när jag varit sjuk nån gång"

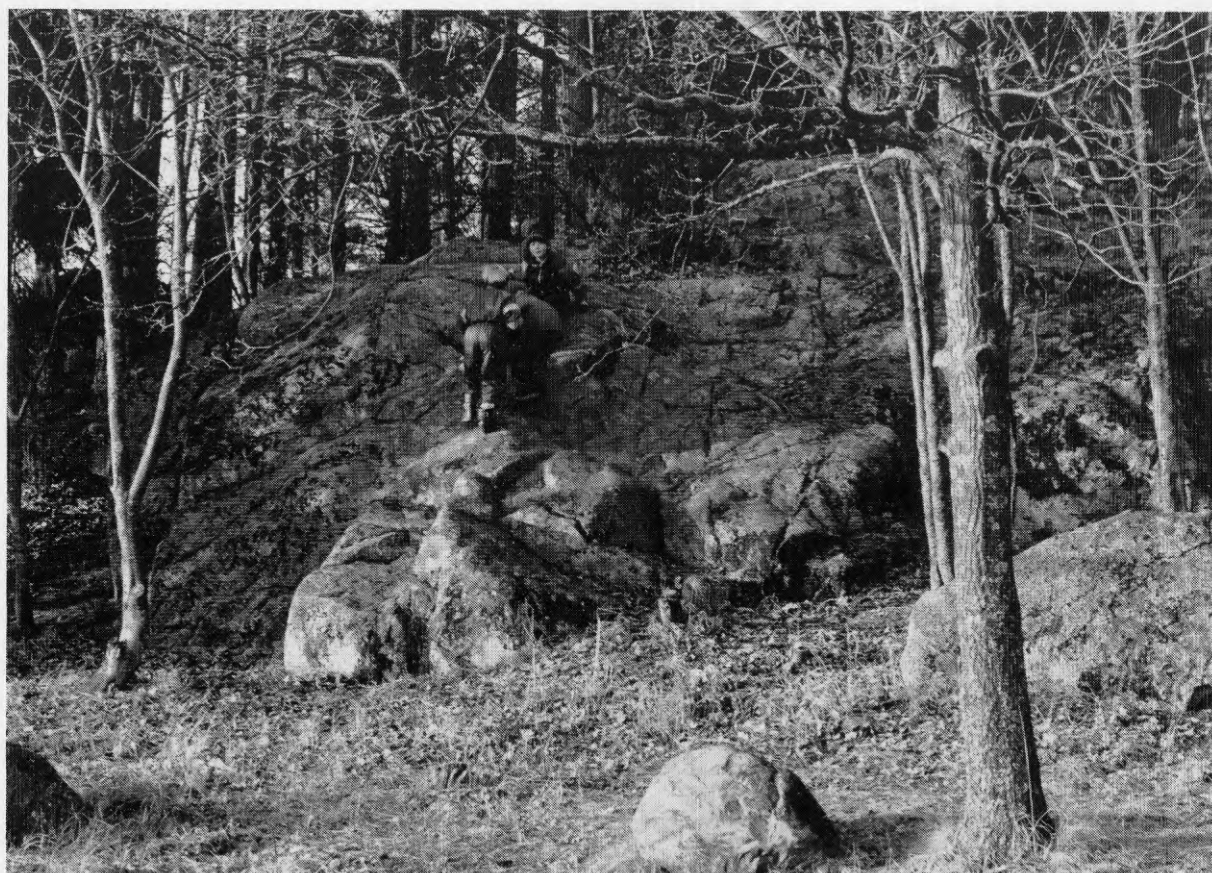
När John vid något tillfälle vistas utomhus i stadsdelen, vilket kan hända om han tillfälligt är i stan någon dag under sommaren, tar han en cykeltur. Promenader eller parkvistelser är ingenting för honom.

"Det är nog mest för pensionärer. Man skulle kunna utnyttja Västerås bättre via cykel. Det finns fantastiska cykelvägar... Det har man lyckats bra med här... själv har jag inte utnyttjat dem så mycket..."

John hade nog tänkt sig att utnyttja motionsspåret när han flyttade till Bäckby för tolv år sedan, men hans levnadsomständigheter i övrigt har gjort att det inte blivit så. För honom är i alla fall motionsspåret en kvalitet och en del av utemiljön som är lockande.

Ulrika som vårdar barn under dagtid är mycket och ofta utomhus i stadsdelen, och hon ser i första hand på utemiljön utifrån barnens perspektiv. Bäckby erbjuder barnen ganska många platser att vistas på och Ulrika anser att det finns platser som gör att barnen får omväxling när de är ute. Man kan välja lekplatser utifrån barnens behov av omväxling, och det är också möjligt att gå promenader i skogsmiljö.

"Vi försöker få omväxling. Det är ju därför vi går runt till olika lekplatser. Dom har olika grejor i olika lekparker... till skogen med slinga går vi ibland, vid en stuga kan man grilla korv, och där har jag varit och färgat garn... Dom här små knatar faktiskt runt... På sommaren när det är varmt går jag direkt till skogen med ungarna till en stenhäll som dom tycker är mysig..."

Fig 15. Skogen är ett viktigt tillhåll för barnen i Bäckby. Här finns djur och växter att upptäcka och stenar och berg att klättra på...

När vår undersökning startade fanns i Bäckby en lekpark, uppbyggd kring Bäckby gårds bevarade byggnader, med aktiviteter för barn, ungdomar och vuxna. Parken var bemannad med personal från kommunen och aktiviteter för olika grupper fanns såväl inomhus som utomhus. Golfbana och djurlek gjorde att den platsen blev ett aktivitetscentrum utomhus.

Ulrika saknar den träffpunkten, som hade kommit att betyda mycket för de "hemarbetande".

"Det var en viktig träffpunkt för oss. Jag som dagmamma kunde gå dit och där träffade man fyra, fem dagmammor och det var massor med barn. Man hade med sig matsäck eller köpte där. Ungarna kunde vara ute eller gå in och rita... Vi hängde nästan på låset när dom öppnade... Personalen som jobbade där jobbar nu på fritids... Vi var ju så otroligt besvikna när det lades ner... Det var förra vintern som dom skulle spara en massa miljoner. Nu står det bara och blir förstört... Det var jämt massor med folk. Det var en plats för mammor som var hemma att gå till och det fanns många pensionärer som satt och pratade med ungarna. Det var verkligen socialt. Det enda vi haft som har varit direkt socialt tror jag... När mina pojkar var små var det bygglek där..."

Verksamheten har till viss del återupptagits i parken, men i mindre öppen form än tidigare. Golfbanan abonneras av en pensionärsförening, och det ses visserligen som positivt att den är igång, men det är inte helt utan reservation. Kalle beskriver:

"Går man upp på golfbanan och är själv nu är det väldigt svårt att få kontakt med dom gäng som är där. Dom håller sig för sig själva"

Lynch (1987) och även Rapaport (1986) talar om att staden eller stadsdelen ska erbjuda möjligheter till adekvata aktiviteter för olika boendegrupper. Befolkningsstrukturer förändras över tid och en sådan stadsdel som Bäckby med mer än tjugo års varande, har en något annorlunda befolkningsstruktur idag jämfört med tidigare. Förändringen har skett naturligt genom att familjerna åldrats och små barn vuxit upp. Men den har också påverkats av att ett servicehus tillkommit och med det en relativt stor andel äldre människor. Trots det är utformningen av stadsdelens utemiljö alltså ensidigt inriktad på "barnanpassade" platser och lekplatserna dominerar bilden, framför allt på gårdarna. Kalle reflekterar över detta fenomen:

"Jag saknar något för oss som inte har barn. Dom har gjort så mycket fina lekplatser för ungarna (med upprustningen). Om dom hade gjort så att nåt område hade en liten oas, där man kan sätta sig och prata."

Även om man vid upprustningen av Mimers område avsett att göra sittplatser utanför lekplatserna - är detta inte riktigt vad Kalle söker. När han nämner att han saknar en finare och mer utsmyckad plats för oss tankarna och resonemangen in på Enköping och dess centrala delar, där det finns flera mindre prydnadsparker tillgängliga för befolkningen. Är det så att dessa platser utnyttjas av de boende? Nja, det är kanske inte så att de används av en stor andel, men de är betydelsefulla för invånarna på flera sätt. Vi har sett ur enkäten att knappt hälften i någon utsträckning besöker parker. Intervjuerna visar dock att prydnadsparkerna är ett inslag som höjer boendekvaliteten i staden även för de som inte vistas där. Margot som promenerar mycket i staden och runt omkring är mycket nöjd med de mindre parkerna, även om hon inte direkt går dit och sätter sig.

"Det är mest att jag går förbi och jag ställer mig och tittar på dem och växterna... det kan man inte undgå. Det skulle förvåna mig om någon går förbi parkerna utan att sakta in och se hur fina de är"

Denna iakttagelse stämmer också väl med observationerna. Många går förbi och tittar - och några stannar till och sätter sig kanske en stund.

Margot i Enköping berättar att när hon och hennes man promenerar utomhus finns hela Enköping med i bilden, även bostadsområden eller stadsdelar som ligger en liten bit utanför de centrala delarna där hon bor:

"Det har blivit så väldigt mycket fina cykel- och gångvägar. .. Vi försöker byta stråk. Vi kan bestämma när vi kommer ut på trottoaren vilket håll vi ska gå till... till exempel Fanna, Bergvreten och Gånsta... där går vi en hel del och tittar"

Hon har också funderat över hur det är för barn i centrum, deras platser har minskat med åren och hon menar att det inte kan vara så roligt att bo med barn i centrum. I utkanterna är betydligt fler platser anpassade för barn. Det påståendet skulle också kunna stå för Annsofi som bor med sin son i centrala Enköping. Hon tillbringar den mesta tiden utomhus med barnet på gården. Hon saknar en lekplats som kan fungera som samlingsplats för barn och deras vuxna. Den enda lekplats som hon någon enstaka gång använt är en större plats

på Åsen, men den är inte helt lätt tillgänglig och är mer ett utflyktsmål än en vardagslekplats för henne och hennes barn. Huvudskälet till att gården blivit så central är att där finns lekkamraterna. Någon motsvarande trygg plats som används av flera finns inte nära.

Anders är den intervjuperson som kan beskriva ett direkt och regelbundet utnyttjande av parker i Enköping. Det är i samband med att han som frivillig hjälper rullstolsburna personer att komma ut på promenad en gång i veckan. Vid dessa promenader stannar man och fikar när vädret tillåter, i framför allt en mindre park centralt, Fridegårdsparken. Önskemålen bland de handikappade är att komma ut en bit ifrån sitt servicehus och se vackra platser med blommor. Sträckorna varierar, men målen är någon park eller hamnkaféet vid ån.

Fig 16. Fridegårdsparken, en blommande oas i centrum, som ger upplevelser för förbipasserande - men också har sina trogna besökare

Anders beskriver också Enköping på ett sådant sätt att det framgår att han kan utföra många olika aktiviteter i staden som sådan, att söka sig utåt är inte nödvändigt för att få det man vill ha. Han kanske väljer att cykla som aktivitet någon dag och då är i princip hela staden tillgänglig, med olika kvaliteter vid olika platser. Vill han träffa människor cyklar han åt det håll där hans tidigare arbetskamrater finns, vill han ha upplevelser så finns det utmed vägen och samtidigt får han motion. Han kan också välja att gå i centrala Enköping, då cyklar han inte på grund av trafiken, och uppleva parker eller iakta omgivningarna.

Vi kan konstatera utifrån enkätresultaten att den vanligaste aktiviteten utomhus i

vardagslivet är att gå eller cykla i syfte att utföra någon nyttohandling. Det innebär att gator och trottoarer utnyttjas i stor utsträckning. I den mån det finns gångstråk bortom trafiken väljer man sannolikt dessa om de inte gör sträckan betydligt längre än att gå utmed gator.

Så har vi också kunnat konstatera att den upprustade strandpromenaden genom Klosterparken, trots att det innebär en viss omväg, väljs av många som har ärende till Enköpings lasarett.

Våra observationer i Bäckby tyder på att människorna gärna går genom gårdar för att förkorta eller "förljuva" sträckan till målet. Offentliga stråk som övergår i gångstråk genom gårdar gör att gårdarna uppfattas som för stadsdelen gemensamma utrymmen. Bäckby kan sägas karakteriseras av öppenhet. Stora kvarter med utsträckta gårdar, stora öppna gröna ytor med gångstråk, fritt från biltrafik innebär att de gående kan välja vägar, som visserligen delas med cyklister, men som i stort sett uppfattas som trygga. De gator och trottoarer som finns i Bäckby saknar ofta gående och upplevs som ödsliga. Undantag är en gata där kollektivtrafik går.

Kalle som oftast går i stadsdelen väljer ofta väg så att han undviker gatorna:

"Man kan knalla runt här bland husen, är det fint väder går jag en sväng mellan husen innan jag handlar, men när jag handlat är det raka vägen hem. Jag går aldrig vid gatan ... kan man välja en annan väg så gör man det. Det är många som går förbi min lägenhet, ibland är det rena folkvandringen på gården"

Bäckby erbjuder alltså de boende många stråk att välja på för gående och cyklande i olika riktningar som gör att stadsdelen känns tillgänglig. Man kan nå torget i centrum via gångstråk och över gårdar, så trottoarer används relativt sällan. I Enköping däremot är det trottoarerna som man använder oftast vid framför allt nyttopromenader. Valfriheten är mindre vad gäller speciella gångstråk och det är också vanligare att skilja mellan nytto- och nöjesaktiviteter utomhus.

Om vi ser aktiviteter och platser i ett sammanhang, så får vi den uppfattningen att Enköping fungerar som ett sammanhang som stad betraktad, i Enköping försiggår aktiviteter till vardags och i rekreationsmening. Staden som helhet ger utrymme för fysisk aktivitet såväl som sociala kontakter och upplevelsetillfällen. Det är inom staden som aktiviteter av olika slag äger rum. I Bäckby finns plats för människorna utomhus, relativt stora ytor, motionsspår och någon enstaka plats som kan fungera som samlingsplats. Västerås centrum är för människorna inte integrerat i tankesfären vad gäller utomhusvistelse på samma sätt som i Enköping, vilket vi diskuterat tidigare. Däremot sker en hel del aktiviteter utanför staden, på platser som ger upplevelser och fyller andra funktioner. Skulle vi se på centrala Västerås är det möjligt att samma fenomen som i Enköping visar sig, men då är det sannolikt kärnan i Västerås som ger helheten, inte områden utanför till exempel cityringen.

Barnen och ungdomarna i undersökningsområdena

I det totala materialet finns 155 familjer med barn upp till tolv år och 125 familjer med tonårsbarn.

Bland barnfamiljerna har drygt hälften ett barn och 35 procent har två barn. I övriga familjer ingår tre barn eller fler. Bland de som svarat ingår 11 dagbarnvårdare, vilka kommer att ingå i redovisningen av detta empiriska material. Vi kommer inte att urskilja dessa från övriga familjer med små barn, men däremot har vi intervjuer med dagbarnvårdare för att belysa deras speciella behov och krav på sin arbetsmiljö utomhus.

Om vi börjar med att se på vilka typer av platser som mest utnyttjas av barn och deras vuxna åtminstone ett par gånger i veckan så ser det ut som följer. Andelen som åtminstone varje månad vistas på respektive plats anges inom parentes:

Lekplats intill huset: 41 % (55 %)

Promenadstråk: 38 % (66 %)

Gata och trottoar: 41 % (52 %)

Mindre park med lekplats: 25 % (45 %)

Skogsområde: 23 % (62 %)

Större park med lekplats: 19 % (37 %)

Idrottsplats: 12 % (35 %)

(Tab B:69)

Övriga har svarat sällan eller aldrig och ett fåtal personer har svarat att de inte har gata och trottoar, lekplats, promenadstråk eller skogsområde i närområdet. Nästan 20 procent har uppgett att de inte har idrottsplats, större eller mindre park med lekplats inom rimligt avstånd.

Barn vistas också utan vuxna utomhus och enligt vår undersökning tycks ingången i skolåldern, sju år, vara en gräns för när barn i stor utsträckning gör så. Det förekommer även i tidigare åldrar men skillnaden mellan sex och sju år är markant:

Andel av barnen i olika åldrar som åtminstone varje månad vistas på respektive platser utan vuxnas sällskap:

Barn som vistas utomhus på olika platser utan vuxna:

%	0-3 år	4-6 år	7-9 år	10-12 år
Lekplats intill hus	14	58	81	80
Skogsområde	8	24	67	69
Idrottsplats	6	13	60	76
Promenadstråk	6	15	46	60
Större park med lekplats	14	19	48	57
Mindre park med lekplats	8	24	67	57
Gata och trottoar	9	13	56	58
Antal (tot)	36	34	28	53

Det framgår av tabellen att ett mindre antal barn i åldern upp till 3 år vistas utan vuxna utomhus, även utanför närområdet och vi antar att det förekommer när platserna finns i direkt anslutning till bostaden. Kanske saknas gård eller trädgård. Lekplatser intill hus där vuxna har uppsikt över barnen används i ganska hög utsträckning av barn upp till sex år, medan det är först i sjuårsåldern som de flesta vistas ute utan vuxna på olika platser. Lekplatser, skogsområden, promenadstråk och gata och trottoar finns inom lämpligt avstånd för de flesta, medan parker och idrottsplats saknas inom rimligt avstånd för cirka 20 procent. De flesta (64%) är nöjda med de platser som staden erbjuder barnen, och det föreligger en skillnad mellan undersökningsområdena. I Enköping är nio procent mycket nöjda och hälften ganska nöjda. I Västerås är motsvarande siffror femton respektive 52 procent. Utemiljön för barn tycks alltså vara mer uppskattad i Västerås än i Enköping (Tab B:69). Det visar också intervjuerna med såväl småbarnsföräldrar som dagbarnvårdare på.

En dagbarnvårdare i Bäckby beskriver framför allt lekplatserna i bostadsområdet:

"Jag tycker Bäckby är bra för barn. Det är variation på lekplatser och den vi har här är stor och rolig också för dom större barnen... det är mycket variationer, mycket att klättra på både för stora och små. Det finns en liten lekplats vid sidan av för dom allra minsta och där kan dom åka rutschkana också. Det är bra"

Det är framför allt utrustningen på lekplatserna som uppskattas, den är varierad och barnen ledsnar inte, utan har möjlighet till varierade aktiviteter långa stunder.

Ett yngre par som bor med en treårig dotter vid en av storgårdarna uppskattar visserligen lekplatsen på gården, men har också synpunkter på hur det skulle kunna vara bättre.

"Gungor och hästar är ju bra, det hör till en lekplats... på det viset har man gjort mycket här. Jag vet inte vad jag ska säga om dom stora klätterställningarna. Dom gynnar inte barnens fantasi på rätt sätt... Där hade man kunnat gjort något annat, kanske bara en rutschkana på en kulle med gräs. Det som står där nu blir bara förstört i stort sett..."

Intervjuer med ett par dagbarnvårdare i centrala Enköping visar att där är det just lekplatser

med innehåll som man saknar. Lekparker är centrala för vuxna med små barn, och det är viktigt med att det finns sådana och att de har redskap och sköts om.

"Det är dåligt med lekplatser i den här delen (centrum), det kostas på så vansinnigt fina prydnadsparker, men jag tror att dom (kommunen) glömmer bort att barn också behöver vara nån annanstans än på gården eller intill husen hemma. Barnen behöver komma ut och vi vuxna behöver komma hemifrån..."

"Vi är alltid i leparken på eftermiddagarna och det finns en som passar oss på Drottninggatan... för oss passar egentligen bara den som vi kan utnyttja för så många barn... då kunde kommunen göra nånting åt den. Det behövs ny sand och gungor..."

En plats som enligt intervjuerna är attraktiv i Enköping är Åsen, dit samtliga går någon gång. Som "vardagslekplats" är den dock inte särskilt användbar för dagbarnvårdarna eftersom det är en plats där många strålar samman, såväl stora barngrupper från daghem som enstaka vuxna med sina barn. Det blir svårt att hålla uppsikt över många "egna" barn.

Lekplatser mellan hus finns också i Enköping men inte utvecklade i samma grad som i Bäckby, som kan betraktas som ett sammanhållet system med gårdar och gångstråk. Miljön i Enköping är betydligt mer uppsplittrad på olika typer av utemiljöer som kräver transporter mellan platser i ibland mindre trygga miljöer. Lekplatserna upplevs inte säkra på samma sätt som i Bäckby, där trafiken i betydligt högre grad är avskild från annan uteverksamhet.

"Eftersom lekplatsen inte är inhägnad så måste man titta hela tiden var ungarna är. Dom kan springa bakom en buske och sedan är gatan precis intill. Det är jobbigt att det inte är inhägnat, fast bilarna har ju inga höga hastigheter, men det spelar ingen roll, man blir orolig i alla fall..."

Vi vet från våra tidigare studier (Berglund & Jergeby 1985) att barn och deras vuxna söker omväxling vid sina utevistelser, vilket kräver att miljön kan erbjuda flera typer av platser än lekplatser.

Samtliga vuxna med barn påpekar att skogen är en viktig miljö att ha tillgång till. Skogsområden finns inte alltid i nära anslutning till bostäderna, men inom promenadavstånd för mer planerade utevistelser har de flesta sådana områden. I Enköping finns just Åsen med kombinationen skog och lepark och det är en plats som besöks, om än mer som ett komplement till lekparker och små nära skogsdungar.

"Åsens lepark är väl egentligen inte någon med extra mycket redskap, utan det roliga är att man har skogen runt omkring också. Det är en stor yta och ingen biltrafik. Dom kan gå långt utan att man behöver springa efter dom... Det blir alltid jubel bland barnen när man ska till Åsen... det beror nog mest på att dom kan rasa och springa och klättra, hitta kottar och blommor. Djur finns det också, ekorrar och harar... men man saknar den där lilla skogsbacken nära huset, dit ungarna kan göra sin egen lilla utflykt..."

Fig 17. Lekplatsen vid Åsenstugan i Enköping är populär bland barnen, inte för redskapens skull men för läget i skogen, där man kan leka fritt - långt från biltrafiken

I Bäckby finns Bäckbyparken med lekplats intill den gamla gårdsbebyggelsen, och våra observationer visar att den är väl utnyttjad. Dagbarnvårdarna har tidigare använt den flitigt, eftersom den ligger lättillgängligt och har innehållit attraktiva aktiviteter.

En genuin skogsmiljö finns i ett område i Bäckbys utkant, där ett motionsspår är bra att följa för barnen.

"Vi går inte så långt i motionsspåret för det är lite besvärligt med vagnarna. Vi går en bit och låter barnen springa själva. Det tycker dom om, att springa, plocka kvistar och kottar. Dom älskar att klättra på de stora stenarna... men det blir inte så ofta för man har tider att passa"

Detta sista citat visar dagbarnvårdarnas dilemma. Att planera tiden med tanke på att de ska lämna och hämta barn vid lekis och skolor, att de ska finnas till hands när barnen hämtas vid olika tider. Det gör att de disponibla utetiderna ofta blir korta och det är den närmaste utemiljön som används.

"Klosterparken (i Enköping) håller dom på att göra så fin. Där gör dom om så att det blir en ny lekplats... med en stor gräsplan. Men det är sådant som man bara kan ta till vid extravaganta tillfällen. Då måste man ha hela eftermiddagen på sig"

Vuxna med egna barn har större aktionsradie och är inte hänvisade till det egna närområdet

i samma utsträckning, även om de ofta väljer det för aktiviteter av andra skäl:

"Häriifrån går barnen inte ut, gården är inne bland husen och det känns tryggt... Gården är vi ute på mest... Det sista året har vi inte varit någon annanstans, hon har ju sina kompisar här. Hade hon inte det skulle vi kanske gå någonstans där det finns barn... Hon går ju med dagis till lekplatser, om dom inte leker på dagisgården..." (i Enköping)

"När vi är ute här i Bäckby med pojken så är vi på gården en stund, annars kan vi lika gärna åka någon annanstans som att vara ute här... Vi åker helst utanför stan, till skogen"

En tredje huvudaktivitet som vuxna med barn sysslar med är att gå promenader till och från olika mål. Utflykter till fots förekommer också, och det viktigaste kravet vid promenader är att vägen är trygg. De stråk man väljer varierar beroende på var man bor. I första hand väljer man stråk i stadsdelen om det finns. I centrala Enköping är ett gång- och cykelstråk utmed ån attraktivt. Ett alltmer utbyggt gång- och cykelnät i utkanten av staden har gjort att promenaderna blivit mer vanliga med åren.

"Numera går vi mest på cykelvägarna. Det är som skönast att ha barnen där. Vid gatorna är det svårare, en del är snabba, går hundra meter före. Sen är det filosoferna som är hundra meter bakom och där går man och vet inte riktigt hur man ska bete sig. Därför är det skönt med cykelvägarna."

"... nere på Korsängen är det fritt, så finns pulkabacken dit det är bra att gå. Det är en bro över diket och där är det kul att kasta pinne på ena sidan och springa och titta på den andra"

"Jag brukar promenera en runda upp och genom skogsdungen. Det tar cirka 20 minuter och där kan dom gå fritt. Till gymnastiken har vi cykelväg. Fast det är ju ändå så att man måste passa barnen från cyklisterna."

"Ska man neråt stan väljer man ju cykelvägen över gårdet, man går hellre den än tar någon annan väg. Stockholmsvägen har smala trottoarer och mycket trafik. Den behöver vi inte gå numera".

Det var några röster från områden som inte ligger centralt i Enköping, Fanna och Korsängen. Dagbarnvårdare i centrala staden söker sig även de till stråk utanför centrum:

"Vi går uppe vid S1, där det finns ett fint stråk... vi går en bit och så kan man stanna ungefär mitt på och fika och sen fortsätta. Det finns en äng där dom kan springa och leka"

Bäckbys struktur med möjligheter att promenera i olika riktningar bortom trafik gör att promenader är vardagliga aktiviteter, såväl för att komma till lekplatser som att nå skogsområden eller andra mål.

I Bäckby finns många barn, och barnen är de som syns mest ute på gården, i parken och i skogen. Ansamlingen av skolor och daghem utmed parkstråket och intill skogen gör att stora och många barngrupper är ute samtidigt. Många mindre barn, lågstadiesbarn och även yngre tar sig själva på cykel till skola eller andra mål genom parken. Till skogen kommer barn både från institutionerna och från närbelägna bostäder. Många utan vuxnas direkta

tillsyn. Kojbyggen, "bergsbestigning", "rövarlekar", kull etc såväl som stillsamma naturstudier där man försöker komma nära ekorrar och fåglar eller organiserad biologiundervisning, detta bl a användes den till, Bäckbys lilla stadsskog.

Fig 18. Att hålla ett nedfallet fågelbo i sina händer ger en känsla av samhörighet med naturen

På gårdarna i Bäckby och på andra platser var det barnen och deras medföljande vuxna som totalt dominerade bilden. I stort sett inga andra sysslade med någon varaktig aktivitet utomhus på gårdar - utanför den privata uteplatsen eller trädgården.

I de miljöer i centrala Enköping som vi studerade i observationerna var däremot inte barnen så många. De flesta barn i Enköping bor antagligen lite längre från centrum, ofta i småhusområden. Några gårdar och Klosterparken var miljöer där vi träffade på barn, i parken nästan alltid i föräldrars eller andras sällskap. Till Klosterparken med lekplats kom man från olika delar av staden. Många stannade länge, och hade egna leksaker som frisbee och bollar med, och fika förstås. De vuxna framhöll Enköping som en fin promenadstad, men beklagade sig en del över lekplatser i centrum, som försvunnit och att den i övrigt mycket uppskattade Klosterparken inte var så generös mot barnen och deras fantasi och upplevelsemöjligheter.

Vi har kunnat konstatera i vår enkätundersökning att utevistelser för att umgås är mindre vanliga än andra motiv såsom motion och upplevelser. Det gäller också familjer med barn, speciellt om barnen vistas på daghem eller på deltidsförskola till vardags. Barnen får då sina sociala behov tillfredsställda där enligt de vuxna, och i den mån man söker sociala

kontakter för barn, är närområdet (gården) det huvudsakliga målet.

För dagbarnvårdarna som delvis har sin arbetsplats förlagd utomhus i olika miljöer, är det sociala behovet påtagligt. Under det senaste decenniet har dagbarnvårdarna i såväl Enköping som i Bäckby organiserats i grupper, ofta så att de någon tid i veckan kan vistas i en lokal. De vistas ofta utomhus tillsammans, och deras behov av vuxenkontakter beskrivs i intervjuerna som stort.

Idealet som beskrivs av de intervjuade dagbarnvårdarna, och som man kan anta är viktigt även för hemmavarande vuxna med egna barn, är att ha en lekplats intill huset för korta utevistelser och där barnen kan vara själva, då de vuxna till exempel lagar mat eller sover små barn. En rejäl lekplats med såväl lekredskap som större gräsyta inom varje bostadskvarter, en plats som kan fungera som "stamplats" eller samlingsplats för kvarteret. Strövområden för utflykter och promenader önskas i anslutning till bostadsområdet. En tillgänglig skogsdunge intill samlingsplatsen eller utmed beskriver såväl föräldrar som dagbarnvårdare som det som barnen mest uppskattar.

Bland de 125 familjer som har tonårsbarn är det totalt drygt sex procent av tonåringarna som är mycket nöjda med den utemiljö som staden erbjuder. Två tredjedelar är ganska nöjda. Om vi ser på motsvarande siffror för respektive undersökningsområde så visar det sig att i Västerås är nästan åtta procent mycket nöjda och 64 procent ganska nöjda. I Enköping är fyra procent mycket nöjda och nästan 71 procent ganska nöjda (Tab B:70). Det finns alltså en liten skillnad mellan områdena, men det intressanta är att en så stor andel av tonåringarna överlag är ganska nöjda med utemiljön. Vi har i intervjuerna med föräldrar till tonåringarna mötts av kommentarer som tyder på att de saknar platser att mötas och umgås på utomhus.

Nyttopromenader är den vanligaste aktiviteten för tonåringar. Att gå till något mål såsom affär, post eller busshållplats gör en majoritet (72%) ofta eller ibland. Idrott och fysisk träning är också relativt vanliga aktiviteter. Ungefär 60 procent idrottar på idrottsplats och 70 procent på annan plats. Den sista siffran är mycket osäker, eftersom sannolikt flera har räknat med idrottslig aktivitet inomhus, beroende på att frågan är alltför allmänt ställd.

Tonåringar nöjespromenerar inte i någon större utsträckning, men något mer utmed gator och trottoarer än utmed promenadstråk. I Enköping är det vanligare att promenera utmed gator, sannolikt för att ungdomarna i Västerås cyklar i hög grad, vilket vi inte frågat om. Inte fler än knappt en tredjedel av tonåringarna går till parker eller andra speciella platser utomhus för att vara där. Den aktiviteten är något vanligare i Västerås än i Enköping.

Vi har i vår undersökning intervjuat tre tonårsföräldrar och samtliga har beskrivit att ungdomarna inte har någon speciell plats att samlas på, och att umgänget främst sker i hemmen. Vad man främst framhåller är att det är viktigt för ungdomar att ha lokaler att gå till för gemensamma aktiviteter. En viss misstänksamhet mot och oro för att ungdomarna vistas utomhus utan speciella aktiviteter kan vi se. Det gäller naturligtvis i första hand kvällstid. I såväl Bäckby som Enköping har oroligheter beskrivits, gäng som samlats på torget i båda områdena, har tidvis varit störande.

"Vi har ju trettonåringen som vi är lite oroliga för. Hon är mycket i centrum och man läser ju i tidningen att det händer saker... vi är oroliga för pojken när han är ute... Det var bra

när det fanns djurlek, då kunde han vara där både på dagar och kvällar ibland..."
(Bäckby)

Vid våra observationer har vi mest stött på ungdomar vid Bäckby centrum där de dagtid drar ut från skolan och är en av de grupper som sätter sin prägel på centrum, ett i huvudsak positivt inslag såvitt vi kunnat bedöma, sånär som på det faktum att de ställer sina cyklar ivägen för andra. Kvällstid har vi också mött ungdomar här liksom också vid husen i Bäckbyparken, där det finns trevliga, lite avskilda sittplatser. En oro för vad ungdomarna har för sig på kvällarna kring den gamla gården har påtalats av personal från den nedlagda parkleken. Sniffning och eldning i skogsdungen lär ha förekommit. Att några ungdomarnas kvällsaktiviteter på ett mindre trivsamt sätt präglar Bäckby centrum är uppenbart genom klotter och ständigt trasiga parkbänkar.

Fig 19. Bäckbyskolorns elever syns ofta på torget vid affärerna, men när majsolen värmer lockar "gröngräset"

I Enköping har vi inte sett så mycket av ungdomarna. Några kvällsobservationer vid torget har vi inte gjort, och dagtid blandas de med alla andra. Klosterparken - dag och kväll - och uteserveringen vid Hamncaféet kvällstid är de platser där vi mött ungdomar. Solbadande och "lekande" med boll och en liten samling yngre tonårsgrabbar, som bara stod/satt och pratade ganska länge, var det hela, sånär som några som cyklade och joggade utmed ån. En viss dragningskraft på ungdomarna tycks ändå den upprustade Klosterparken ha, och särskilt hamncaféet på andra sidan ån med musikkvällar typ rockcafé.

Platser för avkoppling och rekreation, viktiga egenskaper

Att kunna koppla av och få omväxling till vardagslivets rutiner och bekymmer är något alla människor behöver för hälsan och livsglädjen. Att natur och parkmiljöer för många är verksamma när det gäller att minska stresskänslor är sedan länge beskrivet och belagt i litteraturen. Detta har också belagts inom vetenskapen (Kaplan 1991, Ulrich 1985).

Ett viktigt kriterium för den goda staden är att erbjuda avkopplande miljöer för sina invånare. Visserligen vet vi från olika välfärdsmätningar att en ganska stor andel av befolkningen har tillgång till fritidshus. I vårt material är det ungefär 35 procent som har det, med varierande möjligheter till faktiskt utnyttjande (Tab B:32). De flesta invånare än ändå i hög grad hänvisade till stadens utbud av rekreationsområden. I enkäten har de tillfrågade fått uppge vad de anser vara viktiga egenskaper för platser och områden i staden, som används för avkoppling och rekreation (Tab B:11).

Av de alternativ som de fått ta ställning till är skönhetsaspekten viktig för flest personer. Cirka 90 procent uppger egenskapen "att det är vackert" som viktig (58%) eller ganska viktig (32%). Inte fler än tre procent anser den inte viktig. Övriga har ingen åsikt.

Den andra egenskapen som är viktig är "att det är bekvämt att ta sig fram". Mer än 70 procent (bland kvinnorna drygt 76%) ser den som viktig eller ganska viktig (35 resp 36%) (Tab B:48). Femton procent av de tillfrågade uppger inte bekvämlighet som viktig.

Som nummer tre i rangordningen av egenskaper kommer den sociala aspekten, "att man möter andra människor". Drygt var fjärde person ser den som viktig och ganska viktig är den för cirka 38%. Knappt var fjärde ser den dock som mindre viktig och övriga har kanske inte funderat över den, eftersom de inte har någon åsikt. En något högre andel kvinnor än män har uppgett denna egenskap som viktig (Tab B:48).

Att det finns bekväma sittplatser är viktigt eller ganska viktigt för knappt två tredjedelar och något färre anser att det är viktigt eller ganska viktigt att kunna få vara ifred.

Möten med andra människor, bekväma sittplatser samt att man får vara ifred har ungefär samma svarsfördelning. Knappt två tredjedelar ser dessa som viktiga eller ganska viktiga. Ungefär en fjärdedel uppger att de egenskaperna inte alls är viktiga (Tab B:11).

En något mindre efterfrågad egenskap är att det finns möjlighet till fysisk aktivitet. Det är inte så att det är oviktigt, eftersom något fler än 50 procent ser möjligheter till fysisk aktivitet som viktig eller ganska viktig, männen i något högre grad än kvinnorna (58 resp 46%) (Tab B:48). En egenskap som totalt har betraktats som betydligt mindre viktig än övriga är att platsen är öppen så att man syns. Cirka 30 procent anser det viktigt eller ganska viktigt att platsen är öppen. Bland kvinnorna är andelen högre än bland männen, cirka 40 procent respektive 20 procent (Tab B:48).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det är lika viktigt för båda könen med skönhetsupplevelser. För männen är det något viktigare med möjligheter till fysisk aktivitet, medan kvinnorna i högre grad prioriterar sociala- och tillgänglighetsaspekter. (Tab B:48)

Människor lägger naturligtvis olika innebörd i begreppet rekreation men gemensamt tycks

vara att man söker skönhetsupplevelser. Övriga egenskaper har mer eller mindre betydelse, sannolikt beroende på människornas individuella förutsättningar. Aktiviteter i rekreationssyfte skiljer sig från andra vardagsaktiviteter i såväl tid som rum. Det är ett ganska entydigt resultat från våra intervjuer och samtal med de boende i undersökningsområdena. Det innebär också att kraven på platser för rekreation skiljer sig något från krav på färdväg till olika nyttomål. De senare utmärks av rationalitet så till vida att målen bör vara lätt tillgängliga och smidiga att nå, medan rekreativaspekter helt naturligt mer ligger i att upplevelser av natur och andra attraktiva egenskaper är huvudsaken. Vi har dock som redan nämnts sett att för en relativt stor andel, framför allt kvinnor, är tillgängligheten, såväl social som fysisk viktig också för platser för avkoppling.

Om staden eller stadsdelen inte i någon större utsträckning ger möjlighet till upplevelser, söker sig de boende om de har möjlighet, till andra platser. Här skiljer sig de boende i Bäckby och Enköping åt i sina uttryck för tillfredsställelse med omgivningen. De boende i Enköping har ett betydligt större utbud av platser och områden inom stadens gränser än Bäckby har inom sina gränser. I ett totalt sammanhang har Västerås stad många områden avsedda för rekreation, men som tidigare diskuterats, har de boende i Bäckby i första hand sin boendeidentitet lokalt förankrad i stadsdelen. Övriga delar av staden gör man utflykter till någon gång ibland. I Enköping är olika platser för rekreation mer koncentrerade till stadens centrala delar och strax intill. Gång- och cykelvägar förbinder platser i båda undersökningsområdena, men Enköping är en mer sammanhållen enhet. Det visar sig i intervjuerna att man i där beskriver fler möjligheter för vardaglig rekreation, än i Bäckby, där man bara har ett par platser att direkt referera till. De strukturella villkoren är alltså helt olika, och därmed följer individuella olikheter i vanor och uppfattningar.

"Vi i familjen är mycket ute och promenerar i Bäckby. Det blir lite varstans bland husen. Förr när Bäckbystugan var öppen var man ju där ofta, till och med på kvällarna kunde man gå dit och fika. Där var jämt folk... men på helgerna tar vi bilen och åker nånstans, till Björnberget eller så. Där är det ju vackert också..."

Kalle är ute mycket i stadsdelen, men han är inte nöjd med de platser som finns för rekreation.

"Det enda jag utnyttjar är motionsbanan här uppe... jag brukar knalla upp i skogen och gå runt den. Annars är det dåligt med platser. Ingenting man kan utnyttja som känns riktigt trevligt..."

För John är utemiljön i Bäckby i stort sett ointressant. Han har mycket liten tid att utnyttja den och har sina rekreativasplatser åt helt andra håll än Västerås. Det är praktiskt taget uteslutande det egna fritidshuset ett antal mil västerut som är aktuellt. Men det betyder inte att det inte är viktigt att det finns plats för rekreation:

"När jag flyttade hit var det lockande att det finns ett skogsområde nära. Det var för att se det gröna, årstidernas skiftningar osv, men vi utnyttjar det inte, även om tanken var att man kanske skulle springa lite och motionera, Det kan man utnyttja och många gör det, även om inte jag gör det nu."

En ung man i Bäckby ser miljön ur rekreativhänseende som mycket ostimulerande och torftig.

"Det är klart att det händer att vi går ut och promenerar här, men det är sällan. Helst åker vi utanför stan, jag vill helst att det ska vara ett sammanhängande skogsområde, då får man lite svalka när det är varmt ..."

Bäckbyskogen med motionsslinga ingick i vår observationsrunda. Vi besökte den dagtid några gånger sommar, höst och vår. Vid vårobservationerna mötte vi särskilt många användare. Fågelsången fick då hård konkurrens av støj och glam från alla barngrupper, som var här och lekte, tittade på naturfenomen, samlade naturföremål eller hade picknick tillsammans med vuxna eller på egen hand. Äldre och yngre motionärer och någon mamma med barnvagn träffade vi också på. Vid någon enstaka observation på sommaren mötte vi inga människor på vår runda.

En spännande lekskog med berg, skrevor och snår, många fåglar och nyfikna ekorrar, fullt av stigar och en elbelyst slinga, där olika grupper tycktes samsas väl. Det samfällda omdömet från dem vi frågade om skogen var: "Den är jättefin, det är tur att vi har den, så det finns något fint att gå till."

I Enköping däremot är det i första hand staden som rekreationsområde, som de boende nämner. Många alternativa vägar finns utifrån bostaden, och de ger en omväxling som är önskvärd, med park- och naturmiljöer i direkt kontakt med själva centrum, torget, butikerna och folklivet. Anders beskriver att han kan gå eller cykla genom olika typer av områden, villaområden, skogspartier, parker och stråk utmed ån. Han kan nå olika typer av platser under en eller ett par vardagstimmar.

Fig 20. Att promenera i staden är populärt i Enköping, och det finns många fina stråk att välja på. Enköpingsån vid Fiskartorget, med Klosterparken i bakgrunden.

"Jag är ute mycket i stan. Det finns flera fina stråk nära oss, det närmaste är Åsen (med skog)... vi är väldigt mycket uppe på Åsen och vi tar långa promenader i stan... Man kan ledigt gå och tassa i utkanterna. En promenad på en timme är lagom, då hinner vi se mycket i stan, vad som händer..." (Margot)

Val av bostad, faktorer i utemiljön som spelar roll

För att vi ska få information om vad som är viktigt när det gäller boendet och utemiljön, har vi riktat en hypotetisk fråga till vårt urval om vilka faktorer de vill framhålla som viktiga om de skulle välja bostad idag (Tab B:14).

En faktor utmärker sig som den absolut viktigaste av de alternativ vi givit och det är att bostaden har balkong eller uteplats. Det anser 84 procent vara mycket viktigt och tio procent ganska viktigt. Kvinnor anser det vara något mer viktigt än män och de som ser just det inslaget som minst viktigt är yngre män.

Därefter följer två faktorer som förefaller vara viktiga för en stor majoritet, närhet till park och natur samt service inom gångavstånd. Park och natur är det viktigt för drygt 60 procent och ganska viktigt för nästan 30 procent. Service är viktigt för ungefär samma andel (Tab B:14). Inställningen till dessa två faktorer är ganska jämnt fördelad på kön och ålder, men unga män och män i övre medelålder och lägre pensionsålder anser det något mindre viktigt än andra grupper (Tab B:47). Närhet till kollektivtrafik är ytterligare en faktor som är viktig för flertalet, mer viktigt för äldre kvinnor samt något mindre viktigt för män i yngre medelåldern (35-44 år). Att äga bostaden samt att ha en egen trädgård är något mindre viktigt, men fortfarande är det en majoritet som i någon mån anser det viktigt. Unga män och kvinnor (18-24 år) samt äldre män och kvinnor (65-74 år resp 55-74 år) anser ägande något mindre viktigt. Sociala faktorer såsom att ha grannar med likartad familjesituation och närhet till släktingar är två av de minst prioriterade skälen till val av bostad, även om ungefär hälften i någon mån ser det som viktigt. De äldsta kvinnorna (75-80 år) anser det viktigt i betydligt högre grad än övriga grupper (Tab B:47). Den grupp som anser det minst viktigt är män 45-64 år och kvinnor 35-54 år. Tillåtet att köra bil till husets ingång anser ungefär hälften att det är viktigt eller ganska viktigt. Den grupp som är mest angelägen är de äldsta kvinnorna (75-80 år).

Upplevelse, identitet och mening i nära och offentlig miljö.

Parkerna och grönskans roll i staden.

I förenklad form kan begreppet mening (sense) definieras i termer av identitet och struktur. Dessa två egenskaper föreligger när man har möjligheter att uppleva en plats med sinnen, dofter, rörelser, ljud, färger och form samtidigt som platsens läge och utformning bidrar till en god struktur i ett större sammanhang. I en mera vidsträckt betydelse ingår sådana värden som mer hänvisar till symboliska och känslomässiga faktorer. Med en utgångspunkt som innehåller samtliga inslag, såväl konkreta som abstrakta värden, är det enligt Lynch möjligt att beskriva förhållandet människa-miljö i handlings- och upplevelsemening. Vi har valt att definiera begreppet mening i en något snävare och kanske mer konkret bemärkelse än Lynch (1987). Begränsningen innebär att vi har inriktat oss på människors upplevelser och preferenser i förhållande till utemiljön. Dels huruvida vardagliga val kan förknippas med (känslor och) upplevelser och, framför allt i intervjuerna, vilka typer av platser människorna föredrar att vistas på. Vi kan ge en ögonblicksbild och samtidigt ha i minnet att livsvillkoren för de olika människorna skiljer sig åt och det som är viktigt vid någon tidpunkt kan upplevas som något man vill ha annorlunda vid en annan tidpunkt.

Schneider (1986) har i sina studier av boende och identitet konstaterat att upplevelser av t ex tillhörighet är olika intensiv, beroende på hur strukturen i bostadsområdet som helhet ser ut. Hans resultat tyder t ex på att i småskaliga bostadsområden med en historia, visar de boende högre identitetskänsla än de som bor i nybyggd modern höghusbebyggelse. Faktorer som påverkar identitetskänslan är, förutom bostadsområdets struktur; boendetid, personliga- eller familjesamband med området, antal sociala kontakter, lokala gemensamma aktiviteter och medlemskap i lokala organisationer. Hans kriterier är utpräglat biografiska och sociala, men vi menar att även faktorer i den fysiska omgivningen påverkar känslan för boendet. När vi ser på olika undersökningar om människors uppfattning och identifikation med sin miljö, är det högt uppskattat att ha grönska och natur i sin omgivning. Det nämns förutom service och "historiska" värden som det viktigaste inslaget när man identifierar sig med sin stad eller stadsdel (Berglund & Jergeby 1988, Grahn 1986).

Ett begrepp som ofta används vid psykologiska miljöbeskrivningar är "genius loci" (platsens själ). Werner (1988) refererar texten från en väggmalmanacka i Västtyskland:

"Begreppet genius loci hör hemma i den romerska antiken. Bakom den finns föreställningen att natur, arkitektur och mänskligt liv tillsammans bildar en unik ny organism. Varje by, varje stad med sina kullar, träd och människor är som en personlighet. Varje ort är också någons hem där längtan, hoppet och mennena skiktats på varandra och gett den sin speciella

atmosfär... Genom att avkänna olika möjligheter ger sig en *genius loci* tillkänna"

I enkäten har vi valt att exemplifiera stadens mening i ett övergripande perspektiv med framför allt tre frågor, som har att göra med preferenser och val. Vi är medvetna om att denna inriktning på frågor är vansklig - då upplevelser och känslor ska beskrivas utifrån i förväg bestämda kategorier. I flera sammanhang har intervjuerna givit betydligt mer information än den kvantitativa undersökningen, och det gäller detta avsnitt om handlingar och upplevelser i förhållande till utemiljön i än högre grad.

Vägval

Den första frågan har att göra med hur man väljer i huvudsak när man går eller cyklar till något "nyttomål". Vi har tänkt oss att där miljön i sig har en mening för dem som nyttjar den, så är det mer än transporten som är av betydelse. Det behöver naturligtvis inte vara så, eftersom vi har sett, framför allt i Enköping att man oftast utför aktiviteter i nyttsyfte separat från aktiviteter för motion eller avkoppling. Men trots det ger frågan om val av väg till "nyttomål" en indikation på inställningen till utemiljön. Det visar sig att nästan hälften av de svarande (48%) väljer den kortaste och snabbaste vägen, oavsett omgivning. Förutom de cirka åtta procent som inte har något val eller aldrig går eller cyklar, väljer 21 procent en vackrare väg, även om den är längre. Drygt 16 procent väljer en väg utan störande biltrafik (Tab B:6). Kvinnorna väljer i något högre grad än männen alternativ till kortaste och snabbaste väg (Tab B:49). Med ökad ålder minskar andelen som väljer kortaste och snabbaste väg och samtidigt är andelen som väljer med avseende på upplevelser högst i yngre medelålder (28%). Andelen bland övriga åldersgrupper är strax över eller en bit under 20 procent. Bland de äldsta är det helt naturligt fler som väljer mindre kuperade vägar. (Tab B:49) .

Favoritväg

Vår andra variabel som har att göra med stadsdelens eller stadens mening för människorna är huruvida de har en favoritväg från hemmet på väg till "nyttomål". Ungefär 30 procent svarar att de har en favoritväg. Drygt 60 procent har det inte (Tab B:7). Någon större skillnad mellan kvinnor och män är det inte (31 resp ca 29%). Fördelningen ganska jämn över olika åldrar. De yngsta och de i lägre medelålder skiljer sig något från de övriga, dvs de har oftare en favoritväg (Tab B:50).

Av de som uppger att de har en favoritväg (233 personer) svarar 40 procent, på en "öppen" fråga (manuell genomgång), att de väljer just den vägen för att den ger upplevelser (den är vackrast, går genom grönområde, fin natur m m), 31 procent väljer "sin" väg i första hand för att den är en trygg ("säkrast", "undviker biltrafik" "finns cykel- och gångväg" m m), och 18 procent uppger rationella skäl ("närmast", "kortast"). Ett fåtal personer uppger sociala skäl (träffar folk), och några personer vill ha motion. Tillgängligheten är avgörande för åtta personer.

Speciell plats

"Finns det någon plats utomhus i staden som har särskild betydelse för just dig (tillfällen till aktiviteter, tillfällen till möten, förknippad med minnen, speciell utsmyckning osv)" är den tredje frågan som vi valt att beskriva människorna anknytning till staden med. Drygt en tredjedel har någon sådan plats.

Våra intervjuer indikerar att om man bor centralt (Enköping) är det troligare att man uppger en plats inom staden. Bor man däremot på avstånd från centrum uppger man i högre grad platser utanför staden, till exempel friluftsområden och skogsområden eller inte alls någon plats. Om vi ser på de olika bostadsområden som är representerade i enkäten ger resultaten antydningar i den riktningen. I Västerås ligger andelen, som anger en plats i centrala staden, högst i Jakobsberg och Pettersberg, två stadsdelar som ligger relativt nära Djäkneberget, som vi har uppfattat är en uppskattad större park som ger möjlighet till olika typer av aktiviteter. En genomgång av formulären visar också att det i hög grad är Djäkneberget som anges som favoritplats på den öppna frågan. När vi kommer längre från centrum minskar andelen som uppger favoritplats inom staden och det gäller också Enköping. Undantag är de som bor i centrala Enköping och i västra Bäckby. Vad det beror på i centrala Enköping kan vi inte direkt beskriva, men det kan vara så att det där är centrum som helhet som människorna uppskattar och någon speciell plats kan vara svår att välja. I västra Bäckby har en relativt hög andel angett att de har en favoritplats och en genomgång av formulären visar att de flesta anger platser såsom Björnön och Lövudden utanför staden än de som bor centralt.

Om vi sammanför de båda variablerna "favoritväg" och "favoritplats" visar det sig att femton procent av urvalet uppger sig ha båda. Om vi dessutom tar med de som väljer en väg som ger skönhetsupplevelser så sjunker andelen till cirka sex procent. Det är ungefär 30 procent som vare sig väljer väg utifrån upplevelser, har någon speciell plats eller har någon favoritväg. En något vidlyftig tolkning skulle kunna vara att det är ungefär trettio procent som egentligen inte alls är inriktade på utemiljön i staden, medan resten i något eller fler avseenden har ett "personligt" förhållande till den.

De intervjuade om identitet och mening

I begreppet mening ingår människors uppfattning om stadens eller stadsdelens struktur samt identitet. Att uppfatta platser som att de hör samman i tid och rum, samt att kunna överblicka. Det senare kan också beskrivas så att man inom sig har en "mental" karta. Denna definition av överblick exemplifieras av begreppet tillhörighet som vi diskuterat tidigare. Bäckby som stadsdel är de boendes hemvist, medan i Enköping är det staden som sådan i högre grad.

Det är med försiktighet vi kan ge dessa resultat. Det är en mycket övergripande och osäker information som enkäterna ger, men intervjuerna ger å andra sidan en något mer beskrivande bild av vad identitet och struktur kan innebära med avseende på utemiljön.

Vi har vid flera tillfällen kommit in på diskussionen om att känna identifikation med sin boendemiljö. Naturligtvis har, som Schneider (1986) påpekar, typen av boende stor

betydelse, att äga sin bostad betyder sannolikt också en större bindning än att hyra bostaden. Men å andra sidan är det rimligt att anta att man, när man äger bostaden, "privatiserar" livet i högre grad. Att känna igen människor och att kunna och att ha möjlighet att utöva adekvata aktiviteter har också betydelse för känslan för området.

Margot är utpräglad knuten till sin stad. Hon beskriver sina band med anknytning till sin egen och sin mans historia, huset hon bor i har en släkthistoria och människorna som bor runt omkring känner hon igen från sin ungdom.

"Vi bodde i det här huset när vi var nygifta... Många grannar bor kvar sedan dess och det känns tryggt. Man kan verkligen säga att det här är vår stad... Vi känner den och vi känner folk, ibland nästan för mycket... Vi har en sommarstuga ..., men det är en ärvd stuga och vi är inte mycket där. För oss är Enköping fullt tillräckligt, även på sommaren..."

Ett kriterium på identifikation och hemkänsla kan vara att reagera på något som man finner vara olämpligt och Margot har bland annat reagerat på utsmyckningen i en park, Fiskartorget, där två hundar av metall har installerats.

"Jag tycker inte att dom där hundarna är något vidare. Det är en tik och en hanhund och det är lite vulgärt. Den passar inte där... Det har varit mycket diskussion i tidningen och många tycker då att det skulle stå en fiskargumma där, eller en båt eller något som tyder på att det är ett fiskartorg..."

Fig 21. Den offentliga konsten engagerar och ger upphov till diskussion. Är det här rätt konstverk på Fiskartorget?

På samma sätt har Margot reagerat över att en historisk klosterruin täckts över i en annan park, Klosterparken:

"Det är lite synd att dom förstört klosterruinen... det är bara själva kyrksalen som är kvar ... ruinen var ju lite speciell för oss i Enköping"

Anders som uttrycker liknande bindning till Enköping som Margot beskriver under intervjun med glädje att en staty, Johanna, ska återbördas till en park som finns nära honom. Statyn har varit borta under en längre tid, men "nu hamnar hon där hon ska vara" säger han. Han ser fram emot att delta vid invigningen någon dag efter intervjun. Han har också reagerat mot hundarna i parken Fiskartorget och beklagar att klosterruinen inte längre finns att se. Han cyklar ofta förbi sitt barndomshem i utkanten av Enköping där han "föddes i kökssoffan", och har bekantat sig med dem som bor där numera.

Annsofi har bott i sin lägenhet i tio år, och i Enköping hela sitt liv. Just nu kretsar hennes liv mest kring dottern när hon beskriver utemiljön. Hon har en betydligt mindre aktivitetsradie utomhus än Anders och Margot och har egentligen inte direkt knutit an till utemiljön på så vis att hon har synpunkter annat än utifrån barnets situation. Annsofi bodde tidigare i Romberga och det var ett bra område då, men

"Nu skulle jag inte vilja bo där. När jag bodde i Romberga var det bra. Jag tyckte om det, rejäla gårdar med lekplatser... men sedan jag flyttade har det blivit så förstört..."

Annsofi beskriver sina intryck av till exempel parkerna i Enköping i ganska ytliga ordalag, hon använder inga namn. Hon reflekterar över andra inslag i parkerna än Margot och Anders.

"Stan är fin med alla småparker, men dom finns där bara. Det är fina parker, men jag tycker att a-lagarna sitter där, dom tar alla parker i Enköping tror jag"

I Bäckby skiljer sig utsagorna om staden (stadsdelen) från Enköping något. Björn, som kanske visar den mest extrema formen av främlingskap i förhållande till stadsdelen uttalar sig allmänt om utemiljön:

"För mig finns ingenting alls av intresse i Bäckby. Jag bara bor. Här rör man sig mellan två punkter, lägenheten och jobbet. Om jag ska handla så tar jag oftast bussen in till stan och då passar jag på att gå i centrum, där finns kaféer och skyltfönster. Jag är en flanör... jag tror att det där torget i Bäckby skrämmer bort flanörerna, det är vidrigt"

När vi kommer närmare in på detaljer, visar det sig dock att Björn har kontakt med biblioteket, Pressbyråkiosken och banken och att han etablerat personlig kontakt med personalen på dessa platser. Det uppskattar han och det ger också uttryck för en form av personlig kontak i övrigt inom stadsdelen, om än inte i förhållande till utemiljön.

John har inte heller etablerat en "relation" till Bäckby, framför allt på grund av brist på fritid i stadsdelen. Det gör att han har en splittrad uppfattning om stadsdelens struktur och uttrycker inte någon direkt relation.

"Jag vet var torget ligger, alldeles här bredvid. Sen har jag haft en del att göra med

barnens skola, men sonen har i stort sett skött sig själv sen vi flyttade hit... nej, jag vet inte så mycket om Bäckby... jag är ju nästan aldrig här"

Ulrika däremot som bott i Bäckby sedan området byggdes, känner sin stadsdel och upplever en stark hemkänsla. Hon beskriver olika platser och hur hon och barnen och också familjen utnyttjar dem. Hon är inriktad på aktiviteter och ser på platser i Bäckby mer ur praktisk än andra synvinklar. Hon återkommer i intervjun till "Bäckbyparken", som för henne varit en central plats, men har förändrats och innehåller numera värden som "vilken lekplats som helst". Torget där gångstråken strålar samman är för henne enbart en nyttoplats. "Det börjar bli så slitet. Usch, det ser inget roligt ut".

Kalle, som också han vistas mycket i stadsdelen, upplever den egentligen inte så särpräglad och ägnar sig i första hand åt nyttoaktiviteter i stadsdelen. Han har en uteplats och en fin lägenhet och kan inte tänka sig att byta, men han känner att han måste röra sig ut från stadsdelen och har ett vitt aktionsfält. Flera aktiviteter utanför stadsdelen, gör att han tycker sig komplettera brister som han upplever där. Bland annat gör han cykelutflykter i regel någon gång varje vecka.

"Jag cyklar mycket på cykelvägarna. Tillsammans med en granne cyklar jag och vi tar med oss kaffe och smörgåsar. Vi kan åka ända ned till Björnön och ASEA. Det kan ta både tre och fyra timmar innan vi är hemma. Björnön åker jag mycket till på vintern och åker skidor... jag kan åka ut i någon skog och gå och leta svamp... plocka blommor"

Sitt smultronställe har han i en skog en bra bit från Bäckby, ett ödetorp i skogen erbjuder en fin plats att vistas på för avkoppling och upplevelser. Det är en plats som för honom betyder atmosfär och anknytning till en tid som varit.

Upplevelser

"Vid promenader i bostadsområdet finns det alltför få fina platser att se och uppleva"

Totalt cirka en fjärdedel instämmer helt i detta påstående om bostadsområdet. I Västerås något högre andel än i Enköping (27 resp 20%). Knappt 30 procent instämmer inte alls i påståendet (Tab B:2). I Västerås finns en tydlig tendens att ju längre från centrum den stadsdel man tillhör ligger desto högre bli andelen som tycker att det finns för få fina platser (Tab B:51). I Enköping är tendensen inte riktigt lika klar, men där är det å andra sidan mycket få personer i urvalet som bor mer än tre kilometer från centrum (Tab B:3).

Motsvarande påstående fast omvänt om staden som helhet, det vill säga att det finns många platser att se och uppleva ger till resultat att drygt 30% instämmer helt medan drygt 16 procent inte instämmer alls. Där är förhållandet mellan de två städerna det omvända. I Västerås anser fler (40%) att det finns många fina platser att se och uppleva i staden som helhet än i Enköping (18%). Om vi lägger till de som delvis anser att det är så, blir siffran för Västerås 82 procent och för Enköping nästan 70 procent (Tab B:12). Samma tendens visar påståendet "I staden finns fina platser att stanna till vid om man vill vila och uppleva miljö och människor", där den totala andelen som instämmer helt i påståendet är ungefär 30 procent, i Västerås 35 procent och i Enköping 23 procent. Om vi lägger till dem som

anser att påståendet delvis stämmer, så blir skillnaden något mindre (75 resp 69%) (Tab B:12). Västerås uppfattas alltså som en stad som erbjuder fina platser i stort, medan i Enköping finns det i högre grad fina platser i bostadsområdena. Sannolikt har man i Västerås även inbegripit populära friluftsområden såsom Björnön och Lövudden i stadens platser, medan i Enköping ser man mer inåt staden.

Grönskan i staden

En allmän kunskap, som också framhålls i planerings-sammanhang är att natur och grönska och andra skönhetsaspekter är viktiga för människor i staden. Träd fungerar som skyddande inslag som blickfång och uttryck för växlingar i årstider, som symboler för historien, kanske till och med som ett inslag i den personliga biografien.

Det sista exemplifierar Margot när hon beskriver att hennes man planterat en björk i sin barndom och följt den under ett par årtionden tills dess att den avlägsnades till förmån för en ny gata.

"Den gatan fanns inte då... och han berättar med tårfylld röst om hur man fick fälla björken när gatan skulle dras fram. Då hade björken vuxit ganska bra. Det tyckte han var hopplöst att inte björken fick finnas kvar..."

Träd i offentliga rum är inte mindre viktiga, vilket Anders beskriver när han talar om sina upplevelser i staden. Han är rädd om de stora träden utmed gatorna och bekymrar sig för att de ska tas ned. "Träden hör till staden och utan dom blir det inte samma stad" menar han. Margot bekymrar sig också om träden i staden "Jag är lite tveksam till att lindarna ska tas ned på Drottninggatan... men om experter anser att dom här lindarna kommer att rasa sönder och samman och blir förstörda, då kanske det är dags att plantera nya... Det är lite synd att dom ska bort, men dom ska ju inte ta alla på en gång".

Kalle saknar träden på gården som avlägsnades vid upprustningen, för att ge plats åt förrådsbyggnad.

"Dom som stod framför här saknar jag för på vintern hade jag domherrar här... buskarna dom satte istället dör undan för undan så man får byta ut dom. Det är ju synd." (Bäckby)

På motsvarande sätt uttrycker de intervjuade att träd och grönska bidrar till deras intryck av staden och platser i stort. Vi inledde våra intervjuer med en övergripande fråga om de intervjuades allmänna synpunkter på stadens utemiljö, och den besvarades av praktiskt taget samtliga med någon eller några reflektioner om grönska.

"Den är rätt bra. Det finns mycket grönområden, vi är inte helt asfalterade än. Vi har parkerna här bakom (husen) så det är inte så tokigt"

"Det finns träd och dom är vackra att se på. Sen tycker jag att våra småparker är helt fantastiska..." (Enköping)

"Det jag saknar mest är nåt område som en oas, där man kan sitta och prata. Om det inte ordnas nånting så går inte folk ut och sätter sig..."

Denna utsaga från Kalle har att göra med den nära miljön, gården. Kalle, liksom andra intervjuade i Bäckby, är inte särskilt intresserad av att ha utsmyckning i offentliga rum, såsom torget eller utmed promenadstråk. Det är alltför utsatta platser och blir lätt demolerade. Han tycker nog i och för sig att det skulle kunna finnas en del planteringar med fröjd för ögat, men helst på gården då, så att det går att ha uppsikt

"...skulle det bli planteringar vid centrum finge dom inte ha det ifred i alla fall, för det har varit väldiga problem med ungdom. Det spelar ingen roll om det sätts upp nånting så är det förstört efter en vecka eller fjorton dagar. Det är det som är så tråkigt..."

Var sak har sin plats. I Bäckby, där det saknas prydnadsparker med till exempel blomsterplanteringar, är den nära miljön mer viktig ur den aspekten. I Enköping finns flera prydnadsparker med mycket blommor och där framhålls också dessa framför det som finns i den nära miljön. Utmed gång- och cykelstråk och vid torget i Bäckby som i allmänhet inte ger några skönhetsupplevelser, förväntas inte heller dessa av de boende. Torget i Bäckby är den plats som de flesta kan tänka sig viss utsmyckning, åtminstone en "robust" sådan. Det framgår vid kritiken av torgets nuvarande utformning. Man känner till att det finns parker i centrala Västerås, och iakttar dem vid resor dit, men de är i sig inte platser som man söker sig till.

Park och natur i staden - planerarnas perspektiv

"Det är ju lika viktigt att ha en naturpräglad park intill ett bostadsområde, som kan fungera som promenadområde, som det är att ha en väldigt intensivt anlagd torgyta inne i staden"

Våra intervjuade planerare i Enköping, Västerås och Uppsala fick svara på en fråga om vad natur och parker i staden spelar för roll, som de såg det. Vi bad dem också spekulera lite i vilken sorts parker och naturområden, de ville se i sina städer framöver. Genomgående uttrycker man respekt för parken och naturmiljön som en viktig ingrediens i staden. Alla har också något speciellt att berätta, något som man har tänkt på apropå grönskan i staden - i förhållande till stadsliv i allmänhet eller till mera personliga upplevelser. Värdet av de gröna stråken, betonas genomgående medan bara en av parkplanerarna direkt tar upp grönskans ekologiska betydelse.

Spännvidden i begreppet "park" med en diffus avgränsning gentemot "torg", som antyds i citatet ovan, kommer igen i några svar, och kan väl ses som ett tidens tecken, då många av våra stadstorg förlorat sin funktion som viktiga handelsplatser, och mera fungerar som sitt- och prydnadspatser. Problem med att integrera grönskan i centrum har påtalats i avsnittet om Västerås centrum. Liknande brister upplever man också i Uppsala, där en av stadsplanerarna säger sig sakna

"den där samlande ytan, där man kan sätta sig ner och pusta ut här inne i stan, just i den här täta gågatumiljön... Jag har lekt lite grand med tanken, att man skulle riva av ett kvarter och göra park av det här inne i den här delen av stan. Vilket skulle man välja för att få bästa möjliga effekt av det? Det är en intressant tanke i alla fall tycker jag."

I Enköping är man som nämns bättre lottad än i sina större grannstäder, när det gäller park i centrum. Här har Klosterparken just rustats upp för att bli en park,

"som alla enköpingsbor kan tycka, att om man är i stan - att vi kan väl gå ned i Klosterparken och kika hur det ser ut. Lika väl som vi vill ge upplevelser åt dem, som vill ha det här som det dagliga promenadstråket eller träningsrundan..."

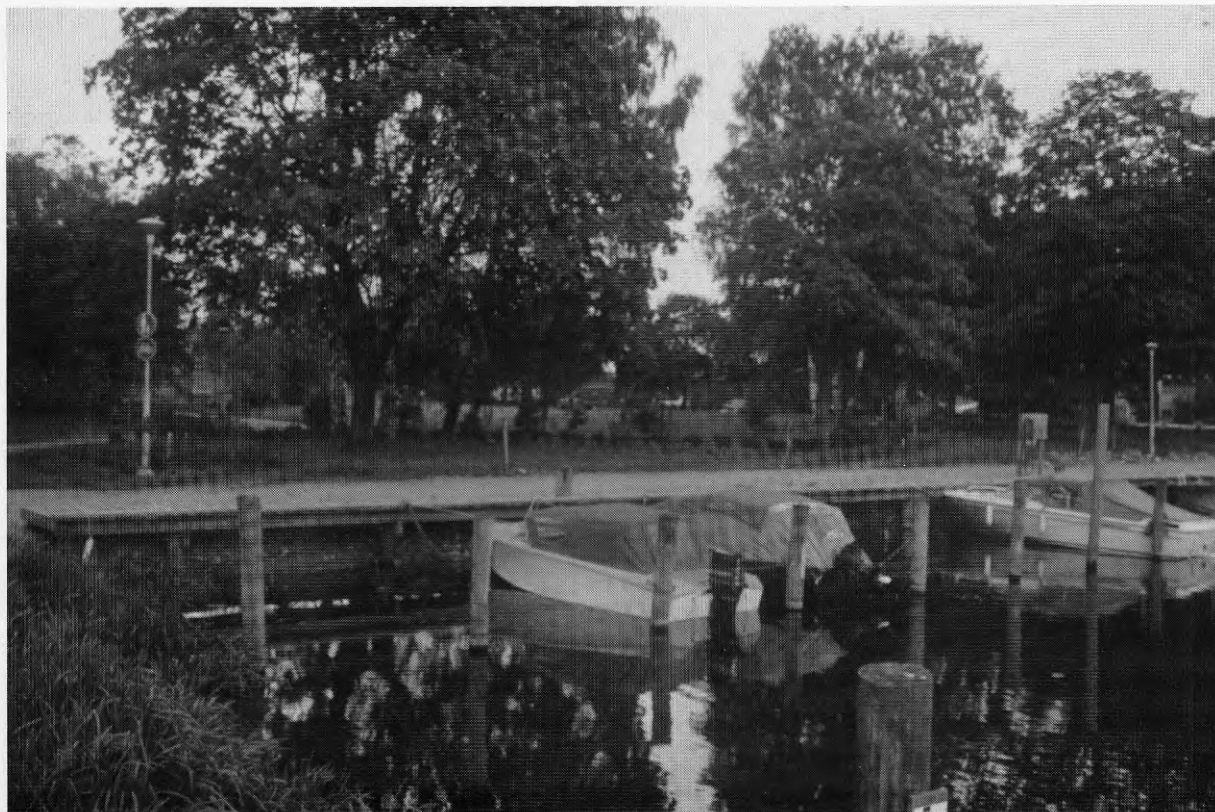

Fig 22. I Klosterparken finns grönskan och blommorna och kontakten med ån. Här finns måsarna och änderna, och båthamnen och vägen ut till Mälaren.

Ett promenadstråk utmed ån, under träden, kantat av blommor och med utsikt över båtarna är huvudattraktionen, som kompletteras med gräsytor upp mot klosterruinen en mindre lekplats och en grusväg, så att man kan ta en runda genom parken.

I ett resonemang om värdet av tillgång till natur nära bostaden fick vi kommentarer om de grönstråk, som anlagts, i Uppsalas östra stadsdelar, som byggts ut på åker.

"Det är ju lite omänskligt att gå i det där stora landskapet. Man måste bryta ned det till små händelser, som hela tiden leder ut till skogen där"

Karaktären hos området, som beskrivs motsvarar ungefär grönstråket i Bäckby - öppna ytor, få, dåligt vuxna träd. Prutade anslag och inte fullföljda projekt gör att grönstråk på tidigare åker ofta upplevs som trista miljöer, medan sparad natur nästan självklart uppfattas som ett värdefullt inslag i staden.

I Västerås upplever planerarna, att man genom åren varit ganska duktig på att ta tillvara natur och spara skogsbackar i de olika stadsdelarna, där man idag har motionslingor anpassade för både promenerande och löpare.

"Och de /naturmarksområdena/ är ju som park kanske värdefullare än de anlagda parkerna. Människorna vill ju ha natur."

En av stadsplanerarna menar ändå att det är särskilt de anlagda parkerna, som ger estetiska upplevelser. En parkplanerare påpekar att varje bostadsområde behöver en mer påkostad park med klippta gräsmattor och gärna sittplats med blommor och att varje stadsdel ska ha naturmark, som kan upplevas som skog och kan användas som undervisningsobjekt för skolan.

"Vistas man i staden, så föredrar jag att på vägen dit, om jag går eller cyklar, söka mig genom parken, grönområdet, och gärna samma väg tillbaka. För att det känns som ett slags sinnenas utvädring att passera genom grönområden... Det är ju roligt med parken, som får innehålla lite av sin egen vilja... Sedan tror jag att parken har en annan viktig bit i sig - det här att vara ett ställe att träffas och prata och lugna ner sig ... kanske som turist få andas ut lite grand innan man tar sig an staden eller reser vidare. Så upplever jag parken."

Tillgänglighet

Begreppet tillgänglighet innehåller flera aspekter, där den dominerande är att kunna förflytta sig utifrån egna förutsättningar. Tillgänglighet har en såväl fysisk som social och psykologisk dimension. Den fysiska så tillvida att man på olika sätt kan ta sig fram i en välskött miljö, den sociala på så vis att det är möjligt att möta och umgås med människor utomhus och den psykologiska på så vis att man känner sig ha överblick och vet vad som händer i staden, stadsdelen. Vår tolkning av dimensionen "vitalitet" innebär att den i viss mån överlappar "tillgänglighet" och våra data om färdstätt och service skulle passa som operationaliseringar även här. Men vi har begränsat dimensionen tillgänglighet till bostadsområdet mer med avseende på psykologiska och sociala aspekter i utemiljön, än fysiska som har att göra med förflyttning i vidare bemärkelse.

Naturligtvis skiftar de enskilda individernas möjligheter att ta sig till olika mål, en person som har svårt att gå på grund av något handikapp kan uppleva hinder som, för den som obehindrat tar sig fram, inte märks alls. För det stora flertalet finns möjligheter att ta sig till olika mål, man kan välja mellan olika färdstätt och för de rörelsehindrade finns ofta färdtjänst. Men tillgänglighet innehåller mer än så.

Den psykologiska aspekten exemplifieras övergripande av huruvida det är möjligt att hitta i bostadsområdet respektive staden som helhet.

"Det är lätt att hitta i bostadsområdet"

I detta instämmer 69 procent helt och 24 procent delvis i det totala materialet. De svarande i Enköping tycker att det är lättare än de i Västerås (79 resp 63% instämmer helt). De som inte alls instämmer utgör åtta procent i Västerås och tre procent i Enköping (Tab B:2). I det totala materialet ser siffrorna ungefär likadana ut när det gäller staden som helhet. Skillnaden mellan de båda städerna är fortfarande stor, något större till och med (82 resp 60% instämmer helt)(Tab B:12). Kön- och åldersmässigt är det inga större skillnader vad gäller bostadsområdet eller staden som helhet. Den yngsta åldersgruppen kvinnor har en något högre andel som inte alls instämmer i påståendena, och de som är i eller är nära pensionsåldern tycker att det är lättare att hitta i såväl bostadsområdet som staden som helhet. (Tab B:52 o 53).

Om vi ser på olika stadsdelar eller bostadsområden, så anser man överlag att det är lättare att hitta i bostadsområdet i Enköping än i Västerås. I Västerås ökar tveksamheten med ökat avstånd från centrum. Tre bostadsområden avviker i Enköping, Bergvreten, Lillsidan och Fanna. Där tycker de boende att det är något svårare att hitta i respektive område. Det rör sig här om tre områden med småhus, många med likartat utseende. Från stadsplanesynpunkt representerar de däremot tre olika typer, regelbundet rutnät, oregelbundet mönster med genomgående gator respektive storkvarter med internt gångvägnät

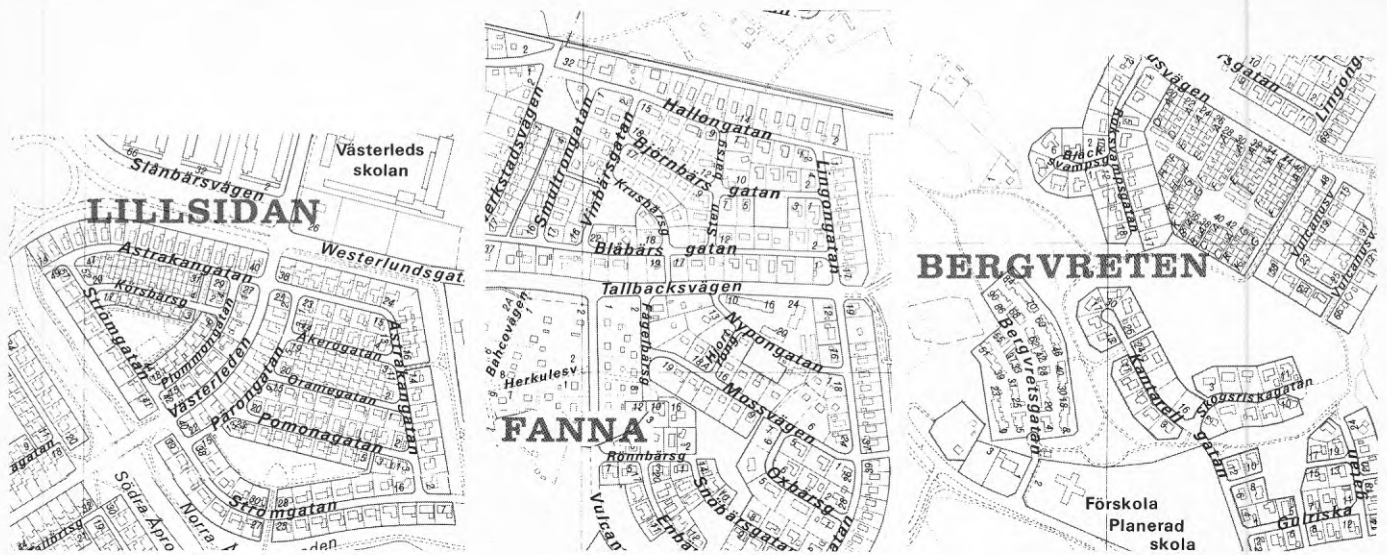

Fig 23. Tre bostadsområden - tre olika stadsplanemönster. I alla är det lite svårt att hitta rätt bland alla likartade småhus

Detta illustrerar ett av några genomgående resultat i vår undersökning; att anknytningen till staden minskar med ökat avstånd från centrum. Dessutom förefaller det vara så att invånarna känner sitt bostadsområde mera på så vis att de hittar bättre i bostadsområdet ju mer centalt de bor. Kanske kan det bero på att man tillbringar mer tid utomhus. Man lär känna bostadsområdet i högre grad ju närmare centrala staden man bor. Kortare avstånd till olika typer av service gör att man går eller cyklar oftare samt ett större serviceutbud som är koncentrerat till centrum ger fler tillfällen att lära känna såväl bostadsområdet som staden som helhet. Dessutom har centrala staden ett större utbud av anlagda parker och stråk för avkoppling. För att helt belägga detta resultat krävs dock en mer systematisk undersökning av just detta fenomen.

Skötsel och underhåll

Utemiljöns anläggningar kräver skötsel och underhåll. Det gäller såväl parker och andra grönytor som gaturum. Förvaltningen vilar i hög grad på den offentliga sektorn och när utemiljön försummas påverkar det användbarhet och upplevelsevärden i olika hög grad för olika personer och grupper. Vi har antagit att det i första hand är parker och grönytor i det egna bostadsområdet som invånarna har funderat över och vi har därför givit följande påstående att ta ställning till:

"Skötsel och underhåll av grönytor och parker i bostadsområdet är bra"

Mindre än hälften av de tillfrågade i båda undersökningsområdena instämmer helt i påståendet att skötsel och underhåll av grönytor och parker i bostadsområdet är bra. I Enköping är andelen cirka 43 procent medan i Västerås är siffran något högre, ungefär 48% (Tab B:2). Om vi lägger till dem som delvis instämmer blir siffrorna 72 resp 83 procent. Det betyder att i Enköping är drygt var fjärde svarande och i Västerås knappt var femte svarande inte alls nöjda eller utan åsikt i frågan.

Skötsel och underhåll innebär flera olika aspekter och det är uppenbarligen så att vissa typer

av platser hålls rena och rensade. De små prydnadsparkerna i Enköping exemplifierar den typen av platser, som verkligen uppfattas som välskötta. Mera vidsträckta områden, såsom stråket utmed ån i Enköping är mer kritiserat för att inte underhållas.

"Det växer ogräs bland buskarna, tistlarna sticker upp. Gräset klipps och det är bra, men vid dom platser där a-lagarna håller till kan det se hemskt ut. Där skyndar man sig förbi. Förr höll dom till i Klosterparken, men sen där blev fint och städat ser man dom inte längre där..." (pensionär i Enköping)

En dagbarnvårdare i centrala Enköping ser också den fina skötseln av prydnadsparkerna, men anser att den till viss del sker på bekostnad av andra platser, till exempel en för henne viktig lekplats.

"Eftersom den inte sköts så ser den sliten och tråkig ut, fast det skulle kunna vara en fin plats för ungar i olika åldrar. Det finns ju bollplan, men den går inte att använda till bollspel för den klipps knappast..."

Även i Bäckby är det intervjupersoner som har hand om barn som har upplevt och funderat över skötseln. För barnen är det viktigt att det finns möjligheter till aktiviteter men också att platserna är säkra, vilket ställer krav på skötsel.

"Man ser mer när man är ute med barn. Buskarna sköts inte, dom får växa höga och ogräset frodas. Jag tycker att det som finns här kunde skötas bättre... det ligger en hel del skräp på marken som barnen gärna plockar."

En äldre pensionär i Bäckby representerar en grupp som har god uppsikt över hur underhåll av markytor sker, hon sitter i rullstol och ser ur ett "lågt perspektiv". Därmed ser hon ofta det som kanske inte andra ser. Hon och andra rullstolsburna från servicehuset i Bäckby är hänvisade till de stråk som är lätta att forcera och det betyder att de begränsas i sina val av stråk.

"Jag som sitter i rullstol ser marken tydligt och det är så mycket skräp, glas och annat. Det är hemskt besvärligt när man har rullstol. Bästa vägen för oss är att gå förbi skolorna. Där brukar vi gå för det är lättast med rullstolen... Skolbarnen cyklar där och det kan vara besvärligt, dom cyklar så fort... skräpigt blir det också. Men det är ändå bättre än att gå på andra banor"

På samma sätt som skötseln är en service till de boende, så är också snöröjning en offentlig angelägenhet till största delen.

"Snöröjning av gång- och cykelvägar är så bra man kan begära"

En tredjedel instämmer helt i påståendet och nästan 40 procent instämmer delvis i påstående. Det är alltså en grupp på knappt 30 procent som inte instämmer eller inte har något åsikt i frågan. Man är betydligt mera missnöjd i Enköping (32%) än i Västerås (14%) (Tab B:12). Yngre och äldre kvinnor är något mer kritiska till snöröjningen än andra åldersgrupper (Tab B:54).

På senare år har det inte varit några snövintrar i undersökningsområdena, men däremot har

det varit isigt till följd av växlande temperaturer. Det har varit en källa till oro för de boende. Vi vet från vår undersökning i Aspudden och Gröndal att en del pensionärer avstod från att vistas utomhus på grund av väglaget (Berglund & Jergeby 1988). Att det är så även i Enköping och Västerås visar svaren på påståendet om att man på vintern helst undviker att gå ut i bostadsområdet på grund av rädsla för att halka. Totalt 54 procent instämmer helt eller delvis i påståendet, och i Enköping är man något mer orolig än i Västerås (60% respektive 50%). (Tab B:2). Kalle i Bäckby menar att intill bostaden sker snöröjning och sandning dåligt, men

"Dom kommunala gångvägarna sköts perfekt, där är det rent, men Mimers områden är dåligt skötta, trots att dom har killar som har jour... Cykelbanorna sandas, men inte lika mycket som gångbanorna för dom går i första hand... Motionsrundan snöröjs inte, utan blir det snö får man sätta på sig skidor"

Aktionsradien minskar betydligt för framför allt de äldre vid halt väglag.

"Man får ta det försiktigt, men inte går man mer än nödvändigt. Dom sandar nog, men blir det blötväder så försvinner sanden och det blir is... Dom kör allt vad dom hinner, men man gör ju en och annan rova." (Bäckby)

"På vintern går jag bara till bilen, jag är så rädd för att ramla... jag skulle nog inte ta mig upp. Vi åker och handlar någonstans där det är nära in till affären..."

Sittplatser

Tillgänglighet innebär också att det finns möjlighet för gående och cyklande att vila, umgås och iaktta omgivningar. Sittplatser finns ofta i tillräcklig omfattning i parker, medan det är vanligare att man saknar sådana utmed gångbanor och promenadstråk.

"Det finns gott om sittplatser i stadens parker".

I detta påstående instämmer cirka 38 procent helt och samma andel delvis. Det är något fler som anser att det finns tillräckligt med sittplatser i Enköpings parker än i Västerås (Tab B:12). Mer än 14 procent har ingen åsikt i frågan, vilket faller sig naturligt eftersom vi vet att det finns en andel som inte ägnar sig åt parkbesök och som sannolikt inte heller funderat över sittplatser. Yngre kvinnor är något mer kritiska (Tab B:55).

"Utmed gångbanor och promenadstråk finns det alltför få sittplatser"

Vid promenader både för nytta och nöje kan det finnas behov av att sitta ner och vila eller ta en paus i gåendet eller cyklandet. En fjärdedel av de tillfrågade anser att det finns alltför få sittplatser, medan drygt en tredjedel menar att det delvis är så. Övriga är nöjda (20%) eller har ingen åsikt (ca 22%) (Tab B:12). Yngre kvinnor och äldre män (55-74 år) tycker i något högre grad än övriga att det finns alltför få sittplatser. Yngre män och gamla kvinnor saknar oftare åsikt än andra åldersgrupper (Tab B:56).

I intervjuerna framhålls framför allt ett par aspekter när det gäller att behovet sittplatser. Den första är att det saknas sittmöjligheter utmed cykel- och gångstråk. Den andra är att

eftersom det inte finns så många sittplatser så ockuperas ofta bänkar av till exempel missbrukare. Vi har också kunnat iaktta vid observationer och besök i Bäckby att vissa bänkar ideligen är utsatta för förstörelse. Kalle berättar att vid sina cykelturer saknar han sittplatser, för han och hans kompis har fika med sig. Han saknar bänkar att sitta på, det är allmänt så i Västerås menar han.

"Vi får sätta oss på en sten eller gräsmatta när vi ska stanna ock fika. Nog vore det trevligt om man hade ett litet bord och fasta bänkar så man kunde sitta lite bekvämt. Det är inte så bara här i den här stadsdelen, utan det är så överallt".

Samma gäller utmed motions slingan. När man använder den för enbart motion har man kanske inte direkt behov av sittplatser, men för de som använder skogsområdet som utflyktsmål, som Ulrika gör när hon är ute med barnen, kan det vara angeläget med sittplatser.

"Vi sätter oss på stenar och det som finns. Men jag kan tänka mig att dom äldre skulle vilja ha nån soffä på något ställe som dom kan sätta sig på. Det finns ju ingen alls vad jag vet."

En ung man i Bäckby reflekterar över sittplatser, även om han själv inte tycker att han är i direkt behov av sådana.

"Om man går mot centrum och stora fotbollsplanen finns det bänkar nästan direkt efter cykelbanan. Man behöver inte vika av. Men annars finns inga sittplatser... Det skulle nog behövas"

Fig 24. En bänk där stigarna möts och man kan överblicka omgivningen. Åsen, Enköping

När vi talar om sittplatser är det uppenbart att de intervjuade förväntar sig dem framför allt i parkerna, och det framträder i Enköping i högre grad än i Bäckby. I parkerna har bänkarna sin självklara plats, liksom på torget och vid vissa platser utmed ån. Användningen varierar, men Anders som i olika sammanhang utnyttjar parkerna menar att han inte har saknat sittplatser vid något tillfälle. Däremot väljer man att sätta sig där det är lugnt och fritt från störande personer. En kvinna som har barn i skolåldern, är visserligen intresserad av att besöka parkerna tillsammans med barnen, men hon stannar sällan eftersom

"det har ju varit så att a-laget har övertagit alla fina parker, så det är inte vanliga människor som vill sitta där...Det är så både i skolparken och vid bussterminalen och klosterparken. Jag tror att dom har skrämt bort oss andra, men på senare tid verkar det ha blivit lite bättre... men för vår del är det ju så att ungarna har inte heller ro att vara någon längre tid, man tittar lite på blommorna och sen går man..."

Träffpunkter för möten

Nästan hälften av de tillfrågade i enkäten anser att det inte finns någon plats utomhus där man kan träffas (Tab B:2). Det har alltså att göra med platser för umgänge. Vi vet från tidigare undersökningar att det inte är så vanligt att man träffas utomhus och umgås, utan det sker snarare i hemmen eller i lokaler av halvoffenlig karaktär, t ex servicehus för äldre. Drygt en tredjedel instämmer dock inte påståendet, och därmed kan man anta att antingen finns det platser eller också är man inte intresserad av sådana platser.

Vid observationer i undersökningsområdena har vi kunnat urskilja några platser i Bäckby som till synes fungerar som mötesplatser utomhus. Även om aktiviteterna i Bäckbyparken har minskat och därmed också tillströmningen av olika människor, så tycks den fortfarande vara en mötesplats för olika åldrar med skilda intressen. Lekplatsen, fritids och golfbanan drar människor till sig. Ulrika som saknar parken sådan den var, uppehåller sig under intervjun länge kring den och en del av hennes beskrivning finns under rubriken "aktiviteter".

De olika lekplatserna på gårdarna är nu huvudsakliga träffpunkter för dagbarnvårdarna i stadsdelen, men platserna är många och man bestämmer i förväg var man ska träffas:

"Vi går till varandras lekplatser... Vi bestämmer någon och sen kan vi gå vidare"

Vid observationerna i Bäckby mötte vi också några småbarnsmammor som brukade träffas med sina barn i ena delen av gården. Vid lekplatsen i Klosterparken hade vid ett observationstillfälle tre föräldralediga mammor med sina små stämt möte för att umgås och ha picknick tillsammans. De var tre kompisar som kom från olika delar av staden. De umgicks alltsom oftast utomhus, här i parken eller på promenad med sina barnvagnar i centrum.

Kalle har tidigare utnyttjat Bäckbyparken, numera händer det någon gång att han går och spelar golf.

"... dom hade djur man kunde gå och bekanta sig med. Dom byggde en dansbana för 7-8

år sedan och hade dans där på onsdagar. Sen slutade dom med det... Nu är det nog bara lekplats, ingenting för mig i alla fall..."

För Kalle är mötesplatsen utomhus torget. När han går och handlar träffar han människor att prata med:

"Jag har ju bekanta lite varstans... När man går och handlar går man kanske själv och sätter sig och det kommer nån. Då sitter man och pratar en halvtimme eller tre kvart... Handlar man på en fredag eller lördag så kan man träffa nån och vi sätter oss i "teatern" och tar en öl och tittar på folk"

Torget i Bäckby centrum har en stor genomströmning av människor under hela dagen, då butikerna är öppna. På förmiddagarna kommer främst många äldre, en del från servicehuset i rullstol eller med hjälp av rollator. Åtskilliga högstadieelever kommer från skolan intill. Från lunchtid och under eftermiddagen blir det fler vuxna i centrum, med eller utan barn. Skolungdomar finns där hela tiden, medan de äldre utgör en mindre andel senare på dagen.

Sittplatserna vid själva torget består av fyra parksoffor med uppsikt över platsen, placerade runt en sandlåda och med buskar bakom. Dessutom finns en bänk i form av en fyrkant mitt på torgytan. Alla bänkar var ofta använda vid våra observationer, trots att de regelmässigt var defekta, saknade en sitt- eller ryggbräda.

Fig 25. Vid torget i Bäckby centrum får man ofta hålla tillgodo med trasiga bänkar. Här är det människorna som är värda att uppleva

Fyrkantbänken var en vanlig plats att vänta vid, sittande eller stående, t ex när någon i en familj var inne och handlade. De andra sittplatserna användes också på samma sätt för korta stunder av väntan. Men många satt också längre här. Vuxna satt och pratade, medan småbarn klängde och sprang omkring. Någon gång lekte barn i sandlådan. En del satt ensamma, läste tidning, åt glass, rökte etc, men ofta kom någon till efter en stund. Några gånger samlades större sällskap, ungdomaar, dagbarnvårdare med barn eller invandrarfamiljer i flera generationer. Både äldre och yngre personer använde bänkarna, men väl så många stod också länge och pratade helt apropå vid sina cyklar, varuvagnar eller barnvagnar.

Bäckby centrum är urtypen för ett trist, nedslitet "60-talscentrum". När det är dåligt väder och lite folk är det en dyster plats, men som vi oftast såg det, med liv och rörelse möten och samtal och lite kaos bland cyklar och vagnar var det trots allt en mänsklig plats, där det fanns något att uppleva.

I Bäckby är strukturen sådan att vissa platser "drar till sig" människor, vid torget strålar gångstråk samman, där finns service och i närheten finns busshållplats. Bäckbyparken har varit och är delvis fortfarande en offentlig plats som erbjuder aktiviteter för skilda smakriktningar. Öppenheten i området gör strukturen tydlig. Enköping, med den samlade stadsbilden, har en mer komplicerad struktur och intervjuerna har visat att vanorna är mer skiftande. Platserna är flera och några uttalade platser där människor strålar samman har inte framträtt. Den plats som finns utanför köpmannavaruhuset Paus vid stora torget syntes ändå vid observationerna, användas av människor som väntade på varandra eller hoppades att möta någon. Det är en plats som likt sittplatserna vid Bäckby torg ligger "mitt i strömmen". Precis som i fallet med torget i Bäckby är också strömmen av människor dess huvudsakliga kvalitet. Här får man hålla tillgodo med en betydligt mer alldaglig utformning än som annars utmärker Enköpings centrala platser.

Fig 26. Torget i Enköping. Mötesplatsen utanför Paushuset

Social tillgänglighet

"Det är inte så att man går ut för att träffa folk, fast man stöter ju ihop med såna man känner lite varstans. Går man till torget en lördag, så finns ofta dom man känner där. Men man kan träffa på bekanta på Åsen eller på gatan..."

Denna utsaga från Margot illustrerar det vi hört av många och också iakttagit i Enköping. Staden är liten och möten med bekanta vanliga inslag vid utevistelser.

"Man möter ofta människor man känner igen när man är ute i bostadsområdet"

Tillgänglighet innehåller också en social dimension som kan exemplifieras med att man, när man är ute, möter människor man känner igen. Det gör ofta nästan 38 procent av de tillfrågade i enkäten. De som delvis instämmer utgör 40 procent av det totala materialet, vilket vi tolkar som att man ibland möter bekanta. Ungefär var femte möter inte alls människor de känner igen (Tab B:2). Det är betydligt vanligare i Enköping att människor känner igen varandra än i Västerås (88 resp 71% instämmer helt eller delvis). Bostadsområden i den större staden kan därmed antas ge mer anonymitet än i den mindre. Mer än var fjärde tillfrågad möter inte alls ofta människor de känner igen i bostadsområdet i Västerås och i Enköping är motsvarande andel 10 procent. Om vi ser på skillnaden mellan olika bostadsområden, så sträcker sig variationen totalt mellan 66 och 91 procent som instämmer helt eller delvis. Bergvreten i Enköping ligger högst och Hammarby tätt följt av andra "ytterområden" i Västerås ligger lägst.

En vidgning av den sociala tillgängligheten innebär att man möter människor man känner igen när man är ute i staden som helhet.

"Man möter inte ofta människor man känner igen när man är ute och går i staden".

Totalt instämmer ungefär 54 procent helt eller delvis i det negativt formulerade påståendet om staden som helhet. Den andel som inte alls instämmer, det vill säga de som vi kan anta anser att de ofta känner igen människor när de är ute och går i staden, är ungefär 39 procent. I den större staden Västerås är det färre som känner igen människor (31%) än i den mindre staden Enköping, där hälften gör så (Tab B:12). Yngre (18-34 år) och äldre (55-74 år) möter bekanta mer sällan än övriga åldersgrupper (Tab B:57). Om vi delar upp synpunkterna på olika bostadsområden, så föreligger fortfarande generellt skillnader mellan områden i Enköping och områden i Västerås. Det är vanligare att man inte träffar någon man känner igen i Västerås. Undantag är ett bostadsområde nära centrum (Jakobsberg). Ett område som avviker från övriga i Enköping är Romberga, ett område med hyresbostäder i stadens utkant, där en högre andel än i andra områden inte möter människor de känner igen när de är ute i staden.

Fler personer anser dock att det finns platser såväl i Västerås som i Enköping där de möter människor de känner igen. I det positivt formulerade påståendet instämmer en tredjedel helt och ungefär lika många instämmer delvis. De som inte instämmer alls är 27 procent i Västerås och ungefär 10 procent i Enköping (Tab B:12). Om vi jämför mellan kön och ålder visar det sig att i stort sett samma förhållanden gäller som i föregående påstående. Yngre kvinnor och yngre män anser i högre grad än övriga grupper att det inte finns sådana platser (Tab B:58).

Tillfällena till möten är alltså betydligt vanligare i Enköping, i bostadsområdet såväl som i staden som helhet. Den lilla staden är socialt mer tillgänglig än den stora staden.

För vissa grupper är tillgängligheten i något eller flera avseenden viktigare än för andra. De handikappade som begränsas i sina möjligheter att vistas ute på grund av fysiska problem utgör nästan 17 procent av de som besvarat enkäten, varav cirka 3 procent är i hög grad förhindrade att vistas ute på grund av handikapp. Av de totalt 134 handikappade har 44 procent rörelsehinder och 26 procent hjärt- kärlproblem. Astma, yrsel, syn och hörselproblem är andra exempel på skäl att begränsas i sin utevistelse. Endast ett par personer uppger att de inte kan gå ut alls, 10 procent av de handikappade kan gå ut med hjälp av någon och majoriteten kan gå ut själva till lättillgängliga platser (Tab B:5).

Det är självklart att om man har sällskap när man är ute i avkopplande syfte så känns det tryggare att gå obehindrat igenom eller till olika platser, tillgängligheten ökar. En del av de som svarat på enkäten är aldrig ute för nöjes skull i staden (ca 15%) En ganska hög andel av de tillfrågade har oftast sällskap när det är ute (ca 44%), medan ungefär 28 procent ibland har sällskap. Av de 13 procent som oftast är ute ensamma, möter ungefär hälften människor att samtala med utomhus. Det betyder att en ganska liten andel människor är utan social kontakt i någon form när de är ute (7%) (Tab B:13). Utevistelser för nöjes skull innebär alltså också en social samvaro, inom familjen, med vänner eller vid möten utomhus. Samtliga intervjuer innehåller denna information, som också styrks av observationerna. De som inte känner människor i staden använder inte heller i någon högre grad utemiljön för "nöjes skull", utan praktiskt taget enbart i nyttsyfte. Den sociala aspekten har betydelse för utevistelse, även om valen av platser uppges ske huvudsakligen utifrån fysiska och psykologiska överväganden. Det är dock viktigt att påpeka att det inte rör sig om att det fåtal som inte är intresserade av utemiljön inte nödvändigtvis saknar sociala kontakter eller intressen. Det är snarare så att arenorna inte finns i staden. Bland våra intervjuer har vi tre exempel på denna inriktning. John, Björn och en ung kvinna i Bäckby. Orsakerna har att göra med tid och rum. För John finns det inte tid till vardags och fritiden tillbringas på annat håll. För Björn och den unga kvinnan är det andra intressen och platser som gör att utemiljön är av underordnad betydelse vid val av fritidsaktiviteter.

Det offentliga utsmyckning

Den offentliga miljöns utsmyckning i form av växtlighet har vi exemplifierat med tre påståenden om vatten, planteringar och träd.

"Det finns för lite vatten (dammar och fontäner) i parker och på torg" är det första påståendet och i detta påstående instämmer ungefär sjutton procent av de svarande. När vi räknar med de som delvis instämmer uppgår andelen till ungefär 44 procent. De som är nöjda eller inte har någon åsikt om stadens utbud av vatten utgör alltså mer än hälften (40 resp 16%) (Tab B:12). Fördelningen av åsikter är ganska jämnt fördelade över kön och ålder. Män och kvinnor i pensionsålder tycker dock något oftare att de saknar vattenutsmyckning. Undantag är de äldsta som oftare inte har någon åsikt.

Det andra påståendet "Stadens parker och torg har vackra blomsterplanteringar" instämmer drygt 58 procent i och delvis instämmer 31 procent. Något större nöjdhet finner vi i

Enköping (93% mot 86% i Västerås) (Tab B:12) Det är alltså en ganska liten andel som inte alls är nöjda med blomsterplanteringarna (5%) eller inte har någon åsikt (6%). Yngre män och också yngre kvinnor är något mer kritiska till blomsterplanteringarna än andra åldersgrupper.

En något mer kritisk inställning kan vi se vad gäller träd i centrum. Det är totalt ungefär 56 procent som helt eller delvis instämmer i påståendet om att det finns för lite träd i stadens centrum. Övriga är nöjda (31%) eller har ingen åsikt (13%) (Tab B:12). De båda undersökningsområdena skiljer sig inte åt i den fördelningen. Män över 55 år och kvinnor över 45 år är något mer nöjda än de yngre.

Vi kan alltså konstatera att man överlag är ganska nöjda med de blomsterplanteringar som finns i staden, medan det gärna kunde finnas flera träd och mera vattenutsmyckning i parker och på torg.

Vi har också konstaterat att allmänt är det en hög andel av de boende som tycker att det finns alltför få fina platser att se och uppleva i respektive bostadsområde (Tab B:2). Den inställningen ökar generellt med ökat avstånd till centrum. Det gäller såväl i Enköping som i Västerås (Tab B:51). Intervjuerna i Bäckby visar också att för att få någon form av skönhetsupplevelse utöver vad naturen i Bäckbyskogen kan erbjuda, får man söka sig till andra områden, om man inte har en fin trädgård eller gård med blommor. Det saknas helt park med planteringar eller annan utsmyckning. Torget har i huvudsak buskplanteringar. Detsamma gäller utmed gångstråk. Just torget är den offentliga plats som framhålls i intervjuerna som möjligt att smycka med till exempel blommor.

"Torget som man ofta går till kunde se trevligare ut. Det ser lite tråkigt ut nu. Det kunde ju vara lite färg, blommor på våren och sommaren..." (Ulrika)

"Dom har inte gjort nånting för att piffa upp där. Det enda dom gjorde var att dom byggde ett monument utanför skolan och det vet jag inte hur många gånger det har fått bättras på. Det kladdas och förstörs..."

Detta senare uttalande från Kalle visar också dubbelheten i känslorna hos de boende. Samtidigt som man vill ha en vacker omgivning, vet man också att man blir besviken när det inte får förbli fint och kanske är det inte någon större idé att plantera. Däremot skulle han gärna se att det fanns platser i närmiljön med fröjd för ögat.

"Jag skulle vilja ha mera blommor och färger. Visst är buskarna fina än, men jag skulle vilja ha mera blommor. Jag älskar att hålla på med blommor själv. Det skulle piffa upp med lite rabatter och fina blommor... Det finns ingenting, absolut ingenting. Man ser i stan att dom har stora fyrkantiga grejor med blommor, men det finns ingenting här. Det är bara buskar"

I centrala Västerås finns alltså blomsterplanteringar, men det saknas i ytterkanten, vilket gör att man kan känna utanförskap. Enköping är som en intervjuperson uttrycker det "världsberömt för sina parker" och det är något som bidrar till tillfällena till skönhetsupplevelser. Huruvida områdena en bit från centrum har blomsterplanteringar har vi inte undersökt, men det finns ingen anledning att tro att där finns fler utsmyckade platser än i Västerås ytterområden, eftersom psydnadsparker i hög grad tillhör det representativa, som

oftast koncentreras till stadens kärna. Intervjuerna i Enköping tyder emellertid på att det är en god nöjdhet bland de boende vad gäller utsmyckning.

"På senare år har vi fått flera fina parker med blommor. Olika arter som man kan läsa om i parkerna. Vi har blommor överallt i Enköping... Sen tycker jag torget har blivit fint med träden som planterats. Det är till och med magnoliaträd och det har vi i Fridegårdsparkern också, det är inte så vanligt på våra breddgrader... Det är nog mest i parkerna det är blommor. Det är så i dagens samhälle att ingentign får vara ifred. Jag tror att det är oekonomiskt helt enkelt att ha många planteringar. Det är bättre att koncentrera dom till mindre parker där man kanske inte samlas i så stora hoper. Det blir i dom större. Så blir det i dom större parkerna, den vid Munksundet och lasarettet, där är det mycket udda personer som vistas... som kanske inte är så rädda om blommor. Det gör ingenting, vi kan njuta av blomplanteringar i småparkerna..."

Margot berättar också att under Westerlundstatyn planteras ingenting före studentexamen för då går alla studenter till statyn och sätter på honom en mössa... Efter den händelsen planteras mycket blommor där och det gör att man kan njuta av blommor.

Naturen. I vår enkätundersökning har frågor om naturen och naturupplevelser inte haft något utrymme utan vi har koncentrerat vår undersökning till mer "stadsmässiga" inslag i upplevelsesfären. I intervjuerna däremot har naturen och skogen eller snarare mindre skogsområden i staden framhållits som viktiga arenor för vardagliga aktiviteter. Inom staden eller stadsdelen finns det mindre skogsområden som utnyttjas. Dagbarnvårdarna är den grupp som har framhållit skogen som den plats där barnen ger uttryck för upplevelser samtidigt som de själva har sådant utbyte av skogsutflykterna. Vi nämner den aktiviteten som utflykter eftersom det ofta krävs tid och planering för att ta sig till skogen. Den dagmamma som har ett skogsparti nära bostaden kan också använda den som en daglig lekplats, men för de övriga är den aktiviteten inte lika möjlig. För daghemmen nära Bäckbyskogen är naturen också tillgänglig för både planerad och spontan användning. Större barn från dag- och fritidshem leker ofta på egen hand i skogskanten och naturstudier etc är ett lika vanligt som uppskattat inslag i den planerade verksamheten.

Närheten till skogen är en stor tillgång för Bäckbys barninstitutioner. Skogen upplevs som spännande men ändå trygg. Barnen släpps relativt fria. Här skiljer sig resultaten från våra tidigare undersökningar i Aspudden och Gröndal i Stockholm, där personal och föräldrar hade en mer reserverad hållning till naturen. Den uppfattades inte som "säker", varken i sig själv eller med hänsyn till andra personer, som kunde vistas där. Där var naturen mest en uppskattad ram, här i Bäckby var den en plats för aktivitet och upplevelse.

Vem tillhör utemiljön, vem rör över nära och offentlig miljö? Kontroll

Dimensionen kontroll har att göra med de enskildas upplevelser och handlingar i förhållande till begrepp som överblick och inflytande. Inom denna dimension finns det anledning att skilja mellan den offentliga och den nära (halvoffentlig eller privat) miljön. Inom bostadens väggar är det den boende som avgör utformning, skötsel och så vidare. Friheten att bestämma är relativt stor, även om det finns regler för vissa arrangemang. Den yttre miljön som den enskilde har ett direkt inflytande över startar med balkongen och kan sträcka sig till en egen täppa eller trädgård. Inom denna sfär kan den boende vara, agera, utforma, förändra samt avgöra vem eller vilka som får vara där. Utsikten är en del av den nära miljön, men i en vidare bemärkelse än för den egna trädgården, avgörs utformningen av den miljön utanför den enskildes inflytande. Ett inslag i ett demokratiskt system är att planer och förändringar i miljön finns tillgängliga för medborgarna att se och reagera på, men det kräver engagemang som sannolikt de flesta i regel inte har tid till. Flera exempel ur våra intervjuer tyder på att de enskilda individerna upplever att de inte har något inflytande, vare sig över den nära miljön inom allmännyttans eller privata hyresfastigheter eller över den offentliga miljön. I det senare fallet finns exempel från utsmyckning i någon park (Fiskartorget) till ideologier i förhållande till gemensamma kommunala platser (Bäckbyparken).

Lagar och normer för utemiljön

"Normer har inte något värde om det inte finns förståelse för dem, om de människor som på olika nivåer styr miljöutformningen inte känner för dem och om allmänheten inte har ord och begrepp för att hävda dem." (Björklund 1990)

Detta konstaterande av Eva Björklund baserar sig på omfattande granskning av förslag till miljöförbättring och arbete med normeringsfrågor inom dåvarande Bostadsstyrelsen samt egen forskning inom området. Arbetet med miljöförbättringsbidragen under 1970- och 1980-talen gav kunskap om de boendes *"tydliga intresse för närmiljön i allmänhet och av ökad andel växtlighet i synnerhet"*.

Något motsvarande intresse har hon inte kunnat finna hos byggherrar och bostadsprojektörer. Som exempel anför hon att samma byggherrar, som lagt ned miljonbelopp på förbättring av torftiga 60-talsgårdar, mot slutet av 1980-talet åstadkommit nybyggda gårdar av lika låg kvalitet. Hon konstaterar att det under 1980-talet i *"många kretsar rådde ett visst förakt för "grönsaker" och "drömmar om gemenskap"..."*

Svensk Byggnorms regler om utemiljön, som då gällde, sattes allmänt åt sidan. I stället

ägnade man sig åt sådant, som ingick i byggnaderna, där högre standard i förhållande till normkraven blivit allt vanligare när det gäller trapphus, tvättstugor och gemensamma lokaler. Det är sådant, som tillhör husen och som projektörer, ingenjörer och förvaltare har begrepp om - till skillnad mot utemiljöns mer svårgripbara och föränderliga karaktär, menar Björklund.

Normerna, så som de uttrycktes i "Svensk Byggnorm 1975, 1981" och i "Bostadens Grannskap 1975", har aldrig fått avsett genomslag. Eva Björklund tror att detta till en del kan bero på de abstrakta begrepp som "entréområde", "närområde" och "fria" och svårtolkade "funktionskrav", som användes i normerna, ord som inte har något innehåll för vare sig beslutsfattare, arkitekter eller allmänhet. För de styrande är sådana krav lätta att bortse från, när de ska konkurrera med ekonomiska och produktionstekniska faktorer och monumentala arkitektoniska strävanden. För allmänheten är sådana abstraktioner inte heller mycket att hålla i handen.

Tvärtemot Bostadsstyrelsens strävan mot slutet av 1980-talet mot tydligare krav på utemiljön, bl a genom krav på bättre redovisning och en styrning av de statliga lånen till finplanering och tomtutrustning, har vi nu fått ett läge där lån till utemiljön utgår enligt en schablon, och där normerna för lekplatser tagits bort. Kvar finns några allmänt hållna rader i den nya Plan- och Bygglagen. Där finns dock en nyhet, som borde stärka grönskans och lekplatsernas ställning: *"Om det inte finns tillräckliga utrymmen för att anordna både parkering och fria skall i första hand fria anordnas."*

Vid en rundfråga till de tre kommunerna om bygglovhanteringen, vad gällde anläggningar på tomtmark, fick vi intrycket av att detta långt ifrån var något prioriterat område. Snarast kunde vi ana en minskad insats på det området.

Inte i någon av kommunerna granskas nu bygglov om markanläggningar regelmässigt av någon med fackkunskaper om markplanering. Tidigare har Västerås haft en stark bygglovavdelning med landskapsarkitekter som granskare, men som nu upphört genom en omorganisation. Kompetens finns dock till hands vid behov inom stadsbyggnadskontoret. I Enköping och Uppsala förekommer i princip ingen kontakt, utom när det gäller trädfällning, med den markkompetens, som finns inom kommunens organisation.

Somliga saker granskas förstås. Främst gäller det parkeringsplatser för bilar. Här är man mycket mån om att planbestämmelser och lokala parkeringsnormer följs. Föreskrifter som rör handikappade kontrolleras också liksom att det finns småbarnslekplats - och det brukar det ju göra. Annars förlitar man sig uttryckligen på att konsulterna tar ansvar för utemiljöns utförande. När det gäller t ex platser för större barns lek eller sittplatser för vuxna fick vi t ex höra: *"Det kan jag nog säga rent ut, att det är inget som vi tittar på"*.

Så när det gäller frågan om bilar och plats för utevistelse, blir det i alla fall i bygglovsskedet inte tal om att diskutera prioriteringar, när ytorna är knappa. Det är ju bara bilplatsbehovet som man ser till att det tillgodoses! Prioriteringen måste alltså vara avgjord i planskedet, och planarkitekterna borde då vara de, som har kunskaper och tid att se till dessa frågor och avgöra deras lösning i förhållande till PBL:s skrivningar om företräde för vistelseytor.

Plan- och bygglagen (PBL), som kom 1987 innebar många förändringar för

detaljpanelläggningen av våra tätorter. Kommunernas ställning stärktes på bekostnad av statens, ökade krav på samråd med de berörda infördes t ex, och när det gällde utemiljön ökades möjligheterna att med stöd av detaljplanen skydda natur och föreskriva planteringar.

Ella Ödman, jurist och verksam vid Statens institut för Byggnadsforskning, har utfört en studie av 30 kommuners utnyttjande av detaljplaneinstrumentet 1987-1990 för att åstadkomma bra närmiljö. Hon fann stora skillnader i inställning till planens möjligheter i detta avseende såväl som i tillämpning av PBL:s regler i enskilda planärenden.

Planer, som av planarkitekten bedömts som bra exempel på närmiljöns utformning, saknade oftast garantier för genomförandet.

Detta konstateras efter genomläsning av åtskilliga planbeskrivningar med förslag om bevarande av träd, plantering etc på tomtmark, som dock bara i några få fall följts upp av bestämmelser i planen. När det gäller miljöstörningar har i vissa fall bestämmelser tagits in efter påpekanden från miljö- och hälsoskyddsmyndigheterna. Naturkvaliteter i allmänhet försöker man annars få byggherrarna att respektera genom informella överenskommelser, eller så förlitar man sig på att de ska följa dessa ofta svävande anvisningar, som beskrivningen ger.

Enligt Ödmans undersökning upplever planerare i många kommuner att de inte har kontroll över genomförandeprocessen - byggskedet.

"På bygglovsidan saknas kunskaper och intresse för de speciella frågorna rörande utemiljön. På plankontoren ser man bygglovgivningen som ett risktillfälle... Byggnadsnämndens inspektörer på bygglovsidan påstår inte heller läsa planbeskrivningarna utan bara utgå från plankartan. Det är då viktigt att angelägna krav utformas som bestämmelser." (sid 6)

Vidare har hon kunnat konstatera att redovisningen av den allmänna markens planering, som det enligt PBL ställs högre krav på än som gällde tidigare, fortfarande är mycket vag och häri skiljer sig från de i många fall detaljerade beskrivningarna för kvartersmark. Man kan nog gissa att bakom det ligger mer än en önskan att styra andra, men vilja ha sin egen frihet. Oron för att utlova anläggningar, som kommunen inte senare anser sig ha råd med spelar säkert en viktig roll. Parkförvaltningarnas otillräckliga ekonomiska resurser har också direkt pekats ut som ett problem i Ödmans undersökning. Man vill inte få mera parkmark, "...utan vill att plankontoret integrerar friytorna i kvarteret. Särskilt tycks detta gälla mindre, bostadsanknutna parker."

Med en minskande andel allmän mark och få bestämmelser till skydd för natur och närmiljö förefaller inte PBL ha inneburit någon förbättring av utemiljöns ställning i plansammanhang - åtminstone inte ännu. Det som gäller enligt lagen är ändå, att såväl allmänna platser som tomter skall planeras med hänsyn till natur- och kulturvärdena på platsen, och så att naturvärdena tas till vara. Och över det hela skall Naturresurslagen gälla. För att leva upp till dessa krav tycks det, som om det behövs betydligt mera kunskap och engagemang genom hela plan- och byggprocessen. Detta särskilt då planläggningen genom PBL, som Ödman uttrycker det "...mer renodlat än tidigare blir en förhandlingsfråga på det lokala planet."

I våra intervjuer med planerare ingick också frågor om PBL. Det gällde allmänt om och i så fall hur man upplevde att BPL förändrat planerarrollen, hur man upplevde plansamråden samt hur man upplevde att möjligheterna att skydda natur etc fungerade med den nya lagen som stöd.

För parkplanerarna tycks inte den nya lagen ha betytt så mycket i praktiken. Man gör inte de illustrationer, man nog tycker borde ingå i planerna - av tids- och ekonomiska skäl, och man deltar inte normalt i samråden. Erfarenheterna av försök med marklov för trädfällning etc är ganska begränsade. Och det finns en del negativa erfarenheter, där bestämmelserna trots allt inte efterlevts, eller där teori och praktik inte stämmer överens. I detaljplanen sätts "N1"- markering på träd, som skall skyddas men vid bygglov tillåts schakter alldeles intill stammen.

"...man visar en vilja att bevara träden, men man tar inte konsekvenserna av det fullt ut. Det är ju sammanvägningar. Jag upplever ju inte att det är någon illvilja, men gatan måste ju ändå fram med sin gata och så där."

Ändå upplevs möjligheten att skydda vegetation med stöd av planbestämmelser som så pass värdefull, att man från parkplanerarna fortsätter att ta initiativ till det.

För dem, som dagligdags arbetar med detaljplaner, har däremot införandet av PBL inneburit stora skillnader och en avsevärt ökad arbetsbörda, och detta i en tid, som präglats av högkonjunktur och stor efterfrågan på planer. Detta beklagas också. De flesta menar ändå att de samråd, som PBL medför ger ökad kunskap, och i många fall därigenom har förbättrat planerna. Men alla är inte så säkra på att samråden leder till bättre planer, då man i alla fall hittills har sett en allt större del av sin arbetstid gå till administration och formaliteter istället för till utformandet av själva planerna.

"Det är en avsevärd papperskvarn kring Plan- och Bygglagen. det är många fler, som har möjlighet att ha synpunkter. Och det gör väl att det på något vis är tungroddare... Man kan väl säga att den är justare däremot än den gamla lagen."

Genom en god förankring hos berörda kringboende m. fl. upplever också någon planerare att det kan vara lättare att få byggherrar att minska sina ibland högt uppskrivde anspråk, men å andra sidan kan någon enda person genom överklaganden stjälpa en plan, som skulle vara till nytta för det allmänna och många enskilda. Det är svårt med gränsdragningen mellan den enskildes rätt och det allmännas krav för allas bästa.

När det gäller möjligheterna att med hjälp av detaljplanen skydda vegetation etc tror de stadsplanerare, som vi talade med den saken om, att det nog fungerar. Och man försöker vid planändringar få med bestämmelser till skydd för alléträd och annan viktigare vegetation på tomtmark. Men man påpekar att det inte finns något enkelt sätt att skydda de värdefulla trädbestånd, som finns i områden med gamla planer utan sådana bestämmelser, t ex i innerstäderna. Här saknas formella möjligheter att påverka fastighetsägarna.

Våra resultat styrker Ella Ödmans resultat, i det att PBL inte riktigt slagit igenom när det gäller närmiljö och natur. Den tyder också på att stadsplanerarna lägger ned mycket omsorg på att leva upp till den förbättrade demokrati i planläggningen, som samråden syftar till. Kanske så mycket att annat arbete för en bra plan inte hunnits med, åtminstone inte under

den hektiska tid, som undersökningen speglar. Kanske får parkplanerarna ökad chans till medverkan, kanske kan man leva bättre upp till Naturresurslagens regler nu, när efterfrågan på bostäder och lokaler minskat?

Vem/vad är det som styr stadsbyggandet?

På vårt påstående, som alla planerarna ombads att ta ställning till - att vi under 1980-talet upplevt en trend mot tätare bebyggelse, mer blandning av trafikslag och mer omsorg om detaljer - fick vi genomgående medhåll på alla punkter. Inställningen till utvecklingen i stort, som i huvudsak god eller dålig, varierade däremot. En mer optimistisk hållning gick att spåra hos stadsplanerarna, medan parkplanerarna kände sina möjligheter att försvara och realisera goda park- och grönytekvaliteter som alltmer kringskurna.

"Arealen parkmark minskar i de nyare planerna. Det är ju mycket ekonomi. Man planerar ju kanske på ett annat sätt än tidigare. Byggherrarna är ju med i ett väldigt tidigt skede av planeringen i dag, och de är ju i vissa fall rätt så styrande. De argumenterar ju hela tiden för en högre produktion, och det tror jag kan slå igenom på planeringen... Ofta är det ju nästan projekterat när vi gör planerna. Så var det ju inte förr "

Bostadsbristen, som den framstod åren 1989 och 1990, var också en faktor, som enligt våra intervjuade drev på politikerna så väl som tjänstemännen att släppa igenom planer med lite väl hög exploatering.

Ett par menade också att strävan att bygga "stadsmässigt" blivit ett mode, något som man såg med misstänksamhet på, då man ansåg att begreppet användes alltför onyanserat, men i syfte att legitimera en hög exploatering. De tyckte att man borde arbeta mera med parkerna, de gröna rummen inom stadsmässighetens ram. För ett par andra däremot innebar "stadsmässighet" något i huvudsak positivt, som betonar kvalitet framför kvantitet och där materialval och detaljutförande fått hög prioritet. Att idén om det "stadsmässiga", oavsett hur man definierar den, har haft en påverkan på stadsbyggandet under senare år, var det flera, som uttryckte.

De stora byggproducenterna har bekymmer at klara kostnaderna och trycker på politikerna.

"..i debatten, inte minst lokalt här då man har hört i fullmäktige vid några tillfällen, hur man talar om, att man ska lösa kostnadsproblemen genom att bygga högre. Själv är jag inte alls säker på att det är bästa sättet."

Byggproducenterna och kostnaderna kommer igen i de flesta intervjuerna, som viktiga styrande faktorer. Detta är väl knappast nytt och inte heller förvånansvärt. En förändring, som fått många av planerarna att känna sina möjligheter minska, att påverka utifrån sin expertkunskap, är att man upplever att byggarna allt oftare kommer med sina idéer till ledande politiker. Planerarna får därefter information i andra hand, så att säga.

Initiativet i planeringen kan sägas ha förskjutits en del på senare år. Idéerna kommer i allt högre grad utifrån, och kravet på snabb handläggning hos kommunerna har ökat. För parkförvaltningens planerare har detta inneburit svårigheter att upprätthålla den ställning, som medverkande i stadsbyggandet, som man uppnått under 1970-talet. Den kreativa

expertrollen har många gånger övertagits av exploatörens konsulter. Man ingår inte på samma sätt som tidigare i projektgrupper och liknande. Detta innebär förstås inte att man inte kan få gehör för sina synpunkter, men rollerna tycks ha förskjutits.

Att lära sig spela med de nya reglerna är då ett sätt för stadsträdgårdsmästaren att få något utträttat på sitt eget område. I Enköping har man varit framgångsrik när det gällt att ta tillfället i akt, att passa på att få upprustningspengar, när något skulle byggas i närheten.

"Och när vi gjorde i ordning Fridegårdsparken vid brandstationen vid Badhusgatan, så skedde det i anslutning till att Enköpingsposten byggde ett tidningshus intill. Då ville man disponera en parkyta som upplagsyta under tiden, och vi tog betalt, för det där... Så att vi har fått haka på, där vi har kunnat få ekonomiskt stöd från oväntat håll, om man säger så."

I Uppsala har man också fått pengar till upprustning i olika delar av staden, då medel från försäljning av parkmark för bebyggelse avsatts till en stadsmiljöfond, som har kunnat bekosta flera projekt. Västerås parkplanerare har försökt övertyga politikerna om, att man borde göra detsamma i Västerås, men hittills utan framgång.

Nedskärningarna i den kommunala ekonomin har drabbat parkerna hårt i såväl Västerås som Uppsala. Bristen på resurser gör också att det känns svårare att hävda parkmarken, när förslag om exploatering kommer.

"...kostnadsjakten, den slår mot oss. Att det gör inte så mycket om man tar en hörna, för då får vi in lite pengar, och så kan vi göra desto mer av det, som är kvar."

Så resonerar ofta politiker och andra före en exploatering, men ofta blir inte den tänkta förbättringen av. Så har det i alla fall varit under de senaste årens byggboom.

Eftersom resurserna för t ex skötsel av lekplatser nu är så hårt beskurna, tycker inte heller parkplanerarna att det längre är någon idé att satsa på något "extra" i den vägen. Skötselpengarna ligger ju också ute i kommundelarna, där man har många andra trängande behov att klara på samma budget. Man kan inte alls vara säker på att en ny, fin park tas emot med entusiasm av kommundelsnämnden. Man måste satsa på sådant, som är lätt och helst mycket billigt att sköta. En sådan ekonomisk press styr mot mindre ytor, med mindre växtlighet och mer hårda material - det stadsmässiga idealet, om man så vill - men också mot bevarande av befintlig, lättskött natur.

Hur är det nu med den stadsmässiga trenden? Några menar att den kanske håller på att avta. Tankar om ett byggande på ekologisk grund, har börjat vinna insteg. Detta kan exemplifieras med Västerås planer för Johannesburg, där förutsättningar för grundvattenmagasin, infiltration av dagvatten m m får styra.

"Ja, det är väl...att man blivit mera medveten om att det måste ju till, man kan inte fortsätta så här, som man har gjort."

Den gemensamma gården, det halvprivata uterummet

Vi har undersökt människornas förhållande till närmiljön utifrån aspekterna gemensam gård samt grannkontakter, balkong/uteplats och utsikt från bostaden.

Gården

Vi har koncentrerat vårt frågekomplex om gården och dess användning till dem som bor i flerfamiljshus med gemensam gård och dem som har en gemensam plats i ett radhus-villaområde. Drygt hälften av de som svarat har gemensam gård och ungefär åtta procent har en gemensam plats för en grupp småhus. Andelen med gemensam gård är något högre i Enköping än i Västerås, medan andelen som saknar gård är något högre i Västerås (tab B:19).

Totalt uppger hälften att de i någon mån vistas på gården, av vilka cirka nio procent ofta (Tab B:20). Övriga vistas inte alls på den gemensamma gården eller platsen. Det är något vanligare att vistas på gården i Enköping än i Västerås (55% resp 46% vistas ofta eller ibland där). En jämförelse mellan olika boendeformer visar att de som bor i privat hyresrätt i något högre grad utnyttjar gården än de som bor i bostadsrätt och i lägsta grad utnyttjas gården i kommunala hyreshusområden. Gemensamma platser för radhus/villaområden är mest utnyttjade (Tab B:62).

Om vi ser på vilket förhållande de boende har till sin gård så kan vi i huvudsak se att man förhåller sig passiv så tillvida att man oftast iakttar gården från sin bostad (57% ofta eller ibland) eller passerar förbi eller igenom den på väg någonstans (82% ofta eller ibland). Att aktivt utnyttja gården ensam eller tillsammans med andra är betydligt mera ovanligt. Inte fler än 16 procent uppger att de själva vistas på gården och 18 procent vistas där tillsammans med andra (Tab B:21). En sammanslagning av de båda vistelsetyperna visar att det oftast är samma personer som gör båda delarna. Tretton procent brukar arbeta på gården och 21 procent passar barn. Gemensamma aktiviteter brukar 22 procent delta i, varav två procent ofta (Tab B:21). Om vi ser på aktivitetsgrad och slår samman vistelse ensam, tillsammans med andra samt arbete visar det sig att ungefär fem procent sysslar med samtliga aktiviteter, medan cirka nio procent sysslar med ett par av aktiviteterna och ungefär 12 procent någon av aktiviteterna.

Inflytande

En indikation på känslan av kontroll i förhållande till närmiljön kan vara att man har möjlighet att påverka utformningen av den gemensamma gården/platsen. Möjlighet att påverka uppger i enkäten 37 procent att de har, men inte fler än en tredjedel av dessa brukar aktivt försöka påverka. Ungefär 35 procent har inte möjlighet att påverka och 28 procent vet inte om de har möjlighet att påverka (Tab B:22). Här skiljer sig de olika boendeformerna åt, vilket också är naturligt med hänsyn till ägandeförhållanden. De som bor i hyreshus, privat eller inom allmännyttan uppger i högre grad att de inte har möjlighet att påverka än de som bor i bostadsrätt eller radhus/villa och har en gemensam uteplats. De

senare är i högre grad aktiva, även om en majoritet inte utnyttjar sin möjlighet att påverka (Tab B:63)

Avgränsning av gården

Vi har frågat i enkäten om gården är avgränsad så att man känner att det är "privat" för de boende och totalt anser inte fler än femton procent att det är så. I stort sett så är det enligt 44 procent, medan 41 procent anser att gården/platsen inte alls är avgränsad så att den känns "privat" (Tab B:23).

Av de som använder gården har 67 procent en klar eller i stort sett klart avgränsad gård. Av de som inte alls använder gården har hälften en avgränsad och hälften en inte alls avgränsad gård. Ett visst samband kan man alltså se, man använder oftare gården om den är avgränsad, medan det egentligen inte är avgränsningen som har betydelse för om man väljer att inte använda gården, det är andra faktorer (Tab B:64). En faktor som vi antagit har betydelse är huvuvida man har balkong eller ej men det är ytterst få i materialet som inte har balkong eller uteplats, så även om vi kan konstatera att en tredjedel av de som inte har balkong (37 personer) använder gården ofta eller ibland när de är ensamma mot sexton procent av de som har balkong, så är grundmaterialet alltför litet för att vi ska kunna säga något om sambandet med säkerhet.

Några exempel

Vi ska se på några exempel på gårdar där några av de intervjuade bor. Annsofi bor i ett privat hyreshus med en gård, gemensam för tre trevånings tegelhus. Gården är av typiskt 60-talssnitt - rätlinjig, regelbunden, ganska kal och därmed lätt att överblicka. Den är i alla fall grön med stor gräsmatta och väl avgränsad mot omgivningen, inramad av hus och plank. En "smitväg" utmed planket innebär att det någon gång kan inträffa att barn cyklar igenom, men det är inget som besvärar eftersom det är "utanför" gårdsplanen. Gårdens planering är enligt Annsofi "en katastrof"

"Det finns ingenting för ungar... En sandlåda och ett par gungor som har hängt i minst tio år. Dom är så trasiga och dåliga, men vi får ingenting gjort. Flera av oss har sagt till hyresvärden... men han vill inte göra nånting... bättre gungor och ny sand i sandlådan, det är mest sten och grus. Några gunghästar och klätterställning skulle vi kunna ha, det behöver inte vara något stort"

Trots att gården är dåligt utrustad för barn, tillbringar Annsofi och hennes barn mycket tid där.

"Under sommaren är vi ute jämt på gården och det är inte bara vi som har barn som är ute utan det är flera... vi fick ett bord och två soffor förra året i alla fall. Tidigare fick vi sitta på gräsmattan"

Fig 27. En trygg, väl avgränsad gård i Enköping. Här törs man släppa ut sina små

Barnen sysselsätter sig visserligen utan fasta lekredskap, men det skulle bli roligare för dem med fler redskap enligt Annsofi. Nu använder de gräsmattan för bollspel, spring och lek. En rundbana gör att gården är bra för barnen att cykla på. Gårdens klara avgränsning gör att den känns ytterligt trygg och under sommaren som gått har barnet kunnat vara ute ensam tidvis utan mamman. *"Det är otroligt tryggt, jag törs släppa ut mitt barn ensam nu. Hon är ju tre och ett halvt år och har aldrig gått ifrån gården"*

Gårdens trygghet illustreras också av att de leksaker barnen använder utomhus ligger kvar ute även när gården inte används. En annan intervjuad kvinna i huset beskriver att leksaker som hennes nu artonårige son använde som barn fortfarande finns kvar.

De som använder gården är framför allt barnfamiljer, men också andra vuxna går ut. Försök har gjorts att ordna gemensamma fester, men uppslutningen har varit liten, varför dessa försök upphört.

"Vi är alltid här. Det är rätt så många barn på gården så vi är ofta ute och under sommaren sitter vi alltid ute och dricker kaffe..."

Gårdens skötsel ligger helt i händerna på portvakten, de boende är inte alls inblandade i skötseln, men vissa synpunkter på det gröna innehållet har Annsofi.

"Vi har portvakt och han sköter om gården, klipper gräs och plockar. Vi är några som vill ha bort taggbuskarna för ungarna har en förmåga att kasta in grejor och sen ska man

hämta dom i taggbuskarna. Det är inte roligt. Bärbuskar vill en del ha istället, men jag tycker det är bättre med mer gräsmatta... det finns lite blommor på sommaren, spireabuskar, sen är det ett litet syréträd så det finns ju lite. Men blommor skulle inte vara så lyckat här på gården. Det skulle inte få vara ifred. Ungarna far med bollen och trampar väl ner alltihop... Jag skulle vilja ha några fruktträd, för som det är nu så är ungarna som tokiga efter frukten på andra sidan planket..."

Annsofi tillhör alltså den lilla grupp som vistas mycket på gården, men har inte gjort det tidigare när hon inte hade sitt barn. Då hände det att hon stannade till och pratade med andra som fanns på gården. Gården är avgränsad så att hon i hög grad känner att den är de boendes.

Det Annsofi berättar stämmer väl med de intryck vi fått vid observationerna. Visserligen har vi inte träffat på något kaffedrickande sällskap, men lekande barn och vuxna som samtalade stötte vi på då och då. Leksaker och barncyklar fanns alltid ute och spåren vid sandlådan och vid gungorna var aldrig gamla. På vintern fanns fågelbord uppsatt. Gården gav alltid intryck av att vara välskött och städad. De många blomsterprydda balkongerna bidrog till en känsla av omsorg och trivsel.

En annan gård i Enköping som ingått i våra observationer och där vi intervjuat boende, ger en något annorlunda bild. Det är gården till en bostadsrättsförening som kom till vid mitten av 80-talet på en grannfastighet till "Annsofis gård". Bebyggelsen består av två vinkelbyggda hus i 3-4 våningar med hiss och loftgångar. De bildar en gård i mitten, dit det ena huset har entrésida och det andra genomgång. Där finns småbarnslekplats, sittplatser och planteringar. Entrégången genom gården förbinder husets entréer med parkeringen men fungerar också som genväg mellan två gator. Detsamma gäller entrévägen vid den "förgård" som gränsar mot den intilliggande fastigheten. Gårdarna är gröna, väl planterade och förefaller både utförda och omskötta med omsorg. Runt gården bor människor i varierande ålder, och ett fåtal barn i "lekålder". På gården kan man se äldre personer sitta ute, men oftast är det på balkongen som de boende vistas utomhus. Förutom de, som gått ut och in eller "smitit" genom gården har det hänt, vid våra observationer, att någon suttit på en bänk utanför entrén och att barn klättrar i de gamla fruktträden. På förhand hade vi nog väntat oss att det skulle vara flera barn och högre aktivitet på den nyare gården än den gamla, men det var tvärtom.

En boende i föreningen beskriver att gården är ganska litet utnyttjad, mest sporadiskt.

"Jag har sett att några är nere ibland och sitter där. Det bor många pensionärer här och det är dom som sitter där ibland... I huset bredvid finns några barn och dom brukar vara på lekplatsen som finns"

Till en början hjälpte de boende till att arbeta på gården, men det fungerade inte.

"...Förut hjälpte vi till själva, vi var ute och rensade, men det blir alltid stridigheter, för en del vill inte och en del passar inte för det, och dom som jobbar tycker inte om det /att alla inte hjälper till/. Nu är vi inte alls inblandade utan vaktmästaren sköter alltihop..."

Kvinnan som vi intervjuat berättar att hon ibland går ut på gården tillsammans med en handikappad kvinna som bor vid samma gård.

"Jag brukar gå ut med en dam som är lite handikappad... och vi går ut och sitter här ibland. Vi går en sväng på gården, sen finns det en bänk att sitta på... men det är inte mycket bänkar. Det har funnits fler från början men dom har inte kommit ut på senare år"

De första åren förekom genomfart på gårdens gångväg, av såväl cyklister som biltrafikanter, vilket irriterade de boende, men sedan stråket blockerats med blomsterurnor, har genomfarten upphört. Det gör att gården blivit mer "privat"

Fig 28. Genom gården passerar en genväg. Efter att blomlådansatts ut hindras åtminstone bilarna

Som exempel på en gård, som är mycket öppen och lätt för utomstående att gå över, har vi en storgård i Bäckby, som förvaltas av det kommunala fastighetsbolaget Mimer. Vi har tidigare berört den, t ex under avsnittet om Trygghet.

Det är en mycket stor gård, som betjänar cirka 250 lägenheter, som dock delvis har småbarnslekplatser utanför gården. Bebyggelsen kom till i början på 1970-talet och ingår i ett storkvarter, där Mimer har ytterligare flera hundra lägenheter. Husen är delvis låghus i två våningar, dels 3-våningshus, som vid områdets upprustning 1988-89 delvis byggts på upp till fem våningar. Dessa högre hus avgränsas från huvudgården av en lång enplansbyggnad med tvättstuga och ett nytt kvartersdaghem. Häutmed går också ett frekventerat gångstråk.

I samband med upprustningen ändrades gårdens gestalt radikalt. Det rätlinjiga vägsystemet bröts upp, bl a för att försöka hindra och mildra genomgående fordonstrafik. Gräsytor och

planteringar ökade i yta. Bottenvåningsträdgårdar tillkom eller utökades. Gården gav under vår undersökningstid intryck av att vara välskött och lekutrustningen ganska väl underhållen.

Flera intervjuade bor vid den gården. Kalle har från sin bostad uppsikt över en begränsad del av gården. Gårdens upprustning ser Kalle som en kvalitetshöjning i stort, men det har också funnits nackdelar.

"... nackdelen för mig är att dom byggde förråden utanför... Förr hade jag fullt med träd utanför med massor av domherrar... Men sen har dom planterat och gjort fint, satt buskar..."

Några direkta aktiviteter som lockar vuxna försiggår inte på gården uppger Kalle, men barn med vuxna ser man ofta vid lekplatserna.

"Dom enda som är här är dom som har barn som leker. Sen kan det hända nån gång att det är nån gammal som blir trött och sätter sig när dom går förbi. Men det är det enda man ser av såna som är på gården"

Gården har tre platser för lek, och Kalle tycker att en av dessa kunde ha inretts för andra än barn.

"Jag tycker att man kan ha lite mysiga platser, en berså och ett litet bord och stolar. Det ska inte bara vara lekplatser. Vi som bor vid mittengården kunde ha en plats och och likaså på de andra gårdarna. En mysig plats för varje gård. Då kunde jag ta med mig nån och gå ut och dricka kaffe, så kommer folk hem från jobbet och ser oss och går ut också. Det skulle vara trevligt..."

Stråken genom gården innebär att det passerar människor förbi Kalles bostad och det ser han som positivt. Det ger lite liv och rörelse. Men det innebär också att gården får en prägel av allmän plats. Någon direkt känsla av avgränsning har inte Kalle, och moped- och motorcykeltrafik på stråket gör att splittringen upplevs starkt.

"Motorcyklarna parkerar här och mopeder kör igenom. Det är lite irriterande för det finns ju gator utanför... Att folk går och cyklar igenom stör ingenting... man är så van så man reagerar inte... Vi trodde nog att det skulle bli stim och stoj med dagiset, men det är det inte alls. Man hör ingenting av ungarna..."

En kvinna som har flera små barn som utnyttjar gården tillsammans med barnen, har en lekplats inom synhåll från bostaden.

"Jag tycker gården är bra, den fungerar bra och den är fräsch. Den är ju ganska ny och om man tittar på andra gårdar så är dom mycket mer förstörda... egentligen är det väldigt få barn här... mina barn och dagis är mest ute."

Våra intryck vid observationerna stämmer mycket väl med hennes beskrivning. Men vi kunde också notera några mammor och någon pappa som ofta var ute med sina små barn på gården. Gården är som sagt stor och det syns som om dagis och den kvinnans barn håller till mest i den ena delen och "de andra" har sin utgångspunkt i en annan del.

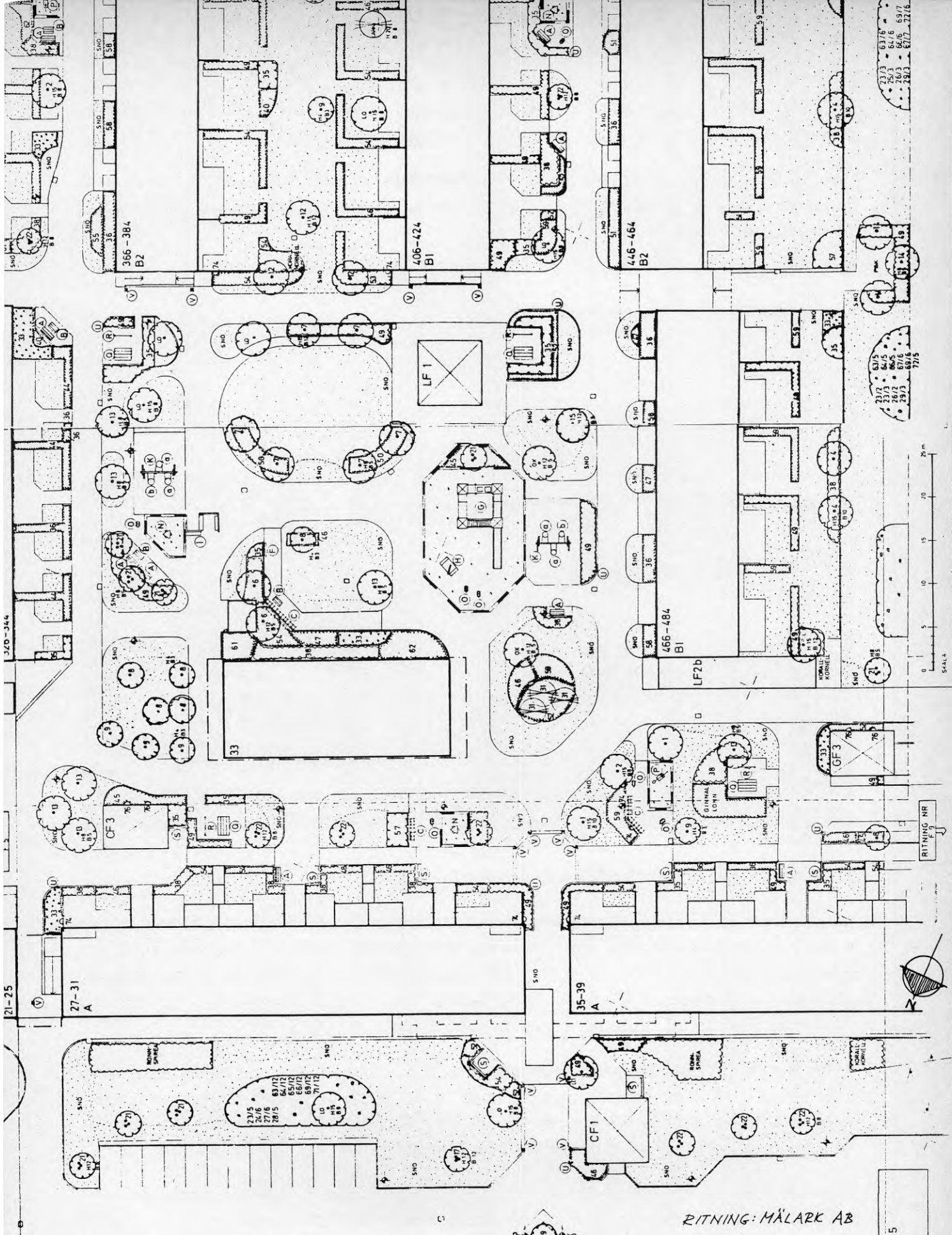

Fig 29. Storgården i Bäckby

Kvinnan upplever gården som "sin gård" men uttrycker en viss irritation över biltrafiken, även om hon menar att det oftast är färdtjänst som kör igenom.

"Nog känns det som att det är en gård som tillhör oss. När dom byggde dagis ville dom ha staket runt, men det protesterade jag vilt mot, för då blir det att det är dagis gård och där får ingen annan vara."

Fig 30. Mammor och barn vid en av storgårdens lekplatser

Dessa gårdar fungerar delvis som arbetsplats för dagbarnvårdare. Kvinnan med småbarn är också ofta ute med sina barn. På fritiden är det emellertid den egna täppan hon vistas på. Gården används inte för umgänge eller aktiviteter. Hon ser inte heller att andra vistas där annat än tillsammans med barn. Hon, liksom flera andra intervjuade, uttrycker en reserverad hållning till alltför nära umgänge med grannar.

Kalle har inte försökt påverka utemiljön på gården, trots att han har funderingar kring utformningen. Kvinnan däremot protesterade starkt inför hyresgästföreningen angående staket runt dagis och fick också gehör för sitt krav. Dessutom berättar hon att det påpekats att någon trädgårdstäppa varit misskött, vilket Mimer åtgärdat.

Planteringarna på gården består mest av buskar, som förstörts och planterats om. För kvinnans del är det mest viktigt att det på gården finns gräsmatta och träd.

"Det är ingen idé att ha nånting för det blir förstört, men det är ju mycket gräsmatta och träd tycker jag om..."

Björn som bor vid en granngård har inte funderat över gården för egen del, eftersom den för honom är ointressant att vistas på. Men han har funderat på barnens situation genom sina iakttagelser.

"Bilarna kan hålla sig ifrån gården. Men varför skulle jag utnyttja den. Det är ungarnas gård. Den är ju grön och fin. Det gör att man ser den och den ser städad ut. Någon pappa är ute med sina barn på eftermiddan. På sommaren kan dom hålla ut till klockan åtta. Ungarna måste ha övervakning långt upp i åldrarna nu för tiden.... På sommaren kan man se småflickor med sina dockvagnar, men dom har inte något hemligliv nu verkar det som. Hur ska dom kunna ha det på gården där allt är öppet och dom är övervakade hela tiden. Det måste finnas möjlighet att vara själv eller tillsammans med någon i skymundan"

En ung man är glad över att gården rustats.

"Den har blivit bra som den blivit. Det är bara synd att man inte utnyttjar den mer. Ibland har jag funderat på om man inte kunde ha nån fest tillsammans. Man kunde gå ihop ett par hus och ha en gårdsfest eller göra nånting gemensamt, vad som helst"

Vi har sett några boende, som representerar något skiftande förhållningssätt till gården. En person som visserligen inte aktivt deltar i "livet på gården", men som uttrycker att han skulle utnyttja den om utformningen inspirerade till att vistas där. En person som flitigt använder gården till aktiviteter som den inbjuder till, barnverksamhet. En person som inte är intresserad av gården annat än som blickfång, och en som uttrycker en önskan om gemensamma aktiviteter.

Dessa personer representerar förhållningssätt som är genomgående i intervjuerna. Det passiva förhållandet är kanske det vanligaste, vilket också enkäten visar. En intressant fråga i detta sammanhang är om det förhållandet har att göra med gårdarnas utformning eller om det har att göra med andra förhållanden i människorns liv. Gården som social arena förefaller inte vara central för de boende, utom för barn och deras vuxna, om den inte innehåller alldeles speciella kvaliteter. Men frågan är om kvaliteterna i sig skulle göra att människor i allmänhet går ut på gården.

I Bäckby finns också en helt annan typ av "gård" vid HSB:s terrasshus intill en skogsbacke nära den gamla gårdsbebyggelsen i Bäckbyparken. Det område vi observerade innehöll tre 4-vånings punkthus från slutet av 1970-talet med 16 lägenheter i varje och gemensam bottenvåning med tvättstuga och gemensamhetslokal. De flesta lägenheterna var stora och hade rymliga terrasser istället för balkong.

Någon egentlig gård finns här inte om man undantar der rum som bildats mellan ett av husen och garagelängorna. Det var här, i ett skyddat läge som lekplatsen låg, konventionellt utrustad med gunga, sandlåda, en liten klätterställning och några sittplatser. All utrustning såg ut att ha hängt med från början. Den var funktionsduglig men inte i samma goda skick som grönytor och planteringar. Förutom vid lekplatsen fanns ytterligare några bänkar att sitta på.

Våra observationer visade på ett mycket stillsamt område, där skötselpersonalen var dom som mest syntes ute. På eftermiddagarna var det ibland barn på lekplatsen och några vuxna, bla a en dagmamma ute med dem.

Fig 31. Terrasshusen i Bäckby, ett välstädat kvarter med upplevelsekvaliteter och betoning på "det privata"

Sittplatserna utanför lekplatsen verkade inte ha varit använda på överskådlig tid. Den privata terrassen var den plats där vuxna vistades utomhus och som de flesta pyntade och planterade. Barnhushållen var få. De vi träffade på ute menade att lekplats och läge i allmänhet var bra, men besvärades en del av att "utomstående" ibland kom och använde deras lekplats. Detta skedde trots att det knappast var möjligt att ta miste på att den var "privat".

Intervjuerna med några personer i dessa hus visar att man ser stora kvaliteter i boendet. I förhållande till utemiljön är det främst terrasserna som framhålls, de bildar ett extrarum till lägenheten och används mycket ofta, tack vare att de är ganska skyddade. En kvinna som är svårt handikappad, hade inrett terrassen till ett bekvämt och ombonat rum.

Ingen av de intervjuade använde gården i någon högre grad, men påtalade att det fanns boende som själva gick ut och planterade och påtade regelbundet. Det upplevdes som ett trevligt inslag och berikade bland annat utsikten för några. Utomhus arrangerades någon fest per år för de boende, men det var mest yngre personer som deltog.

"Nej, vi är inte med, men dom har nog trevligt... är inte på gården, vi sitter ute på terrassen och ser och hör andra.. utanför huset är det trivsamt att stå om man träffar någon.."

Grannkontakter och föreningstillhörighet

Aktiviteter av social karaktär på gården innebär att människorna träffas och umgås i någon form. Det betyder att man har eller får grannkontakter. Om vi ser i stort på de tillfrågades grannkontakter i enkäten så uppger en tredjedel att de har nära kontakt med någon eller några grannar på så vis att de umgås (23%) eller byter tjänster (11%). Den vanligaste grannkontakten är av mer ytlig karaktär, att prata när man träffas ute (44%) eller enbart hälsa på varandra (18%). Ett fåtal personer (4%) har inga grannkontakter (Tab B:24). De flesta är nöjda med kontakterna (73%), men så många som drygt en fjärdedel önskar mer kontakter. Ungefär 10 procent har inte tid och ungefär 16 procent anser att det är svårt att få kontakt med grannarna (Tab B:25). Om vi jämför mellan olika boendeformer visar det sig att de mest nära grannkontakterna har de som bor i villa eller radhus, medan de som bor i allmännyttans hyreshus har mer ytliga grannkontakter (Tab B:65). Det är också den senare gruppen som i högre grad önskar mer kontakt än andra boendegrupper (Tab B:66). Vilken typ av kontakt man önskar framgår inte, men vi antar, utifrån våra intervjuer och andra undersökningar att det inte i första hand rör sig om umgängeskontakter. Flera undersökningar såväl i vårt land som utomlands har visat att det lokala grannskapet kanske inte är viktigt för de djupa sociala kontakterna, men det kan däremot ha en viktig funktion för igenkännande samt kontrollaspekt (Lynch, 1987, sid 246). Lynch definierar grannskapet, inte som ett utrymme inom vilket folk känner varandra för att dom bor grannar, utan snarare ett område som är gemensamt definierat med ett namn och inom vilket folk kan finna det relativt lätt att samlas inför t ex risker eller aktioner av olika slag. Utemiljön torde då vara en bra arena för kontakterna.

Våra intervjuer tyder alltså på att de grannkontakter man har eller önskar är av relativt ytlig art. Anders som bott nästan 30 år i sin bostad har egentligen bara nära kontakt med en granne som dessutom är en släkting. Han uttrycker bestämt att den ytliga kontakten är att föredra. Någon gång har det hänt att han vattnat blommor när en granne varit bortrest och att man hjälper varandra med att "putta" ner tidningen i brevlådan då man ser att den sitter kvar. Det är en självklar service som man ger varandra.

Björn som i flera avseenden uttrycker sig eftertänksamt gör så också i förhållande till grannarna. Samtidigt som han uttrycker en fundering över grannkontakt, så avvisar han närmare sådana.

"Västeråsaren är en rysligt artig människa, om inte vänlig så i alla fall overseende. Det är mycket svårt om man skulle vilja etablera en kontakt, jag vet inte hur det skulle gå till... Det är klart att visst har jag grannar som pratar i trappan...Själv öppnar jag inte om det ringer på dörren..."

Umgänge mellan grannar i flerbostadshus är inte generellt vanligt idag. Vi har sett i enkätresultaten att det är något mer vanligt mellan grannar i villa- och radhusområden än i övriga boendeformer. I resonemang om människors förhållande till närområdet, gården har några motiv till önskan om i stort sett ytliga grannkontakter framskymtat. Ett umgänge kan innebära såväl förpliktelser som konflikter. Men det innebär inte att man i allmänhet avstår från grannkontakter. Kalle är ett tydligt exempel på att man mycket gärna pratar med närboende och han har tidigare beskrivit att man, när tillfälle ges, kan genomföra aktiviteter tillsammans. Det gör han vid cykelturerna tillsammans med en granne och när han på väg

till eller från centrum i Bäckby sätter sig och pratar med någon han känner från området. Men ett mera intensivt umgänge med grannar i hemmet ställer han sig avvisande till.

"Helst inte, jag pratar och hejar på dom, det tycker jag räcker. Jag har haft så mycket ont av att man blandar sig med grannar /förr/, det vill jag inte göra"

Flera av de intervjuade har släktingar nära och tillsammans med dem umgås man hemma hos varandra, men då finns bindningen av släktskap samtidigt. En ung man vid storgården har en syster tvärs över gården med vars familj han umgås, och är nöjd med den kontakten.

Vänskap är en annan grund för umgänge, Margot som inte träffar sina grannar annat än utomhus vid möten, har andra i närheten som hon umgås med. "Jag tror inte vi har något gemensamt i trappan, men vi har både släkt och vänner här som vi träffar."

I SCB:s översikt över de olika välfärdskomponenterna framgår att det är vanligast att umgås med nära anhöriga och vänner. Det gör mellan 55 och 60 procent av befolkningen, medan det är mera ovanligt att umgås med grannar, vilket cirka 35 procent av befolkningen uppger att de gör (SCB 1987, sid 52)

Medlemsskap i föreningar. Enligt SCB:s rapportering av svenska folkets levnadsförhållanden är befolkningen aktiv. Hela 91 procent är medlemmar i minst en förening och 67 procent säger sig ha varit på något föreningsmöte under en ettårsperiod (SCB 1987). I vår enkät uppger ungefär 57 procent att de är medlemmar i någon förening och 34 procent är aktiva. Drygt sexton procent deltar i aktiviteter utomhus. Våra lägre siffror innebär sannolikt att sådana mer formella föreningar som t ex fackföreningar inte räknats med.

Balkongen och uteplatsen.

En liten andel bland de tillfrågade har inte balkong eller uteplats (5%). Två tredjedelar av dem som har balkong använder den ofta vid bra väderlek och drygt en fjärdedel använder den ibland, medan cirka sex procent enbart använder balkongen för förvaring och vädning. Ett fåtal använder inte alls balkongen eller uteplatsen (Tab B:18).

Vi vet från våra tidigare studier att balkongen är en viktig del av bostaden. De allra flesta utnyttjar den för vistelse vid bra väderlek och detta faktum bekräftas också av denna studie. Om man inte är intresserad av utemiljön i övrigt, så används ialla fall balkongen. Björn och John är exempel på det senare.

"Min lägenhet vetter åt öster så jag har morgonsol, så jag har sol till klockan tolv. Sen blir det ju så jäkla hett, så det är skönt med skugga. Jag är hemskt nöjd och vi utnyttjar balkongen så ofta vi kan. Eftersom vi bor långt ner kan ju andra stå och titta ner på oss, så vi kan inte vara alldeles fria. Man känner sig lite beskådad..."

"Vill jag sitta ute så är terrassen fin. Där sitter vi när mina vänner kommer på besök. Det finns gröna gräsmattor och ibland ser vi barn som leker..." (Björn)

De som inte använder sin balkong i någon högre grad har angett ett par orsaker. Den ena är

att om man bor högt och har en oskyddad balkong, blåser det ofta och tillfällena till vistelse blir få. En annan orsak är att det kan vara påfrestande med trafik intill eller att det kan vara "bråkigt på gården" vissa tider.

"Visst utnyttjar jag balkongen ibland. Men på eftermiddagarna när ungarna börjar härja och spela, så är det inte njutbart längre..."

"Vi har balkong och det är så förfärligt tyst. På morgonen en stund kan jag vara där om det inte blåser. Men på eftermiddagen åker jag ner och sitter på gården..."

Det sista citatet kommer från en pensionär i servicehuset i Bäckby som bor på sjunde våningen. Hon har visserligen balkong, men hon har svårt att utnyttja den eftersom det ständigt blåser. Det påpekar några till som bor högt och har oskyddade balkonger.

Uteplatser i markplan.

En kvalitet som tillkommer det "privata" i flerfamiljshus är de uteplatser som anlagts. Efter upprustningen finns bottenvåningsträdgårdar till cirka 400 av Mimers 1200 lägenheter i Bäckby. Det är en lagom andel enligt förvaltningen, med hänvisning till efterfrågan. Kalle och Ulrika har sådana, och i och med upprustningen vidgades de och ger nu plats för såväl odlingar som möbler.

"Vi är ålagda att sköta våra uteplatser. Om vi inte gör det får vi böta. Man ska klippa gräset och se till att man har snyggt. Jag har gått och tittat och sett att många bryr sig inte om det utan låter det vara. Men har man en uteplats vill man ha lite fint... Jag hade solrosor som var över tre meter höga. Jag har rosor och en japansk lilja som har stora lila blommor... Jag har planterat det och en liten gräsmatta har jag gjort iordning själv. Nu har jag fått fint... När jag sitter där ser jag dagis och barnen. Det är roligt att se folk, man känner många och hejar när dom går förbi. Någon stannar och pratar, men mest är det att man hejar."

Kalle har ett staket kring sin uteplats och markerar därmed att den är helt privat. Han har själv monterat ytterligare ett skydd mot katter, eftersom han ofta fick besök av främmande katter den första tiden.

Innehållet i uteplatserna runt gården varierar, från till synes helt orörda platser till odlarglädje och väl använda platser. Ulrika som har en plats på framsidan och en på baksidan använder flitigt båda till olika ändamål. Framsidan är praktisk för dagbarnen, lunch och mellanmål samt badbalja

"Förr hade vi bara en rabatt med buskar och sen gick gångvägen direkt utanför här. Nu har vi en gräsplätt också emellan och det är jätteskönt för nu är gångvägen flyttad en bit bort...Snön hinner inte gå bort förrän barnen börjar tjata om att få sitta ute. Sen har jag bassängen antingen härute eller på gräsmattan..."

Fig 32. Stråk mellan låghus i Bäckby, före respektive efter upprustning

Fördelarna med att upplåta trädgårdstäppa för folk i flerbostadshus, beskrivs av Horgby & Jarlöv, 1991. Flera upprustningar med lyckade trädgårdsanläggningar beskrivs där.

Under vår undersökningstid gav också bottenvarningsträdgårdarna i Bäckby ett överlag gott intryck. Det var de som till stor del stod för variation i färg och form.

Vi tittade lite extra på 40 trädgårdstäppor och kunde konstatera att 30 hade planteringar anlagda av hyresgästerna. I sex trädgårdar hade staket och spaljéer satts upp - i samråd med Mimer - och i tre täppor hade hyresgästerna planterat träd. Några få trädgårdar hade missköts under året och förvaltningen hade tagit över. Enligt personalen var det en liten minoritet, som inte klarade av sin skötsel, och problemen därvidlag var inte mycket att tala om.

När uteplatserna blev trädgårdstäppor i Bäckby kunde man inte välja att avstå, om man inte ville flytta upp en trappa. Hyran är nu också dyrare - 150-170 kr per månad - än för lägenheter utan trädgårdstäppa. Över detta var det någon av de boende, som beklagade sig liksom över, som man tyckte, dålig kvalitet i trädgårdsanläggningen, som man själv med möda och egna pengar fått kompensera.

Nöjdheten var dock det som övervägde bland dem som vi frågade om deras trädgårdar, totalt 10 personer. Lyckan över att kunna göra trevligt kring sin egen bostad, att odla blommor och grönt, att sätta upp ett staket och släppa ut sin lilla hund, eller att fälla ut markisen och sitta under den när det regnade, var sådant som uppskattades.

Utsikt

Två tredjedelar av de tillfrågade i enkäten är nöjda (26%) eller ganska nöjda (41%) med sin utsikt. I Enköping är nöjdheten vanligare (71% nöjda eller ganska nöjda) än i Västerås (63%) (tab: B:15).

En jämförelse mellan olika bostadstyper visar att nöjdheten är störst bland radhus/villa-boende, tätt följda av boende i bostadsrätt. De som hyr lägenhet inom allmännyttan är minst nöjda med sin utsikt (Tab B:67).

Vi har frågat vad man tycker är viktigt att ha utsikt mot och det utan konkurrens viktigaste inslaget i utsikten är "natur och grönska", vilket 97 procent av de tillfrågade anser är viktigt (74%) eller ganska viktigt (23%). Att se människor är viktigt för ungefär 43 procent (12 resp 31%). Det är betydligt mindre viktigt att se gata och parkering eller hus (Tab B:16). Det är något viktigare för kvinnorna än för männen att se människor och hus, medan männen i något högre grad anser det viktigt att se gata och parkering från bostaden (Tab B:68).

Drygt en fjärdedel har själva utsikt mot det de anser vara viktigt att se och 46 procent har i stort sett det. Det betyder att knappt 30 procent inte har utsikt mot det som är viktigt att se och det motsvarar ungefär den andel som inte är nöjda med sin utsikt (Tab B:17).

De kvaliteter som framhålls i utsikten varierar med olika förhållanden. Den vidsträckta utsikten är uppskattad, men i stort sett förbehållen de som bor högt. Innehållsligt är grönskan det uppskattade, varhelst bostaden är belägen i höjdläge.

Utsikter förändras över tid. Mest påtagligt upplevs kanske förändringarna av dem som bor i markplan. När utsikten begränsas av något, uppstår ett intrång i boendet, och det tycks vara en ganska vanlig upplevelse bland stadsbor. Vi har mött en accepterande inställning till en förändrad utsikt vid många tillfällen under våra studier. Dels kan utsikten ha kompenseras av någon annan kvalitet, som för Kalle, eller man riktar sin uppmärksamhet mot något annat, om det är möjligt.

Fig 33. Utsikten har begränsats av plank och nya förrådsboden. Förr kunde man se träd med fåglar i härifrån

"Nu har jag väl accepterat det här. I början innan dom satte upp planket på sidan (av uteplatsen) såg jag folk. Nu ser jag nästan inte folk och i början kände jag som jag tror att en fånge på en rastgård känner det. Jag ser bara en kåk och ett fönster. Det tog flera månader innan jag accepterade... planket på sidan... fy fasen så illa jag mådde. Det var knappt att man ville se ut."

Han har alltså till viss del kompenenserats genom uteplatsen som kommit till vid upprustningen. En kvinna som bor på samma gård, har också hon fått en begränsad utsikt på grund av ett mindre daghem som byggts på gården. Hon tycker emellertid att det spelar mindre roll eftersom också hon fått en större uteplats och har grönska åt ett annat håll.

"Jag tycker sidan mot gatan är otrevlig. Jag tittar rakt in i väggen i ett av dom nya husen. Men där är man ju inte så mycket, åt andra hållet är det bättre och där har jag balkongen... Det är bra mot gården, vi har inget hus precis intill. Vi ser långt bort över träden och har ingen direkt insyn. Det är bra..."

Detta citat ur intervjun med Annsofi illustrerar också fenomenet att när en begränsning uppstår så koncentrerar man sig på det som fortfarande är bra. En kvinna i Enköping som fått sin utsikt mot ett grönområde förändrad genom ett husbygge i förgrunden säger:

"Nu ser jag inte lika mycket grönt, men då kan jag se åt andra hållet, från balkongen. Där har jag fin utsikt. Förresten ser jag ju lite träd och huset är ju rätt så snyggt också, inte så kantigt och hårt..."

En positiv förändring kan också inträffa i och med upprustning av äldre bebyggelse eller att en park kommer till. Margot berättar att hennes utsikt har blivit betydligt bättre sedan en upprustning skett:

"HSB-husen bakom oss var fula och orustade. Nu är dom så fina, det har gjort att utsikten blivit finare, det är uppsnyggt och trevligt..."

Anders som bor intill en prydnadspark har numera ett dagligt scenario från köksfönstret. Han iakttar parken, människorna i den och anser att kvaliteten i utsikten förbättrats betydligt sedan parken anlades för några år sedan.

Det finns dock exempel på förändringar som inneburit klara kvalitetsförsämringar och som inte kompenenserats. En kvinna i Enköping har fått sin utsikt helt begränsad genom ett hus över gatan, som hon numera har som enda blickfång i stort sett.

"När det nya huset byggdes blev det "mörkt" inne... Förr såg jag trädgårdar och tanter som gick och påtade... Nu ser jag taket på EP:s /Enköpingsposten/ hus... och störande är det på nätterna när dom hämtar tidningar..."

Bostadskvarterets innehåll och uppläggning

Planernas syn på vad ett bostadskvarter eller den nära miljön kring bostaden bör innehålla, och hur den kan vara organiserad, var inte så lätt att klarlägga. Precis som när det gäller trygghetsfrågan var det inte alla, som hade så uttalade tankar om den bostadsnära utemiljön. Föreställningarna var vagare hos stadsplanerarna än bland parkplanerarna.

Genom att studera ett antal detaljplaner från de senaste decennierna, har vi fått den uppfattningen att gårdarna har blivit trängre, kvarteren mindre och därmed också tillgången till större lättillgängliga friytor för t ex barns mer rörliga lekar. Denna utveckling förefaller ha pågått under de senaste 10-15 åren, och de riktlinjer och normer, som funnits har successivt frångåtts. T ex har dessa av många planerare, vilket även framkom vid våra intervjuer, inte ansetts tillämpliga vid förtätning och komplettering. "Bostadens grannskap" utgiven av dåvarande statens planverk 1975 anses dock av Boverkets experter fortfarande vara ett officiellt rättesnöre för disponering av bostadens nära miljö. Denna skrift är förstås också känd av våra planerare, men den förefaller inte vara central för någon och ej heller ha ersatts av någon annan allmänt omfattad idé om vad som är viktigt att iaktta vid t ex detaljplaneläggning.

Det enda som alla är klara över, är att det ska finnas småbarnslekplats vid flerbostadshus, och att det kan vara bra med en lugn plats för vuxna och bollplan inom rimligt avstånd. Bristen på bra platser att träffas på, för barn och föräldrar och för andra vuxna, platser utanför den egna gården, kanske i parken eller i ett annat lite mer offentligt sammanhang är en fråga, som i huvudsak parkplanerarna berör. Här upplever man att man inte längre har råd att upprätthålla den standard, man anser behövas, och som man åtminstone i Uppsala menar att människor efterlyser. I Västerås är man däremot snarast bekymrad över att inte människor klagat mer över den sjunkande standarden på utbudet i parkerna. Vid våra intervjuer med boende i Bäckby t ex klagas det dock en hel del. Men man kan anta att detta inte kommer fram så bra till parkförvaltningen, att man inte tycker det är något idé att klaga till kommunen.

Parkplanerarna har många idéer om gröna stråk, som binder samman kvarteren och en önskan om en större helhet än den kvartersstruktur man ser i nya planer. Men man anser sig inte ha mycket att säga till om i dessa sammanhang. Tanken om det gröna och naturen som ett viktigt element i kvarteren framfördes av ett par av stadsplanerarna. Värdet av klara gränser och tydlig uppdelning mellan privata, halvprivata och offentliga platser, påtalades av två stadsplanerare, varav en också framhöll behovet av fina platser där människor kan mötas och bekanta sig med varandra. Han menade att man därigenom också skulle bry sig mera om varandra. Tanken om de klara gränserna och idén om den sammanbindande grönstrukturen, är inte helt lätta att förena. Man kan t o m se dem som uttryck för två olika ideologier - den funktionalistiska förstadsens respektive kvartersstadens.

Värdet av att satsa på fina material och omsorgsfull gestaltning framhölls också, liksom tanken att det nog är kvaliteterna mer än ytan som är viktig. En slutsats man kan dra av detta resonemang är att närmiljöns dimensionering och innehåll av många uppfattades som marginella frågor för stadsplaneringen. Snarast såg våra stadsplanerare det så, att det var frågor som kunde lösas av dem, som skulle projektera parker och kvartersmark - efter detaljplaneläggningen. När det gällde platser med speciella värden, var man dock allmänt

mån om att ta tillvara dessa och bevara dem vid planläggning.

Att leva i modern tid - ett övergripande perspektiv

När man arbetar inom ett forskningsfält och så småningom ökar kunskapen om ämnesområdet blir de övergripande frågorna alltmer påträngande. Hur kan man i ett större sammanhang förklara dessa fenomen som studerats? Hur hänger de samman med andra sfärer i livet? Det är frågor som uppstår efter en tids empiriska studier, där livet i mikroperspektiv, det vill säga utifrån individernas faktiska handlande studerats. För att få en mening med handlingar och synpunkter på mikronivå, är det viktigt för oss som studerar dem att knyta samman den nivån med övergripande nivåer. Vi söker analysinstrument som kan ge en något vidare belysning. Vi talar inom vetenskapen om två huvudinriktningar av forskning, den induktiva och den deduktiva. Med den induktiva ansatsen utgår vi från en handlingsnivå och går därifrån över i en övergripande, teoretisk nivå, via begrepp som emanerar ifrån empirin. Med den deduktiva ansatsen utgår vi från teori och operationaliserar begrepp för fenomen som vi studerar i verkligheten. Vi vill bekräfta eller förkasta en teori eller åtminstone hypoteser som konstituerar en teori.

I våra arbeten om människors förhållande till sin utemiljö i staden några centrala begrepp framträtt, utan att de tillsammans utgör någon övergripande teori. Resultaten innebär snarare att vi har kommit fram till några begrepp som innesluter människornas handlingar i ett sammanhang med olika delar av utemiljön som centrala. Våra bilder av verkligheten har skiftat med olika möten och levnadsbeskrivningar. De gemensamma begreppen måste nödvändigtvis bli övergripande och "luddiga", och spegla olika innehåll. Vi talar till exempel om fysisk aktivitet såväl som social aktivitet och om upplevelser (i psykologisk bemärkelse). Begreppen rymmer i sig flera dimensioner när vi ser på människors handlingar och arenor för handlingar. En vistelse på balkongen i ensamhet eller tillsammans med någon eller några för att få frisk luft och/eller se på en tilltalande omgivning är ett exempel på hur en person förknippar sina handlingar med utevistelse. Ett annat exempel är en person som går en längre promenad genom olika typer av utemiljöer, möter och träffar människor, och samtidigt aktivt upptäcker en mängd karakteristika i miljön. Båda exemplen karakteriserar individers förhållanden sin till utemiljön. Det nära och bekanta kan vara huvudarena för någon medan det komplexa och lite ovanliga är det huvudsakliga för någon annan. För några är det en kombination. Olika personer och grupper ger uttryck för olika syn på utemiljön i en väv av sammanhang.

Om vi utgår från miljöerna i sig, som ställs till de enskilda människornas förfogande, kan det kanske vara mer självklart eller givet att man kan skönja de tankegångar som legat till grund för planering och gestaltning av miljön. Tankegångar som appellerar till de enskilda behoven och kraven, eller som utgår från teorier och ideologier om staden som arena för "modern" livsform. Några gemensamma drag kan vi urskilja som karakteriserar staden: Det finns tankar om att bostäder ska se ut på vissa sätt, olika för olika tidsperioder och olika inom en tidsepok. Det finns tankar om att motorfordon har sin plats i staden. Trafikseparering på sina håll visar å ena sidan att gående och cyklister anses behöva skydd från motortrafik och å andra sidan att fordonstrafiken kan flyta utan störande moment.

Olika typer av rekreationsområden och anlagda platser visar att skönhet och avkoppling har sin plats i staden, om än i olika utsträckning. Ett servicenät erbjuder kommersiell såväl som offentlig service åt invånarna. Arbetsplatser finns spridda, företrädesvis i centrum och i utkanten av staden. Det är några exempel på stadens innehåll och ingen stad är statisk utan förändras ständigt, delar bryts ned och byggs upp, delar förtätas eller ytterområden byggs ut. Industrialismens intåg i västvärlden innebar att städer grundades eller vidgades. Det kan därmed sägas att de i sin form idag är ett resultat av det "moderna".

Vi har i ett tidigare avsnitt berört begreppet postmodernism och konstaterat att det är ett begrepp med en "snårig" innebörd, och i första hand använt inom kulturella diskurser. Inom t ex arkitekturen har begreppet varit etablerat sedan ett par årtionden.

En genomgång av litteratur om postmodernism inom samhällsvetenskapen visar däremot att begreppet är oklart, en gemensam syn på begreppets innebörd saknas. Det har beskrivits och analyserats utifrån olika inriktningar, t ex politiska (t ex Turner 1990), kulturella (t ex Connor 1989), ekonomiska (Harvey 1991) konsumtion (t ex Featherstone 1991). Postmodernism har också beskrivits och analyserats som varande en del, kanske ett tidigt stadium av modernismen (Lyotard 1983) och som en epok följande på modernismen (Lash 1991). De delvis motsägande analyserna har att göra med ur vilken synvinkel man diskuterar begreppet. Kan postmodernism betraktas som en epok i tiden, är den en stil inom modernismen eller är den en dekonstruktion, en metod att upplösa överensstämmelse mellan mening och uttryck, dvs en dekonstruktion av språkliga strukturer och system (Simonsen 1990). Att framhålla postmodernismen som ett övergripande begrepp som täcker olika trender i nutiden innebär en fara att tvinga in många motsägelsefulla fenomen. Visserligen är de synliga samtidigt, men icke desto mindre åtskilda i sina sanna samtidigheter (Simonsen (1990). För att diskutera och försöka förstå begreppet postmodernism börjar vi med att, med hjälp av några författare, beskriva den tid som betecknas som modern - modernitetens och modernismens epok.

Modernisering och modernism

Den moderna tidens skilda inslag har formulerats i för mänskligt liv pessimistiska såväl som optimistiska tankar.

"Det moderna livets virvelström uppkommer ur många källor: stora upptäckter inom de fysiska vetenskaperna som ändrar våra bilder av universum och vår plats i det: produktionens industrialisering som omsätter vetenskaplig kunskap i teknologi, skapar nya mänskliga miljöer och förstör gamla, ökar den allmänna livstakten, alstrar nya former av bolagsmakt och klasskamp; väldiga demografiska omvälvningar som skiljer miljoner människor från deras nedärvda boplatser och kastar dem ut över halva världen och in i nya liv; en snabb, ofta jordskredsartad stadstillväxt: masskommunikationssystem, dynamiska i sin utveckling, som innesluter och binder samman de mest olikartade folk och nationer etc etc. Under nittonhundratalet har de samhällsprocesser som skapar denna virvelström och håller den i ett tillstånd av ständig förnyelse kommit att kallas "modernisering". Dessa världshistoriska processer har gett näring åt en förbluffande mångfald av visioner och idéer som vill göra män och kvinnor till moderniseringens subjekt och inte bara dess objekt, ge dem makt att ändra den värld som förändrar dem, bana dem väg genom virvlarna och göra

dem hemmastadda där. Under det senaste seklet har dessa visioner och värderingar kommit att löst grupperas in under namnet "modernism"..." (Berman 1987, sid 13).

Det långa citatet av Berman ovan sammanfattar i granna ordalag strukturella förändringar under modern tid med konsekvenser för mänskligheten. Han beskriver i sin analys, modernitetens framväxt i tre framträdande faser. Den tidiga, som i stort sett startade på femtonhundratalet och då endast i fragmentarisk form, skapade i stort sett förvirring bland människorna när de kom i kontakt med moderniteten. Den andra fasen inleddes under senare delen av 1700-talet med revolutionsvågen då en modern offentlighet uppstod vid sidan av traditionella livsmönster. Fortfarande var tiden kaotisk vad gäller sociala mönster och politiskt och individuellt liv. Utifrån litteratur och konst beskriver Berman hur en inre klyvnad, en känsla av att leva i två världar präglade livet. Samtidigt som människan under 1800-talet kom att bindas allt hårdare vid en starkt utvidgad produktionsapparat och ett lönearbete för att kunna försörja sig, så gav människan inom produktion, konst osv uttryck för en kreativitet som vittnade om allt större vunnen frihet. Den tredje fasen innebar att modernismen under 1900-talet expanderade utöver de vildaste fantasier. Det sker inom kulturella områden som konst, litteratur, teater, inom arkitektur och design och inom vetenskapen. Idéer och förverkligande sinar aldrig. Dock, säger Berman, om vi lyssnar noga till nittonhundratalets författare och tänkare om moderniteten och jämför dem med deras hundra år äldre motsvarigheter finner vi ett starkt tillplattat perspektiv och en förkrympt fantasikraft.

"Våra artonhundratalsstänkare var på en och samma gång entusiastiska över och fientliga till det moderna livet, och brottades outröttligt med dess kluvenheter och motsättningar: deras självvionier och inre spänningar var en primär källa till deras skaparkraft. Deras efterföljare på nittonhundratalet har långt mer dragits åt låsta polariseringar och flacka försök till totalisering. Det moderna omfattas antingen med blind och okritisk entusiasm eller fördöms med nyolympisk distans och avsmak: i båda fallen uppfattas det som en slutna monolit, som inte kan formas eller förändras av moderna människor. De öppna visionerna av det moderna livet har ersatts med slutna, både/ock med antingen/eller." (a a sid 22)

Under 1960-talet sker en reaktion mot det totaliserande och modernismen finner en bejakande version. Barriärer mellan "konst" och andra mänskliga aktiviteter av typ kommersiell underhållning, industriell teknik, mode och design, politik osv bryts ned.

Det uppmuntrade också företrädare för olika kulturella linjer att arbeta tillsammans och att bryta ned gränserna mellan sina specialiteter. Idealen blev att öppna sig mot den variation och rikedom av ting, material och idéer som den moderna världen oavbrutet frambringade. De andades frisk luft och kände sig leklystna i en kulturell miljö som på femtiotalet hade blivit outhärdligt högtidlig, stel och slutna. Det är den "postmodernistiska" rörelsen som börjar ta form och visionerna om att knyta samman historia och nutid och framtid gav andra idéer om hur samhället kan gestaltas.

"Samtidigt har samhällsvetarna, störda av de kritiska angreppen mot deras teknikpastorala modeller, flytt från uppgiften att bygga en modell som kanske skulle vara trognare mot det moderna livet. Istället har de klyvt moderniteten i en rad separata beståndsdelar - industrialisering, stadsuppbyggnad, urbanisering, marknadsbildning, elitformering och motsatt sig varje försök att integrera dem till en helhet. Detta har befriat dem från

lätt sinniga generaliseringar och vaga sammanfattningar men också från ett tänkande som skulle kunna inbegripa deras eget liv och arbete och plats i historien. Modernitetsproblematikens tillbakagång på sjuttitalet har inneburit nedbrytningen av en vital form av offentligt rum. Den har påskyndat upplösningen av vår värld till en vag samling av privata grupper, uppbyggda på materiella eller andliga intressen, boende i monader utan fönster, långt mer isolerade än nödvändigt" (Berman 1987 sid 31).

I det senaste citatet beskriver Berman bland annat innebörden i ett par begrepp som visat sig vara centrala i analyser av den moderna samhället; differentiering eller fragmentering, det vill säga en separering av samhället i olika sektorer som kommit att innehålla skilda diskurser. Den samhällssynen bildar en av utgångspunkterna för den postmodernistiska eller antimodernistiska diskussionen, där bland annat avdifferentiering anges som ett av kännetecknen. Berman kritiserar alltså såväl differentieringen av samhället, såväl som det som kan uppfattas som en reaktion mot denna, det vill säga nutiden som en upplöst värld, där "det privata" överväger på bekostnad av en vidare social tillhörighet.

Därmed har hans beskrivning snabbt lett oss fram till en epok som tidsmässigt ligger mycket nära vår egen och som ibland kommit att benämnas postmodernistisk. I och med att vi talar om en epok så har vi implicit hävdats en övergång från en annan tid. Det är också så postmodernismen betraktas av många författare (Simonsen 1990). Helt självklar är dock inte den ståndpunkten. Bland annat Lyotard (1984) och Giddens (1991) vill istället hävda att det postmoderna är en del av det moderna. Enligt Lyotard karakteriseras olika uttryck i tiden snarare av en misstänksamhet mot det som tidigare accepterats. Med det sättet att resonera skulle postmodernism vara ett tidigt (nascent) stadium inom modernismen och det tillståndet är konstant (Lyotard 1984 sid 79).

Vi kommer senare i detta avsnitt att beskriva begreppet postmodernitet, och därmed också postmodernismen, utifrån några ståndpunkter. Men för ett empiriskt ändamål är det för oss angeläget att först referera en analys av hur moderna eller senmoderna samhällsprocesser kan beskrivas i relation till människors vardagsliv. Kanske är det också ett "postmodernistiskt" sätt att tänka - vardagslivet är för de allra flesta i många avseenden en privat angelägenhet, där olika sfärer knyts samman till en helhet, starkt influerade av globala processer.

Människan i det moderna samhället

Moderniteten har analyserats inom samhällsvetenskapen under ett par århundraden i termer av till exempel urbanisering, produktionsförhållanden, rationalitet, effektivitet och funktion som genomgående processer. På mellanmänsklig nivå har bland annat analyser av begrepp som byråkrati, gemenskap och alienation dominerat. Analyserna har inte sällan resulterat i konstateranden att moderniteten innebär negativa konsekvenser för människornas sociala liv. Följder som anonymitet, främlingskap, splittring och maktlöshet har satts i samband med det moderna livets uppkomst och utveckling. Litteratur som handlar om människan i det moderna samhället, beskriver bland annat ofta att alltfler funktioner i vardagen övertas av en offentlighet och professionella yrkesmänniskor. Det gäller såväl beslut inom

arbetslivet, skolan och omsorgen som sociala problem av "privat" karaktär. Vi förlitar oss på att det finns någon som tar hand om det som går utöver det "normala" vardagliga livet. De mänskliga nära relationerna ser naturligtvis ungefär likadana ut under olika tidsperioder, men lösningarna på problemsituationer varierar, beroende av samhällssystem. Det är ett generellt resonemang, och våra respektive bakgrunder och förmågor att handskas med lösningar av problem varierar naturligtvis, vilket innebär att även inom ett samhälle ser problemlösningar olika ut för olika individer eller grupper.

Vi ska se något på en "modern" analys av det moderna samhället som beskriver processer ur ett samhällsperspektiv, men också en förklaringsmodell till hur vi som individer anpassar oss och utvecklar strategier att handskas med en komplex vardag.

Giddens (1991) inleder sin bok "Modernity and self-identity" med att konstatera att moderniteten har varit föremål för ett stort antal analyser inom samhällsvetenskapen. Han sammanfattar själv den moderna tidens kännetecken med bland annat att nya sociala former tar gestalt; moderna sociala institutioner tränger bort traditionella vanor och seder till förmån för ett mer globalt inflytande. En extrem dynamism är något som i hög grad utmärker den moderna tiden. Den är en "runaway world": Det är inte bara tempot i sociala förändringar som är snabbare, utan också omfånget och djupet med vilket de påverkar tidigare existerande sociala praktiker och sätt att uppträda.

Samhället karakteriseras under den moderna och postmoderna eller "senmoderna" tiden, som Giddens föredrar att beteckna vår tid, av förändring och fragmentering och detta påverkar individens verkliga livsförhållanden. Samtidigt som begrepp såsom smärta, oro och sorg präglar människor så finns fenomen som mod och beslutsamhet. Problem i livet uppstår ganska slumpmässigt och en del människor kan reagera med resignation medan andra är mer kapabla att fånga nya tillfällen som främjar en positiv förändring.

Det moderna samhället innehåller flera processer som påverkar de enskilda individerna och Giddens nämner några som direkt påverkar det sociala livets former.

Separation av tid och rum. Samtidigt som vi över världen har en gemensam tidsuppfattning genom bestämningar av tidszoner, datum och årtal, så utsätts vi oavbrutet för intryck via resor och media från olika kulturer och samhällen i olika delar av världen. Tiden är nu och platsen är där. Kunskap och erfarenheter kommer oss till del i fragmenterad form och de kommer också att påverka våra världsbilder och vårt vardagsliv. Beskrivningarna av verkligheten som vi upplever är inte "historier" utan snarare collage av korta sekvenser. Vissa av dem betraktas som ytliga och avlägsna och andra kommer att ingå i tankevärlden och påverka handlingar i vardagslivet. Därmed menar Giddens att media inte bara speglar verkligheter utan snarare också formar dem.

Upplösningen av sociala institutioner. Med detta menar Giddens att sociala relationer "lyfts ut" från lokal kontext för att återuppträda i en mer otydlig form i tid och rum. De upplösande mekanismerna finns framför allt i två övergripande former av abstrakta system. Systemet med avancerade ekonomiska transaktioner gör att begrepp som tid och rum blir diffusa. Pengar blir bland annat ett kreditmedel och transaktioner sker över tid, till skillnad från kontanta transaktioner mellan individer. Finansiella överföringar mellan flera individer och institutioner äger rum utan personlig kontakt. Den andra upplösande mekanismen menar

Giddens att expertsystemet står för. Expertsystem bryter kopplingen mellan tid och rum såtillvida att expertens kunskap finns där i stort sett oavsett om den enskilde individen använder kunskapen eller ej. Sådana system finns inom de flesta aspekter av socialt liv - läkare, advokater, terapeuter såväl som vetenskapsmän, tekniker och ingenjörer.

Modern expertis, specialiserad till sin natur, bidrar direkt till en planlös och flyktig karaktär på moderniteten. Modern expertis är generellt orienterad mot fortsatt intern förändring eller effektivitet. Expertkunskap är alltså inte något statiskt utan nya i sig själv själv ofta oklara situationer och händelser är ofrånkomliga resultat av detta abstrakta systems utveckling.

Abstrakta system är på ett centralt plan beroende av "trust" eller tilltro. De förutsätter ett klart förtroende, en fast "tillit". Tilltro är relaterad till frånvaro i tid och rum såväl som till att inte ha insikt. Motsatt är begreppet underordnat närvaro och direkt kunskap. Det är inte nödvändigt (men naturligtvis önskvärt) att ha förtroende för någon eller något man själv kontrollerar. Där tar personlig överblick och kunskap överhanden. Tilltro har en medveten såväl som icke-medveten dimension. Människans reflexibilitet styr attityder till fenomen.

Transformerering av tid och rum, tillsammans med upplösande mekanismer driver fram former av socialt liv som skiljer sig från tidigare traditionella former. Det är innebörden i den pågående reflexiviteten som är den tredje huvudinriktningen på moderna institutioners dynamik. Modernitetens reflexivitet innebär att det finns en mottaglighet inom de flesta aspekter av social aktivitet och materiella relationer. En ständig revision av attityder och handlingar sker i ljuset av ny information eller kunskap. Samtidigt ökar detta osäkerheten i den kunskap som finns. Istället för att bygga på och belägga en viss ståndpunkt, framträder en metodologisk princip av tvivel inom vetenskap och annan verksamhet. Den intima relationen mellan modernitet och radikalt tvivel är ett fenomen som, när den väl uppenbaras, kan göra tillvaron för "vanliga" individer svårgripbar.

Att leva i modern tid innebär att leva i en dubbel värld; samtidigt som nya risker och faror uppenbaras erbjuds fördelaktiga möjligheter för mänskligheten. I och med att den globala aspekten, där tids- och rumsdimensionerna åtskiljs alltmer, kommer att påverka människan på individuell nivå, finns enligt Giddens ett direkt band mellan intima aspekter i personligt liv och sociala samband i vid mening.

Moderniteten innehåller alltså dynamiska element som påverkar mänskliga handlingar, och den innebär samtidigt förändringar i mekanismer som styr tilltro och riskupplevelser. I och med det kommer en dimension som kan betecknas som ångslan (anxieties) att vara en del i människans liv. Den moderna formen av ångslan betecknar Giddens som en del i människans reflexiva projekt (sid 42 ff). I traditionella sociala former upprepas samma vanor och riter generation efter generation på en ofta kollektiv nivå, olika nivåer i identitetsförändringar är utstakade i förväg, som till exempel när individen övergår till vuxen från tonåring. I modern tid förändras jaget i huvudsak genom en reflexiv process där såväl personlig som social förändring påverkar. Bland annat har "expertsystem" stor inverkan på förhållningssätt till utveckling. Den tidiga fostran av barn, till exempel, skriver Giddens, har en tendens att i ökad grad bero på råd och instruktioner från experter (aa sid 33). Olika terapiformer visar också ett tydligt samband mellan abstrakta system och jaget.

Ett reflexivt medvetande är utmärkande för mänskliga handlingar, vilket innebär att man överväger ny information och väljer att internalisera den eller ej. Sociala konventioner uppstår och omprövas i dagliga aktiviteter genom att vi reflexivt observerar vad som rör sig i olika livssituationer. Likaväl som vi medvetet integrerar och förändrar handlingar och attityder så sker sådana processer inom oss på ett icke-medvetet plan. Praktiskt medvetande är integrerat i det reflexiva förhållandet till handling, men det kan snarare betraktas som icke-medvetet än som omedvetet. Det betyder att vi övergår från ett "medvetet" och eftertänksamt ställningstagande till att vi integrerar handlingarna i vardagslivet, kanske till och med utan att vi egentligen funderar över varför vi handlar eller tänker och känner på ett visst sätt. Det som för tio år sedan inte ens fanns med i vår tankesfär, kan idag vara en mer eller mindre "självklarhet". Exempel är inte svåra att finna; video, satellit-TV, ordbehandlare och telefax är några tekniska exempel.

Den ontologiska säkerheten

Det praktiska medvetandet är det kognitiva och känslomässiga ankaret i den ontologiska säkerheten, något som kännetecknar de flesta individer i olika kulturer. Fenomenologiskt betecknas det praktiska medvetandet som den "naturliga attityden" i vardagslivet. Den attityden är något som samordnar frågor om oss själva, andra och den objektvärld vi tar för given för att kunna fortsätta med dagliga aktiviteter. Det är den vardagen, praktiskt medvetande tillsammans med dagliga rutiner som följer av det, som hjälper till att tygla ängslan. Med vardagliga rutiner följer en social stabilitet och de har också en konstitutiv roll genom att de organiserar en "as if" omgivning i relation till existentiella frågor. De tillhandahåller sätt att förhålla sig som på en vardaglig nivå "svarar" på frågor som kan uppstå om den egna existensen.

Men vår världsbild är på olika sätt splittrad och vi möter situationer som är kända och vardagliga såväl som situationer som är främmande och förknippade med oro och osäkerhet. Därmed behöver vi strategier för olika situationer. Den ontologiska säkerheten betyder att vi i allmänhet har en "grundsäkerhet" i förhållande till omvärlden. Det betyder dock inte att vi inte ställs inför situationer och möten där osäkerhet och ängslan dominerar. En intressant analys gör den franske sociologen Pierre Bourdieu (1990) när han diskuterar skilda sätt att handskas med vardagliga respektive främmande situationer. De två förhållningssätten kompletterar varandra i vardagslivet, och kan betraktas i ljuset av begrepp som säkerhet och ängslan. För det första menar Bourdieu att i vardagen bryter sig människan loss från formella regler för att finna en adekvat praktik. Istället för att strikt följa olika regler, skapar hon egna praktiska dispositioner. Det betyder att ett kalkylerande medvetande ger plats för en mera odefinierad intuition i praktisk mening. (a a sid 86) Det dagliga livet styrs av faktorer som inte alltid kan hänföras till klart uttryckta normer, eller rationella överväganden. Det finns andra principer som styr vardagliga handlingar. För att förklara vad människor gör måste man anta att de har en viss "känsla för spelet" som Bourdieu uttrycker det. Det betyder att man måste konstatera att en mångfald av informationer förmår individen att via känslor och tankar handla utan avsikt att uppträda meningsfullt och utan att medvetet följa regler som är explicit uttalade. Det finns kanske i någon form tänkta avsikter med olika sociala fenomen, men människor skapar sitt eget vara eller sin egen strategi.

Handlingar som kan definieras som vanor har inte samma regelbundenhet som handlingar som följer av normerade principer: vanan går hand i hand med vaghet och obestämdhet, enligt Bourdieu. Denna grad av obestämdhet, av öppenhet, av spontanitet, betyder att man inte kan förlita sig på den i kritiska, osäkra situationer.

Det är snarare så att ju mer en situation är förknippad med till exempel potentiellt våld, desto mer respekterar individerna konventioner, normer. Det fria och improviserade beteendet knutet till vanor viker för mer kodifierade institutionella ritualer. Att kodifiera i denna mening betyder att formalisera och att anta formellt beteende.

Så länge individen befinner sig i en situation med individer med likartade vanor kan spontaniteten levas ut, man förstår varandra. Men när människor med olika dispositioner möts, uppstår risker för olyckor, kollisioner eller konflikter. Kodifikation är då viktig för att det försäkras individerna om en grund för kommunikation, den möjliggör konsensus om betydelsen av ord och handlingar.

Bourdieu skiljer alltså mellan vanor som utvecklas hos individen i vardagslivet och som förändras utifrån olika situationer, och kodifiering eller formalisering, vilket innebär att handlingsmönster och beteenden utvecklas som är gemensamma över gränser av t ex olika grupper i samhället och mellan samhällen. Ju mer riskfylld en situation tycks vara, desto mer framträder det kodifierade (normaliserade) beteendet för att kollisioner och konflikter ska undvikas.

Enligt Giddens analys av det moderna, där människan utsätts för abstrakta system i global och fragmenterad form, är det rimligt att anta att den informella sidan av människans vardagsliv, där vanor och beteenden förändras i reflexiv mening, blir alltmer dominerande i det moderna samhället. Normer och konventioner som Bourdieu kallar för kodifieringar blir alltmer diffusa i förhållande till den informationsmängd i fragmenterade form som människan utsätts för. Om det är som Bourdieu hävdar, att uppträdandet alltmer formaliseras när upplevelsen av riskfylldhet ökar, så måste människan också känna till hur hon formellt kan förstås och förstå. Verbalt språk och kroppsspråk är två kommunikationsformer, men om dessa avviker och någon gemensam kod är känd av de olika parterna, ökar osäkerheten (ängslan) och den existentiella säkerheten sätts på prov.

I vardagen upplever vi risker och osäkerhet i många situationer, inom den privata sfären där vi själva kan påverka och förändra, samt i större sammanhang där vi åtminstone inte på ett direkt sätt kan minska upplevda risker.

Risikförhållanden

Moderniseringsprocesser strävar oavbrutet mot en alltmer avancerad förändring i olika avseenden. Giddens beskriver vår medvetenhet om riskförhållanden i det moderna samhället som en kolonialisering av framtiden. Olika typer av sociala och ekonomiska försäkringar mot risker är påtagliga tecken på denna framtidsinvestering. Vi vet egentligen ingenting om framtiden men vi försäkras oss mot eventuella risker, såväl ekonomiskt (t ex olycksfallsförsäkring, hemförsäkring, pensionsförsäkring m m) som i vardagliga avseenden (t ex val av livsstil). (Giddens 1991 sid 109 ff)

Flera processer är igång för att reducera riskfaktorer. För det första samhällsinstitutioner som avses att begränsa riskfaktorer, där sjukvård, kontroll av produktionsmarknad, skyddsarbete, ekonomiska investeringar m m är exempel.

På individuell nivå reflekterar vi över och överväger olika riskfaktorer utifrån given kunskap och givna villkor. Vi kan till exempel välja levnadssätt för att undvika dålig hälsa.

På institutionell och individuell nivå kan vi på olika sätt försäkra oss för att minska eller kompensera risker. Men det finns risker, menar Giddens, som vi inte kan försäkra oss mot eller kontrollera, och det är högkonsekvensrisker. Det är idag inte svårt att exemplifiera sådana risker; förutom naturkatastrofer finns risker som vi själva skapat i form av kärnkraft, miljöförstöring mm. Tjernobylolyckan är ett tydligt exempel på konsekvenser av sådana risker. Dessa större katastrofer som finns i vårt medvetande utan att de kan påverkas är en del av det "riskklimat" vi människor lever i under modern tid.

Naturligtvis, menar Giddens, är det skillnad mellan risker som människan utsätter sig frivilligt för i sitt dagliga liv, i sina val av vardagsaktiviteter och risker som individen upplever och som befinner sig utom kontroll. Men skillnaden är ofta otydlig. Den viktiga slutsatsen är att i livet ingår att räkna med risker av olika slag, om än det är så att många människor ofta vägrar att fundera över risker, eller ignorerar dem. Men att leva i modern tid och koppla in "autopiloten" blir allt svårare, och det blir allt svårare att skydda en livsstil från ett allmänt riskklimat. För att kunna leva i en värld av olika risknivåer och för att skydda sig mot negativa händelser som påverkar livsomständigheterna skapar människan en skyddande kokong bestående av grundläggande tilltro.

Tilltro

Vad är det då, menar Giddens, som skapar en känsla av ontologisk säkerhet som kan föra individen genom övergångar, kriser och högriskförhållanden? Tilltro (trust) med en verklighetsförankring i en emotionell och till viss del kognitiv mening, har sin grund i förtroende för människors pålitlighet. Enligt utvecklingspsykologin är en grundläggande tilltro hos individen ett resultat av en jag-identitet som på ett avgörande sätt grundats genom att man som barn upplevt respons i form av uppmuntran och uppskattning av andra.

Grundläggande tilltro är i hög grad förknippad med den personliga organisationen av tid och rum (a a sid 38 ff). Inom utvecklingspsykologin bygger barnets förhållande till andra på förtroende. När trygghet och jag-identitet etablerats, kvarstår förtroende och tilltro till andra även när de inte finns kvar i rummet. Barnet har skapat en inre bild av något som representerar trygghet och säkerhet. Vanor och rutiner spelar stor roll i uppnåendet av tilltro. De hjälper till att ge en "formell" ram för existensen genom att inge en känsla av "vara" och att kunna urskilja det tillståndet från "icke vara". Denna känsla är fundamental för att den ontologiska säkerheten ska utvecklas.

De rutiner människor följer i sina aktiviteter i tid och rum under vardagen, konstituerar det livet som " normalt " och " förutsägbart ". Grundläggande tilltro är fundamental i sambanden mellan dagliga rutiner och normalt beteende. Men en känsla av kroppslig och psykisk trygghet i den rutiniserade vardagen uppnås bara med aktivt agerande. De flesta handlingar

som vi utför under dagen har vid någon tidpunkt varit riskfyllda, och efter en inlärningsprocess har rutinen gjort att handlingarna inte längre upplevs så, en skyddande kokong har bildats.

Många händelser som träffar individen utifrån kan punktera den skyddande manteln av ontologisk säkerhet och orsaka oro. Sådana händelser kan vara av institutionell, reflexiv eller högriskart. Ett visst risktagande förekommer på samtliga nivåer och det kallar Giddens "experiment med tilltro", och har konsekvenser för människans jag-identitet.

Men människan etablerar också en säkerhet i sin tilltro till abstrakta system, institutioner och experter. Det utgår också ett högt pris att betala för denna säkerhet. Abstrakta system är beroende av människors tilltro, men de ger inte något av den moraliska belöning som kan uppnås genom tilltro på personlig basis. Abstrakta system tränger sig på individen i vardagen och skapar risker som individen inte helt är försäkrad mot - högkonsevensrisker, t ex miljöproblem, hör till denna kategori. Abstrakta system höjer inte heller människans kunskapsnivå, den blir snarare fragmenterad, mystisk och okontrollerbar. För den enskilda människan blir det dagliga livet fyllt av intryck som kommer från större tids-rums-sammanhang. Det innebär dock inte att hon inte har möjlighet att utveckla kunskap och skicklighet, men det sker i första hand i det lokala sammanhanget, på arbetsplatser, i boendet m m. Människan ställs dagligen inför valsituationer för att lösa problem eller bestämma sig för handlingssätt. Hon kan söka expertkunskap eller, åtminstone ibland, bestämma sig för att själv försöka arbeta med ett problem utifrån egna erfarenheter.

Eftersom vardagliga rutiner är centrala för den individuella utvecklingen av autonomi, så följer att praktiken i det sociala livets sammanhang både förutsätter kreativitet och är en förutsättning för kreativitet. Kreativitet innebär kompetens att handla eller tänka innovativt i förhållande till tidigare etablerade handlingssätt, och är nära knutet till grundläggande tilltro. Tilltro är i sig i en speciell mening kreativ, för att den tillåter ett engagemang som är "ett sökande i det okända", att söka nya erfarenheter. Men, tilltro är också att tänka sig möjligheten av förlust (medvetet eller omedvetet). Frukten för förlust manar fram ansträngning.

Ängslan

En grundläggande tilltro till omvärlden i den mening som den psykoanalytiskt inriktade utvecklingspsykologin beskriver, är en förutsättning för ontologisk säkerhet. Samtidigt som den ontologiska säkerheten utvecklas kan man tala om en existentiell ängslan (oro, osäkerhet). Ängslan har sin rot i frukten för separation från primära personer under tidig levnad, ett fenomen som för barnet hotar den verkliga kärnan att utveckla jaget och utveckla ontologisk säkerhet mer generellt. Denna ängslan ska ses i relation till det övergripande säkerhetssystem som individen utvecklar, snarare än bara som ett fenomen i speciella situationer, där speciell risk eller fara är involverad. Ängslan är diffus på så vis att den finns omedvetet och hos individerna ersätts med olika handlingsmönster som i extrema fall tar sig patologiska uttryck, t ex rigida vanor eller rutiner.

Eftersom ängslan, förtroende och social interaktion i vardagslivet är så nära knutna till varandra, kan vi klart förstå vardagsritualer som mekanismer att handskas med olika

situationer. Det är ett sätt att handskas med ängslan socialt.

Livsstil

I vardagslivet ställs människan inför en mängd personliga valsituationer och erbjuds samtidigt mycket få tillfällen till hjälp att välja väg. På ett personligt plan utvecklar människan en livsstil. Livsstil kan enligt Giddens definieras som en mer eller mindre integrerad uppsättning handlingar som en individ utför, inte bara för att sådana handlingar uppfyller grundläggande behov, utan för att de materialiserar en speciell jag-identitets historia (Giddens 1991 sid 82). Livsstil innebär rutiniserade handlingar, klädvanor, matvanor, handlingssätt och använda miljöer för att umgås. Alla val som en människa gör i sina vardagliga handlingar bidrar till sådana rutiner. Alla sådana val är beslut om hur man vill handla och också vem man vill vara. Att tala om ett spektrum av val innebär inte att alla människor har samma möjligheter att välja eller att alla överväger alla handlingsalternativ. En livsstil innebär ett kluster av vanor och orienteringar, som tillsammans utgör en enhet, som i sin tur är viktig för den kontinuerliga känslan av ontologisk säkerhet.

Den mångfald av val som individen konfronteras med, har att göra med olika influenser. För det första en mängd alternativ att välja (t ex diet), för det andra flera livsvärldar (förutom offentlig-privat kan man inom dessa två sfärer välja olika alternativ, t ex bostadsområde, arbetsområde m m och dessa olika sektorer kallar Giddens "lifestyle-sectors"). Ett tredje form av ställningstagande som människan ställs inför är att välja att tro eller tvivla på ny kunskap och information. En fjärde form av påverkan, om än mer subtil, är medias påverkan på människors erfarenheter.

"Till yttermera visso är alla i någon mening medvetna om de reflexiva tillstånden inom moderna social aktivitet och de implikationer de har för hans eller hennes liv. Jag-identitet formar för oss i livsloppet, en bana genom olika institutionella uppsättningar av modernitet, vilket vanligtvis kallas "livscykeln". Var och en av oss, inte bara har, utan lever en biografi, reflexivt organiserad utifrån flöden av social och psykologisk information om möjliga sätt att leva. Modernitet är en post-traditionell ordning, inom vilken frågan "Hur ska jag leva? måste besvaras i dag-för-dag- beslut om uppträdande, klädsel, mat och mycket annat..."

Giddens polimiserar bland annat med författare som beskriver människan i modern tid som passiv och narcissistisk, eftersom hon lever i en tid av globala risker som har blivit en erkänd aspekt i moderna institutioner. På vardagsnivån tänker de flesta inte längre på hur potentiella globala katastrofer kan undvikas. De flesta människor skjuter dem ifrån sig och koncentrerar sina aktiviteter på privatiserade "överlevnadsstrategier" och utesluter större riskscenarier. De ger upp hopp om att ett vidare social miljö kan kontrolleras, och ägnar sig åt rent personliga sysselsättningar: för att stärka det egna psykiska och kroppsliga tillståndet. Detta ställningstagande uttrycks, enligt den författaren, på så vis att människan söker sin tilltro till en intimsfär, på grund av att hon saknar en historisk kontinuitet, en känsla av att höra till en följd av generationer, bakåt i tiden och framåt. Mot denna bakgrund hungrar människor efter psykisk säkerhet och känsla av välmående. Konsumtionsvärlden med ständiga intryck från annonser och liknande spelar en avgörande

roll i att underblåsa narcissismen, individualismen. Behov som inte har att göra med grundläggande behov för existensen skapas, och för att vidmakthålla en god självbild konsumerar människan allt mer. (Giddens 1991 sid 171-173)

Att människan koncentrerar sin livsinriktning till den privata sfären håller Giddens med om, men samtidigt tillåter moderna stadsmiljöer offentligt och kosmopolitiskt liv på ett sätt som inte varit möjligt tidigare. Staden ger till exempel vidgade möjligheter att välja vänner och bekanta utifrån gemensamma intressen. Att betrakta människan som en passiv mottagare av influenser står i motsats till Giddens teori om reflexibilitet. Han menar att människan i allmänhet inte passivt accepterar yttre handlingsimpulser, utan hon reflekterar över dem och sätter dem i relation till speciella omständigheter. Dessutom är handlingsimpulserna många och tvingar fram ett aktivt agerande.

De processer som resulterar i en upplösning av tid och rum genom bland annat ökad globalisering och expertifiering, som i sin tur bidrar till fragmentering av verkligheten för de enskilda människorna karakteriserar den moderna tiden. I det avseendet torde moderniteten ses som ett kontinuum, och processerna ackumuleras med bland annat ökad teknisk kunskap inom olika sfärer. Människornas strategier att handskas med en föränderlig omvärld kan då beskrivas som ett reflexivt förhållningssätt enligt Giddens. Det betyder att vi på olika sätt anpassar vårt levnadssätt utifrån ny kunskap. Vi skapar strategier för att handskas med existentiell ångslan inför det okända och skrämmande, vi väljer handlingsätt inom våra val av livsstil. Det kan naturligtvis leda till det som ibland beskrivs som ett narcissistiskt levnadssätt, där vi själva finns i centrum och det mesta kretsar kring vår egen privata sfär. Detta förhållningssätt skulle förstärkas med en ökad fragmentering, där alltfler sfärer upplevs som onåbara. Men det kan också betyda att vi urskiljer "vår egen omvärld" i lokal och privat omgivning, som vi kan överblicka och relatera till som individer.

Är det så att vi nu befinner oss i en ny "tid", som förtjänar en beteckning som tyder på en annorlunda fysisk, social eller psykologisk ordning på individnivå? Den tidsperiod eller de uttryck för en tidsperiod som allt oftare betecknas som postmodern, är det något som kan urskiljas i människors uppfattning om omvärlden och val av livsstil. Vi ska börja med att se mera allmänt på olika begrepp som föregår eller sätts i samband med postmodernitet och postmodernism, för att sedan närma oss det mera specifikt i förhållandet till den fysiska miljön i staden.

Postmodernism

Enligt Smart (1990) är det uppenbart att termerna "modern", "modernism" och "modernitet" ibland används som synonymer. Men vi kan urskilja att begreppet modernitet och därmed också postmodernitet har en epokisk mening. De ger uttryck för faktiska processer som innebär förändringar inom skilda samhällssektorer som produktion, ekonomi, kultur, sociala institutioner m m. Ett annat sätt att uttrycka det är att beskriva den industriella och kolonialiserande världen som "modern". Modernitet innebär då konsekvensen av en moderniseringsprocess (Turner, 1990). Begreppet modernisering har enligt Featherstone (1991) vanligen använts inom utvecklingssociologi för att peka ut

effekter av ekonomisk utveckling på traditionella sociala strukturer och värderingar. Teorier om modernisering används då för att referera till sociala utvecklingsstadier som är baserade på industrialisering, vetenskaplig och teknologisk tillväxt, den moderna nationsstaten, kapitalistisk världsmarknad, urbanisering och andra infrastrukturella element (Featherstone 1991 sid 6)

Några resultat som i vardagslivet synliggör moderniseringen är bland annat stort utbud av konsumtionsprodukter, utvecklad teknologi och nya transportsätt, medan modernismen innebär att kulturen kommer att ingå i och påverka vardagen genom bland annat en breddning av modern konst så att den blir tillgänglig för allmänheten (Best & Kellner, 1991).

Vi har sett att Giddens avvisar tanken på en modern tid som förtjänar ett prefix som tyder på någon form av epokskifte i likhet med övergång från traditionell till modern tid. Han talar om senmodern tid, som karakteriseras av samhällsprocesser som befinner sig inom en total moderniseringsperiod. Featherstone definierar också modernitet i kontrast till traditionell ordning och inbegriper den progressiva ekonomiska och administrativa rationaliseringen och differentieringen av den sociala världen. Som konsekvens, menar Featherstone, att tala om postmodernitet är att föreslå ett epokskifte eller brytning med det moderna, som skulle innebära uppkomsten av en ny social ordning med sina egna distinkta organiseringsprinciper. Men, övergången från det traditionella till det moderna finns analyserad i termer av rationalisering m m, medan övergången till det postmoderna och hur det senare "stadiet" uppfattas av olika grupper i vardagslivet i hög grad ännu saknar analys. Det krävs, menar Featherstone (1991), systematiska data som visar hur erfarenheter av postmoderniteten ser ut.

Enligt flera författare (t ex Kellner 1990, Turner 1990) är det också möjligt att utifrån definitioner av begreppet tolka det som en kontinuitet, en utveckling av det moderna "det hypermoderna" eller ett nytt "face of modernity". Begreppet skulle alltså inte innebära anti-modernism, utan snarare en utvecklad modernism, "beyond modernism".

Ett förhållningssätt inom diskussionen om postmodernitet är att synen på samhällsanalysen i form av "stora" teoretiska förklaringsmodeller med försök till generaliseringar inom och mellan olika fält har visat sig vara konstruktioner, med svag förankring i det komplexa samhällslivet. Istället för att engagera sig i övergripande makrosocial teori och kritik, förespråkar t ex Lyotard (1984) en mer lokaliserad, heterogen mikroanalys med "little narratives". Det skulle till exempel innebära att man ser samhället i olika fält som vart och ett karakteriseras av sitt "spel" och sitt språk. Konflikter mellan aktörer löses inom varje "lokalt" fält som så småningom kan utveckla konsensus. Den kunskapsteoretiska grunden ligger i differentiering av samhället, vilket vi sett är ett av de utmärkande dragen inom moderniteten.

"Modernism" är en term som oftast används för att beskriva kulturella rörelser i modern tid och därmed skulle "postmodernism" beskriva de olika estetiska former och praktiker som följer på modernism eller ses som en reaktion inom modernismens epok. En sammanfattning av det ovan nämnda om begreppsanalyser av postmodernism finner vi i Smarts text om "Modernity, postmodernity and the present" (1990). Han gör i sin analys distinktion mellan oppositionella och bekräftande former av postmodernism, det vill säga

mellan en postmodernism som försöker dekonstruera modernism och motstå status quo (antimodernism) och en postmodernism som förnekar dekonstruktion och strävar efter att behålla status quo.

Begreppet "postmodernism" har använts i olika sammanhang under de fyra senaste decennierna, men har egentligen inte etablerats utanför några kulturella diskurser förrän vid mitten av 80-talet, när ett flertal kulturella områden och akademiska dicipliner började göra anspråk på begreppet. Enligt Smart (1990) kan användandet av begreppet betraktas som uttryck för att de olika diciplinerna, t ex konst, vetenskap, religion, politik och så småningom alla andra aspekter av livet, befinner sig i kris, vilket inträffat tidigare i historien. Innehållsligt kan begreppet beskrivas som ett socialt och kulturellt fenomen med flera olika riktningar. Svårigheterna att forma begreppet hänför bl a Kellner (1990) till att det har etablerats inom olika samhällsfält, och inom dessa fält sker en våldsamt debatt om vad som konstituerar det postmoderna och hur det skiljer sig från det moderna.

Kellners analys av skilda riktningar inom begreppsutvecklingen leder emellertid fram till att teorierna ensidigt beskriver tendenser mot ökad fragmentering eller "implosion", medan de undviker att tala om motsatta tendenser, t ex kapitalcentrering, utvidgning av världsmarknadssystem, ökad varuproduktion som griper in i varje del av vardagslivet över världen. Vi har sett hur Giddens beskrivit det senmoderna samhället bland annat i termer av fragmentering och globalisering och därmed tycks inte de olika postmoderna teoretiska beskrivningarna skilja sig från hans.

Den stora frågan som uppstår ur de skilda tolkningarna av begreppet blir "Existerar postmodern kultur och i så fall, är det något bra eller dåligt" (Connor 1989). Ett gemensamt drag inom diskussioner om postmodernismen tycks vara en uppgörelse med tidigare teoretiska riktningar med en övergripande samhällsteori, som gör anspråk på att täcka hela komplexa fält av social aktivitet och representation" (Connor 1989). Begreppet "heteropi" är ett namn på det centrumlösa universum som postmodernismen ger uttryck för.

Scott Lash (1991), kan ses som en representant för ett synsätt som innebär att postmodernismen är uttryck för en epok, med speciella egenskaper, skilda från de som modernismen i sin "idealtypiska" form företräder. Han gör ett försök att systematisera och sociologiskt beskriva postmodernismen och hävdar i sin inledning att den kulturella miljö, i vilken vi lever, arbetar, älskar och kämpar är uppfylld av just postmodernismen.

För Lash är postmodernismen hittills i huvudsak en kulturell egenskap. Eller snarare ett kulturellt paradigm, liksom modernism, realism, barock m m (a a sid 4). I tid och rum förändras innehållet i ett paradigm för att övergå i ett nytt paradigm när förändringen är tillräckligt påtaglig. Till innehållet är består den kulturella sammansättningen av en mer eller mindre föränderlig symbolisk struktur som, när den förändrats i tillräckligt hög grad, utgör ett annat distinkt kulturellt paradigm. I tiden skapas paradigmet, består under en tid och desintegreras så småningom. Det är alltså viktigt att se ett kulturellt paradigm i en temporär dimension, och att uttryck för flera riktningar kan förekomma samtidigt.

Ett kulturellt paradigm beskriver Lash som "regimes of signification", eller "signifikant levnadsordning". Postmodernism är en mycket egenartad "regime of signification" och det utmärkande draget är avdifferntiering. Med detta uttryck menar Lash att, om

modernisering är ett uttryck för kulturell differentiering (kulturella, sociala, politiska m m institutioner skapar sitt separata innehåll och legalisering) i enlighet med traditionell sociologisk vetenskapssyn, så innebär postmodernisering sådana processer som kan beskrivas i termer av avdifferentiering.

Det föreligger fyra huvudkomponenter inom ett givet kulturellt paradigm:

Relationer mellan olika typer av kulturella varanden, t ex estetik, teori, etik

Relationen mellan det kulturella som helhet och det sociala

Den "kulturella ekonomin", vars element i sin tur bestäms av produktion och konsumtion, kulturella institutioner, cirkulationssätt och den kulturella produkten eller varan själv

Signifikationsmodellen, dvs relationer mellan "signifier", "signified" och referent. (Uttryck eller tecken, dvs ett ljud, en föreställning, ett ord eller ett uttalande; det uttryckta, dvs ett begrepp eller en mening till ljudet osv; referent är ett objekt i verkligheten som sammankopplas med uttrycket och det uttryckta)

Om modernisering förutsätter differentiering vad gäller alla dessa punkter så ger postmodernisering uttryck för av-differentiering vad gäller alla fyra komponenterna (Lash 1991 sid 11). Ett närmande eller en sammanstrålning mellan kultur och social sfär, mellan olika discipliner i vardagen, mellan föremål och betraktare är vad som utmärker avdifferentiering.

Lash menar att den huvudsakliga skillnaden mellan modernism och postmodernism ligger i att modernismen uppfattar representationer som objekt medan postmodernism förespråkar en direktrelation mellan objekt och subjekt i verkligheten. (a a sid 13).

Inom modernismens kulturella "ideal" är begreppet representation centralt. Den kulturella produktionen strävar efter problemlösningar i form av generaliseringar, att söka generella lösningar, att t ex skapa stilar som representerar något, samtidigt som man tolkar olika material eller uttryck utifrån vad de representerar. Postmodernismen däremot ser inte sökandet efter betydelse eller bildens yta, dvs representationen, utan verkligheten själv, det direkta uttrycket, vars betydelse avgörs av betraktaren. Det betyder inte att postmodernismen inte är problemlösande - snarare att den riktnings söker arbetssätt i förhållande till de omkastningar och följer av hur vår verklighet förändras. Verkligheten kan därmed sägas bli bräcklig och sårbar genom olika tolkningar av respektive företeelser eller budskap.

Lash vill med sin analys av kulturella objekt i termer av modernism och postmodernism, visa att de senare uttrycker sig annorlunda än de förra. Han menar att man kan se två "idealtyper", den diskursiva modernistiska inriktningen och den symboliska (figural) postmodernistiska inriktningen. I denna mening ger den diskursiva prioritet till ord framför föreställningar, den värderar kulturella objekts formella kvaliteter och föredrar en rationalistisk syn på t ex kultur. Den framhåller det viktiga i meningen i kulturella sammanhang, har en känslighet för det medvetna snarare än det omedvetna, och framhåller distans mellan åskådare och det kulturella objektet. Den figurala eller symboliska i motsats framhåller en visuell snarare än en litterär känslighet, tonar ner formalism och betonar

uttryck som härrör från vardagslivets banaliteter. Den figurala inriktningen avvisar rationalistisk och eller didaktisk syn på kultur, frågar inte vad en kulturell text innebär, utan vad den faktiskt "gör" (i åskådarens ögon). Betydelsen av primärprocesser, i freudianska termer, framhålls genom åskådarens tolkning via egna, relativt unika önskningar i förhållande till det kulturella objektet (a a sid 175)

Bland annat innebär alltså ett postmodernistiskt synsätt att uttryckssätten snarare är figurativa (symboliska) än diskursiva. Bildlika uttryck via symboler och handlingar istället för ord gör att uttryck och betydelse kommer att stå i ett direkt förhållande varandra. Det har också inom samhällsvetenskapen under senare decennier blivit allt vanligare att studera handlingar, det unika framför det generella. Det innebär ett närmande mellan uttryck och referent. Lash menar också att närmandet mellan uttryck och referent inte bara innebär att vardagslivet upplevs i ett rums- och tidssammanhang av uttrycken, utan det är också fråga om innehållet i verkliga kulturella objekt.

Om denna analys är korrekt, menar Lasch, kan postmodernism innebära ett större hot mot social och kulturell ordning än modernismen har gjort. Postmodernistisk avdifferntiering riskerar att åstadkomma bräcklighet och instabilitet i vår erfarenhet av verkligheten själv.

Lash ger några sociologiska förklaringsmodeller som har att göra med just begreppen modernistisk respektive postmodernistisk kultur. Han menar att den modernistiska kulturen effektivt bryter ned den borgerliga identiteten, medan den postmodernistiska kulturen till stor del bidrar till att stabilisera borgerlig identitet. En förklaring till detta är att arbetarklassen som kollektiv byggdes upp under modernistisk kultur, medan postmodernistisk kultur fungerar som en katalysator för att fragmentera arbetarklassen. Rörelsen har under senare decennier minskat i omgång, samtidigt som värderingarna förändrats med ökat materiellt välstånd. Social mobilitet har inneburit att medelklassen ökat och grunden för den "stora" identitetsskapande rörelsen har minskat. Det behöver dock inte betyda, menar Lash, att en utpräglad individualism utvecklas, utan effekten kan lika gärna bli en mer lokalt förankrad kollektivism, baserad på gemensamma intressen eller boende. Livsstilar i olika samhällsskikt blir likartade och auktoriteter från tidigare mister sin betydelse för människor i allmänhet.

Vi har i detta teoretiska avsnitt ganska okritiskt velat visa på några sätt att analysera den verklighet vi lever i. Det kan göras som Giddens i form av övergripande processer som är i stort sett allmängiltiga, vare sig vi definierar samhället i termer av modernitet eller postmodernitet. Människors levnadssätt under modern tid, påverkas av och anpassas till de övergripande processerna. När vi för in begrepp som modernism och postmodernism i diskussionen, hamnar vi på en kulturell och social nivå, som är möjlig att iaktta i vardagen ; konst, arkitektur, mode, media förmedlar symboler och uttryck som är "trender" i tiden. Reflexibiliteten, att förändra vanor och föreställningar utifrån ny kunskap, fungerar på den medvetna och så småningom icke-medvetna nivån. Men de impulser som kommer oss till del via media och vardagsliv styr naturligtvis i hög grad attityder och handlingar. Om de får karaktär av impulser till avdifferntiering så att händelser och skeenden som vi iakttar, upplevs i en här-och-nu-situation, får de därmed en flyktig karaktär. Det kan vara att vi inte längre klarar av att ha överblick, utan en här-och-nu-situation kommer att dominera våra liv, vi får inte sammanhang i vår världsbild. Vi fjärrar oss från politik, ekonomi och andra samhällsfrågor och överlåter mer eller mindre frivilligt ställningstaganden och beslut till en

alltmer ökande expertkår. Det kan också innebära att vi inte finner vår plats i ett socialt sammanhang, inom arbetsliv, skola, fritid m m på grund av att personliga direktkontakter mellan t ex arbetsgivare och arbetstagare eller hyresvärd och hyresgäst kommer att dominera relationer som tidigare i hög grad handlagts i olika demokratiska processer mellan representationer i form av fackföreningar och arbetsgivare eller hyresgästförening och hyresvärdar centralt eller lokalt. Det är inte svårt att dra slutsatsen att en risk föreligger för ökade klyftor mellan resursstarka och resurssvaga personer (eller grupper).

Kanske är det i sådana termer som en sociologisk analys av postmoderniteten måste ta sin början. En överföring av de kulturella begreppen till sociala sådana, paralleller är inte svåra att dra i nutiden. En konkretisering av innebörden i de olika begreppen kan vi kanske få genom att se närmare på hur olika teorier om arkitektur och stadsbyggnad formats utifrån skilda synsätt.

Teorier om arkitektur och stadsbyggnad

Vårt perspektiv

De förändringar, som hela tiden sker i förutsättningarna för människors liv och de idéer och ideal, som växer fram, avspeglas inom många områden, inte minst inom arkitektur och stadsbyggnad. Så har t ex modernismen satt djupa spår i städer och samhällen, i Sverige och i många andra länder. Reaktionerna mot de modernistiska idéerna har varit och är fortfarande omfattande. Dessa reaktioner, som vi för enkelhetens skull kan sammanfatta under beteckningen "postmodernismen", tar sig mycket varierande uttryck i praktik och i teori.

Kanske är också postmodernismen eller åtminstone delar av den på väg att bli omodern. David Kolb (1990 sid. 5) såväl som Kirsten Simonsen (1990) hävdar att det är så inom arkitekturen, men bland teoretikerna pågår en intensiv diskussion i ämnet. En sådan akademisk diskussion har kanske inte så stor betydelse för den praktiska verkligheten. Man kan utgå från att det är en liten del av människorna och en minoritet av de praktiskt verksamma arkitekterna, som egentligen bryr sig om vad teoretikerna tvistar om. Ändå finns det förstås beröringspunkter, t ex genom att somliga inflytelserika arkitekter, vars verk studeras av andra, själva gör anspelningar till filosofi etc. Omvänt diskuteras också praktikernas verk av teoretikerna utifrån olika synsätt och därigenom tillförs arkitekturdiskussionen nya eller nygamla termer och teorifragment, som tas upp av medias representanter, såväl som av praktiker med ambition att vara med sin tid.

Utifrån vår utgångspunkt - att med hjälp av en empirisk studie försöka belysa utemiljön i staden och dess betydelse för människorna - är det naturligt att i första hand söka efter teorier eller teorifragment, som grundlagts utifrån studier av verkligheten, och som kan användas för att beskriva och "sortera" verkliga fenomen. Så har vi funnit Kevin Lynch kriterier för den goda staden (Lynch 1987) värdefulla för att ordna våra begrepp om stadens utemiljö på ett hanterligt sätt. Lynch kriterier beskrivs i ett särskilt avsnitt.

För att få mera kunskap om de ideologier, som har florerat och varit med om att forma de städer, som vi i dag kan studera, har vi också gått till några andra källor. Framför allt är det kulturgeografen David Harvey och filosofen David Kolb, som vi har tagit till hjälp. Vi har också försökt återge en del av den diskussion, som försiggått i Sverige om teori och praktik inom stadsbyggandet.

Modernismen

"Modernity is the transient, the fleeting, the contingent; it is the one half of the art, the other being the eternal and the immutable"(Baudlaire 1863, ur Harvey 1991).

Med detta citat vill Harvey illustrera den motsättning mellan det flyktiga och det bestående, som präglat modernismens historia inom konsten. Pendeln har slagit än hit än dit, och de konstnärliga uttryck, som samlats inom modernismen är långt ifrån enhetliga (aa sid. 10).

Från upplysningstidens tänkare och "det moderna projektet", som blev ett begrepp redan på 1700-talet, kom idéerna om den objektiva vetenskapens tillämpning inom samhällsbyggandet, och ideal om frihet, jämlikhet etc utvecklades.

I början av 1900-talet kom den estetiska aspekten att betonas starkare, och fick en plats överordnad vetenskap och rationalitet. Modernismen före första världskriget var ändå enligt Harvey, mera ett svar på nya produktionsförhållanden, transportsystem och konsumtionsförhållanden än en föregångare i förändringsprocessen. Uttrycken inom arkitektur och formgivning varierade från Morris traditionsbevarande "Art and Craft" till Bauhausrörelsens maskindyrkan. En internationell avant-gardekonst utvecklades. Och spänningen mellan internationalism och nationalism fanns alltid närvarande (aa sid. 23).

Den modernistiska rörelsen hade stora uppgifter att ta sig an. Den snabba tillväxten i många europeiska städer, ledde till överbefolkning som resulterade i bl a trafikchaos och ohälsa. Förgrundsgestalter som Haussmann, Ebenezer Howard, Camillo Sitte och Le Corbusier, utvecklade olika idéer och system för att lösa massurbaniseringens stadsbyggnadsproblem. Enligt Harvey, har alla dessa också ett samband med de stora återuppbyggnadsprojekten under 1950- och 1960-talen (aa sid. 25).

Här kan vi notera att "den modernistiska rörelsen" enligt Harveys nomenklatur, omfattar mycket mer än den "funktionalism", som ofta får stå som synonym med modernismen. Till den hör bara Le Corbusier, av de ovan nämnda. Rådberg (1988) har beskrivit de olika synsätt, som präglat trädgårdsstadsrörelsen respektive funktionalismen.

Förindustrialismens positiva syn på staden som centrum för handel, kultur och teknologi kan spåras fram till det sena 1800-talet, då den täta kvartersstaden, såsom den utvecklats i Hausmanns Paris - var idealet för storstädernas planering i Europa. Regelbundna kvarter, breda gator och höga hus ingick i detta stadsideal. Mot seklets slut kom den täta staden dock alltmer att beskrivas i termer av centrum för mänskligt förfall, brist på sociala relationer (anonymitet), ohälsa våld och missnöje. Den engelske stenografen Ebenezer Howard startade trädgårdsstadsrörelsen, som snabbt spred sig över Europa. Howard betraktade, som så många andra i sin samtid, den ohämmade storstadstillväxten som ett

samhälleligt ont. Landsbygdens ideal med små samhällen, samhörighet och gemenskap mellan människor, gemensamma värden och normer, en egen täppa och närhet till grönska, blev Howards förebild. Måttlig exploatering, markkontakt, parker och breda avenyer skulle bidra till att ge staden en lantlig prägel. Stadsstorleken skulle begränsas (Rådberg 1988 sid. 54 ff).

Le Corbusier gav i sina visioner om boendet under 1920- och 1930-talen uttryck för ett helt annat ideal, funktionalismens. Tillsammans med bl a. Walter Gropius utvecklade han teorier om hur en eftersträvd hög boendtäthet skulle kunna åstadkommas samtidigt som staden blev ljus och grönskande. Hög täthet var enligt Le Corbusier en förutsättning för utveckling av intelligens och kultur, medan trädgårdsstäderna ledde till individualism, förstöring av samhällsandan och ett materiellt förhindrande av de vetenskapliga framstegen. Genom storskalighet skulle det gå att förena hög täthet med grönska och solljus. Skivhuset - det långa bostadshöghuset - utvecklades av Gropius. Huvuddelen av stadsbefolkningen skulle bo i höga hus i "den gröna staden". Enbostadshuset stred mot stadens idé. Det var enligt Gropius dessutom en ekonomisk utopi för den stora massan av befolkningen (aa sid. 72 ff).

I det tidiga 1900-talets Europa med en stark klasstruktur och ett konservativt etablissemang blev modernismen som intellektuell och estetisk rörelse en viktig kraft. Modernisterna verkade för demokratisering och vände sig mot den borgerliga livsstilen och alla former av hierarki. Under den politiskt oroliga mellankrigstiden blev småningom även konstnärer, arkitekter etc tvungna att bekänna sig till olika politiska läger.

Det var efter andra världskriget, som modernismen som idé kom att tas i allmänt bruk av regeringar och etablissemang. Nu utvecklades en särskild sorts modernistisk estetik, som kom att ingå i etablissemangets ideologi. Modernismen tappade härigenom sin dragningskraft som motvikt till reaktionär traditionalistisk ideologi. Den stelnade och allt experimenterande blev svårt. Bara inom nya konstformer, som t ex filmen kunde en kreativ utveckling fortsätta. 1960-talets antimodernistiska och tvärkulturella rörelser uppstod som en reaktion på denna maktfullkomliga modernism (Harvey 1991 sid. 37-38).

Modernismen-funktionalismen fick stor genomslagskraft i svenskt stadsbyggande från 1940-talet och framåt. Den moderna husbyggnadsstilen, saklig och rensad från påklustrade prydnader passade bra för det rationella byggandet. Förenklingen och den ökande skalan hos såväl byggnader som exploateringsområden stämde in på behovet av snabb utbyggnad för en växande befolkning med förväntningar på ökad materiell välfärd.

I funktionalistiskt stadsbyggande är zonerings och separering vitala begrepp och uttrycks bl a genom uppbyggande av grannskap. Idén om grannskapet med bostadsenkla kring ett centrum med ett socialt, - kulturellt - och serviceutbud för livets alla skiftande behov har präglet svenskt stadsbyggande under de senaste 30 åren. Fram till och med 1950-talet byggdes grannskapen mycket utifrån tankar om sociala behov. Den mänskliga skalan var dimensionerande, överblick och mänsklig kontakt viktiga inslag. Enligt Olsson (1991) försvann i stort sett de sociala idéerna ur planeringsdiskussionen på 1960-talet. Skalan och tätheten ökade för att tillfredsställa bl a handelns önskemål om större kundunderlag (Rådberg 1988). Under 1970-talet kom de sociala frågorna återigen i förgrunden. Då hade många av miljonprogrammets nya förstäder blivit problemområden med skadegörelse och

tomma lägenheter. Kritiken riktade framför allt in sig på dessa områdens dåliga utemiljö och brist på sociala arenor.

Antimodernismen och postmodernismen

1961 kom Jane Jacobs ut med "The death and life of great american cities". Hennes hårda angrepp på den moderna storstadens och förortens själlösa tristess är kanske det mest slagkraftiga uttrycket för de antimoderna strömningarna. Jacobs vände sig bl a mot den funktionella zoneringsplaneringen och de storslagna modernistiska planerna. För att främja den sociala och ekonomiska vitalitet, som enligt Jacobs är de enda giltiga måtten på en stads framgång, förespråkade hon bl a hög täthet, samt att större delen av den obebyggda marken skulle utgöras av gatemark och småparker. Hennes ideal om mångfald i staden, där en blandning av nytt och gammalt, av olika kulturer, livsstilar och verksamheter får utveckla sig på ett mer "naturligt" sätt, har inspirerat praktiker och teoretiker, inte minst dem, som betraktas som postmodernister.

I Sverige under 1980-talet fick grannskapsidéns konkurrens av den av postmodernismen återupptäckta stadslivsidealet. Grannskapsplaneringens splittring av städerna i separerade enheter angreps av många, bl a Bosse Bergman (1991), som kritiserade grannskapsplaneringen för dess sätt att "oförmedlat översätta ett socialt budskap till rum och arkitektur". Enligt Bergman har dagens grannskapsplanering till fullo bekräftat det otillräckliga och rent av felaktiga i en sådan föreställning om samband mellan byggd miljö och socialt liv. Sören Olsson (1991) framhåller idén om den "lokala offentligheten" kombinerad med "det nära grannskapet" som ett alternativ till funktionalismens grannskap. Ungdomars "revolt" mot livet i grannskapet och strävan efter "stadsliv" samt ungdomars insats som de egentliga bärarna av stadslivet beskrivs av bl a Karla Werner (1988) och Fornäs & Forsman m fl (1989).

Begreppet postmodern menar Kolb, tycks ha använts första gången 1946 i ungefär nuvarande betydelse, medan den postmoderna rörelsen, som Harvey ser det, uppstod först på 1970-talet, då den lösgjorde sig från de antimoderna strömningarna.

Den postmoderna arkitekturen vänder sig mot modernismens ideal om den rena formen, som representerar den moderna tiden samt mot "förbudet" att utnyttja historiska förebilder. Populärt används begreppet "postmodern arkitektur" om byggnader, som försetts med historiska ornament eller stildrag, eventuellt med anspelningar på omgivande arkitektur.

Olika försök har gjorts att jämföra modernismen och postmodernismen. Utan att gå närmare in i detta snåriga ämne vill vi visa en lista över motsatspar, som utvecklats av Hassan. Listan har en generell tillämpning för olika ämnesområden, och är enligt Harvey fruktbar inom t ex stadsplanering och arkitektur. Men den är enligt Hassan själv bara ett sätt att försöka beskriva hur skillnaderna kan uppfattas.

Table 1.1 Schematic differences between modernism and postmodernism

<i>modernism</i>	<i>postmodernism</i>
romanticism/Symbolism	paraphysics/Dadaism
form (conjunctive, closed)	antiform (disjunctive, open)
purpose	play
design	chance
hierarchy	anarchy
mastery/logos	exhaustion/silence
art object/finished work	process/performance/happening
distance	participation
creation/totalization/synthesis	decreation/deconstruction/antithesis
presence	absence
centring	dispersal
genre/boundary	text/intertext
semantics	rhetoric
paradigm	syntagm
hypotaxis	parataxis
metaphor	metonymy
selection	combination
root/depth	rhizome/surface
interpretation/reading	against interpretation/misreading
signified	signifier
lisible (readerly)	scriptible (writerly)
narrative/ <i>grande histoire</i>	anti-narrative/ <i>petite histoire</i>
master code	idiolect
symptom	desire
type	mutant
genital/phallic	polymorphous/androgynous
paranoia	schizophrenia
origin/cause	difference-difference/trace
God the Father	The Holy Ghost
metaphysics	irony
determinacy	indeterminacy
transcendence	immanence

Source: Hassan (1985, 123–4)

Fig 34. Ur Harvey (1991), sid 41

Vart är stadsplaneringen nu på väg? Det oklara dagsläget kan utifrån svensk horisont illustreras med resultaten från arkitekttävlingen om Husarviken i Stockholm 1988. "Bland de inlämnade förslagen fanns i princip alla kända bebyggelsegrupperingar representerade: trädgårdsstäder, lamellhusplaner, höghusplaner, låghusplaner, utopiplaner etc, och så förstås rutnätsplaner" (Hultin 1989).

I en tävling om bebyggelse på Bromma flygfält i Stockholm fick olika byggföretag med hjälp av anlitade arkitekter visa stadsvisioner inför 1990-talet. "Vad gör då arkitekterna, när de erbjuds att fylla ett tomrum som är stort nog att bli en stad i staden? - Jo, de ritar upp en innerstad, med förebilder från Östermalm, Birkastan, Norr Mälärstrand, m fl populära stadsdelar." (Paulsson 1988). Här presenterades förslag med monumentala

gaturum och utan den trafikseparering, vi vant oss vid i modern stadsplanering, rena pastischer med stenstaden som förebild - t ex förslaget "Västermalm" med spårvagnen mitt i en esplanad omgiven av fasader, som skulle kunnat härstamma från seklets början. Liknande tankar och bilder finner man i översiktsplanen för Alsikestaden (1991) ett projekt för en ny stadsmässig förort till Uppsala.

LRT-spårvagn vid Ballstaplan

"Ballstaplan", ur förslaget "Västermalm" av JCC och Höjer & Ljungqvist Arkitekter.

Fig 35. Ur "Brommaplan nästa?", AT 4/88

Motiveringen till sådana förslag är enkelt uttryckt att man tror att det är vad marknaden vill ha. Eftersom innerstaden - stenstaden är eftersökt och därmed dyr på bostadsmarknaden, försöker man ta efter och upprepa denna succé.

Arkitekturen är här en vara, vars värde bestäms av hur mycket någon på marknaden vill betala. Marknadsvärdet har ersatt traditionellt bruksvärde. Som bekant skiftar efterfrågan och därmed marknadsvärdet mellan olika tider och olika varor. Smakriktningarna, hos dem som köper varierar, och produkterna måste anpassas till den aktuella efterfrågan.

Idealen och i förlängningen de normer och planer, som samhället står för, godtas inte i samma utsträckning av marknadens aktörer, som de gjordes t ex under 1960-talet. En relativ enighet har ersatts av många olika konkurrerande idéer. Smaken hos dem, som är starka på marknaden får allt större betydelse för hur städer byggs. Kanske är det också så att estetiken, d v s de inflytelserikas estetik också får gå före etik, d v s hänsynen till dem, som har mindre starka röster. Det är i varje fall en av de saker, som det postmodernistiska samhället kritiserar för.

Harvey, menar t ex att postmodernisternas betoning av det flyktiga, deras ovilja till analys och benägenhet att låta estetik gå före etik mm leder till en ohämmad kommersialisering, en

entreprenörkultur, som kännetecknar den reaktionära neokonservatismen. (sid. 116)

"Postmodernismen... avvisar all slags metateori, som kan greppa de politiska och ekonomiska processer, som alltmer påtagligt både på djupet och på bredden styr människors dagliga liv... Postmodernistisk retorik är farlig, eftersom den undviker att ta ställning till politiskt-ekonomiska fakta, samt övergripande maktförhållanden" (aa sid. 117).

I Sverige har bl a arkitekturteoretikern Björn Linn angripit 1980-talets stadsplanering för dess brist på djupare analys av förutsättningarna. Han ställer t ex frågan om vi har en strukturell förståelse för hur staden är uppbyggd. Nej, svarar han *"det mesta tyder på att formen bestäms på ytan med, ett osäket pendlande mellan nervösa formvariationer och banal kvasimentalitet"* (1989).

Om vi återgår till det historiska sambandet, så kan vem som helst å ena sidan vara tacksam mot postmodernismen för att den återknutit till historien. Å andra sidan kan man samtidigt vara kritisk till det ironiska och vanvördiga sätt, som detta ofta görs på. Visst finns det arkitekter, som likt Krier framhäver de klassiska arketyperna för platser och olika slags byggnader som ideal också för vår tid. Men det är svårt att förutsäga hur de kommer att uppfattas i nutida sammanhang. Och visst finns det en strävan mot en mer folklig arkitektur, där man tar upp lokala traditioner.

Huvudlinjen är ändå, enligt Kolb (sid. 101), den ironiska, där olika formelement blandas på ett godtyckligt sätt. Som Jencks och Portoghesi m fl kan man se alla historiska stilar som sitt "material", som man fritt kan sätta in i nya sammanhang. För att passa både den folkliga smaken och elitens önskemål, menar också Jencks, att arkitekturen bör "koda" på två nivåer (aa sid. 103), dvs ha ett enklare budskap för en bredare publik och ett mer sofistikerat för experter.

Liksom Harvey är Kolb starkt kritisk till detta sätt att förhålla sig till historien. Däremot ser han en lovande ansats i regionalismen. Genom att uppmärksamma och hålla fast vid gemensamma värderingar och traditioner inom ett geografiskt område menar han att man kan styra den ständigt pågående förändringen. Att bygga på traditionen och utveckla den (sid 167)! Kolb ger också ett visst erkännande men också kritik till Norberg- Schultz, som betonar naturen och naturens fenomen som vägledning för arkitektur.

I slutet av sin bok "Postmodern sophistications" reflekterar Kolb över hur vi ska kunna "bygga tillsammans" i vår fragmenterade värld. Regionalismen som en strategi har vi redan nämnt. Kolb kommer också fram till att det måste finnas en dialog, en öppen diskussion, där ingen är utesluten. Det måste till rationella överväganden och överenskommelser och en medvetenhet om vår situation i en bräcklig värld, ett ekologiskt medvetande också i stadsbygandet.

Detta kan man se som ett visst erkännande av övergripande system eller överenskommelser, sådant som Harvey bestämt menar är nödvändigt för att inte vår civilisation ska kollapsa och kanske jorden med den. Men att direkt gå med på behovet av metateorier vill inte Kolb göra.

I övrigt har vi funnit, vid genomläsningar av aktuell, ofta postmodernistiskt influerad litteratur om stadsbyggande, att begrepp som "ekologi", "natur" och "grönska" är så frånvarande, som de kan vara. Det är inget författarna fäster särskilt avseende vid eller

kopplar till ämnet. Är detta också en reaktion mot modernismen eller kanske bara ett förbiseende av ett viktigt element i staden? Mot bakgrund av de stora miljöhot, som allt oftare gör sig påminda i våra vardagsliv, skulle man kunna tänka, att frågor om ekologi etc skulle ha haft en bättre ställning i stadsbyggandets teorier av i dag. Det är inte så att "gröna" tankar saknas i debatten. Bland dem som sysslar med experimentbyggande i städer och inom ekoby rörelsen växer både idéer och teorier fram, och inom den översiktliga planeringen har ekologiska frågor fått en viss ställning. Men vi väntar ännu på att ekologin ska övergå från att vara alternativrörelsens egendom och officiellt behandlas i övergripande formuleringar till att vara en central angelägenhet inom stadsbyggandet. Det tror vi att människor är mogna för och att många förväntar sig.

Slutsatser och kommentarer

Vi har ägnat ett avsnitt i inledningen till att diskutera välfärdsbegreppet, framför allt för att den tid, under vilken begreppet fick sin definition, utmärktes av en samhälls- och människosyn som handlade om kollektiva övergripande åtgärder, samtidigt som det privata "att ha" värderades. Det har gjort att sådana offentliga och halvprivata inslag som utemiljön i människors liv, har rönt litet intresse i välfärdsresonemang. Skälen till att det blev så är inte svåra att inse; ett samhälle som har utrymme för en ökad välfärd, vill naturligtvis också kunna mäta hur välfärden ökar och förändras. I de avsnitt som följer kommer vi att framhålla några förhållanden som är både mätbara och inte mätbara, och som har betydelse i människors liv. Samspelet mellan människor såväl som mellan människor och deras miljö utgör innehållet, som skildras utifrån några olika utgångspunkter.

Livsstil i utemiljön

Den inriktning i samhälls- och människosynen som beskrivits ovan kommer också att påverka de enskilda människornas inställning till sig själva och omvärlden. En strävan efter ökad välfärd innebär också ökad privat materiell standard. Men samtidigt finns andra val och överväganden, som visar sig i vardagliga handlingar.

Människors livsstil manifesterar sig i vardagen, i preferenser (t ex fritidsaktiviteter) och påverkas naturligtvis av ekonomiska förhållanden, arbete familjesituation etc. Ett mer övergripande begrepp är livsform som syftar till att strukturera de villkor och levnadsmönster som ligger till grund för olika befolkningsgruppers krav och behov. Björnberg (1987) analyserar begreppet livsform utifrån reproduktionen, och analysen innebär att avgörande för livsformen är sådana faktorer som försörjning - lönearbete och hushållning, samvaro och omsorg, relationer till släkt, närsamhälle och vänner samt livsstil.

"Livsstil handlar om hur individen uttrycker sin sociala identitet, sina intressen och värderingar via symboliska attribut. Hobby och fritidsintressen ingår i denna kategori. Livsstil är en integrerad del i livsformen och beroende av kulturella variationer inom livsformer och kön. Lokal kultur, traditioner och personlighet ligger till grund för olika livsstilar" (Björnberg 1987)

Livsstil är alltså det sätt på vilket människan organiserar och handskas med sin tid. Inom ramen för olika livsformer utvecklas olika livsstilar. De kan därmed sägas vara bestämda av såväl objektiva förhållanden som subjektiva val. Med avseende på utemiljön är det rimligt att tänka sig att människor med likartade livsstilar samlas på platser avsedda för aktiviteter som ingår i livsstilen. Joggare är ett klart exempel, föreningsverksamhet med aktiviteter utomhus är ett annat. Inriktningar utifrån speciella gruppers behov, t ex barn är en annan

utpräglad bas för uteaktiviteter. Men det är också rimligt att tänka sig att utemiljön i sig är samlande för människor med avseende på lokal tillhörighet. Människor använder utemiljön i staden i sin livsstil, det är en allmän slutsats som vi kan dra utifrån våra studier. På vilket sätt skiftar, men förutom i instrumentell mening för t ex transporter, så fungerar utemiljön som arena för rekreation och avkoppling för en stor del av befolkningen. Vi har sett att man överlag söker upplevelser, de är det inslag som är allmängiltigt i olika sammanhang. Sociala kontakter utomhus är av varierande slag och det tycks som om samtalskontakter utan direkta avsikter att knyta vänskapsband har betydelse.

En hel del av den diskussion som försiggått runt boende och miljö under de senaste 20 åren har handlat just om om närmiljö och sociala relationer. I många undersökningar har temat varit grannkontakter och vilka mekanismer som kan underlätta social gemenskap med boendet som bas. De resultaten talar delvis emot vår tes om utemiljön i närmiljön som gemensam arena. Såväl Daun (1985) som Hjärne (1985) konstaterar i sina analyser av olika forskningsresultat att grannskap inte är en tillräcklig grund för nära umgänge, utan det är andra faktorer som har betydelse, eller åtminstone andra faktorer tillsammans med boendet. Likheter är ett viktigt inslag. Gullestad (1985) menar utifrån sina studier i Bergen, att en förutsättning för att kunna etablera och utveckla social kontakt är att kunna se andra människors perspektiv. Det betyder att man kan förstå andras förväntningar, uttryckta och "underförstådda". Gemensamma förhållningssätt till olika fenomen är en förutsättning för en nära samvaro. Att "passa ihop" innebär en kulturell homogenitet, det vill säga gemensamma koder och strategier för gemensam handling (a a sid 62). Det fanns i Gullestads undersökningar tendenser till att när grannar också var vänner, så var det ofta med samma "sort". Stadsbor hade vänner i närheten som var släkt, barndomsvänner eller föreningsaktiva. De som flyttat in från landsbygden hade oftare flera familjer och enskilda som vänner, som också var från landet (a a sid 71).

I sociala sammanhang handlar alltså den nära bekantskapen i hög grad om att dela livsstil och värderingar. Vi har i våra studier också kunnat se att de enskilda människorna uttrycker att det behövs någon form av gemensam intressegrund för att inleda ett närmare umgänge. Att vara ute med barn är det mest tydliga exemplet, där miljön i sig är en arena för sådana kontakter.

Med stöd av annan forskning och vår egen kan vi alltså sammanfattningsvis konstatera att boendet i sig inte är grund för en djupare vänskap mellan människor. I villaområden stämmer den slutsatsen mindre bra, där är det betydligt mer vanligt att man umgås med varandra än i flerfamiljshus. Men om vi ser på resultat från vår enkät så kan vi se att ungefär var femte person av de som bor i flerfamiljshus umgås eller byter tjänster, vilket torde betyda en relativt nära bekantskap. Nästan hälften av samtliga umgås visserligen inte, men de pratar med grannar, utanför bostaden. Inte fler än fyra procent uppger att de inte känner några grannar. Det är alltså en mer ytlig kontakt som är den vanligaste. Intressant är att så många som en fjärdedel önskar mer kontakt med grannar och endast en procent önskar mindre kontakt. De som önskar mer kontakt bor företrädesvis i flerfamiljshus, oftast i kommunal hyresrätt. Detta tyder på att det finns en positiv inställning till grannkontakter inom samtliga boendeformer, och även om det inte rör sig om nära vänskapskontakter, så är det betydelsefulla kontakter för den lokala förankringen, och en naturlig arena är utemiljön.

Men sociala kontakter i staden är inte förbehållna den nära miljön. Andra platser i staden där människor strålar samman, fungerar som kontaktpunkter för möten och samtal. Torget i Bäckby och torget i Enköping har vi noterat som sådana kontaktpunkter, och det är sannolikt främst vid "nytt"-ärenden som dessa möten inträffar. När man däremot vistas utomhus för motion och för nöjes skull är det en liten procent som inte samtidigt är "sociala" i någon form. Den sociala aspekten är alltså ett väsentligt inslag i samband med vistelse utomhus.

Att vara ute ingår i livsstilen, men på olika villkor.

Vi har konstaterat att de allra flesta använder stadens utemiljö till såväl nyttoaktiviteter som vid avkoppling. Att gå och cykla till service av olika slag är det vanligaste färd sättet, men var femte person ägnar sig åt det bara några gånger per år eller inte alls. Ungefär femton procent är inte alls utomhus i staden "för nöjes skull". Vi har också sett i enkäten att ungefär trettio procent av de som svarat, inte uttrycker någon direkt anknytning till staden på så sätt att de väljer väg eller har speciella platser som är betydelsefulla i något avseende. De har ett mer "rationellt" förhållande till utemiljön i staden. Vi ska se på några förhållanden som framgår i studien och som tycks angelägna att framhålla.

Kvinnor och män. Vi har flera gånger i denna rapport pekat på att förhållanden för olika individer och grupper skiljer sig åt. En skillnad som framträder i såväl enkät som intervjuer, är den mellan kvinnor och män. Kvinnor går och cyklar i betydligt högre grad än männen, de utnyttjar utemiljön mer vid såväl "nytt"- som "nöjes"-aktiviteter.

Kvinnor uppger också oftare att de inte känner sig trygga i utemiljön, framför allt kvällstid. Det är något viktigare för kvinnorna att platser för rekreation och avkoppling är fysiskt och socialt tillgängliga, medan männen anser det något viktigare att det finns möjlighet till fysisk träning och att få vara ifred.

Vi har också sett att äldre kvinnor (75-80 år) oftare avstår från olika aktiviteter och att de följdaktligen oftare saknar åsikt om olika inslag i utemiljön, t ex med avseende på upplevelser. Det kan naturligtvis bero på att de har svårigheter att vistas utomhus på grund av handikapp, men i så fall har det sannolikt också att göra med att utemiljön för dem är mer otillgänglig än den behöver vara. Sittplatser utmed stråk saknas till exempel; gårdarna är ofta utformade utifrån barns behov och inbjuder sällan andra att vistas där; oro och ängslan i förhållande till andra människor kan vara större bland de äldre kvinnorna, så att de avstår från att vistas utomhus.

Barn och vuxna. Att gårdarna är till för barnen är en vanlig inställning bland boende i flerbostadsbebyggelse. Vid våra tidigare studier i Stockholms ytterstad var det t ex inte många äldre, som tänkte sig att det skulle finnas platser för dem på gården. Där var det visserligen i de flesta fall ganska trånga gårdar och relativt många barn. När det fanns mera utrymme, var det ändå bara i de fall, där de äldre kunde få en egen plats att rå över, väl avskild från barnens huvudarena - som pensionärerna tog sin närmaste utemiljö i besittning. Annars vistades de äldre och andra vuxna på gården i stort sett bara när de hade något bestämt att syssla med, passa barn, arbeta med trädgårdsskötsel etc.

Det här refererade sättet att se på gården går igen också i vår nuvarande studie. Men en viss förväntan att även vuxna och äldre borde få tillgång till lämpliga platser på gården har ändå uttalats. Så sägs det ju också i våra välkända normer - att det ska finnas plats för barns lek och vuxnas utevistelse. Och detta har talats mycket om i samband med miljöförbättringsprojekt etc. Även i Mimers Bäckbykvarter fanns en sådan tanke. Ändå blir det inte så. Nu är det förstås sant att det i första hand är barnen, som behöver sina gårdar och som behöver plats. Vuxna, som är ute utan barn, vill antingen ha en legitim anledning dvs sysselsättning eller en plats, som i sig legitimerar vila och avkoppling. De kraven uppfylls i första hand av den privata uteplatsen, men kan, vilket vi har erfarenhet av från annat håll, också t ex utgöras av den klassiska bersån. Det är också bersån, som ofta direkt efterfrågas av boende. Bersån fungerar praktiskt som klimatskydd och insynsskydd och är en mycket stark symbol för trivsam, enkel utomhussamvaro. Bersån är en arketyper, som är väl värd att ta vara på och infoga i nya sammanhang. Den är en inbjudan, en möjlighet och däri ligger en stor del av dess värde, inte bara i själva användandet.

Är skogen farlig för barnen? Det var en fråga, vi hade anledning att ställa oss i vår stockholmsstudie, där barn sällan vistades i naturen på egen hand, och ofta var förbjudna att vara i skogen. I Bäckby är däremot har vi inte stött på den reserverade hållning från de vuxna, som var genomgående i storstaden. Här är skogen den viktigaste resursen för barnen och kanske också för de vuxna i den offentliga miljön. Den står för skönhetsupplevelser, upptäckter, upptåg och naturkänsla. Inga anlagda miljöer kan konkurrera.

Detta gäller särskilt sedan parkleksverksamheten vid de gamla gårdshusen upphört, den sociala punkten för barn, ungdomar, vuxna och äldre som prutas bort. För parkleken utnyttjades inte bara av barn, den var en samlingspunkt av det enkla slag, dit man kunde gå och träffas utan förpliktelser och i en trivsam miljö. De gamla husen och skogsdungen på kullen ger trygghet och överblick. De stora stenblocken som naturen lagt dit och husen som passats in, stenmurar och gamla fruktträd, är sådant som i princip alla upplever som vackert, sådant vi vill se, och som väcker minnen och känslor av samhörighet med det förgångna. En bebyggelse väl inordnad och i samverkan med naturen, så som många människor önskar att få ha det, åtminstone på ett symboliskt vis. Visst fungerar Bäckbyparken för många än i dag, men den är inte på samma vis. Genom föreningsdrift och slutna barnverksamhet får somliga mer rätt än andra till miljön. Man kan nog anta att detta problem blir allt vanligare, när den offentliga sektorn drar sig tillbaka.

Planerare och andra

Hur förhåller sig det med våra kommunala planerares syn på stadens utemiljö? Skiljer sig den på något systematiskt sätt från andra "vanliga" medborgares uppfattning? Täckande svar på sådana frågor kan vi inte ge, men ett par aspekter, som kommit fram i vår studie, vill vi belysa.

Det finns en utbredd föreställning om arkitekter och andra i beslutande positioner som självgoda besservissers, som oflekterat anser sig veta vad som är bäst för andra, när det gäller bostads- och stadsmiljö. "De är ju både experter och människor, så de borde väl veta!" Utifrån en sådan hypotes gjorde Eva Dalman en serie intervjuer med politiker, arkitekter, chefer i byggföretag och representanter för fastighetsförvaltare (Dalman 1990).

Hennes resultat bekräftar i stort sett myten om de självgoda beslutsfattarna. Det var svårt att tala med dem om kvaliteter i stadsbyggandet avseende bostadsområden. De ville inte föra ned diskussionen till realiteter som hushöjder, gårdars utformning och entréer. Istället talade de om funktionella och abstrakta mål som t ex servicetillgänglighet. De hade enligt Dalman dunkla föreställningar om vad, som människor uppfattade som kvaliteter i sin bostadsmiljö, men reserverade sig inte på grund av detta i sina påståenden om vad som var viktigt för stadsbyggandet. Arkitekter skilde sig inte från andra beslutsfattare i Dalmans undersökning.

Våra resultat från planerarintervjuerna är inte lika nedslående. Den är inte heller gjord under samma premisser. Vi har begränsat oss till kommunalt anställda planerare på stadsbyggnads- och parkkontor. Att döma av många kommentarer kan vi misstänka att ledande politiker även i våra städer skulle gett uttryck för ett synsätt liknande det ovan refererade, som för övrigt speglar stockholmsförhållanden. Detta kan också ha sin betydelse, då motsättningarna mellan exploatörer och allmänhet kan antas var hårdare där. Ändå är det så, att vi känner igen de problem, som Dalman beskriver, när det gäller att tala konkret med stadsplanerare om kvartersmarken. Inte på någon annan fråga fick vi så tvekan svar. Detta är förstås illavarslande. Dels är det ju så, att människor i gemen intresserar sig mycket för denna nära miljö, har synpunkter på den och också finner brister där. Dels har detaljplanerna (som stadsplanerna upprättar) ofta en avgörande betydelse för, vad som går att åstadkomma i kvarteren, vilket ju i det närmaste är en självklarhet. Kvalitet i närmiljön har mycket med ytans att göra. Det finns en tendens även hos några av "våra" arkitekter att vilja sätta kvantitet och kvalitet mot varandra. Att påpeka att det är kvaliteten som är det viktiga. Men om det behövs plats för att rymma både lekplatser och tillräckligt avskilda platser för vuxna, och om trädgårdstappan av många uppfattas som en viktig kvalitet, då finns det ingen grund för ett sådant resonemang. Åtminstone inte på ett generellt plan. Här behövs en mer nyanserad bild av vad kvalitet kan vara. Och en insikt i att det finns många bra lösningar, både trånga och rymliga. Och att det inte finns några enhetslösningar - nu lika lite som under funktionalismens glansdagar - inte något, som passar alla. Ändå, om vi ska kunna ha utrymme för sådant som gröna utsikter, plats för odling, möten och lek och tillgång till naturen - sådant som de flesta människor tycks önska sig - då måste yta (kvantitet) och kvalitet i den fysiska miljön kunna diskuteras i ett sammanhang.

I andra avseenden har vi funnit likartade synsätt hos våra olika planerare och i studien i övrigt. Så t ex när det gäller den personliga inställningen till park och natur och också med avseende på "idealkvarter", sådana som man fann vara lyckade och gärna visade upp. Här var det de småskaliga, låga kvarteren med markbostäder eller småhus, eller låga äldre kvarter, som kom fram. Så på det mera personliga planet fann vi ändå ett ideal, som ligger nära det "folkliga". En insikt, men som inte kommit till uttryck vid de mer hypotetiska diskussionerna.

Om grannskap och stadsliv

Det stadslivsideal, som först och främst Jane Jacobs gav uttryck för, och de studier hon

genomförde i New York, har av allt fler stadsdebattörer tagits till intäkt för den täta rutnätsstadens överlägsenhet gentemot andra stadsformer. Genomfartstrafik med bil - "*då det i dag finns många accepterade sätt att hålla hastigheterna nere*", utmed huvudgator dit så mycket som möjligt av bebyggelsens och bostadshusens entréer, lokaler och till och med grön- och lektytor vänder sig är ett ideal, som målas upp av t ex Bosse Bergman i antologin "Stadsliv och Grannskap (Bergman et al 1991).

Bergman har ännu inte sett sitt ideal förverkligas i modernt förortsbyggande, men ambitioner i den vägen finns. Så har t ex Uppsala kommun och Alsike fastighetsbolag långt framskridna planer för att bygga en stad för ca 30 000 invånare med en flera km lång, genomgående boulevard som huvudstråk för bilar och annan trafik och med huvuddelen av bostäderna i kvarter med nettoexploatering över 1.0 och bara en liten andel med exploateringstal under 0.65. Här rör det sig om en kontinuerlig kvartersstad, där butiker och alla slags lokaler för t ex service och gemenskap lokaliseras utmed huvudgator. En småstad med den stora stadens täthet, stor variation och höga estetiska ambitioner, men långt från trädgårdsstadens idylliska små grannskap kring säckgator i kringelikrokar.

I en sådan stad finns de allra bästa förutsättningar för det offentliga liv, som enligt Bergman m fl, är så mycket mer eftersträvansvärt och behagligare att leva än det påtvunget sociala i grannskap byggt på gårdsgemenskap och social kontroll och med hinder för genomfartstrafik. Bergman menar, utan att referera till konkreta exempel, att grannkontakterna i gårdarnas halvoffentliga och ibland t o m halvprivata boendemiljöer upplevs så förpliktigande att "*vi i många fall helt enkelt avstår från att inleda och utveckla sådana kontakter*". Slutligen sammanfattar Bergman sambandet mellan miljö och sociala kontakter i en hypotes:

"De mest gynnsamma förutsättningarna för okomplicerade och generösa grannkontakter och lokala relationer skapas i bostadsmiljöer som präglas av ett offentligt stadsliv."

Som Bergman ser det vill de flesta människor ha i huvudsak "hälsningskontakter" med sina grannar och därur kunna välja några få personer, som man kan tänka sig att tala med eller eventuellt byta tjänster med. Och dessa kontakter frodas bäst i det offentliga stadslivet. Stadsbebyggelse med hög täthet, hög tillgänglighet för främlingar - genom att de halvprivata och de privata rummen minimeras och att biltrafik släpps igenom - skulle enligt denna ideologi vara en framgångsmodell långt utanför stadskärnorna. Det finns en föreställning om att alltfler människor vill bo på det sättet. Som bevis brukar man anföra den ökade efterfrågan på centralt belägna bostäder. Om det är sant, som stadslivsförespråkarna menar, att sådana miljöer kan skapa de bästa förutsättningarna för grannkontakter likaväl som ett intellektuellt och kulturellt stimulerande klimat, borde grannskapsidén snart vara överspelad.

Den lokala offentligheten och det lilla grannskapet

Hur stämmer detta med våra erfarenheter av människors föreställningar av boende och stadsliv? Hur går det ihop med den offentliga sektorns kris, om minskande resurser för allmänna platser och lokaler? Kan en sådan fokusering på stadslivet förenas med ett nödvändigt ökat ekologiskt ansvarstagande i stort och smått? Vad har barnen för plats i

detta liv; medan grannskapstanken byggs mycket kring barnens väl och ve, finns de knappt nämnda i stadslivsidéerna. Här är det ungdomar och vuxna med goda fysiska och ekonomiska resurser det handlar om, och som vill leva ett fritt och oberoende liv. En misstanke smyger sig osökt in, att det mer rör sig om ett ideal för de relativt sett privilegierade, som vill få tillgång till det goda livet för egen del, slippa dela andras bekymmer och ansvaret för praktiska trivialiteter. Det är en vision som inte så mycket skiljer sig från det sorglösa liv funktionalisterna tänkte sig, med rationaliserade vardagssysslor och samhället som människornas tjänare. Den arkitektoniska formen är förstås en annan och marknaden har tagit över mycket av samhällets roll, men brukarens roll är i mångt och mycket densamma. Den kontrasterar i stället mot tanken om de boende som praktiskt medverkande i det fungerande grannskapet, kring gården eller i småhusområdet - trädgårdsstadens och grannskapets idé.

Det är inte precis grannskapsplaneringen, så som den utvecklades under 60- och 70-talen, vi tänker på utan snarare det "lilla grannskapet" kring gården eller gatan och som kompletteras av "den lokala offentligheten" enligt Sören Olssons nomenklatur (1991). Det lilla grannskapet ingår i det, som vi brukar benämna "den nära miljön", men som också kan och gärna bör innehålla delar av den lokala offentligheten, t ex i form av små platser (och lokaler) i kontakt med den större offentligheten och något utanför det lilla grannskapets kontroll. Den lokala offentligheten i stort byggger på samhällelig och kommersiell service men också på tillgång till platser utomhus för möten och rekreation, torget, parken-naturen, lekparken, idrottsplatsen etc på "stadsdelsnivå". I våra studier har vi mött en ofta otillfredsställd efterfrågan på denna lokala offentlighet. Så är det t ex i Bäckby där parkleksverksamheten lagts ned, en förening har tagit över driften av minigolfbanan, en annan har tagit över fritidsgårdens lokaler och den offentliga miljön kring torget och skolan är skräpig och trasig. Detta hindrar människor att leva det offentliga liv, som många önskar, som ju knappast kan kallas "stadsliv" i gängse mening, men har mer med det offentliga att göra än med grannskapet.

Den lokala offentligheten har i vart fall i vårt exempel ovan visat sig mycket känslig för samhällets minskande betalningsförmåga, men också kommunernas tendens att koncentrera alltmer av intresse och resurser till stadskärnan I Bäckby där många försämringar i detta avseende kommit på kort tid, har man nu tagit tag i dem gemensamt, på lokal nivå. Samhället i form av kyrka, bibliotek och skola försöker i samverkan med lokala affärsmän och föreningar ta sig an problemen kring torget, ordna cafélokal etc. Men om man ska ha råd att driva verksamhet, kommer ideella insatser att krävas - av föreningar t ex. Dvs grannskapsarbetet är på väg in igen, i samverkan med det offentliga. Om framtiden kommer att bjuda mer begränsade resurser för samhället blir kanske tanken om det goda grannskapet i större skala mer relevant än den har varit under 80-talet. Inte för att människor så där utan vidare önskar det, men för att minskade resurser gör oss mer beroende av varandra, att vi blir tvugna att ta ett kollektivt ansvar för vår nära miljö etc för att ha råd att ha en värdig miljö att leva i, för alla.

I den offentliga miljön är alla brukare "gäster". Det är också en av fördelarna med den offentliga miljön - att vi kan mötas på mer lika villkor oavsett vilka vi är och var vi kommer ifrån. Men, som vi har funnit i våra studier, har inte det offentliga stadslivet någon stor plats i de flesta människors liv - även om det är mycket viktigt för somliga. Den "lokala offentligheten", det utåtriktade livet i stadsdelens uterum - i park och natur, såväl

som på torg och bostadsgata angår däremot de flesta, men har trots det svårt att hävda sig i den ekonomiska och intresse-mässiga konkurrens, som styr dess villkor.

Den nära miljön - i ett normativt perspektiv

Här tänkte vi lämna den lokala offentligheten och dess problem för att i stället gå in i den nära miljön - det lilla grannskapet, men också det privata uterummet, som vi menar är två viktiga hörnstenar att bygga städer på. Vi menar också att det privata utomhus är något, som i högsta grad gynnar grannskapet, och att det goda grannskapet inte kan göras ansvarigt för människors bristande engagemang för stadslivet och den offentliga miljön. Grannskapet har inte en sådan makt över människor.

Den nära miljön utanför den egna dörren är något, som så gott som alla har ett intresse i. Och här finns förväntningar på att få leva sitt liv i en värdig miljö bland människor man känner igen och är igenkänd av. Här finns också en önskan om att kunna påverka, och en nöjdhet när man upplever att man personligen kan ha inflytande.

Att bara rå över sin lägenhet och för övrigt vara en "gäst" i sin egen närmiljö, tror vi att de flesta upplever som otillfredsställande - ett boendeförhållande som behöver kompletteras med andra miljöer, där man har inflytande, som sommarstugan t ex. Vi tror att de flesta människor upplever en önskan att få rå över en del också av miljön utanför väggen. Det anses också allmänt att detta är en orsak till de drömmar om det egna huset, som så många människor när, vilket visat sig i vår undersökning liksom i flera andra - t ex om ungdomars boendepreferenser.

Om vi försöker uttrycka oss generellt om vad, som utmärker en god närmiljö, sett ur ett upplevelseperspektiv men också i ett socialt sammanhang skulle vi kunna säga att den, som bor där ska kunna tillägna sig den som sin genom att få sätta sina egna spår, att vara en igenkänd person etc. Sådana förväntningar kan man inte i någon större utsträckning ha på den offentliga miljön. För att detta tillägnande ska kunna ske, måste som vi ser det, det vara möjligt att skilja på grannar och utomstående i närmiljön, och människor måste ha tillfälle och anledning att vistas i miljön utomhus. Det här är faktorer, som har samband med den fysiska utformningen. Det är förhållanden som lätt kan visas, gynnas av bebyggelse kring gårdar utan alltför många boende och av trädgårdar i ett gemensamt sammanhang.

Den privata basen och gemenskapen i det småskaliga kan utgöra grunden för ett engagemang, och gör det betydligt oftare än den mer diffusa gemenskapen med många. Men det är ingen total isolering från offentligheten, vi vill plädera för. En öppenhet och kontakt, så som vi fann vid några gårdar i en tidigare studie (Berglund & Jergeby 1989), med små gårdsrum på rad utmed ett offentligt stråk, framstod som en god lösning i den tätbygda miljö, som var aktuell där. Liknande, men med större betoning av det privata, kan åstadkommas i de något glesare boendemiljöer, som de flesta människor ändå uppenbarligen favoriserar.

Man måste kunna tillägna sig den nära miljön som sin "egen".

Vi skulle kunna beskriva den nära miljön, så som vi vill se den utifrån några begrepp - som går att känna igen från våra tidigare resonemang kring Lynchs begreppsram - samlade under tre grundteser, tanken om närmiljön som den "egna" är den första och mest specifika. Det här är några utgångspunkter, som vi tror kan ligga till grund för en värdig och trivsamt närmiljö, men gör inte anspråk på att vara på något sätt täckande.

Tryggheten - att få vara sig själv. Tryggheten är den självklara basen för människors tillägnande av den nära miljön. Här om någonstans, måste man våga vara. Våga vara på de tider man själv väljer, våga vara informell och inte behöva följa det offentliga livets konventioner. En anpassning till en grupp måste förstås till, när man kommer utanför det privata reviret, men i den gruppen bör man vara en så pass betydande del att man får vara med om att forma reglerna. I sin nära miljö ska man också ha rätt att fordra en speciell hänsyn till sina svagheter, sin bristande "trafikmognad" eller sin långsamhet t ex, och självklart vara beredd att ge något tillbaka. Hänsyn måste finnas mellan brukarna inbördes, vilket miljön bör inspirera till, men också i miljöns direktkontakt med människorna, vilken också får ses som ett ömsesidigt förhållande. En miljö där de boende har tillgång till privata platser utomhus, men knutna till en gemenskap, är en bra grogrund för tryggheten och rätten att vara på egna villkor.

Kontroll - övertag mot utomstående. Utomstående gäster måste förstå att de ska följa reglerna på den plats de besöker. Den, som är hemmahörande på platsen måste känna, att man vid behov kan avvisa eller korrigera den, som inte uppträder på ett önskvärt sätt. Det här är ett grannliga spel, där en fysisk utformning med tydliga gränser mellan olika zoner underlättar för alla. Det är ju inte heller så enkelt, att man är antingen hemma eller borta - snarare kan man väl se utemiljön, som en kinesisk ask, där det får krävas mer kunskap och anpassning ju fler askar man som gäst vill få tillträde till.

Igenkännande. Hemkänsla och identifikation är två av de viktigaste faktorer, som vi i vår forskning kunnat koppla till intresset för att utnyttja utemiljön i den egna stadsdelen. Ju närmre man kommer hemmet desto viktigare kan man anta att igenkännandet är för en positiv miljöupplevelse. Karaktäristiska ting i miljön - husen, träden, blommorna etc och speciellt företeelser, som har särskilda symbolvärden som t ex vatten och gamla kultur- eller naturföremål, spelar här en viktig roll. Det ger upplevelser som man kan ha för sig själv i sitt förhållande till miljön, men som man också kan dela med andra i sin omgivning. Så att man får något gemensamt att värna om eller bara tala om, kanske t o m egna koder, som bara är för de invigda.

Påverkan - sätta spår, medverka. Först när man känner sig ha rätt och möjlighet att sätta sina egna spår i miljön - antingen man är barn, gammal eller mitt emellan - , kan man väl säga att man kunnat göra den riktigt till sin. Den nära miljön måste då ägas och förvaltas i sådana former att alla invånare har, känner till och i praktiken kan utnyttja en rättighet att påverka utformning och skötsel t ex. Att ha en egen trädgård är för många en önskan och en viktig del i förutsättningarna att vara medverkande i miljön. Att ge boende i flerbostadshus den möjligheten, såsom Horgby & Jarlov pläderar för (1991), är väl i många fall en utmaning, men en framgångsmodell enligt vårt sätt att se. I den egna täppan växer kunskapen och därmed engegemandet för den gröna miljön. Människor får här ett

förhållningssätt till miljön, som för många också väcker intresset för det gemensamma. Men det är viktigt att påverkan och engagemanget ska vara på människornas egna villkor. Hacka och spade i egen täppa är bra för de många som önskar det, liksom andra möjligheter att få arbeta praktiskt, men det får inte bli ett oavvisligt krav för den, som inte vill eller orkar. Och det finns ju många andra sätt att engagera sig för sin närmiljö.

Den nära miljön måste ge tillfälle till upplevelser och stimulans.

Den nära miljön är viktig för i stort sett alla, som alls bryr sig om utemiljön. För den, som snabbt hastar igenom räcker det kanske med att miljön kan uppfattas som värdig - ren, snygg och hel kan kanske räcka. Men utseendekvaliteter brukar ge status till sin miljö, och upplevs därför som viktiga av de flesta, och det är få som är likgiltiga inför t ex utblicken från sina fönster. För de - i huvudsak barn och äldre - som lever en stor del av sitt vardagsliv i den nära miljön, är det förstås extra viktigt att den innehåller sådant, som kan bidra till att deras liv känns meningsfullt och utvecklande.

Händelser att betrakta eller delta i. Det måste hända något, något som stimulerar tankar och känslor. Det kan vara återkommande händelser, som ger trygghet och känsla av kompetens, något att lära sig och något att minnas. Växtlighetens och djurlivets spegling av årstiderna - de första vårblommorna, fågelungarna i trädet är i all anspråkslöshet viktiga sådana händelser. Återkommande fester, möten etc som blir tradition har också en sådan roll, förutom att de för människor samman. Andra vardagshändelser som när glassbilen eller brevbäraren kommer eller när grannen får besök sker förstås överallt - men olika väl synligt beroende på miljöns utformning. Det är viktigt, tror vi att göra de här enkla händelserna tydliga och upplevbara i miljön för dem, som behöver deras omväxlingseffekt. Ännu bättre är förstås om det t ex finns möjlighet att få se människor arbeta eller själv kunna arbeta i miljön, yrkesmässigt eller på fritiden. En integrerad miljö för lite mer än bara boende, och en miljö där människor har anledning att uppehålla sig utomhus är vad man kan önska sig ur denna aspekt.

Skönhet. Att beskriva vad skönheten är och vad den betyder i människors liv övergår vår förmåga. Men utan behov av skönhet - eller om man så vill "trivsamt" - kan väl knappast någon anse sig vara. Skönheten i den nära miljön är kanske särskilt viktig för de gamla, som har tid att uppleva den, och under sitt liv har bildat sig en utvecklad uppfattning om vad som är vackert. I staden är det i huvudsak grönskan, som står för skönheten. Träden och blommorna symboliserar för många det vackra, liksom de symboliserar livet. När det gäller hus tycks det som om "gammalt" nästan är liktydigt med "vackert" eller om vi ska kalla det "trivsamt". Gamla träd och gamla hus kan ur denna aspekt ses som ett slags syskon, men träd blir fortare "vackra" än hus blir, lite förenklat uttryckt.

Liv. Livet är det käraste vi har, och liv behöver vi se omkring oss för att känna att vi själva lever. Det är viktigt att omgivningen reagerar på det vi företar oss. Det gäller både den mänskliga omgivningen och den fysiska miljön. Okrossbara miljöer kan aldrig bli annat än opersonliga och kan knappast göras till ens egna. Livet kan vara nog så stöktigt och olika livsyttningar ha svårt att samsas, men en god närmiljö måste självklart bära spår av människors liv, den kan inte bara vara ett tittskåp utan mänskliga aktörer. Då blir den alltför långtråkig. "Händelserna" och "skönheten" som beskrivits ovan hänger intimt

samman med "livet", men föränderligheten och föränderbarheten över tiden måste också till för att vi ska få en levande miljö.

Den nära miljön är en del av den natur vi lever i och av.

Det är viktigt, viktigt på lång sikt och för människors förståelse av de villkor vi faktiskt lever under att dessa framgår så långt som möjligt i den nära miljön, var annars. Vi kan inte ostraffat försöka frigöra oss ur det naturliga kretsloppet och det finns inget bättre ställe än den nära miljön och ingen bättre ålder än barndomen att lära sig förstå naturen och dess villkor. Att även stadsbarn ska kunna få och upprätthålla en känsla för naturen, och att den finns närvarande i deras vardagsmiljö borde vara ett av de grundläggande kriterierna för närmiljöplanering.

Symboliskt. Även i tätbyggda miljöer kan naturen vara närvarande på ett symboliskt sätt, som t ex genom stenblock, vatten- och växtarrangemang. På så sätt kan naturen i alla fall få göra sig påmind och bidra till upprätthållande av den naturkänsla som redan finns hos människor.

Pedagogiskt. Att ta fram och bevara intressant och brukbar natur är en viktig uppgift för den, som planerar den nära miljön. En natur så rik på upplevelser och naturhändelser som möjligt och, som man också kan få känna på och se vad den tål, det borde alla barn ha tillgång till inom det område de kan ta sig till till vardags. Odlingar och andra "konstgjorda" arrangemang där naturen och dess kretslopp också är åskådliga är viktiga komplement.

Reellt. Till slut är det ju så att vi måste anpassa våra liv och våra miljöer efter vad naturen tål. Det gäller förstås alla miljöer stadsmiljö och landsbygdsmiljö och den nära miljön var den än är. Det kan vi inte komma ifrån och har vi ingen rätt att glömma.

Slutord

Vi har valt att föra in ett resonemang om olika kännetecken i modern tid för att få ett vidare perspektiv på människors förhållande till sin utemiljö. Det som vi funnit intressant i Giddens analys, som vi mycket kortfattat refererat, är hans sammanfattning av senmodern tid med övergripande processer som förutställer tilltro, samtidigt som tvivel och ängslan finns som en del i tillvaron.. Han beskriver också människan i allmänhet som en aktivt agerande varelse som väljer och bestämmer sig för olika handlingssätt i vardagen. Dessa handlingar bildar tillsammans människans livsstil. Vi är naturligtvis medvetna om, inte minst utifrån våra empiriska undersökningar, att valmöjligheterna inte är desamma för alla. Personliga förhållanden, tids- rums- och ekonomiska förhållanden skiljer sig mellan individer, och grupper. Men den offentliga och halvprivata utemiljön, torde vara ett par av de inslag som skulle kunna vara tillgänglig för alla att använda utifrån förmåga och tid, dvs utifrån behov och krav i förhållande till offentlig och nära miljö, som vi beskrivit ovan. Vår empiriska undersökning har också visat att utemiljön är en arena, som används av

människor i ganska hög grad, och att de vi intervjuat har önskemål och krav i förhållande till den. Det finns ett aktivt förhållningssätt till utemiljön.

En vital, anpassad, tillgänglig, meningsfull och kontrollerbar utemiljö för de boende innebär en miljö som inbjuder människor att vara där.. Med ett modernistiskt synsätt skulle det kunna betyda att, utifrån representativa behov och krav, finns inslag av samtliga dimensioner inom ett område, t ex en stadsdel som har normerade inslag. Med ett "postmodernistiskt" synsätt å andra sidan, med den tolkning vi gjort, innebär utformningen av utemiljön att den planeras och genomförs utifrån mer eller mindre fantasifulla lösningar med tankar att de som ska använda den, själva får tolka sin miljö och "skapa" innehållet. Det är en intressant utgångspunkt, och skulle sannolikt vara inspirerande för användarna, om det finnes en tradition att handskas med den offentliga och halvprivata miljön på det sättet. Det förutsätter dock att det avsätts ordentligt med plats, vilket vi konstaterat inte görs idag i städerna. Snarare minskar användbar plats för uteaktiviteter, såväl som grönska och "mjuka värden". En möjlig utveckling, som vi berört tidigare i framställningen, skulle kunna vara att de boende inspireras att engagera sig kollektivt i sin utemiljö, vilket är ett långsiktigt perspektiv, eftersom den offentliga sektorn samt förvaltare under så lång tid uteslutit de boende från sådan verksamhet. Vi har också sett i intervjuerna att till och med försök med "egen" skötsel inom det halvprivata, dvs den gemensamma gården, misslyckats. En väg att gå kan vara att utveckla en allmän miljömedvetenhet. Ett exempel är införandet av källsortering som redan skett i vissa områden. Det innebär gemensamma handlingar med en målsättning att minska ekologiska risker av högriskart.

Vi har sett i den teoretiska diskussionen att det moderna samhället utmärks av differentiering, inom samhällsplanering så vill vida att olika fält arbetar relativt oberoende av varandra, de kommunala verksamheterna exemplifierar detta, åtminstone generellt. Olika arenor fyller olika funktioner, samtidigt som en hel del av sociala och ekonomiska fält tas om hand av olika "experter", inom system som för den enskilda individen är svåra att överblicka. På vardagsnivå delas människornas tid och rum av arbete, fritid, barnpassning mm. En avdifferentiering, å andra sidan, utmärks av att gränserna mellan olika fält blir mindre urskiljbara, vilket naturligtvis kan innebära en bräcklighet i tillvaron, men samtidigt ger den utvecklingen något av en öppning mot andra lösningar, t ex en lokal förankring. Några exempel på detta är att äldre och handikappade människor kan bo kvar i sina bostäder, med hjälp av andra (social service, släkt eller grannar). Kvarterisdaghem och -fritidshem är andra exempel på hur en lokal förankring kan förstärkas. Vi vill se utemiljön som en förbindande länk mellan de olika verksamheterna och med en utformning som passar människorna. Så bidrar den i hög grad till den lokala förankringen och kan bli en arena för möten, upplevelser och aktiviteter (gemensamma och enskilda). Naturligtvis är det inte så att det är möjligt att leva ett "lokalt" liv uteslutande. Större delen av befolkningen använder platser som är nödvändiga utanför den lokala, arbetsplatser, skolor mm. Men även inom dessa fält är det möjligt att idag urskilja en trend mot integrering. Arbetslag med visst självstyre istället för monotona ålagda arbetsuppgifter inom produktionen och arbetsenheter inom skolan, är exempel på försök att integrera olika uppgifter till "helheter" även där. Kvalitet inom olika sfärer eller "avtrivialisering" kan det också beskrivas som och bland annat begreppet delaktighet är centralt i den processen. (Lyttekens 1988, sid 157). Så istället för att tala om att individualismen breder ut sig, och att människor inte önskar grannkontakter, så kan man tänka sig att tillhörigheten får en annan form än den moderna kollektivismen med den centralism den inneburit. Individualistiska kollektiv bygger på

mindre gemenskaper som medger ett personligt gestaltande. Ett personligt gestaltande kan bara komma till sin rätt om människorna runt omkring accepterar olikheter (a a sid 186). Visserligen talar Lyttkens här om arbetslivet, men tanken är intressant också i förhållande till andra sfärer.

Det skulle också kunna innebära en breddning av det välfärdsbegrepp vi är vana vid, till att gälla lokal variation (t ex olika platser och regioner), där, förutom materiell privat standard, även det offentliga och halvprivata finns med i överväganden om rättvisa och tillgångar. Utemiljön tillsammans med mjuka värden som olika kulturella företeelser är viktiga beståndsdelar i människors liv, och som vi behöver för den existentiella tryggheten i en värld som präglas av förändring och bräcklighet.

Litteratur:

- Ahrne G (1989): Byråkratin och statens inre gränser. Rabén&Sjögren, Stockholm
- Allardt E (1980): Att Ha Att Älska Att Vara. Om välfärd i Norden, Argos
- Andersson L M & Cordell H K (1988): Influence of Trees on Residential Property Values in Athens. Landscape and Urban Planning 15, 153-164
- Asplund J (1987): Det sociala livets elementära former. Korpen, Göteborg
- Axelsson Lindgren C (1990): Upplevda skillnader mellan skogsbestånd. Stad och Land nr 87/1990
- Badura B (1986): Social Networks and the Quality of Life. I: Frick (ed): "The Quality of Urban Life". New York
- Berglund U m fl (1985): Ute till vardags. En studie av hur hemarbetande och barn utnyttjar friytorna i Aspudden och Gröndal, Stockholm, Byggforskningsrådet, rapport R101:1985
- Berglund U & Jergeby U (1987): Träd är vackrare än hus. I "Utblick Landskap" nr 4, 1987
- Berglund U & Jergeby U (1988): Promenera till nytta och nöje. En studie av pensionärers utnyttjande och upplevelser av utemiljön i Aspudden och Gröndal i Stockholm. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, vol 1988:1
- Berglund U & Jergeby U (1989): Uteliv. Med barn och pensionärer på gård och gata i park och natur. Byggforskningsrådet, rapport T10:1989
- Bergman B m fl (1991): Stadsliv och grannskap. SIB, Gävle
- Berman M (1987): Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet. Studentlitteratur, Lund
- Best S & Kellner D (1991): Postmodern theory. Critical interrogations. Macmillan, London
- Björklid P (1980): Ut och lek. Bostadsområdets utemiljö ur miljö- och utvecklingspsykologisk synvinkel. Byggforskningsrådet, rapport R65:1980
- Björklund E (1990): Tankar om normering, kunskap och inlevelse. Opublicerat PM, SIB, Lund
- Björkman A m fl (1975): Svensk bostadsmiljö, upplevd och kommenterad. Byggforskningsrådet, rapport T/:1975
- Björkman T (1985): Förbättra närmiljön. Ur: "Bostadsboken", Byggforskningsrådet, rapport T8:1985
- Björnberg U & Bäck-Wiklund M (1987): Vardagslivets organisering i familj och närsamhälle. Diadalos, Lund
- Boende (1985), Levnadsförhållanden rapport 45. SCB, Stockholm
- Bostadens grannskap. Statens planverk 1975
- Bourdieu P (1990): In other words. Essays Towards a reflexive sociology. Polity Press, Cambridge
- Bourassa S C (1988): Toward a Theory of Landscape Aesthetics. Landscape and Urban Planning 15, 241-252

- Coleman A (1985): Utopia on trial. Vision and reality in planned housing, London
- Connor S (1989): Postmodernist culture. An introduction to theories of the contemporary. Blackwell, Oxford
- Cooper Marcus & Sarcassian W (1986): Housing as if people mattered. University of California Press, Berkley
- Dagens Nyheter (1990): Staden. Särtryck
- Dalman E (1990): Kvalitet, vad är det? 12 beslutsfattare om våra bostadsområden. Examensarbete vid Stadsbyggnad, LTH
- Daun Å (1985): Hur fungerar våra bostadsområden? Ur: "Forskare om samhälle, välfärd och boende", Byggforskningsrådet, rapport T5:1985
- Erikson R & Åberg R (1984): Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968-1981, Prisma
- Featherstone M (1991): Consumer Culture and Postmodernism. SAGE publications, London
- Forsman M (1989): Entréer och nödutgångar. I: "Rum och rörelser. Om ungas inre och yttre livsrum". Byggforskningsrådet, rapport T6: 1989
- Francis M, Cashdan L and Paxson L (1984): Community open spaces. Greening Neighborhoods Through community Action and Land Conservation, Island Press, Covelo, California
- Giddens A (1991): Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Polity Press, Cambridge
- Grahn P (1986): Grönplanering för människor. Stad och Land nr 44, 1986
- Gullestad M (1986): Livsstil og likhet. Om närmiljö i byer. Universitetsforlaget, Oslo
- Gunnarsson A (1983): Träden i människan. Stad och land, rapport nr 24, Alnarp
- Harvey D (1991): The Condition of Postmodernity. Blackwell, Massachusetts
- Hayward G och Weitzer W (1984): The publics image of urban parks past amenity, present ambivalence, uncertain future. Urban Ecology 8, 269-283
- Henning C m fl (1987): Boende, omsorg och sociala nätverk. Kommunal omsorg i närmiljö. Byggforskningsrådet, rapport T3:1987
- Hesselgren S (1969): The language of architecture. Studentlitteratur, Lund
- Hesselgren S (1975): Man's perception of man-made environment. An architectural theory. Studentlitteratur, Lund
- Hjärne L (1985): Att bygga för gemenskap, en myt eller...? I: "Forskare om samhälle, välfärd och boende". Byggforskningsrådet, rapport T5:1985
- Horgby C & Jarlov L (1991): Lägenhetsträdgårdar. Byggforskningsrådet, rapport T1:1991
- Hultin O (1989): Tävling om Husarviken. Arkitektur nr 1, 1989
- Jacobs J (1961): The Death and Life of Great American Cities. Random House, New York
- Kaplan K & Kaplan S (1991): The experience of nature. Cambridge University Press
- Kaplan S (1991): Parker för framtiden: ett psykologiskt perspektiv. Stad & Land nr 91/1991
- Kellner D (1990): "The Postmodern Turn: Positions, Problems, and Prospects. I: Ritzer G : "Frontiers of Social Theory" Col univ. press, New York
- Kolb D (1990): Postmodern sophistications. University of Chicago Press, London

- Kvalitetsprogram för Alsike (1991). Alsike Fastighetsbolag, Uppsala
- Küller R (1985): De äldre i bostadsområdet. I: "Forskare om samhälle, välfärd och boende". Byggnadsförhållanden, rapport T5:1985
- Lash S (1991): Sociology of Postmodernism. Routledge, London
- Lieberg M (1989): Stamställen och stråk. I "Rum och rörelser, om ungas inre och yttre livsrum". Byggnadsförhållanden rapport nr T6:1989
- Linn B (1989): Rutnät och andra bebyggelsemönster. I "Arkitektur" 1-1989
- Lumholdt h & Andersen J (1986): Byliv på Trøjborg. Arkitektskolen i Århus
- Lynch K (1987): Good city form. London. Ursprungligen: "A theory of good city form", 1981
- Liotard J-F (1984): The Postmodern Condition: A Report on Knowledge "Theory and History of Literature, vol 10
- Lyttkens L (1988): Politikens klichéer och människans ansikte. Akademeja, Stockholm
- Mead G H (1934): Mind Self and Society Chicago
- Modig A (1985): Grannrelationer i förort. En studie av socialt liv i bostadsområden med många problemhushåll. Byggnadsförhållanden, rapport R147:1985
- More T A, Stevens T and Allen P G (1988): Valuation of urban parks. "Landscape and Urban Planning" 15, 139-152
- Mudvak L (1982): Urban resident's landscape preferences: a method for their assessment. Urban Ecology 7, 91-123
- Naturmiljön i siffror. Miljöstatistisk Årsbok 1987-87. SOS
- Norberg-Schultz C (1980): Meaning in western architecture. Rizzoli, New York
- Norberg-Schultz C (1986): Et sted å være. Gyldendal cop, Oslo
- Norén-Björn E (1977): Lek, lekplatser, lekredskap. En utvecklingspsykologisk studie av barns lek på lekplatser. Liber förlag
- Olivegren J & Schultz s (1985): Öka inflytandet. Ur: "Bostadsboken", Byggnadsförhållanden, rapport T8:1985
- Olsson s (1991): Grannskap som socialt ideal och som planeringsidé. I: "Stadsliv och grannskap", SIB, Gävle
- Paulsson E (1988): Bromma flygfält nästa? Ur: AT nr 4/1988
- Perspektiv på välfärden 1987, Levnadsförhållanden rapport 53, SCB, Stockholm 1987
- Plan- och bygglag. 1987. Svensk författningssamling, SFS 1987:10-12
- Rapport A (1986): The Use and Design of Open Spaces in Urban Neighbourhoods. I: Frick (ed): "The Quality of Urban Life", de Gruyter, New York.
- Rådberg J (1988): Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875-1975. Byggnadsförhållanden, rapport R11:1988
- Sandstedt E (1991): Att bo ensam. Om enboendeliv i Sverige. Byggnadsförhållanden, rapport T12:1991

- Sanne C (1985): Välfärd och vardag - om samhällsbyggande och boende. Ur "Forskare om samhälle, välfärd och boende". Byggnadsrådet, rapport T5:1985
- Saunders R (1984): Estimating satisfaction levels for a city's vegetation. Urban Ecology 8, 269-283
- SBN 1980 / Svensk Byggnorm (1983) , Statens planverks författningssamling 1983:2
- Schiefloe, P M (1985): Naermiljö i bysamfunn, Universitetsforlaget, Oslo
- Schneider G (1986): Psychological Identity of and Identification With Urban Neighbourhoods. I: Frick (ed): "The Quality of Urban Life". de Gruyter, New York
- Simonsen K (1990): Planning on "Postmodern" conditions. I "Acta Sociologica" Vol 33
- Smart B (1990): Modernity, Postmodernity and the Present. I: "Theories of Modernity and Postmodernity" SAGE publications, London
- Sodeur W (1986): Social Networks in Urban Neighbourhoods. I: Frick (ed) "The Quality of Urban Life". de Gruyter, New York
- Sorte G (1970): Perception av landskap. Studie beträffande hur individer tror sig påverkas av olika miljöer. LTH, Formlära, 1970:2, Lund
- Torsson, B (1987): Arkitekturens alldaglighet. Tidskrift för arkitektur - forskning vol 1, nr 5, 7-20
- Turner B S (ed) (1990): Theories of Modernity and Postmodernity. SAGE publications, London
- Ulrich R S (1984): View through a window may influence recovery from surgery. Ur "Science", volume 224
- Ulrich R S (1985): Aesthetic and emotional influences of vegetation. Byggnadsrådet, D22:1985
- Ulrich R S (1986): Human Responses to Vegetation and Landscape. Landscape and Urban Planning 13, 29-44
- Waerness K & Christie V (1982): Samliv och naermiljö, Oslo
- Werner K (1988): Inte bara tak över huvudet. Byggnadsrådet, rapport T2:1988
- Västerås, Statistisk Årsbok 1989
- Yang B & Kaplan D (1990): The perception of landscape styles. Ur: Landscape Urban Planning, 19:251-262
- Ödman E (1990): PBL som stöd för närmiljöns utformning i bostadsområden. Opublicerat PM, SIB, Lund

Bil 1

Frekvenser . Samtliga frekvenser anges i procent

Antal svar = absoluta tal

Tab B:1 Bostadsområden

Enköping	Andel%		Västerås	Andel %	
	Centrum	20	Jakobsberg	6	
	Ö Galgvreten	9	Vetterslund	12	
	Romberga	11	Pettersberg	11	
	S:t Ilian	10	Hammarby	15	
	Fanna	11	Råby s	9	
	Bergvreten	11	Råby n	13	
	V Bergvreten	19	Bäckby ö	15	
	Lillsidan	9	Bäckby v	19	

Tab B:2 Påståenden om bostadsområdet

"Det är lätt att hitta i bostadsområdet"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	69	79	63
Inst delvis	24	17	29
Inst inte alls	6	3	8
Ingen åsikt	1	1	0
Antal svar		337	477

"Vid promenader i bostadsområdet finns det alltför få fina platser att se och uppleva"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	24	20	27
Inst delvis	40	46	31
Inst inte alls	29	26	36
Ingen åsikt	7	8	6
Antal svar		328	472

"Man möter ofta människor man känner igen när man är ute i bostadsområdet"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	38	51	29
Inst delvis	40	37	42
Inst inte alls	19	10	25
Ingen åsikt	3	2	4
Antal svar		329	471

"Det känns tryggt och säkert att vistas utomhus i bostadsområdet på dagtid"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	84	87	83
Inst delvis	11	9	13
Inst inte alls	3	2	3
Ingen åsikt	2	2	2
Antal svar		329	473

"Det känns tryggt och säkert att vistas utomhus i bostadsområdet på kvällstid"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	42	53	34
Inst delvis	35	29	39
Inst inte alls	16	11	19
Ingen åsikt	7	7	8
Antal svar		328	472

"Det finns ingen plats utomhus i bostadsområdet där man kan träffas"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	27	30	25
Inst delvis	24	26	23
Inst inte alls	35	34	35
Ingen åsikt	14	10	16
Antal svar		327	470

"På vintern undviker man helst att gå ut i bostadsområdet av rädsla för att halka"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt	16	18	14
Inst delvis	38	42	36
Inst inte alls	39	35	43
Ingen åsikt	7	5	7
Antal svar		329	472

"Skötsel och underhåll av grönytor och parker i bostadsområdet är bra"

	Totalt	Enköping	Västerås
Inst helt		43	48
Inst delvis		29	34
Inst inte alls		20	12
Ingen åsikt		8	5
Antal svar		329	475

Tab B:3 Ungefär hur långt gångavstånd har Du till stadens centrum?

	Totalt	Enköping	Västerås
0 - 500 m	11	19	5
500-1000 m	15	22	10
1000-2000m	23	31	18
2000-3000m	22	21	22
3000m el mer	29	7	45
Antal svar		337	472

Färdsätt

Tab B:4 Hur tar Du dig vid barmark, huvudsakligen, till följande platser/lokaler/service

	Skola arbets plats			Dagligvaru affär			Post kontor			Bank		
	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V
Går	14	19	11	61	58	63	49	44	52	33	39	30
Cyklar	25	23	27	17	16	18	23	20	25	23	22	24
Åker buss	9	8	10	1	1	1	2	2	3	11	4	16
Åker bil	27	24	28	20	23	17	24	31	19	30	33	28
Annat	1	1										
Inte alls	24	25	23		2	1	2	2	1	3	2	3
Antal svar	331 476			330 476			331 477			332 475		

	Apotek			Vårdcentral Läkare			Bibliotek			Stormarkn			Stadens centrum		
	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V
Går	33	31	34	32	30	34	34	27	39	9	20	2	26	37	18
Cyklar	24	24	25	20	20	20	21	20	22	6	11	2	20	21	20
Åker buss	10	6	13	9	5	12	6	4	8	11	4	15	18	7	26
Åker bil	31	37	26	36	40	32	24	32	18	67	58	74	35	34	35
Annat					1						1				
Inte alls	2	2	2	3	3	2	15	17	13	7	6	7	1	1	1
Antal svar	331 476			329 476			329 474			331 476			333 477		

Tab B:5 Har Du något handikapp eller någon sjukdom som påverkar dina möjligheter att kunna gå ut?

	Tot	E	V
I hög grad	3	3	3
Delvis	14	15	13
Inte alls	83	82	84
antal svar	333 471		

Typ av handikapp

	Tot	E	V
Rörelsehinder	44	48	41
Synned	5	2	7
Hörselneds	3	2	4
hjärtproblem	26	30	22
Astma	11	7	16
Yrsel	5	3	4
Annat	7	8	6
Antal svar	60 71		

På vilket sätt begränsas Du i dina möjligheter att gå ut?

	Tot	E	V
Kan inte gå ut	2	4	0
Kan gå ut med hjälp av någon	10	6	13
Kan gå ut ensam till lättillgängliga platser	72	73	72
Annat	16	18	15
Antal svar	55 60		

Tab B:6 I de fall Du kan välja, vilket av följande alternativ skulle Du vilja säga är mest avgörande för dig, när Du går eller cyklar till och från affär, busshållplats, stadens centrum, arbetsplats m m, dvs till "nyttomål"

	Tot	E	V
Kortaste och snabbaste väg oavsett omgivnin	48	51	47
En väg som kanske är längre, men vackrare, t ex genom eller förbi en park	21	20	23
En väg som är minst kuperad och svår	4	4	5
En väg utan störande biltrafik	17	16	17
Annat	2	2	1
Inga valmöjligheter	4	4	4
Går eller cyklar inte till "nyttomål"	4	5	3
Antal svar		332	465

Tab B:7 Har Du någon "favoritväg" till t ex affär, bushållplats, stadens centrum, arbetsplats osv, som Du brukar välja?

	Tot	E	V
Ja	30	30	30
Nej	61	62	61
Inget val	9	8	9
Antal svar		315	462

Tab B:8 Finns det någon plats utomhus i staden som har särskild betydelse för just Dig ?

	Tot	E	V
Ja	34	29	37
Nej	66	71	63
Antal svar		312	452

Tab B:9 Finns det någon sträcka på vägen till och från affär, busshållplats mm som Du medvetet undviker när Du går eller cyklar?

	Tot	E	V
Ja	19	17	20
Nej	72	72	71
Inget val	4	5	4
Ej aktuellt	6	7	5
Antal svar		318	459

Om ja, vilken är den viktigaste orsaken?

	Tot	E	V
Den är svår att gå/cykla	13	2	19
Det finns risk för våldshandlingar	17	14	18
Osäkert i trafiken	20	31	14
Vägen är trist	11	10	11
Buller och avgaser	36	41	33
Annat	3	2	4
Antal svar		58	99

Tab B:10 Hur ofta ägnar Du dig åt följande aktiviteter vid barmark utomhus i staden?

Idrott och fysisk träning

	Tot	E	V
Varje dag	2	3	1
Några ggr/vecka	10	11	9
Ngn g/vecka	13	14	13
En el ett par ggr/mån	11	9	11
Ngra ggr per år	13	12	13
Aldrig	51	51	51
Antal svar		327	468

Motions- o nöjespromenader utmed promenadstråk

	Tot	E	V
	10	11	9
	16	16	16
	20	20	20
	17	16	17
	14	10	16
	23	27	22
		322	467

Motions- o nöjespromenader utmed gator o trottoarer

	Tot	E	V
Varje dag	6	5	7
Några ggr/vecka	9	13	6
Ngn g/vecka	18	17	18
En el ett par ggr/mån	17	17	18
Ngra ggr per år	16	16	16
Aldrig	34	32	35
Antal svar		317	466

Nyttopromenader, dvs att gå till affär, post bank mm

	Tot	E	V
	20	16	23
	26	26	26
	19	19	19
	14	16	13
	8	9	7
	13	14	12
		320	466

Gå till en park eller annan speciell plats ute och vara där

	Tot	E	V
Varje dag	1	2	1
Några ggr/vecka	5	4	5
Ngn g/vecka	7	5	8
En el ett par ggr/mån	11	10	11
Ngra ggr per år	23	21	24
Aldrig	53	58	51
Antal svar		318	464

Gå till lekplats

	Tot	E	V
	2	2	2
	3	3	3
	4	4	4
	6	5	7
	8	9	7
	77	77	77
		317	464

Vistas på gården

	Tot	E	V
Varje dag	15	14	16
Några ggr/vecka	8	8	8
Ngn g/vecka	7	9	5
En el ett par ggr/mån	6	6	5
Ngra ggr per år	11	11	11
Aldrig	53	52	55
Antal svar		313	463

Arbeta, tex på gården el kolonilott

	Tot	E	V
	6	6	6
	12	12	12
	11	11	11
	6	4	6
	6	7	6
	59	59	59
		316	464

Tab B:11 Viktiga egenskaper för platser för rekreaion och avkoppling

Att det är vackert

	Tot	E	V
Viktigt	58	52	62
Ganska viktigt	32	36	29
Inte viktigt	3	4	2
Ingen åsikt	7	8	7
Antal svar		318	464

Att det finns tillfälle till fysisk träning

	Tot	E	V
	27	26	27
	25	24	26
	20	22	19
	28	28	28
		314	464

Att man möter andra människor

	Tot	E	V
Viktigt	27	26	27
Ganska viktigt	38	36	39
Inte viktigt	24	24	24
Ingen åsikt	11	14	10
Antal svar		311	462

Att platsen är öppen så man syns

	Tot	E	V
	11	8	13
	20	18	21
	46	49	44
	23	25	22
		308	461

Att man får vara ifred

	Tot	E	V
Viktigt	30	27	32
Ganska viktigt	32	33	31
Inte viktigt	22	22	22
Ingen åsikt	16	18	15
Antal svar		309	461

Att det är bekvämt att ta sig fram

	Tot	E	V
	35	31	37
	36	37	36
	15	16	14
	14	16	13
		309	464

Att det finns bekväma sittplatser

	Tot	E	V
Viktigt	34	29	37
Ganska viktigt	30	31	28
Inte viktigt	24	26	24
Ingen åsikt	12	14	11
Antal svar		312	464

Tab B:12 Påståenden om staden som helhet

Det känns tryggt och säkert att vistas utomhus i staden som helhet

	Tot	E	V
Inst helt	43	52	36
Inst delvis	47	41	52
Inst inte alls	6	4	7
Ingen åsikt	4	3	5
Antal svar		321	471

Det finns gott om sittplatser i stadens parker

	Tot	E	V
	38	40	36
	38	39	38
	10	7	12
	14	14	14
		321	472

Utmed gångbanor och promenadstråk finns det alltför få sittplatser

	Tot	E	V
Inst helt	25	24	26
Inst delvis	33	35	32
Inst inte alls	20	19	21
Ingen åsikt	22	22	21
Antal svar		319	473

Snöröjning av gång- och cykelvägar är så bra man kan begära

	Tot	E	V
	33	24	39
	38	37	39
	22	32	15
	7	7	7
		322	468

Det finns gångbanor och promenadstråk som man undviker av ängslan för olyckshändelser

	Tot	E	V
Inst helt	13	11	15
Inst delvis	25	26	24
Inst inte alls	42	43	41
Ingen åsikt	20	20	20
Antal svar		316	468

Det finns gångbanor och stråk som man undviker av oro för våld o krim

	Tot	E	V
	21	14	26
	31	28	33
	32	40	27
	16	18	14
		316	469

Det är lätt att hitta i staden som helhet

	Tot	E	V
Inst helt	69	82	60
Inst delvis	23	14	29
Inst inte alls	5	2	7
Ingen åsikt	3	2	4
Antal svar		325	471

Vid promenader i staden finns många fina platser att se och uppleva

	Tot	E	V
	31	18	40
	46	51	42
	14	22	9
	9	9	9
		317	470

Man möter inte ofta människor man känner igen när man är ute o går i staden

	Tot	E	V
Inst helt	19	15	21
Inst delvis	35	31	39
Inst inte alls	39	50	31
Ingen åsikt	7	4	9
Antal svar		318	471

I staden finns platser där man vet att man möter människor man känner

	Tot	E	V
	32	48	23
	34	33	35
	21	10	27
	13	9	15
		316	471

Tab B:12 forts

Det finns för lite vatten i parker och på torg

	Tot	E	V
Inst helt	17	15	19
Inst delvis	27	30	25
Inst inte alls	39	38	40
Ingen åsikt	16	17	16
Antal svar		317	470

Stadens parker och torg har vackra blomsterplanteringar

	Tot	E	V
Inst helt	58	61	56
Inst delvis	31	32	30
Inst inte alls	5	3	6
Ingen åsikt	6	4	8
Antal svar		326	472

I staden finns fina platser att stanna till vid om man vill uppleva miljö och människor

	Tot	E	V
	31	23	35
	42	46	40
	16	20	14
	11	11	11
		317	471

Det finns för lite träd i stadens centrum

	Tot	E	V
	28	29	27
	28	27	28
	30	31	30
	14	13	15
		318	471

Tab B:13 Brukar Du har sällskap av någon eller några personer när Du är ute på promenad, går till någon park eller överhuvud vistas ute "för nöjes skull" i staden till vardags?

	Tot	E	V
Ja, oftast	44	44	45
Ja, ibland	28	26	30
Nej, men brukar träffa människor att prata med	6	8	4
Nej, är ute ensam	7	6	7
Är inte ute för nöjes skull i staden	15	16	14
		333	472

Tab B:14 Vilka faktorer skulle Du vilja säga är viktiga om Du skulle välja bostad idag?

Balkong/uteplats

	Tot	E	V
Viktigt	84	81	86
Ganska viktigt	11	13	9
Inte viktigt	2	3	2
Ingen åsikt	3	3	3
Antal svar		326	476

Service inom gångavstånd

	Tot	E	V
	59	51	64
	29	34	25
	8	10	7
	4	5	4
		320	474

Tillåtet att köra bil till husets ingång

	Tot	E	V
Viktigt	29	31	27
Ganska viktigt	22	22	22
Inte viktigt	41	40	42
Ingen åsikt	8	7	9
Antal svar		316	475

Närhet till park o natur

	Tot	E	V
	61	60	62
	30	27	30
	6	9	4
	3	4	4
		317	474

Grannar med likartad familjesituation

	Tot	E	V
Viktigt	24	23	26
Ganska viktigt	29	33	26
Inte viktigt	38	37	39
Ingen åsikt	9	7	9
Antal svar		316	475

Närhet till kollektivtrafik

	Tot	E	V
	49	43	54
	30	33	27
	15	18	13
	6	6	6
		317	473

Att äga bostaden

	Tot	E	V
Viktigt	46	45	47
Ganska viktigt	20	18	21
Inte viktigt	27	30	25
Ingen åsikt	7	7	7
Antal svar		317	475

Närhet till släktingar

	Tot	E	V
	17	17	17
	30	32	29
	45	44	45
	8	7	9
		319	473

Egen trädgård

	Tot	E	V
Viktigt	33	32	35
Ganska viktigt	23	25	21
Inte viktigt	34	34	34
Ingen åsikt	10	9	10
Antal svar		319	475

Tab B:15 Är Du nöjd med utsikten från din bostad?

	Tot	E	V
Mycket nöjd	26	32	22
Ganska nöjd	41	39	42
Inte särsk nöjd	20	17	22
Inte alls nöjd	10	8	12
Ingen åsikt	3	4	2
Antal svar		337	478

Tab B:16 Vad tycker Du att det är viktigt att ha utsikt mot?

Gata och parkering

	Tot	E	V
Viktigt	6	6	6
Ganska viktigt	12	13	11
Inte viktigt	55	54	56
Ingen åsikt	27	27	27
Antal svar		316	478

Natur och grönska

	Tot	E	V
	74	73	74
	23	25	22
	1	0	2
	2	2	2
Antal svar		337	479

Lekplats

	Tot	E	V
	14	12	14
	15	17	14
	39	38	40
	32	33	32
Antal svar		313	477

Människor

	Tot	E	V
Viktigt	12	12	11
Ganska viktigt	31	31	31
Inte viktigt	33	33	33
Ingen åsikt	24	24	25
Antal svar		315	476

Hus

	Tot	E	V
	2	2	3
	7	8	7
	59	58	60
	31	32	30
Antal svar		312	477

Tab B:17 Har Du själv utsikt mot det som är viktigt att se?

	Tot	E	V
Ja	26	33	22
Ja, i stort sett	46	45	46
Nej	28	22	32
Antal svar		337	476

Tab B:18 Har Du balkong eller uteplats?

	Tot	E	V
Balkong	58	55	60
Uteplats	37	38	37
Nej	5	7	3
Antal svar		340	480

Hur använder Du balkongen eller uteplatsen?

	Tot	E	V
Ofta när vädret tillåter	67	64	69
Ibland	26	30	24
Förv o vädring	6	5	6
Inte alls	1	1	1
Antal svar		315	464

Tab B:19 Finns det en gemensam gård till Ditt bostadshus?

	Tot	E	V
Gemens gård i flerbostadshus	51	55	48
Gemens plats för småhus	8	7	9
Har egen trädgård	30	30	30
Ingen gem gård	11	8	13
Antal svar	337	475	

Tab B:20 Händer det att Du vistas på den gemensamma gården/platsen?

	Tot	E	V
Ofta	9	9	8
Ibland	41	46	38
Inte alls	50	45	54
Antal svar	211	279	

Tab B:21 På vilket sätt använder Du den gemensamma gården/platsen?
laktar den från fönster eller balkong

	Tot	E	V
Ofta	19	23	17
Ibland	38	38	38
Inte alls	43	39	45
Antal svar	191	276	

Går förbi eller igenom på väg någonstans

	Tot	E	V
Ofta	58	59	56
Ibland	24	24	25
Inte alls	18	17	19
Antal svar	188	275	

Vistas där ensam

	Tot	E	V
Ofta	4	5	3
Ibland	11	12	11
Inte alls	85	83	86
Antal svar	188	276	

Vistas där tills med andra

	Tot	E	V
Ofta	5	5	5
Ibland	13	15	11
Inte alls	82	80	84
Antal svar	191	276	

Arbetar

	Tot	E	V
Ofta	2	3	2
Ibland	11	12	10
Inte alls	87	85	88
Antal svar	189	276	

Passar barn

	Tot	E	V
Ofta	5	5	5
Ibland	16	17	15
Inte alls	79	78	80
Antal svar	190	277	

Deltar i gemensamma aktiviteter

	Tot	E	V
Ofta	2	3	2
Ibland	20	21	19
Inte alls	78	76	79
Antal svar	190	276	

Tab B:22 Har Du möjlighet att påverka utformningen av den gemensamma gården/platsen?

	Tot	E	V
Ja, brukar påverka	12	14	10
Ja, men brukar inte påverka	25	23	26
Nej	35	36	34
Vet ej	28	27	30
Antal svar		208	276

Tab B:23 Är gården/platsen avgränsad så att Ni känner att den är "privat" för Er som bor där?

	Tot	E	V
Klart o tydligt	15	17	13
I stort sett	44	51	40
Nej, inte alls	41	32	47
Antal svar		208	278

Tab B:24 Hur ser Dina kontakter ut med den/de grannar som Du känner bäst?

	Tot	E	V
Umgås och träffas hos varandra	23	21	24
Byter tjänster	11	11	11
Pratar utomhus el i trapphus	44	48	42
Hälsar på varandra	18	16	19
Känner inga granna	4	4	4
Antal svar		339	479

Tab B:25 Hur mycket kontakt med grannar skulle Du vilja ha?

	Tot	E	V
Mer, men har inte tid	10	9	10
Mer, men det är svårt att få	16	13	18
Som nu	73	77	71
Mindre kontakt	1	1	1
		330	474

Tab B:26 Är Du medlem i någon förening eller organisation?

	Tot	E	V
Ja aktiviteter ute	16	19	15
Ja aktiviteter inne	18	17	18
Ja passiv medlem	23	26	21
Nej	43	38	46
		337	472

Bakgrundsvariabler

Tab B:27 Kön

	Tot	E	V
Kvinnor	54	50	56
Män	46	50	44
Antal svar		340	481

Tab B:28 Ålder

	Tot	E	V
18-24	11	11	12
25-34	16	16	15
35-44	18	16	20
45-54	18	16	20
55-64	15	17	13
65-74	15	17	14
75-80	7	7	6
Antal svar		340	480

Tab B:29 Hushållsstorlek

	Tot	E	V
En vuxen	23	22	24
Two vuxna	40	41	39
Vuxen+barn	5	5	5
2vuxna+barn	24	24	24
Annat	8	8	8
Antal svar		338	479

Tab B:30 Boendetid

	Tot	E	V
0-5 år	43	41	45
6-10 år	20	25	16
11-15 år	12	11	13
16-20 år	12	11	13
21-25 år	6	5	7
26 år -	7	7	6
Antal svar		336	479

Tab B:31 Bostadstyp

	Tot	E	V
Priv hyresr	12	11	13
Komm hyresr	22	24	21
Bostadsrätt	27	26	28
Radhus/villa	37	36	37
Annat	2	3	1
Antal svar		339	480

Tab B:32 Tillgång till

	Tot	E	V
Bil			
Ja	78	79	78
Nej	22	21	22
Antal svar		340	478

Fritidshus

	Tot	E	V
Ja	35	35	36
Nej	65	65	64
Antal svar		339	478

Kolonistuga

	Tot	E	V
Ja	2	1	3
Nej	98	99	97
Antal svar		339	478

Kolonilott

	Tot	E	V
Ja	6	11	3
Nej	94	89	97
Antal svar		338	478

Båt

	Tot	E	V
Ja	20	24	18
Nej	80	76	82
Antal svar		340	478

Färdtjänst

	Tot	E	V
Ja	6	4	8
Nej	94	96	92
Antal svar		337	475

Tab B:33 Huvudsaklig syssels

	Tot	E	V
Hemarbete	4	4	4
Studier	7	7	7
Skiftesarb	7	6	8
Ej skiftesarb	52	53	52
Dagbarnvård	1	1	2
Pensionär	26	29	24
Annat	3	2	3
Antal svar		338	475

Tab B:34 Färsätt - avstånd till centrum

Procent	0-500 m	500 m-1km	1-2 km	2-3 km	3km el m
Går	70	45	27	18	6
Cyklar	7	23	26	27	15
Åker buss	11	8	14	18	28
Åker bil	11	23	32	36	50
Inte alls	1	1	1	1	1

Tab B:35 Färsätt-kön

Procent	Till arbete-skola		Till affär		Till post		Till bank		Till apotek	
	Män	kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Går	10	18	55	67	40	56	27	38	26	38
Cyklar	24	27	14	19	21	25	20	25	20	28
Åker buss	5	13	1	1	2	3	6	15	6	14
Åker bil	42	14	28	12	35	15	44	19	45	19
Inte alls	19	28	2	1	2	1	3	3	3	1

Procent	Till vårdcentral		Till bibliotek		Till stormmarknad		Till centrum	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Går	25	39	28	40	7	11	22	30
Cyklar	14	24	16	25	4	7	20	21
Åker buss	5	12	5	7	5	15	9	26
Åker bil	51	23	35	15	77	59	48	23
Inte alls	3	2	16	13	7	8	1	0
Annat	2							

Tab B:36 Tryggt i bostadsområdet på kvällstid-kön och ålder

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34 år	35-44 år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	22	30	38	43	43	16	14
Inst delvis	42	45	40	37	30	40	29
Inst inte alls	33	22	19	15	13	22	25
Ingen åsikt	3	3	3	5	14	22	32

Män

Procent	18-24år	25-34 år	35-44 år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	64	49	60	52	65	36	47
Inst delvis	23	32	28	31	28	43	32
Inst inte alls	13	10	8	13	7	16	0
Ingen åsikt	0	9	4	4	0	5	21

Tab B:37 Undviker att gå ut för risk att halka vintertid-kön o ålder

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34 år	35-44 år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	13	10	12	16	24	23	44
Inst delvis	26	42	41	50	38	51	23
Inst inte alls	50	46	41	30	30	24	20
Ingen åsikt	11	2	7	4	8	2	13

Män

Procent	18-24år	25-34 år	35-44 år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	8	7	10	16	9	25	10
Inst delvis	15	25	40	30	53	51	30
Inst inte alls	72	51	46	50	32	20	40
Ingen åsikt	5	17	4	4	6	4	20

Tab B:38 Staden som helhet är trygg och säker - kön o ålder

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34 år	35-44 år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	31	33	26	40	46	41	55
Inst delvis	58	58	63	48	34	48	18
Inst inte alls	9	6	8	11	10	3	9
Ingen åsikt	2	3	3	1	10	8	18

Män

Procent	18-24år	25-34 år	35-44 år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	59	43	55	41	47	47	59
Inst delvis	38	54	37	44	49	43	31
Inst inte alls	3	3	3	12	2	4	0
Ingen åsikt	0	0	5	3	2	6	10

Tab B:39 Vissa gångbanor och stråk undviks av oro för olycksändelser

Procent	Män	Kvinnor
Inst helt	11	16
Inst delvis	25	25
Inst inte alls	45	39
Ingen åsikt	19	20

Vissa ångbanor och stråk undviks av oro för våld o krim

Procent	Män	Kvinnor
Inst helt	13	28
Inst delvis	28	34
Inst inte alls	44	22
Ingen åsikt	16	16

Tab B:40 Idrott - kön och ålder

Kön:

Procent	Män	Kvinnor
Varje dag	2	2
Ngra ggr/vecka	13	7
Ngn gång/vecka	15	12
En el ett par ggr/månad	12	10
Några ggr/år	14	11
Aldrig	44	58

Ålder:

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Varje dag	2	2	1	1	2	2	4
Ngra ggr/vecka	20	19	10	10	3	3	2
Ngn gång/vecka	22	14	18	13	9	7	4
En el ett par ggr/månad	15	18	18	8	7	3	0
Några ggr/år	19	20	16	13	10	4	0
Aldrig	22	27	37	55	69	81	90

Tab B:41 Motions- o nöjespromenader utmed stråk

Kön:

Procent	Män	Kvinnor
Varje dag	9	10
Ngra ggr/vecka	13	18
Ngn gång/vecka	23	17
En el ett par ggr/månad	17	17
Några ggr/år	15	13
Aldrig	23	25

Ålder:

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Varje dag	2	8	12	5	10	19	15
Ngra ggr/vecka	6	10	20	21	16	17	13
Ngn gång/vecka	14	21	23	27	20	12	17
En el ett par ggr/månad	17	25	15	18	18	8	9
Några ggr/år	22	23	14	12	13	3	0
Aldrig	39	13	16	17	23	41	46

Tab B:42 Motions- o nöjespromenader utmed gator o trottoarer

Kön:

Procent	Män	Kvinnor
Varje dag	6	7
Ngra ggr/vecka	5	12
Ngn gång/vecka		
En el ett par ggr/månad	17	18
Några ggr/år	18	14
Aldrig	36	32

Ålder:

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Varje dag	10	6	5	5	3	9	2
Ngra ggr/vecka	11	14	11	10	3	3	9
Ngn gång/vecka	15	20	19	20	15	19	16
En el ett par ggr/månad	18	23	21	20	14	8	7
Några ggr/år	17	18	20	16	22	7	0
Aldrig	29	19	24	29	43	54	66

Tab B:43 Nyttopromenader

Kön:

Procent	Män	Kvinnor
Varje dag	13	25
Ngra ggr/vecka	21	30
Ngn gång/vecka		
En el ett par	19	19
ggr/månad	17	11
Några ggr/år	12	5
Aldrig	18	10

Ålder:

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Varje dag	25	19	19	22	15	22	16
Ngra ggr/vecka	31	32	24	17	19	31	33
Ngn gång/vecka	10	19	17	16	29	22	24
En el ett par							
ggr/månad	16	14	14	20	13	6	9
Några ggr/år	7	6	12	10	11	4	0
Aldrig	11	10	14	15	13	15	18

Tab B:44 Parkvistelse - ålder o hushållsstorlek

Ålder:

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Varje dag	0	2	1	1	0	3	2
Ngra ggr/vecka	6	6	8	2	3	2	2
Ngn gång/vecka	9	11	7	6	3	6	4
En el ett par							
ggr/månad	16	17	12	9	8	6	0
Några ggr/år	19	28	31	24	21	17	14
Aldrig	50	36	41	58	65	66	78

Hushållsstorlek

Procent			En vuxen	Två vuxn	Annat
	En vuxen	Två vuxna	och barn	och barn	
Varje dag	3	0	0	2	0
Ngra ggr/vecka	6	2	13	6	3
Ngn gång/vecka	6	4	13	11	7
En el ett par					
ggr/månad	10	8	18	14	12
Några ggr/år	20	23	14	29	24
Aldrig	55	63	42	38	54

Tab B:45 Gå till lekplats

Ålder:

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Varje dag	2	4	2	0	2	1	0
Ngra ggr/vecka	2	8	6	1	0	1	0
Ngn gång/vecka	2	15	3	3	1	0	0
En el ett par							
ggr/månad	5	17	5	6	2	2	0
Några ggr/år	9	6	14	6	8	4	0
Aldrig	80	50	70	84	87	92	100

Tab B:46 Vistelse på gården (i trädgården) - hush strl o bostadstyp

Hushållsstorlek

Procent			En vuxen	Två vuxn	Annat
	En vuxen	Två vuxna	och barn	och barn	
Varje dag	6	11	18	30	19
Ngra ggr/vecka	2	8	5	12	10
Ngn gång/vecka	5	7	5	10	5
En el ett par ggr/månad	4	6	3	9	6
Några ggr/år	10	11	13	8	13
Aldrig	73	57	56	31	47

Bostadstyp

Procent	Hyresrätt	Hyresrätt	Bostads	Radhus	Annat
	privat	Kommun	rätt	villa	
Varje dag	9	3	4	34	21
Ngra ggr/vecka	3	4	2	16	7
Ngn gång/vecka	6	4	6	9	15
En el ett par ggr/månad	4	8	7	4	0
Några ggr/år	17	13	16	3	21
Aldrig	61	68	65	34	36

Tab B:47 Synpunkter på faktorer vid val av bostad - kön o ålder

Balkong: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	59	73	80	83	84	84	83
Ganska viktigt	26	24	15	15	11	7	9
Inte viktigt	13	2	1	1	4	4	0
Ingen åsikt	2	1	4	1	1	5	8

Balkong: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	80	92	88	90	91	92	85
Ganska viktigt	18	6	6	5	6	3	4
Inte viktigt	2	1	0	0	3	3	0
Ingen åsikt	0	1	5	5	0	2	12

Nära till park o natur: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	36	56	57	56	62	57	39
Ganska viktigt	46	36	36	36	20	26	33
Inte viktigt	15	9	4	4	15	13	0
Ingen åsikt	3	0	3	4	3	4	28

Nära till park o natur: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	64	74	72	66	68	67	61
Ganska viktigt	24	20	25	31	22	28	22
Inte viktigt	9	3	2	3	5	3	0
Ingen åsikt	3	3	1	0	5	2	17

Service inom gångavstånd: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	46	44	46	60	67	67	37
Ganska viktigt	33	39	40	24	18	24	37
Inte viktigt	21	14	9	12	9	6	0
Ingen åsikt	0	3	5	4	6	4	26

Service inom gångavstånd: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	55	57	56	58	69	80	76
Ganska viktigt	35	33	33	32	22	14	12
Inte viktigt	11	7	6	8	3	1	8
Ingen åsikt	0	3	5	2	6	5	4

Tab B:47 forts Faktorer vid val av bostad - kön o ålder

Nära till kollektivtrafik: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	26	42	40	46	35	53	44
Ganska viktigt	56	32	26	37	35	23	28
Inte viktigt	15	16	29	13	21	19	11
Ingen åsikt	3	10	5	4	9	5	17

Nära till kolektivtrafik: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	53	49	50	55	58	75	65
Ganska viktigt	31	33	32	30	22	19	9
Inte viktigt	15	15	11	11	11	3	9
Ingen åsikt	1	3	7	4	9	3	17

Att äga bostaden: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	28	51	47	56	62	36	67
Ganska viktigt	31	19	28	16	13	23	5
Inte viktigt	33	22	18	23	24	34	17
Ingen åsikt	8	8	7	5	2	7	11

Att äga bostaden: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	27	40	43	53	39	48	63
Ganska viktigt	29	21	21	22	16	12	5
Inte viktigt	40	32	34	21	34	25	14
Ingen åsikt	4	7	2	4	11	15	18

Grannar med liknande familjesituation: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	18	17	20	19	9	29	33
Ganska viktigt	41	53	33	20	22	33	0
Inte viktigt	39	20	40	53	58	27	22
Ingen åsikt	2	10	8	9	11	11	44

Grannar med liknande familjesituation: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	33	30	22	19	24	38	60
Ganska viktigt	31	35	19	23	30	35	8
Inte viktigt	29	29	50	57	35	26	12
Ingen åsikt	7	6	8	1	11	1	20

Tab B:47 forts Faktorer vid val av bostad - kön o ålder

Närhet till släkt: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	8	12	8	7	6	15	25
Ganska viktigt	23	24	36	19	36	32	0
Inte viktigt	62	59	45	70	49	43	30
Ingen åsikt	7	5	12	4	11	9	15

Närhet till släkt: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	20	19	17	13	23	43	46
Ganska viktigt	38	30	22	35	31	24	38
Inte viktigt	36	45	53	46	34	23	4
Ingen åsikt	6	6	8	6	11	10	12

Egen trädgård: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	13	29	47	32	44	25	28
Ganska viktigt	13	34	24	25	24	23	17
Inte viktigt	67	27	22	36	27	39	22
Ingen åsikt	7	10	7	7	5	13	33

Egen trädgård: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	20	41	47	40	24	31	18
Ganska viktigt	39	25	23	21	19	13	0
Inte viktigt	26	32	28	35	44	42	41
Ingen åsikt	15	3	3	4	13	14	41

Tillåten bilkörning till entrén: män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	28	25	25	29	36	38	22
Ganska viktigt	13	22	22	20	33	11	33
Inte viktigt	54	48	45	44	27	42	11
Ingen åsikt	5	5	8	7	4	9	34

Tillåten bilkörning till entrén: kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Viktigt	15	19	24	38	31	35	46
Ganska viktigt	18	33	18	24	20	28	0
Inte viktigt	58	45	54	37	35	24	15
Ingen åsikt	9	3	4	1	13	13	34

Tab B:48 Egenskaper för rekreation - kön

Att det finns möjlighet till fysisk aktivitet

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	31	23
Ganska viktigt	27	23
Inte viktigt	18	22
Ingen åsikt	24	32

Att det är vackert

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	50	65
Ganska viktigt	38	26
Inte viktigt	4	2
Ingen åsikt	8	7

Att det finns bekväma sittplatser

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	27	40
Ganska viktigt	31	28
Inte viktigt	29	20
Ingen åsikt	13	12

Att man möter andra människor

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	20	32
Ganska viktigt	40	36
Inte viktigt	27	22
Ingen åsikt	13	10

Att platsen är öppen så man syns

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	5	15
Ganska viktigt	15	24
Inte viktigt	55	40
Ingen åsikt	25	21

Att det finns möjlighet att få vara ifred

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	27	15
Ganska viktigt	33	24
Inte viktigt	25	40
Ingen åsikt	15	21

Att det är bekvämt att ta sig fram

Procent	Män	Kvinnor
Viktigt	26	43
Ganska viktigt	40	33
Inte viktigt	20	10
Ingen åsikt	14	14

Mening2

Tab B:49 Vägval - kön och ålder

Procent

	Män	Kvinnor
Kortaste o snabbaste	53	45
Vackrare	20	22
Minst kuperad	4	6
Utan störande biltrafik	14	19
Inget val	3	5
Går eller cyklar aldrig	6	3

	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Kortaste o snabbaste	68	56	44	43	46	39	43
Vackrare	18	23	28	23	17	19	14
Minst kuperad	1	1	1	2	7	11	21
Utan störande biltrafik	6	10	19	22	19	21	7
Inget val	2	4	3	3	3	6	11
Går eller cyklar aldrig	2	4	3	7	7	2	4
Annat	3	2	1	0	1	2	0

Tab B:50 Favoritväg - kön och ålder

Procent

	Män	Kvinnor
Ja	29	31
Nej	64	59
Inget val	7	10

	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Ja	35	27	35	31	27	27	24
Nej	61	66	59	63	64	58	55
Inget val	4	6	6	6	9	15	20

Tab B:51 Vid promenader i bostadsområdet finns det alltför få platser att se och uppleva - avstånd till centrum

Enköping

Procent	0-500 m	500m - 1km	1 - 2 km	2 - 3 km	3 km el mer
Inst helt	12	24	20	27	9
Inst delvis	42	44	50	47	45
Inst inte alls	33	24	23	20	36
Ingen åsikt	13	7	7	5	9

Västerås

Procent	0-500 m	500m - 1km	1 - 2 km	2 - 3 km	3 km el mer
Inst helt	18	29	18	22	33
Inst delvis	27	23	29	43	38
Inst inte alls	50	42	46	29	23
Ingen åsikt	4	6	6	6	6

Tab B:52 Det är lätt att hitta i bostadsområdet - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	74	59	64	66	73	74	92
Inst delvis	23	34	28	28	23	19	8
Inst inte alls	3	5	7	6	4	4	0
Ingen åsikt	0	2	1	0	0	3	0

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	56	63	61	67	81	79	83
Inst delvis	35	31	31	26	11	13	3
Inst inte alls	9	6	8	7	8	5	7
Ingen åsikt	0	0	0	0	0	3	7

Tab B:53 Det är lätt att hitta i staden som helhet - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	80	72	69	61	73	66	85
Inst delvis	12	23	23	30	18	24	14
Inst inte alls	3	5	3	6	9	7	0
Ingen åsikt	5	0	5	3	0	4	0

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	44	70	67	72	81	72	65
Inst delvis	46	23	26	23	13	18	9
Inst inte alls	9	6	3	4	3	5	17
Ingen åsikt	1	1	4	1	3	5	9

Tab B:54 Snöröjning på gång och cykevägar är bra - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	31	23	43	37	42	25	33
Inst delvis	39	51	28	40	33	43	19
Inst inte alls	23	18	21	20	22	23	19
Ingen åsikt	8	8	8	3	3	9	29

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	24	23	37	32	34	37	39
Inst delvis	41	48	43	44	32	32	22
Inst inte alls	28	23	12	20	27	19	30
Ingen åsikt	7	6	8	4	7	12	9

Tab B:52 Det är lätt att hitta i bostadsområdet - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	74	59	64	66	73	74	92
Inst delvis	23	34	28	28	23	19	8
Inst inte alls	3	5	7	6	4	4	0
Ingen åsikt	0	2	1	0	0	3	0

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	56	63	61	67	81	79	83
Inst delvis	35	31	31	26	11	13	3
Inst inte alls	9	6	8	7	8	5	7
Ingen åsikt	0	0	0	0	0	3	7

Tab B:53 Det är lätt att hitta i staden som helhet - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	80	72	69	61	73	66	85
Inst delvis	12	23	23	30	18	24	14
Inst inte alls	3	5	3	6	9	7	0
Ingen åsikt	5	0	5	3	0	4	0

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	44	70	67	72	81	72	65
Inst delvis	46	23	26	23	13	18	9
Inst inte alls	9	6	3	4	3	5	17
Ingen åsikt	1	1	4	1	3	5	9

Tab B:54 Snöröjning på gång och cykevägar är bra - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	31	23	43	37	42	25	33
Inst delvis	39	51	28	40	33	43	19
Inst inte alls	23	18	21	20	22	23	19
Ingen åsikt	8	8	8	3	3	9	29

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	24	23	37	32	34	37	39
Inst delvis	41	48	43	44	32	32	22
Inst inte alls	28	23	12	20	27	19	30
Ingen åsikt	7	6	8	4	7	12	9

Tab B:55 Det finns gott om sittplatser i stadens parker - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	36	22	32	37	49	43	48
Inst delvis	38	38	43	37	6	43	38
Inst inte alls	8	18	9	6	9	11	5
Ingen åsikt	18	22	16	20	6	3	9

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	30	36	35	40	45	37	57
Inst delvis	41	42	33	38	36	37	21
Inst inte alls	22	9	10	10	7	11	0
Ingen åsikt	7	13	22	12	12	15	22

Tab B:56 Det finns alltför få sittplatser utmed stråk - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	10	18	12	21	29	35	25
Inst delvis	36	30	40	29	42	29	30
Inst inte alls	26	17	17	27	16	20	15
Ingen åsikt	28	35	31	23	13	16	30

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	37	34	26	28	26	24	22
Inst delvis	24	30	34	35	33	42	17
Inst inte alls	20	17	22	19	23	19	26
Ingen åsikt	19	19	18	18	18	15	35

Tab B:57 Man möter inte ofta människor man känner igen när man är ute i staden - kön och ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	57	30	27	28	40	39	25
Inst delvis	23	44	40	35	29	34	35
Inst inte alls	7	14	20	20	20	20	25
Ingen åsikt	13	12	13	17	11	7	15

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	62	31	30	22	27	18	35
Inst delvis	27	39	33	35	40	36	17
Inst inte alls	4	20	29	33	23	20	17
Ingen åsikt	7	10	10	10	10	26	31

Tab B:58 I staden finns platser där man vet att man möter människor man känner igen - kön o ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	5	5	15	20	26	28	35
Inst delvis	31	39	40	36	31	41	30
Inst inte alls	59	51	39	39	40	27	15
Ingen åsikt	13	5	6	5	3	4	20

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	18	13	12	23	25	21	27
Inst delvis	13	34	41	9	38	46	36
Inst inte alls	64	47	41	34	28	20	18
Ingen åsikt	5	6	6	4	9	13	18

Tab B:59 Det finns för lite vatten i parker o på torg - kön o ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	10	18	19	16	7	16	10
Inst delvis	33	26	31	19	28	43	15
Inst inte alls	33	35	31	48	54	32	35
Ingen åsikt	24	21	19	17	11	9	40

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	22	19	17	21	22	20	19
Inst delvis	18	24	26	26	26	36	19
Inst inte alls	47	43	35	43	42	29	33
Ingen åsikt	13	14	22	10	10	15	29

Tab B:60 Det finns för lite träd i stadens centrum - kön o ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	31	49	36	21	11	21	19
Inst delvis	26	21	32	33	36	24	38
Inst inte alls	31	18	23	30	44	42	29
Ingen åsikt	12	12	9	16	9	13	14

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	36	31	39	19	26	23	10
Inst delvis	33	23	25	29	23	23	24
Inst inte alls	18	34	28	38	39	27	19
Ingen åsikt	13	12	8	14	12	27	47

Tab B:61 Stadens parker och torg har vackra blomsterplanteringar - kön o ålder

Män

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	26	32	46	67	71	67	82
Inst delvis	41	47	43	27	29	27	14
Inst inte alls	15	9	1	4	0	2	0
Ingen åsikt	18	12	10	2	0	4	4

Kvinnor

Procent	18-24år	25-34år	35-44år	45-54år	55-64år	65-74år	75-80år
Inst helt	47	51	52	67	71	71	81
Inst delvis	29	41	40	26	18	18	12
Inst inte alls	13	4	4	4	5	4	4
Ingen åsikt	11	3	4	3	6	7	3

Tab B:62 Vistas på gem gård/plats - bostadstyp

Procent	Hyresrätt	Hyresrätt	Bostadsrätt	Radhus
	privat	kommunal		villa
Ofta	14	6	7	11
Ibland	40	35	41	54
Inte alls	46	59	52	35

Tab B:63 Möjlighet att påverka gårdens utformn - boendeform

Procent	Hyresrätt	Hyresrätt	Bostadsrätt	Radhus
	privat	kommunal		villa
Brukar påverka	8	4	15	23
Brukar ej påverka	12	11	32	47
Har ej möjlighet	55	49	24	17
Vet ej	25	35	29	13

Tab B:64 Avgränsning av gem gård/plats - vistelse

Procent	Ofta	Ibland	Inte alls
	Klart o tydligt	27	18
I stort sett	46	48	41
Inte alls	27	34	50

Tab B:65 Typ av grannkontakt - boendeform

Procent	Hyresrätt	Hyresrätt	Bostadsrätt	Radhus
	privat	kommunal		villa
Umgås	20	11	14	37
Byter tjänster	6	4	8	19
Pratar när man möts	41	49	54	36
Hälsar på varann	26	27	20	7
Känner inga grannar	7	9	4	1

Tab B:66 Önskan om grannkontakt - boendeform

Procent	Hyresrätt	Hyresrätt	Bostadsrätt	Radhus
	privat	kommunal		villa
Mer kont, inte tid	9	12	9	9
Mer kont, svårt få	17	31	16	7
Som nu	72	56	75	83
Mindre kontakt	2	2	0	0

Tab B:67 Nöjd med utsikt - boendeform

Procent	Hyresrätt	Hyresrätt	Bostadsrätt	Radhus
	privat	kommunal		villa
Mycket nöjd	24	26	28	27
Ganska nöjd	40	30	41	47
Inte särskilt nöjd	18	27	20	17
Inte alls nöjd	16	16	9	5
Ingen åsikt	2	1	2	4

Tab B:68 Viktigt i utsikt - kön

Procent	Gata o parkering		Natur o grönska		Lekplats	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Viktigt	7	5	69	78	11	16
Ganska viktigt	16	9	27	20	18	13
Inte viktigt	52	58	2	1	40	38
Ingen åsikt	25	8	2	1	31	33

Procent	Människor		Hus	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Viktigt	7	16	1	4
Ganska viktigt	33	30	5	10
Inte viktigt	37	29	65	55
Ingen åsikt	23	25	29	31

Tab. B:69 Antal barn

Procent

	Tot	E	V
1 barn	52	51	53
2 barn	35	37	34
3 barn	8	5	9
4 barn el fler	5	7	4
Antal svar		59	96

Hur ofta brukar Du tillsammans med något eller några av barnen utnyttja olika typer av platser?

Procent	Lekplats intill huset			Skogs område			Idrottsplats			Promenad stråk		
	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V
Varje dag	10	9	10	5	0	9	0	0	0	10	3	14
Ngra gg/vecka	31	24	36	18	22	16	12	14	11	28	40	20
Ngra ggr/mån	14	24	8	39	37	40	23	17	27	28	21	32
Sällan/aldrig	40	35	43	33	32	33	47	49	47	33	33	33
Ingen sådan pl	5	8	3	5	9	2	18	20	15	1	3	1

Procent	Större park m lekplats			Mindre park med lekplats			Gata och trottoar		
	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V
Varje dag	3	2	3	3	3	2	18	24	15
Ngra gg/vecka	16	7	22	22	12	28	23	36	15
Ngra ggr/mån	18	17	19	20	22	19	11	5	14
Sällan/aldrig	45	54	39	42	44	41	45	31	54
Ingen sådan pl	18	20	17	13	19	10	3	3	2

Är Du nöjd med de platser för barn, att vistas ute på som staden erbjuder

Procent	Tot	E	V
Ja mycket nöjd	13	9	15
Ja ganska nöjd	51	50	52
Inte särsk nöjd	21	19	23
Inte alls nöjd	11	17	7
Ingen åsikt	4	5	3

Tab B:70 Vilka aktiviteter utomhus i staden känner Du till att Din/Dina tonåringar brukar utöva?

Procent

Procent	Idrott och fys träning/idr plats			Idrott o fys trän annan plats			Nöjespromenad utmed stråk			Nöjesprom gata o trottoar		
	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V
Ofta	42	46	40	32	25	38	5	4	5	8	14	5
Ibland	21	21	21	37	51	26	24	26	23	30	31	30
Sällan	12	8	14	11	10	12	32	37	30	23	25	22
Inte alls	25	25	25	20	14	24	39	33	42	39	30	43

Procent	Nyttoprom dvs affär, post			Gå till park o vara där			Vistas på gården			Arbete på gård, kolonil		
	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V	Tot	E	V
Ofta	27	25	29	9	4	12	14	15	14	2	0	4
Ibland	45	37	52	23	19	25	28	23	30	20	8	27
Sällan	13	20	6	28	29	27	19	21	18	22	36	14
Inte alls	15	18	13	41	48	36	39	42	38	56	56	55

Fråga din/dina tonåringar om hon/ha/de är nöjda med den utemiljö som staden erbjuder

Svar från tonåring:

Procent

	Tot	E	V
Mycket nöjd	6	4	8
Ganska nöjd	66	71	64
Inte särsk nöjd	16	13	18
Inte alls nöjd	8	10	5
Ingen åsikt	4	2	5
Antal svar	48	77	

Bil 2

Guide till strukturerade, icke-standardiserade intervjuer om utemiljön i Bäckby, Västerås respektive Enköping

Bakgrund

Kön, ålder, familj, småbarn, boendetid, typ av bostad, arbete-earbete
Boendeform, ägande - ej ägande

Allmänna synpunkter på utemiljön

Livsstil

Hur är livet inrättat rent allmänt med avseende på utemiljön?

- enbart transporter
- ute för upplevelser, till vardags respektive veckoslut
- ute för att träffa andra
- umgänge utomhus
- utomhus ensam eller tillsammans med t ex familj
- utomhus för fysisk träning, hur ofta

Överensstämmer utomhusmiljön med de behov och krav man har
Om inte, vad är det som inte är bra?

Nära

Utsikt;

innehåll, bra-mindre bra,
förändrad på senare år
önskemål om förändring

balkong; Stor, liten, användning till vad, används när
hinder för användning

gård; Stor, liten, ingen alls. för hur många lägenheter?

Inhägnad-öppen, gränsmarkering, natur, gräsmatta, planteringar, träd,
utrustning, sittplatser,

användning , aktiviteter passivt-aktivt. Umgänge - möten

Känner man att man har kontroll?

Vill man ha kontroll så att man t ex känner igen de boende och ser när
det kommer främmande personer till gården.

Hur får man information om vad som händer och ska hända i kvarteret?

Används gården av andra i familjen, av andra boende (vilka?)

småpark; Vilket läge, utformning, utrustning,

används-används ej, aktivt-passivt

Grannkontakter: Grannar; kontakttyp.
Se människor ute, är det viktigt
Gemensamma aktiviteter

Inflytande: Kan delta i beslut, brukar delta i beslut. Vilken typ av beslut?

Är man nöjd med det inflytande man har?

Vill man över huvud taget ha inflytande?

Offentlig

Innehåll runt kvarteret, natur, park, gator, trafik

Stråk: Vilka används för transporter med cykel respektive till fots, för nöjespromenader, för idrott osv.

Vilken väg väljer man till affär, arbete, centrum
Sociala aspekter (platser för möten resp umgänge),

Upplevelser,

Olika aktiviteter,

Vägval,

Stannar till (var?).

Dåliga partier (vilka och varför?).

Trafikaspekter.

Oro och ängslan (finns platser som inger oro och otrygghet).

Har man själv varit med om uppskakande händelser utomhus (vilka?).

Framkomlighet, kuperat-platt, underlag

Sittplatser

Parker

Används någon/några (på vilket sätt), passivt-aktivt,
Innehåll, natur och grönska, sittplatser, utsmyckning osv

Sociala aspekter (möten resp umgänge),

Upplevelser

Aktiviteter,

Oro och ängslan (var och i vilka situationer)

Service nära bostaden: affär, post, bank, läkare, apotek osv.

Lättillgänglig eller krävande.

Vägval till service.

Uppehåll under vägen, t ex i park

Service centralt: specialaffärer, kommunala förvaltningar.

Mening, speciella platser förknippade med t ex minnen, att känna igen sig, speciella kännetecken i utemiljön som är viktiga av något eller några skäl.

Handikapp vilket, påverkar det utevistelser (på vilket sätt)

Barn Om familjen har barn - var är barnen ute?

Är man ute med barnet/barnen

(var?), gård, stråk, parker utifrån barnperspektiv - vad är bra med de olika platserna och vad är mindre bra?

Lekredskap - natur.

Gräsmattor, bollplaner.

Trafiksituationen i den nära och den offentliga miljön. Hur långt vågar man låta barnen gå själva?

Tillgångar bil, fritidshus (hur mycket vistas man där?), kolonistuga -lott (var?)

Sammanfattning om utemiljön - en central arena eller ej.

R31:1992

ISBN 91-540-5478-8

Byggforskningsrådet, Stockholm

Art.nr: 6812031

Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering

Distribution:
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna

Cirkapris: 100 kr exkl moms